

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Зоран М. Кесић

**КРИМИНОЛОШКИ АСПЕКТИ
ПРЕКОРАЧЕЊА И ЗЛОУПОТРЕБЕ
ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА**

докторска дисертација

Београд, 2015

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF LAW

Zoran M. Kesic

**CRIMINOLOGICAL ASPECTS OF THE
EXCEEDING AND THE ABUSE OF
POLICE POWERS**

doctoral thesis

Belgrade, 2015

Ментор: проф др Ђорђе Игњатовић,
редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду

Чланови комисије:

Датум одбране:

КРИМИНОЛОШКИ АСПЕКТИ ПРЕКОРАЧЕЊА И ЗЛОУПОТРЕБЕ ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА

Резиме: Овај рад је посвећен научном сагледавању противзаконитог поступања припадника полиције. Додуше, истраживање нема претензије да у потпуности захвати сложену проблематику „полицијске делинквенције“, већ само кривична дела настала као резултат прекорачења или злоупотребе полицијских овлашћења, а која су опредмећена у конкретним видовима насилничког и коруптивног понашања службеника полиције, испољеним током или непосредно у вези са обављањем полицијске дужности. За те потребе издвојили смо следећа кривична дела - убиство, тешка телесна повреда, злостава у служби (злостављање и мучење) и примање мита. Иако паралелно сагледавање насиља и корупције није уобичајено, сматрамо да је само обједињеном анализом ових деликата могуће утврдити бројне карактеристике и специфичности прекорачења и злоупотреба полицијских овлашћења, а које би иначе било тешко увидети независним истраживањем ових двеју појава.

Наслов рада *Криминолошки аспекти прекорачења и злоупотребе полицијских овлашћења* правдамо чињеницом да криминолошки оријентисано истраживање омогућава шире сагледавање проучаваних појава, јер је познато да криминологија свој предмет посматра кроз три димензије - феноменолошку, етиолошку и виктимолошку. Уз то, у криминолошким истраживањима се посебан значај придаје процесу друштвене реакције, што отвара простор за анализирање постојећих мера и механизма контроле прекорачења и злоупотребе полицијских овлашћења.

Недовољан степен научног сазнања о проучаваним појавама у нашим условима наметнуо је, пре свега, потребу описивања предмета истраживања, у склопу ког смо сагледали и анализирали размере и начине испољавања конкретних видова насилничког и коруптивног понашања полицијских службеника, као и кључне факторе који су допринели њиховом настанку, али и реакције, формалне и неформалне природе, које су потом уследиле. Као посебан циљ одредили смо систематизацију предмета истраживања, а која се односила, пре свега, на утврђивање основних типова насилничког и коруптивног понашања у полицији, али и најзначајнијих фактора ризика од њиховог испољавања, као и основних механизма супростављања тим појавама. Домет истраживања је сведен на проверу полазних претпоставки, с тим да су у хипотетичком оквиру јасно раздојене радне претпоставке које третирају насиље полиције од хипотеза на којима смо базирали истраживање корупције у полицији.

Концептуална ограниченост примене појединачних метода и истраживачких техника у научном истраживању криминалних појава уопште наметнуло је потребу комбиновања више истраживачких стратегија и приступа конкретном предмету истраживања. Такође, имајући у виду специфичну природу истраживане појаве и особеност проучаване популације, истраживање је спровођено етапно, у смислу да су резултати прикупљени у једној фази помогли осмишљавању и изради методолошких инструмената које смо примењивали у наредној фази.

Битно полазиште у сагледавању проучаване појаве представљали су нам статистички подаци садржани, пре свега, у евиденцијама МУП-а, али и у службеним евиденцијама правосудних органа и омбудсмана. Овај сегмент истраживања односио се на утврђивање феноменолошких карактеристика предмета истраживања, а пре свега на сагледавање статике и динамике издвојених кривичних дела и њихову дистрибуцију по параметрима садржаним у кривичним пријавама и жалбама грађана.

У наредној фази коришћен је метод документационе анализе, где су као предмет анализе коришћени полицијски извештаји о незаконитој употреби средстава принуде, извештаји Заштитника грађана о поступању по притужбама грађана на рад полиције и правоснажне пресуде изречене у кривичним поступцима вођеним против полицијских службеника. На овај начин смо успели утврдити и детаљније анализирати бројне карактеристике проучаване појаве, а које иначе није било могуће сагледати из расположивих статистичких података. Анализирани подаци су подељени у три тематске целине - карактеристике догађаја (полицијске интервенције), карактеристике актера и карактеристике поступка (дисциплинског/кривичног).

Посебан сегмент истраживања представљала је анализа садржаја медијских извештаја о проучаваним појавама, где су као извор података коришћене *on-line* вести, пласиране преко интернет портала дневних новина „Блиц“. Сама анализа је спроведена у неколико фаза, а односила се на квантитативну (фреквенцијску), квалитативну и контекстуалну анализу издвојених новинских чланака и пратећих коментара читалаца.

У раду је коришћена и анкета, као метод испитивања, где су као респоденти изабрани припадници пет подручних полицијских управа (Београд, Нови Сад, Суботица, Нови Пазар и Врање), службеници Сектора унутрашње контроле и припадници Одељења за контролу законитости рада полиције, у чијем одабиру је коришћен сложени узорак. Због изузетно обимних резултата, у одабиру које од њих ћемо презентовати у раду, руководили смо се, пре свега, критеријумом значајности за проверу полазних претпоставки.

Последњу фазу истраживања представљала је примена студије случаја у склопу које су обрађена три случаја насиља полиције и три случаја корупције у полицији, а чије карактеристике и специфичности су, по нашем мишљењу, заслужиле овај посебан методолошки третман. У примени ове истраживачке стратегије користили смо документациону анализу званичних списа о догађају (записници, судске пресуде, изводи из досијеа осуђеника), анализу садржаја новинских извештаја о конкретним догађајима, пласираних преко интернетских портала неколико дневних листова („Политика“, „Блиц“, „Вечерње новости“, „Данас“), као и дубински интервју са непосредним актерима, а пре свега, са поступајућим припадницима полиције, посредством ког смо настојали стећи представу о томе како су они, као непосредни виновници, доживели конкретан догађај. Тиме је коришћење метода наративне анализе било неизоставно у овом сегменту истраживања.

На основу резултата остварених овим истраживањем било је могуће дефинисати читав низ предлога и препорука како да се конкретне појаве у раду полиције спрече или редукују. Овом приликом ћемо само кратко указати на неке од њих. Најпре пар општих препорука: • контрола полиције би требала представљати интегрисан систем интервенција, а које би биле усмерене према полицајцу-појединцу, организационој пракси полицијских одељења и неформалним вредностима полицијске субкултуре; • спречавање и сузбијање незаконитог поступања полиције треба превасходно ценити у погледу доприноса побољшању односа између грађана и полиције; • постизање баланса унутрашње и спољне контроле, као несумњиво најбољег приступа супростављању незаконитом раду полиције, захтева развијање свести унутар саме полиције о важности и неопходности независне контроле њеног рада, уз истовремено јачање капацитета и механизма унутрашње контроле, као „прве линије одбране“; • руководећи се рецептом „превенција као опредељење, репресија као нужност“, контролу полиције би требало усмерити у два основна правца - спречавање незаконитости у раду полиције, пре свега кроз јачање професионалног интегритета и сузбијање полицијских незаконитости, развијањем капацитета за њихово откривање, расветљавање и доказивање.

Када је реч о контроли насилничког понашања полицијских службеника, поред општих препорука, требало би размотрити и следеће: • поступање у ситуацијама повећаног ризика од насилничког понашања би требало прецизније дефинисати и нормирати; • обука за ненасилно решавање конфликта требала би заузети битније место у процесу професионалне обуке, него што је то сада; • стручна помоћ психолога и редовни здравствени прегледи би требали постати правило, а не изузетак.

У склопу контроле корупције у полицији требало би размотрити оправданост следећих предлога: • учинити ефикаснијим и делотворнијим процес селекције кандидата за пријем у службу и напредовање током професионалне каријере, посебно инсистирајући на њиховим моралним вредностима, пружајући могућност каријерног напредовања тек након спроведених провера стручних компетентности и личног интегритета; • поспешити процес откривања и доказивања дела корупције, што би подразумевало формирање посебних тимова и стручно оспособљавање њихових припадника за примену специјалних истражних мера и радњи, а које би било праћено улагањем већих напора у правцу подстицања пријављивања корупције, уз неопходно пружање заштите „узбуњивача“; • поштрити казнену политику и конкретне казне изрицати у што краћем року, с тим да би требало размислити о чешћем изрицању новчаних казни, а које би свакако било праћено одузимањем добити стечене коруптивним понашањем и забраном поновног рада у полицији.

кључне речи: полиција, овлашћења, прекорачење, злоупотреба, насиље, корупција

Научна област: Кривичне науке

Ужа научна област: Криминологија

УДК број: 343.353:351.74

CRIMINOLOGICAL ASPECTS OF THE EXCEEDING AND THE ABUSE OF POLICE POWERS

Summary

This paper is dedicated to the scientific perception of unlawful conduct of the police. However, this research has no pretensions to fully cover the complex issue of "police delinquency", but only crimes resulting from excess or abuse of police powers, which are embodied in concrete forms of violent and corrupt behavior that occurred during the performance of official duties or that were directly related to it. For that purpose, we selected the following crimes - murder, serious bodily injury, mistreatment in service (abuse and torture) and bribery. Although parallel consideration of violence and corruption is not usual, we consider that only a unified analysis of these offenses can determine a number of features and specificities of abuse of police powers, which would otherwise be difficult to understand by an independent investigation of these two phenomena.

Title of this paper *Criminological aspects of exceeding and abuse of police powers* we justify by the fact that criminological oriented research provides a broader understanding of the studied phenomena, because it is known that criminology view its subject through three dimensions - phenomenological, etiological and victimological. In addition, criminological research gives special importance to the process of social reaction, which opens a space for analyzing the existing measures and control mechanisms of exceeding and abuse of police powers.

Insufficient level of scientific knowledge about the studied phenomena in the conditions in our country imposed, above all, the need to describe the object of research, within which we recognized and analyzed the situation and the ways of expressing specific forms of violent and corrupt conduct of police officers, as well as the key factors that contributed to their occurrence but also both formal and informal reactions which followed these situations. As a specific goal we defined the systematization of the subject of the research, which was primarily related to establishing basic types of violent and corrupt conduct in the police, but also the systematization of the most important risk factors of their manifestation, as well as the basic mechanisms to prevent these phenomena. The scope of research is reduced to checking initial assumptions, and in a hypothetical framework the working assumptions about police violence are clearly separated from the hypothesis on which we based research on police corruption.

Conceptual limitation of application of individual methods and research techniques in scientific research of criminal phenomena in general imposed the need to combine multiple research strategies and approaches to specific subject of study. Also, bearing in mind the specific nature of the investigated phenomena and characteristic of the studied population, the survey was carried out in stages, which means that the results collected in one phase were used to design and develop methodological tools that we applied in the next phase.

The statistical data from the records of the Ministry of Interior of Republic of Serbia, as well as the official records of the jurisdictional bodies and the ombudsman were important starting point for understanding the studied phenomenon. This part of the research was to determine the phenomenological characteristics of the subject of research, and above all to recognize statics and dynamics of isolated criminal acts and their distribution by parameters that were contained in criminal charges and complaints of citizens.

In the next phase a method of documentary analysis was used, where as the subject of analysis we used the police reports on the illegal use of coercive measures, the ombudsman's reports on the processing of complaints against the police and the final judgments pronounced in the criminal proceedings conducted against police officers. In this way we were able to identify and analyze in detail the numerous characteristics of the studied phenomenon, which otherwise could not be recognized from the available statistical records. The analyzed data were divided into three themes – the characteristics of events (police intervention), the actors' characteristics and the characteristics of the proceedings (disciplinary / criminal).

A special part of the research was the content analysis of media reports about the studied phenomena, where *on-line* news, published on the internet portal of "Blic" daily newspaper was used as a source of data. The analysis itself was conducted in several phases, and it was related to the quantitative (frequency), qualitative and contextual analysis of selected newspaper articles and related readers' comments.

A survey, as a method of research, was also used in this paper where the respondents were the elected members of five regional police departments (Belgrade, Novi Sad, Subotica, Novi Pazar and Vranje), the officers of the Internal Control Sector and the members of the Department for control of legality of the police work. They were elected by composite sample. Due to the extremely extensive results, in choosing which of them we should present in this paper, we were guided, first of all, by the criterion of relevance for checking initial assumptions.

The last phase of the research was the application of case studies, within which three cases of police violence and three cases of police corruption were analyzed, and which characteristics and specificity, in our opinion, deserved this special methodological treatment. During the application of this research strategies we used a documentation analysis of the official documents of the event (records, court judgments, statements from the convicted person's files), content analysis of newspaper reports on specific events published on web portals of several daily newspapers ("Politika", "Blic", "Vecernje Novosti", "Danas") as well as very detailed interviews with the direct actors, and above all, with the acting members of the police, through which we tried to understand how they, as direct perpetrators, have experienced a certain event. Thus, the use of the method of narrative analysis was inevitable in this part of research.

Based on the results obtained by this research it was possible to define a great number of proposals and recommendations how specific phenomenon in the police should be prevented or reduced. On this occasion, we will only briefly point out some of them. First, a few general recommendations: • control of the police should represent an integrated system of interventions, which would be directed toward the relations police officer-individual, organizational practices of police departments and informal values of police subculture; • prevention of the police illegal conduct should be primarily regarded in terms of contribution how to improve relations between the citizens and the police; • getting the balance between internal and external controls, as the best approach to prevent illegal policing, requires raising awareness within the police about the importance and necessity of independent control of its work, while strengthening at the same time capacity and internal control mechanisms, as the "first line of defense"; • guided by the recipe "Prevention as orientation, repression as a necessity," control of the police should be directed in two main directions - prevention of police misconduct, especially through the strengthening of professional integrity and prevention of police illegal behaviour, by development of capacity for their detection, better understanding, clarifying and identification.

As for the control of violent behavior of police officers, in addition to general recommendations, the following should be considered: • behaviour in the situations of increased risk of violent behavior should be precisely defined and regulated; • training for non-violent conflict resolution should take a more important place in the process of professional training than it is now; • professional help of a psychologist and regular health examinations should become the rule rather than the exception.

Within the control of corruption in the police the justification for following suggestions should be considered: • the process of selection of candidates for employment in the service and promotion throughout the professional career should be more efficient and more effective, especially by insisting on the candidates' moral values, providing the possibility of career promotion only after verification of professional competence and personal integrity; • improve the process of detection and proving of corruption, which would mean formation of special teams and professional training of their members for the use of special investigative measures and actions, which should be accompanied by making greater efforts to encourage reporting of corruption, with the necessary providing for protection for "whistleblowers"; • intensify penal policy and pronounce specific penalties in the shortest possible time, and fines should be imposed more often, which would certainly be accompanied by confiscation of the profit acquired by corrupt behavior and prohibition of re-working in the police.

keywords: police, authorities, exceeding, abuse, violence, corruption

Scientific Field: Criminal Science

Special topics: Criminology

САДРЖАЈ

УВОД	1
------------	---

ПРВИ ДЕО

ТЕОРИЈСКА РАЗМАТРАЊА КРИМИНОЛОШКИХ АСПЕКТА ПРЕКОРАЧЕЊА И ЗЛОУПОТРЕБЕ ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА

ГЛАВА I

ПОЈАМ И ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ ПРЕКОРАЧЕЊА И ЗЛОУПОТРЕБЕ ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА	8
---	---

1. Феномен „полицијске девијантности“ као полазиште у изучавању прекорачења и злоупотреба полицијских овлашћења	8
--	----------

1.1. Злочини полиције	10
-----------------------------	----

2. Дефинисање прекорачења и злоупотреба полицијских овлашћења и њихово појмовно разграничење	12
---	-----------

2.1. Прекорачење овлашћења	13
----------------------------------	----

2.2. Злоупотреба овлашћења	14
----------------------------------	----

3. Појавни облици прекорачења и злоупотребе полицијских овлашћења	15
--	-----------

3.1. Насилничко понашање полицијских службеника	17
---	----

3.1.1. Дефинисање „полицијског насиља“	17
--	----

3.1.2. Појавни облици насиља полиције	21
---	----

3.2. Коруптивно понашање полицијских службеника	25
---	----

3.2.1. Дефинисање „полицијске корупције“	25
--	----

3.2.2. Манифестације корупције у полицији	29
---	----

ГЛАВА II

ФАКТОРИ РИЗИКА ОД ПРЕКОРАЧЕЊА И ЗЛОУПОТРЕБЕ ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА	33
--	----

1. Фактори ризика од насиља полиције	34
---	-----------

1.1. Емоционалне основе агресивног понашања	34
---	----

1.2. Склоност ка насиљу	36
-------------------------------	----

1.3. Покорност ауторитету	38
---------------------------------	----

1.4. Конзумирање алкохола	41
---------------------------------	----

1.5. Полицијски етос мушкости	43
-------------------------------------	----

1.6. Радно поимање принуде	45
----------------------------------	----

1.7. Карактеристике радног окружења	47
---	----

1.8. Рад полиције у условима социјалне несигурности	50
---	----

1.9. Реакције на „полицијско насиље“ у јавности	55
1.10. Ситуационе околности.....	59
2. Фактори ризика од корупције у полицији	62
2.1. Лични недостаци, склоности и навике	62
2.2. Незадовољство на радном месту	65
2.3. Етичка клима у организацији.....	67
2.4. Недостаци и пропусти у контроли корупције	70
2.5. Групна динамика	73
2.6. Структура прилика за корупцију у радном окружењу	76
2.7. Перцепције и ставови о корупцији у јавности	79

ГЛАВА III

ВИКТИМОЛОШКА ДИМЕНЗИЈА И ПОСЛЕДИЦЕ ПРЕКОРАЧЕЊА И ЗЛОУПОТРЕБЕ ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА.....	82
--	-----------

1. Типови жртава повезани са прекорачењем и злоупотребом полицијских овлашћења.....	82
--	-----------

1.1. Жртве ауторитета	83
-----------------------------	----

1.2. Жртве кривично-правног система	84
---	----

2. Ризик виктимизације и виктимогене предиспозиције код прекорачења и злоупотребе полицијских овлашћења.....	85
---	-----------

2.1. Пол.....	86
---------------	----

2.2. Узраст	88
-------------------	----

2.3. Раса и етницитет.....	90
----------------------------	----

2.4. Социјални статус.....	94
----------------------------	----

3. Однос актера прекорачења и злоупотребе полицијских овлашћења.....	96
---	-----------

3.1. Допринос жртве сопственој виктимизацији.....	97
---	----

4. Последице прекорачења и злоупотребе полицијских овлашћења.....	99
--	-----------

4.1. Подривање владавине права	100
--------------------------------------	-----

4.2. Неповерење и отпор грађана.....	103
--------------------------------------	-----

4.3. Протести и нереди грађана.....	106
-------------------------------------	-----

4.4. Финансијски трошкови.....	107
--------------------------------	-----

ГЛАВА IV

КОНТРОЛА ПРЕКОРАЧЕЊА И ЗЛОУПОТРЕБЕ ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА.....	109
--	------------

1. Општа обележја контроле полицијског поступања.....	109
--	------------

1.1. Суштина и сврха контроле полиције.....	109
---	-----

1.2. Облици и механизми контроле полиције.....	110
--	-----

1.2.1. Електронска средства као особени извори контроле полиције	111
2. Специфичности супростављања одређеним видовима прекорачења и злоупотребе полицијских овлашћења	114
2.1. Супростављање насилничком понашању полицијских службеника	114
2.1.1. Обучавање за ненасилно решавање конфликта.....	115
2.1.2. Јасније регулисање поступања у потенцијално насилним ситуацијама	117
2.1.3. Контрола и ограничење употребе ватреног оружја	119
2.2. Супростављање коруптивном понашању полицијских службеника	121
2.2.1. Јачање професионалног интегритета.....	123
2.2.2. Смањење прилика и могућности за коруптивно понашање.....	126
2.2.3. Развијање капацитета за откривање и расветљавање корупције	127
2.2.4. Узбуњивање и заштита узбуњивача	129

ДРУГИ ДЕО

ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ НАСИЛНИЧКОГ И КОРУПТИВНОГ ПОНАШАЊА ПОЛИЦИЈСКИХ СЛУЖБЕНИКА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

ГЛАВА I

ПЛАН ИСТРАЖИВАЊА.....	132
1. Предмет истраживања	132
1.1. Циљ истраживања	133
1.2. Хипотетички оквир истраживања	134
2. Методи истраживања.....	138
2.1. Анализа статистичких података	141
2.2. Документациона анализа.....	145
2.3. Анализа садржаја медијских извештаја	149
2.4. Анкета.....	152
2.5. Студије случаја.....	162

ГЛАВА II

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА	170
1. Статистички показатељи	170
1.1. Подаци о криминалитету полицијских службеника.....	170
1.1.1. Размере и структура пријављених кривичних дела	170
1.1.2. Дистрибуција издвојених дела по параметрима из кривичних пријава.....	172
1.2. Подаци о жалбама грађана на поступање полицијских службеника	178
1.2.1. Полицијске евиденције	178

1.2.2. Евиденције Заштитника грађана	182
2. Резултати документационе анализе	185
2.1. Полицијски извештаји о незаконитој употреби средстава принуде	185
2.1.1. Карактеристике догађаја	185
2.1.2. Карактеристике актера	189
2.1.3. Карактеристике дисциплинског поступка	193
2.2. Извештаји Заштитника грађана о поступању по притужбама на рад полиције	194
2.2.1. Издвојене карактеристике	194
2.3. Правоснажне пресуде	195
2.3.1. Карактеристике догађаја	195
2.3.2. Карактеристике актера	197
2.3.3. Карактеристике кривичног поступка	201
3. Резултати анализе медијског извештавања	205
3.1. Анализа садржаја новинских чланака о насиљу полиције	205
3.2. Анализа садржаја новинских чланака о коруптивном понашању припадника полиције и појавама блиским корупцији	219
4. Резултати анкетања полицијских службеника	230
4.1. Перцепције, ставови и вредносни судови о незаконитој употреби силе	230
4.1.1. Мишљења о незаконитој употреби силе	230
4.1.2. Процене фактора незаконите употребе силе	232
4.1.3. Искуства са незаконитом употребом силе	234
4.1.4. Ставови према искушењима незаконите употребе силе	236
4.1.5. Процене ефикасности механизма контроле незаконите употребе силе	241
4.2. Перцепције, ставови и вредносни судови о корупцији у полицији	243
4.2.1. Мишљења о „полицијској корупцији“	243
4.2.2. Процене фактора корупције у полицији	248
4.2.3. Ставови о постојању корупције у полицији и искуству са њом	249
4.2.4. Ставови према искушењима корупције	253
4.2.5. Процене ефикасности механизма контроле корупције у полицији	258
5. Студије случаја	260
5.1. Случајеви насилничког понашања полицијских службеника	260
5.2. Случајеви коруптивног понашања полицијских службеника	282
 ГЛАВА III	
ОСВРТ НА РЕЗУЛТАТЕ ИСТРАЖИВАЊА И ЊИХОВА ВЕРИФИКАЦИЈА	299
1. Приказ кључних резултата истраживања	299
1.1. Статистички показатељи	299

1.2. Резултати документационе анализе	300
1.3. Резултати анализе садржаја	302
1.4. Резултати анкетања	303
2. Провера основаности полазних претпоставки	304
2.1. Резултати истраживања насиља полиције	304
2.2. Резултати истраживања корупције у полицији	311
ЗАКЉУЧАК	317
ЛИТЕРАТУРА	327
ПРИЛОЗИ	341

УВОД

Криминалне појаве су заокупљале пажњу научника различитих оријентација, што је допринело стварању изузетно богатог криминолошког наслеђа. Битна прекретница у изучавању злочина настала је увођењем интеракционистичке перспективе у криминологију 1960-их година, када је предмете ове науке проширен на поље социјалне реакције. Тиме је пажња истраживача преусмерена са оних који крше правила на оне који та правила стварају, тумаче и примењују.

Нове околности су ставиле полицију у центар интересовања многих истраживања. Од тада се, поред уобичајених тема о историјату, функцији и организацији полиције, значајна пажња посвећује и проблему девијантног и противзаконитог понашања полицијских службеника. Истраживању овог сегмента деловања полиције допринела је плејада криминолошки оријентисаних аутора, међу којима су се посебно истакли Игон Битнер (Egon Bittner), Џејмс Вилсон (James Wilson), Џером Сколник (Jerome Skolnick), Херман Голдстин (Herman Goldstein) и Дејвид Бејли (David Bayley).

У њиховим студијама се бележи значајан методолошки заокрет у односу на дотадашња истраживања рада полиције, где се предност даје етнографском приступу и посматрању са учествовањем. Опажајући припаднике полиције и њихово поступање у природно насталим ситуацијама истраживачи су били у стању да документују свакодневне норме и вредности које су усмеравале рад полиције на терену. Једно од најважнијих открића представљало је запажање очигледног диспаритета између јавног имица полиције и реалности њеног свакодневног рада. Поред права, као извора формално обавезујућих норми поступања, примећено је да на рад полиције снажно утичу и бројна неформална правила, уверења и вредности.

Даље треба истаћи како многи аутори у свету, под очигледним утицајем схватања радикалних криминолога, усмеравају своја интересовања ка незаконитом понашању припадника полиције. У њиховим радовима су приметна упозорења како се полиција све чешће злоупотребљава, пре свега од стране носиоца политичке и економске моћи, у сврхе тенденциозне и политички конструисане контроле криминалитета. Као исход оваквих промишљања нарочита пажња се придаје проблему дискриминације у раду полиције, посебно над припадницима најнижих социјалних слојева и друштвено маргинализованих група.

У данашњем постмодерном друштву, кога одликују нагле промене економске и социјалне структуре, као и константна појава нових извора и облика угрожавања, полиција се налази пред озбиљним искушењима. Императив очувања националне безбедности и сигурности грађана у таквим околностима појачао је ризик од појаве и ширења незаконитог поступања полиције. То је уједно учинило појаву „полицијске делинквенције“ актуелним и значајним истраживачким проблемом.

Заокупљеност научне и стручне јавности овом појавом последњих година доказује све већи број научних студија и монографских дела у којима се обрађују теме као што су насиље полиције, бруталност и тортура, корупција у полицији, као и раније поменуте дискриминације у раду полиције. Свакако најзначајнији извор података о овим појавама представљају научни и стручни радови, објављени у *специјализованим часописима*, а посебно они чланци у којима се излажу резултати емпиријских истраживања. Приметно је, међутим, да се и даље већина тих истраживања спроводи на подручју англосаксонских земаља, а пре свега у САД.

Истина, у последње време је повећано интересовање за проучавањем незаконитог поступања припадника полиције и у нашем региону, нарочито на подручју Републике Словеније, где је током протекле деценије спроведено неколико истраживања и организовано пар научних саветовања и стручних скупова на којима је разматран овај проблем.

Међутим, када је реч о стању у Републици Србији, на основу доступне литературе може се закључити да већина наших аутора приступају овој појави начелно, уопштено и пре свега теоријски. Додуше, корупцији у полицији се придаје нешто већи значај, о чему сведоче поједина научна истраживања, спроведена у скорије време. Ипак, приметно је да већина тих студија, у оквиру шире постављеног предмета истраживања, само делимичну пажњу приклања и стању у полицији.

Нека од тих истраживања су и она које је спровео *Аналитичко истраживачки центар „Аргумент“*, као и истраживање *Центра за либерално-демократске студије*. Треба, међутим, нагласити да су ово превасходно истраживања јавног мњења и да се, сходно томе, у добијеним резултатима корупција у полицији помиње само у контексту става грађана, и то обично тако што испитаници међу области у којима је корупција раширена (поред царине, здравства, просвете, правосуђа) углавном сврставају и полицију, док било какви прецизнији показатељи о размерама или другим особеним карактеристикама корупције у полицији нису наведени.

Нешто конкретније показатеље корупције у полицији у нашој земљи нуде резултати научне студије *Корупција у јавној управи*, а који је реализовао истраживачки тим Криминалистичко-полицијске академије у периоду од 2010. до 2012. године. При том, посебно интересантним чине се резултати испитивања ставова и мишљења припадника полиције о корупције у јавној управи, али и полицији као делу државне управе. Међутим, иако нешто конкретнијег предмета истраживања, и овој научној студији се донекле може замерити што се проблемом корупције у полицији бави узгредно и парцијално.

Неспорно је да и овако конципирана научна истраживања имају свој значај и оправданост, посебно уколико посматрамо корупцију као системски проблем. Извесно је, међутим, да сагледавањем феномена корупције у полицији, али и било ког другог вида незаконитог поступања полиције, у ширем контексту није могуће увидети, а тиме ни детаљније размотрити њихове бројне специфичности. За то су свакако погоднија она истраживања која се фокусирају искључиво на проблем делинквенције у полицији. Међутим, таквих емпиријских истраживања је код нас мало. Али управо то и чини њихове резултате драгоценим, због чега ћемо се на њих чешће позивати у раду.

То што је разматрање „полицијске делинквенције“ прилично занемарено у нашој научној јавности, где посебно мислимо на криминолошку перспективу овог феномена, не треба да нас заваљава како ова појава не представља проблем којим наука треба да се бави. Баш напротив. Чињеница да се у оваквим случајевима незаконито понашају они појединци који су иначе задужени да се супростављају незаконитом поступању и од којих се, сходно томе, очекује да буду репрезенти поштовања закона, а не да га крше, чини ову појаву прилично деликатном.

Међутим, услед одсуства егзактних показатеља полицијских незаконитости критике упућене полицији обично се базирају на утиску створеном из личног искуства или представљању конкретних појава у медијима. Лично искуство, ипак, пре може да представља изузетак, а не правило, док медији, оптерећени сензационализмом и тежњом да задовоље укус конзументата, проблемима обично приступају површно и селективно. Стога, како би се пружила прилика да се на основу резултата емпиријских истраживања, а не на бази слободних и својеволјних процена, критички вреднује деловање полиције у Републици Србији, потребно је применом одговарајућих метода, уз поштовање принципа научне перспективе, приступити анализирању незаконитих појава у раду полиције.

Значај једног оваквог истраживања се превасходно огледа у доприносу ширењу сазнања о појави која је обавијен велом тајне, што ствара плодно тло за различите манипулације и нагађања. Сходно томе, истраживање незаконитог поступања полиције у нашим условима захтева један систематичан приступ, а којим би требало утврдити размера конкретне појаве, начине њеног манифестовања у стварности, факторе који доприносе настанку тих појава, као и њихове последице. Ипак, истраживање не би имало толико смисла и оправданости уколико оно не би исходovalo предлозима и препорукама како да се конкретне појаве у будућности спрече или сузбију. У том погледу, остварени резултати могу бар донекле допринети отклањању или санирању вишеструких последица које полицијске незаконитости стварају на друштвеном и индивидуалном нивоу.

Неспорно је да сам назив рада треба да осликава кључни проблем чијем анализирању је истраживање посвећено, а у нашем случају то је делинквентно понашање полицијских службеника и то, пре свега, они поступци који имају карактер кривичног дела. Свесни смо да је овде реч о проблему о ком се прича само онда када се мора и да је, сходно томе, и његово истраживање праћено бројним проблемима и ограничностима. При том, посебно смо имали у виду да успешност спровођења једног оваквог истраживања битно зависи од сагласности руководства Министарства унутрашњих послова (у даљем тексту МУП), али и пристанка самих полицијских службеника да учествују у истраживању.

Због тога смо приликом одређивања назива теме, али и конципирања самог истраживања били нарочито обазриви. Тако смо у наслову рада избегли коришћење формулација *девијантно*, *делинквентно*, а посебно *криминално* понашање полицијских службеника, јер такви изрази несумњиво имплицирају злу вољу према полицији, што свакако није намера аутора овог истраживања. Иако не желимо доводити у питање стручност и пожртвованост припадника овог тешког и опасног занимања, то свакако не значи да требамо превиђати и толерисати њихове незаконите поступке.

Ипак, инсистирањем на овим категоријама у наслову рада намера аутора би вероватно већ на самом почетку била погрешно протумачена од стране полицијске администрације, чиме би и истраживање било осуђено на пропаст, будући да би веома тешко добили сагласност за његово спровођење. Настојећи да избегнемо такве последице, узимајући при том у обзир специфичност проблема који настојимо истражити, сматрали смо да би најадекватнији наслов рада био *Криминолошки аспекти прекорачења и злоупотребе полицијских овлашћења*.

Овакву формулацију оправдавамо чињеницом да криминолошко истраживање омогућава шире сагледавање полицијске делинквенције, као једног комплексног феномена. Познато је да криминологија свој предмет посматра кроз три различите димензије: 1) феноменолошку, 2) етиолошку и 3) виктимолошку. У нашем случају, посматрајући прекорачења и злоупотребе полицијских овлашћења кроз ове три равни, стичемо прилику да сагледамо појавне облике овог феномена и његове размере, да преиспитамо допринос одређених фактора настанку и развоју конкретних појава, али и да укажемо на специфичност перцепције прекорачења и злоупотребе полицијских овлашћења из угла жртве, као и на особене последице које оваква поступања полиције стварају на индивидуалном и друштвеном нивоу.

Приметно је да се у криминолошким истраживањима у последње време потенцира разматрање процеса друштвене реакције. Штавише, резултати добијени истраживањем овог сегмента криминалног феномена представљају кључни извор на основу ког се цени практични значај научне студије, односно примењивост добијених резултата у пракси, у смислу њихове употребљивости на плану супростављања конкретној криминалној појави. Имајући то у виду, у раду смо нарочиту пажњу посветили процесу контроле прекорачења и злоупотреба полицијских овлашћења.

Даље желимо подсетити да криминологија има специфичан „дуалан“ карактер, у смислу да представља истовремено и теоријску и емпиријску науку. Сходно томе, свака студија која има претензију криминолошког истраживања треба у себи да сублимира теоријске поставке и емпиријске резултате. Овакав приступ сагледавању конкретне појаве омогућава истраживачу да утврди колико резултати његовог истраживања имају упориште у постојећим теоријама, док истовремено пружа могућност преиспитивања важности и актуелности тих истих теорија у објашњењу добијених резултата. У супротном, резултати истраживања могу деловати прилично „огољено“ уколико нису праћени теоријским објашњењима.

Иако је истраживање конципирано амбициозно важно је напоменути да оно нема претензије да у потпуности захвати сложену проблематику „полицијске делинквенције“. Заправо, оно је посвећено само оним облицима прекорачења и злоупотреба полицијских овлашћења који се манифестују кроз поједине видове насилничког и коруптивног понашања припадника полиције, испољеним током или непосредно у вези са обављањем службене дужности. Паралелно сагледавање деликата насиља и корупције се може чинити неуобичајеним, пре свега због битно другачије природе ових криминалних појава.

Упркос томе, овакав избор правдамо чињеницом да се прекорачење полицијских овлашћења може најлакше повезати са насилничким понашањем, тачније са незаконитом употребом средстава принуде, док коруптивно понашање представља класичан вид злоупотребе полицијских овлашћења. Такође, сматрамо како је само обједињеном анализом насиља и корупције у полицији могуће утврдити бројне карактеристике и специфичности „полицијске делинквенције“, а које би иначе било тешко увидети независним истраживањем ових двеју појава.

ПРВИ ДЕО

**ТЕОРИЈСКА РАЗМАТРАЊА КРИМИНОЛОШКИХ
АСПЕКТА ПРЕКОРАЧЕЊА И ЗЛОУПОТРЕБЕ
ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА**

ГЛАВА I

ПОЈАМ И ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ ПРЕКОРАЧЕЊА И ЗЛОУПОТРЕБЕ ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА

1. ФЕНОМЕН „ПОЛИЦИЈСКЕ ДЕВИЈАНТНОСТИ“ КАО ПОЛАЗИШТЕ У ИЗУЧАВАЊУ ПРЕКОРАЧЕЊА И ЗЛОУПОТРЕБА ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА

Проучавањем литературе приметили смо да многи аутори, посебно они из англосаксонских земаља, приликом сагледавања различитих облика незаконитог и неетичког понашања полицијских службеника полазе од појма „**полицијске девијантности**“ (енг. *police deviance*), користећи га као заједнички назив за сва одступајућа понашања припадника полиције. Да бисмо боље разумели овај феномен морамо се ослонити на дугогодишњу традицију социјалне патологије у проучавању девијантног понашања. Искуства ове науке, међутим, сугеришу како дефинисање девијантности није нимало једноставно, о чему сведоче постојеће концептуалне поделе и различите перспективе у тумачењу социјалних девијација.

Идентификација „полицијске девијантности“ била би готово немогућ задатак када не би постојали неки општи стандарди друштвено прихватљивог понашања. Отуда нам се чини како је за разумевање девијација у полицији најкорисније дискутовати унутар тзв. „нормативистичке перспективе“. Крећући се унутар овог дискурса неки аутори сматрају како одступајуће понашање треба дефинисати као „кршење одређених норми, које могу бити дефинисане као друштвена очекивања или смернице за понашање.“¹ Сходно томе, могли бисмо закључити да је појединац девијантан када његови поступци излазе изван граница прихватљивог понашања, које је поставила одређена група.

Посматрано у контексту рада полиције, овакво тумачење је базирано на постојању нормативног система, сачињеног из две компоненте: 1) *екстерне норме* – развијене изван полицијске професије и примењују се на полицајце као и на све остале грађане (нпр. Кривични законик) и 2) *интерне норме* – развијене унутар полицијске организације као средство за дефинисање вредности и успостављање очекиваних стандарда понашања њених припадника (нпр. Етички кодекс).

¹ V. Kappeler, R. Sluder, G. Alpert, *Forces of Deviance, Understanding the Dark Side of Policing*, Long Grove 1998, 15.

Битно је истаћи да поред формалних смерница на понашање полицијских службеника утиче и неформални систем вредности, а који представља резултат колективног искуства, стеченог у обављању полицијских задатака. Овако сложен скуп вредности и норми прилично компликује објашњење девијација у полицији. Проблем додатно усложњава чињеница што су формални (законски) и неформални (поткултурни) нормативни системи неретко у супротности. Отуда су она тумачења која „полицијску девијантност“ представљају као активност која истовремено крши и формални и неформални нормативни систем прилично дискутабилна. Управо такав приступ заступају Баркер (Barker) и Картер (Carter), што је посебно видљиво у следећем сегменту њихове дефиниције „...организациони стандарди понашања потичу из правила и одредби полицијске управе, али и из очекивања колега (подвукао З.К.)“.²

Будући да се формалне норме и очекивања колега полицајаца неретко разликују самим тим се и поимање девијација у полицији различито тумачи. Тачније, због постојећег антагонизма, формални и неформални нормативни систем се међусобно искључују, чиме се додатно отежава правилно тумачење конкретног понашања. Због одсуства консензуса између ових нормативних система објашњење „полицијске девијантности“ требало би базирати искључиво на кршењу **формалних** вредности, стандарда и правила понашања. Сходно томе, **девијације у полицији** би могли дефинисати као *кршења постојећих правних и етичких норми, којима се регулишу правила полицијског поступања и примереност понашања полицијских службеника током обављања службене дужности.*

Даље је важно напоменути како се у литератури која третира ову проблематику издвојио термин *police misconduct*, а који би могли слободно превести као „рђаво“ (непримерено) понашање полицијских службеника. Чемпион (Champion) дефинише овај појам као „нелегално и/или неморално поступање припадника полиције којим се крше законске норме и дискредитује положај полицајца и полицијске професије уопште.“³ Сврставањем и неморалног понашања под конкретну појаву аутор с правом сугерише како постоје и полицијски поступци којима се не крше само правне већ и етичке норме. Међутим, обједињено посматрање нелегалног и неморалног понашања може изазвати одређене компликације у тумачењу конкретне појаве, пре свега, јер однос права и морала није у потпуности јасан.

² T. Barker, D. Carter, “A Typology of Police Deviance” – in: *Police Deviance* (eds. T. Barker, D. Carter), Cincinnati 1994, 4.

³ D. Champion, *Police Misconduct in America*, Santa Barbara 2001, 2.

Овај проблем би стога требало решити термилошким и концептуалним раздвајањем неморалног и нелегалног понашања. Један од могућих начина је да се из ширег појма „полицијске девијантности“ издвоје понашања и поступци припадника полиције која представљају кршења правних прописа, а која би се могли сврстати под заједнички појам „полицијске делинквенције“. За нас је такав приступ посебно значајан будући да у овом раду нагласак дајемо на нелегалном (незаконитом) поступању полиције, а посебно на „злочинима полиције“, као најтежим облицима „полицијске девијантности“.

1.1. Злочини полиције

Криминолошка оријентација овог истраживања чини **злочине полиције** (енг. *police crime*) његовим есенцијалним делом. Поред својих специфичних обележја (као на пример, својство извршиоца и околности извршења), злочини полиције деле и неке заједничке карактеристике са другим облицима криминалног понашања. Управо зато и сматрамо да сагледавање ове појаве у светлости појединих, у криминолошкој литератури постојећих тумачења злочина, може олакшати разумевање и дефинисање злочина полиције.

За ово истраживање посебно вредним сматрамо приступ који се заговара унутар радикалне криминологије. Један од заступника ове концепције дефинише злочин као „израз примене моћи (прекомерна употреба од стране једног или више органа принуде) према другим лицима.“⁴ Овакво поимање злочина доводи нас до једног особеног вида криминалног понашања, у литератури познатог као „деликти злоупотребе моћи“, а који проналазе свој израз у **злочинима власти**, односно **злочинима државе** (енг. *state crime*).⁵ Разматрање ових криминалних појава у контексту предмета нашег истраживања има пуно оправдање будући да њихов битан сегмент чине управо злочини полиције. Штавише, „злочини власти“ се могу донекле третирали и као синоним „злочинима полиције“, уколико посматрамо полицију као носиоца власти (моћи), опредељеној у службеном ауторитету.

⁴ Д. Миловановић, „Правна дефиниција злочина и један алтернативни поглед“, *Анали правног факултета* 2/2005, 27.

⁵ Сматра се да је овај вид криминалног понашања међу првима дефинисао Chambliss (Чемблис), сврставајући у њега „кривична дела која у обављању службе извршавају чиновници, као представници државе.“ /према: Ђ. Ignjatović, *Kriminologija*, Beograd 2015, 127/. У литератури постоји и схватање по ком се под „злочинима државе сматрају кршења људских права, која организовано спроводе државни службеници“ /P. Green, T. Ward, *State Crime - Governments, Violence and Corruption*, London 2004, 2/.

Чињеница је, међутим, да „злочини власти“, бар онако како их дефинише Хеган (Hagan), проистичу из једног *политичког* процеса, а у ком постоји јасна расподела улога између налагодатаца (носиоци политичких функција) и извршиоца (припадници полиције, као њихови агенти). То нас доводи до закључка како се злочини полиције могу сагледати и у светлости **злочина (из) послушности** (енг. *crimes of obedience*) – „акт извршен као одговор на наређења од ауторитета, а који се сматра илегалним и неморалним“.⁶

Приметно је да неки аутори за описивање злочина полиције користе синтагму **криминалитет плавог капута** (енг. *blue coat crime*).⁷ Очигледно је да су се креатори оваквог израза руководили логиком коју је користио Сатерленд (Sutherland) приликом стварања термина „криминалитет белог оковратника“, с тим што у овом случају израз *плави капут* симболично указује на полицијску професију као област у којој се врши злочин, односно на *плаву униформу* припадника полиције.

Даље се намеће питање да ли под категорију злочина полиције подвести сва кривична дела полицијских службеника, па и она извршена ван службе. Ми лично сматрамо да категоријом *полицијски* злочин не треба описивати сва та кривична дела, јер велики број њих нема никакве везе са радним статусом полицајца или како то образлаже Шерман (Sherman), „код неких злочина не постоји злоупотреба полицијског ауторитета, која ствара прилике да се злочин изврши.“⁸ Примери су бројни - крађа ван дужности, насиље у породици, утаја пореза итд.

У литератури се, међутим, може наићи на потпуно супротна гледишта, у смислу да се израз „злочини полиције“ везују искључиво за криминална понашања припадника полиције ван службе. Тако на пример, Панч (Punch) дефинише злочине полиције као „поступање које се састоји у злоупотреби полицијских овлашћења, односно њиховој употреби у сврхе које нису повезане са службом, већ у циљу извршења неког кривичног дела“,⁹ док Кеплер (Kappeler), Слудер (Sluder) и Алперт (Alpert) овај појам дефинишу као „употребу овлашћења ради кршења закона у сврхе које нису повезане са службом.“¹⁰

⁶ H.C. Kelman, V.L. Hamilton, *Crimes of Obedience. Toward A Social Psychology of Authority and Responsibility*, London 1989, 46.

⁷ T. Newburn, *Understanding and Preventing Police Corruption: Lessons from the Literature*, London 1999, 5.

⁸ према: R. Kane, M. White, “Bad Cops: A Study of Career-Ending Misconduct Among New York City Police Officers”, *Criminology & Public Policy* 4/2009, 740.

⁹ M. Punch, *Police Corruption – Deviance, Reform and Accountability in policing*, London 2009, 31.

¹⁰ V. Kappeler, R. Sluder, G. Alpert, *op. cit.*, 20.

Чињеница је да и полицијски службеници могу поседовати криминалне тежње, а неки их и остваре, на дужности или ван ње. При том, такво понашање може имати непосредну везу са обављањем полицијске дужности, али и да уопште није повезано са њом. Иако се и у једном и у другом случају ради о кривичним делима ове две појаве је ипак потребно разликовати. У том смислу Клокарс (Klockars) нуди интересантно објашњење: „Ако полицајци краду са места злочина на које су позвани да спроведу истрагу они врше полицијски злочин, међутим ако краду из кућа ван радног времена, без покрића своје полицијске улоге, они су обични лопови.“¹¹

Случајеве кршења норми кривичног права без покрића полицијског ауторитета би свакако требало раздвојити од кривичних дела извршених приликом обављања полицијских задатака. У овом другом случају пресудан значај у одређивању природе и особености конкретног дела има *својство извршиоца*, а које је опредмећено у његовом професионалном статусу (службеник полиције) и располагању правом на употребу полицијских овлашћења.¹²

То нас доводи до закључка како **злочинима полиције** можемо сматрати само **кривична дела која овлашћена службена лица полиције (ОСЛП) врше у склопу или непосредно у вези са обављањем полицијске дужности**. Издвајањем ових појава у засебну групу омогућава се детаљнија анализа њихових карактеристика и специфичности, што је и кључни циљ овог истраживања.

2. ДЕФИНИСАЊЕ ПРЕКОРАЧЕЊА И ЗЛОУПОТРЕБА ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА И ЊИХОВО ПОЈМОВНО РАЗГРАНИЧЕЊЕ

У склопу дефинисања предмета истраживања важно је истаћи чињеницу да злочини полиције настају као последица прекорачења или злоупотребе полицијских овлашћења. Будући да *прекорачења* и *злоупотребе* представљају суштински различите поступке (радње), ове појмове је неопходно независно сагледати и јасно разграничити, прецизним дефиницијама.

¹¹ према: Т. Newburn, *op. cit.*, 5.

¹² У научној и стручној литератури, као и правним прописима који регулишу рад полиције, „овлашћења полиције“ (енг. *police authority, police power*) се углавном дефинишу као *скуп мера и радњи чијом применом се остварују циљеви и задаци полиције* (С. Милетић, *Појмовник полицијског права*, Београд 2001, 39; чл. 4 Закона о полицији - ЗОП, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 101/2005, 63/2009). Најпростије речено, овлашћења представљају **алат** који се користи у обављању полицијских послова.

2.1. Прекорачење овлашћења

Као полазиште у дефинисању прекорачења овлашћења углавном се користи начело законитости (легалитета), а које иначе представља једно од основних начела у примени полицијских овлашћења. Сходно томе, обично се сматра да је службеник полиције *прекорачио* овлашћење када га **није употребио на законом прописан начин**, односно „на начин који није сагласан правилима о његовој употреби“.¹³

Коришћење легалистичког приступа у објашњењу рада полиције је нужно. Ипак, његово радикално заступање, а по ком се „полиција своди на пуки инструмент примене права“,¹⁴ није пожељно. Другим речима, полицијско деловање не треба базирати на крутим правилима, будући да су она „од мале помоћи при решавању флуидних ситуација које чине срж полицијског посла.“¹⁵ Заправо, екстензивна природа полицијских задатака, као и потреба да се поступање прилагоди специфичностима конкретне ситуације, чини дискрециону оцену у раду полиције неопходном и неминовном.¹⁶ Иако правни основ за примену овлашћења мора бити довољно еластичан, неопходно је да он истовремено буде омеђен јасним границама, а све како би се спречило слободно тумачење и примена овлашћења по личном нахођењу. Отуда би прекорачење могли тумачити и као примену овлашћења **преко прописане границе**, односно **у обиму већем од дозвољеног**.

Битно је нагласити да се у случају прекорачења овлашћења предузимају радње које, саме по себи, нису незаконите. Заправо, за њихово коришћење су припадници полиције овлашћени, али је начин њиховог предузимања *погрешан*. То нас доводи до закључка како приликом тумачења прекорачења овлашћења треба инсистирати и на задовољењу чињеничног стања. Наиме, конкретно овлашћење би требало примењивати само онда када постоје разлози за то, односно када се конкретна ситуација не може решити на други начин. Сходно томе, може се рећи да је полицијски службеник прекорачио овлашћење када његова **примена у датој ситуацији није била неопходна**.

¹³ Б. Милосављевић, *Наука о полицији*, Београд 1997, 604.

¹⁴ D. Dixon, *Law in Policing: Legal Regulation and Police Practices*, New York 1997, 1.

¹⁵ J. Skolnick, J.Fyfe, *Above the law*, New York 1993, 120.

¹⁶ Иначе, једна од веома прихваћених дефиниција дискреционе оцене полиције је она коју је Кенет Дејвис (Kenneth Davis) користио у књизи *Дискрециона правда* из 1969. године. Према овом аутору „полицајац се користи дискреционом оценом у одлучивању када год му делотворна ограничења над његовом моћи остављају простор да сам изабере између могућих праваца деловања или неделовања.“ /према: Н. Grant, J.K. Terry, *Law Enforcement in the 21st. Century*, Boston 2005, 216/.

2.2. Злоупотреба овлашћења

За разумевање суштине злоупотребе овлашћења није довољно проблем посматрати у контексту начела легалитета, већ је расправи неопходно додати и начело сврсисходности. На тај начин увиђамо како полицијска овлашћења морају бити употребљена искључиво у сврхе за које су и намењена. Сходно томе, могло би се рећи да је овлашћење злоупотребљено када његовом применом полицијски службеник **не делује у интересу службе** већ заправо поступа најчешће у властитом интересу. Полазећи од оваквог тумачења неки аутори закључују како је чин злоупотребе овлашћења опредмећен у „искоришћавању службених овлашћења у неслужбене сврхе“.¹⁷

Неспорно је да се злоупотребом овлашћења углавном тежи остварити лични интерес, најчешће опредмећен у материјалној користи. Ипак, користољубље није једини мотив који условљава злоупотребу. Иза таквог поступка може се на пример крити и освета. Извесно је, међутим, да мотивација понекад превазилази лично задовољство. Штавише, свој интерес полицијски службеник може потиснути у други план. Овде је потребно разликовати две ситуације: 1) злоупотребом овлашћења полицајац настоји другом омогућити остварење одређене користи, најчешће материјалне природе и 2) полицајац злоупотребљава овлашћење мотивисан „племенитим разлогом“ (енг. *noble cause*) - заштита сигурности грађана¹⁸ или сузбијање конкретног злочина.¹⁹

Напоследку је важно истаћи да злоупотреба овлашћења представља **намерно кршење правила**, којим се регулише полицијска дужност, односно „понашање које је руковођено јасном намером“.²⁰ То даље имплицира закључак како сам чин злоупотребе треба посматрати искључиво као плод умишљаја, за разлику од прекорачења овлашћења, које може и често јесте последица нехата.

¹⁷ Д. Јовашевић, *Кривична дела корупције*, Београд 2009, 45.

¹⁸ Полицијска етика нас учи да су полицајци „људи закона“ који увек морају поштовати правила. У литератури смо, међутим, наишли на другачију перспективу полицијске етике, базирану на „вредносно занованом доношењу одлука“ (енг. *value-based decisionmaking*). У једном од објашњења овог концепта истиче се како „већина полицајаца сматра да би своја овлашћења требало да користе за добробит грађана, чак и ако правила морају понекад бити прекршена да би се то урадило.“ /J. Crank, M. Caldero, *Police Ethics: The Corruption of Noble Cause*, Cincinnati 2010, 22/.

¹⁹ Узмимо као пример изнуђивање признања од осумњиченог уз употребу физичке снаге. У овој ситуацији не само да се нису стекли услови за употребу средстава принуде - физичке снаге, већ у датим околностима (саслушање осумњиченог) и у такве сврхе (признање извршења деликта) коришћење принуде полицијским службеницима није ни дозвољено.

²⁰ G. Alpert, J., Noble, „Lies, True Lies, and Conscious Deception: Police Officers and the Truth“, *Police Quarterly* 2/2009, 245.

3. ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ ПРЕКОРАЧЕЊА И ЗЛОУПОТРЕБЕ ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА

Како бисмо што прецизније одредили предмет овог истраживања извршићемо операционализацију претходно датих теоријских дефиниција. У нашем случају тај поступак би се састојао у навођењу кажњивих понашања која представљају злочине полиције, односно кривична дела настала као последица прекорачења или злоупотребе полицијских овлашћења.

Познато је да у надлежност полиције спадају различити послови и задаци, за чије обављање службеницима полиције стоје на располагању бројна овлашћења, од давања упозорења до употребе ватреног оружја. Природа тих овлашћења у великој мери је одређена условима под којима се она примењују, што обично подразумева тренутну, односно реакцију на лицу места. Поред тога, применом већине полицијских овлашћења озбиљно се задире у права и слободу лица према ком се овлашћење примењује. Такве околности стварају бројне ризике од прекорачења овлашћења, као и прилике за њихову злоупотребу. Самим тим, прекорачења и злоупотребе полицијских овлашћења могу имати бројне и веома различите манифестације.

Њихова идентификација је, међутим, битно олакшана постојећим класификацијама. Приметно је да и у овом случају аутори углавном полазе од феномена „полицијске девијантности“, а који у себи интегрише и она понашања која представљају предмет овог истраживања. Једна од најчешће цитираних подела све полицијске девијације разврстава у две групе: 1) **професионалне девијације** - девијантно понашање извршено током обављања уобичајених активности, а које има две подкатеорије: • *непрописно понашање* - кршење смерница полицијске организације, чија је сврха дефинисање прописног понашања и • *корупција полиције* – злоупотреба службене дужности ради стварне или очекиване материјалне награде или добити; 2) **злоупотреба ауторитета** – било који чин полицајца, чији је циљ да повреди, увреди или погази људско достојанство, доведе до осећаја инфериорности или прекрши полицијско право, а јавља се у три основна вида: • физичко злостављање (бруталност и насилничко понашање); • психичко злостављање (вербалне увреде, уцене и претње) и • кршење правила предкривичног поступка (незаконита хапшења, саслушања и прислушкивања).²¹

²¹ Т. Barker, D. Carter, *op. cit.*, 6.

Девијантност полиције несумњиво представља сложену појаву, што доказује и предочена класификација. Поставља се, међутим, питање зашто аутори нису сврстали злоупотребу ауторитета у непрописно понашање, што оно свакако јесте. Са друге стране, можда баш овакав приступ има оправдања, јер се издвајањем понашања са елементима принуде наглашава њихова специфичност и суштинска разлика од појединих професионалних девијација, а пре свега од коруптивног понашања.

Изгледа су неки аутори посебно водило рачуна о томе, па су као две најозбиљније форме **девијација у полицијској професији** јасно раздвојили: 1) *корупцију полиције* – злоупотреба службене дужности ради стицања личне добити и 2) *злоупотребу ауторитета* – садржи три различите компоненте: • физичко злостављање употребом прекомерне силе; • психичко злостављање грађана узнемиравањем и понижавањем и • кршење основних људских права грађана.²²

За наше истраживање посебно вредном сматрамо поделу која разврстава све облике „рђавог“ понашања припадника полиције у две групе: 1) **са елементима насиља**: • *физичко насиље* (претерана сила) – укључује примену знатно веће силе него што је потребно за успешно извршење задатка, а ограничено је на ситуације у којима се не одузима нечији живот (примена смртоносне силе је сврстана у посебну категорију); • *вербално насиље* – састоји се у подругивању и/или исмевању грађана и • *сексуално насиље* – укључује ситуације у којима грађани проживљавају сексуално понижење, насиље или претњу насиљем, од стране полицајца; 2) **без елемената насиља**: • *корупција* – неслужбена зарада полицајца (тзв. зарада „састране“) и • *обмана* – злоупотреба овлашћења ради остварења службених циљева (фалсификовање извештаја, подметање доказа, лажно сведочење).²³

Приметно је да се у конкретним поделама посебна пажња придаје насилничком и коруптивном понашању припадника полиције. Управо ове две појаве ми бирамо за предмет истраживања. Такав избор правдамо чињеницом да типичан израз прекорачења овлашћења представља прекомерна употреба силе, док је корупција класичан вид злоупотребе овлашћења. Паралелно сагледавање деликата насиља и корупције се може чинити неуобичајеним, пре свега због битно другачије природе ових криминалних појава. Ипак, овако обједињеном анализом могуће је утврдити бројне карактеристике и специфичности „полицијских злочина“, а које би иначе било тешко увидети независним истраживањем ових двеју појава.

²² V. Kappeler, R. Sluder, G. Alpert, *op. cit.*, 23-24.

²³ D. Champion, *op. cit.*, 43.

3.1. Насилничко понашање полицијских службеника

3.1.1. Дефинисање „полицијског насиља“

Чињеница је да сам израз **насиље** има негативан привук и да нас, сходно томе, изговор те речи превасходно асоцира на нешто лоше, противправно, криминално. Извесно је, међутим, да се не морају баш сви поступци који у себи садрже елементе насиља (силу, принуду) посматрати у негативном контексту. Свесна ове чињенице Катарина Вилијамс (Katarine Williams) проширује уобичајено поимање насилничког понашања, указујући како оно укључује и дела код којих је примена принуде легална, те како би се избегли неспоразуми предлаже увођење појма **криминално насиље**.²⁴

У литератури смо наишли на још нека особена тумачења насиља, али и њему блиских појава.²⁵ У свом објашњењу Џок Јанг (Jock Young) полази од специфичне „парадигме насиља“, разликујући два вида ове појаве – прво је „просоцијално насиље“ и оно представља одговор на друго „антисоцијално насиље“. При том, како истиче овај аутор, „иако се сматрају нормативно различитим, манифестације просоцијалног и антисоцијалног насиља се у стварности не могу разликовати.“²⁶

Постојеће дистинкције пружају значајан ослонац за боље разумевање насиља полиције. Познато је да припадници полиције располажу правом на употребу средстава принуде, а чија примена у основи има насилан карактер. Да ли, међутим, то значи да су полицијски службеници овлашћени да се користе насиљем? У литератури смо, између осталих, наишли на схватања како се између појма насиља и појма силе, па и појма принуде, може ставити знак једнакости. У том смислу је интересантно следеће објашњење: „Примена силе према субјекту који је изложен јачој сили намеће трпљење деловања силе. (...) Како би избегао штетне последице силе субјект се мора повинovati захтеваном, на сили наметнутом понашању - дакле насиљу.“²⁷

²⁴ према: Ignjatović, Đ.: „Kriminološki aspekti delikata nasilja“ –u: *Delikti nasilja* (ur. D. Radovanović), Beograd 2003, 260.

²⁵ Интересантно је поменути како је двосмислена употреба речи **агресија** у богатој литератури о тој теми изазвала много збрке. Како би спречио евентуалне забуне у уводу своје студије Фром напомиње како за дефензивну (реактивну) агресију користи појам „бенигна агресија“, док деструктивност и окрутност, схваћене као људске склоности ка уништавању и тежњи за апсолутном влашћу представља изразом „малигна агресија“ /E. From, *Anatomija ljudske destruktivnosti – prva knjiga*, Zagreb 1989, 11/.

²⁶ J. Young, *The Vertigo of Late Modernity*, London 2007, 168.

²⁷ Д. Танчић, Н. Јефтић-Шарчевић, „Насиље и сила према схватањима Слободана Јовановића“ - у: *Насиље у Србији – узроци, облици, последице и друштвене реакције* – том 2 (ур. Д. Коларић), Београд 2014, 360.

Истина је да између силе и насиља постоје изразите сличности, па чак и значајна подударња (посебно ако их посматрамо у контексту употребе физичке снаге). Међутим, за Стојановића нема дилеме како ова два појма ипак треба разликовати, а као разлоге за то он наводи следеће: • сила као облик принуде увек је усмерена на одређен циљ, а то је деловање на вољу пасивног субјекта, док код насиља, као радње извршења, то није нужно. Штавише, насиље може бити само себи циљ; • сам израз насиље има негативан призвук, тј. говори о нечему што је недозвољено, док сила представља термин који је, сам по себи, вредносно неутралан и • силу може представљати и најнезнатније коришћење физичке снаге, док је код насиља неопходна употреба осетније, знатније физичке снаге.²⁸

Поред ове дистинкције у литератури се прави разлика између насиља и принуде. У делима Слободана Јовановића приметно је објашњење да „насиље представља сваку примену силе супротно важећим законима и уставу, док је принуда легална примена силе.“²⁹ Овде је вредно подсетити како је примена средстава принуде законски регулисана, у смислу да је утврђена сврха и начин њихове употребе, док је принципом сразмерности ограничен интензитет коришћења тих средстава. По тој логици, када је дозвољени ниво силе прекорачен онда више не можемо говорити о легалном већ о противправном поступању, а које је у овом случају одређеном у чину насиља, тачније **прекомерној сили** (енг. *excessive force*) – „употреба веће силе него што је разумно потребно, односно силе која није одговарајућа у датој ситуацији.“³⁰

То даље имплицира закључак како је за разумевање „полицијског насиља“ неопходно размотрити границе до којих се употреба средстава принуде сматра разумном (неопходном, легалном), а чијим прекорачењем се она заправо треба тумачити као претерана (непотребна, нелегална, криминална), а тиме и као насилничко понашања, у правом смислу те речи. Значајну помоћ у томе нам пружају нормативни стандарди у регулисању ове области.³¹

²⁸ З. Стојановић, „Кривичноправни појам насиља“ - у: *Насиље у Србији – узроци, облици, последице и друштвене реакције* – том 1 (ур. Д. Коларић), Београд 2014, 2-3.

²⁹ према: Д. Танчић, Н. Јефтић-Шарчевић, *op. cit.*, 361.

³⁰ L. Miller, „Good Cop – Bad Cop: Problem Officers, Law Enforcement Culture and Strategies for Success“, *Journal of Police and Criminal Psychology* 2/2004, 31.

³¹ Колико је заправо реч о деликатном сегменту поступања полиције можда најбоље сведочи чињеница да је у нашем *Закону о полицији* регулисању употребе средстава принуде посвећено чак 25 чланова (чл. 84-109 ЗОП), док је истовремено ова област уређена и посебним подзаконским актом (у питању је „Правилник о техничким обележјима и начину употребе средстава принуде“, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 19/07, 112/08).

Када је реч о страним искуствима вредно је поменути како је Врховни суд САД, поступајући по случају *Graham vs. Connor* донео 1989. године следеће стандарде којима се настоји дефинисати претерана сила: 1) употребу претеране силе треба сагледавати у контексту поштовања четвртог амандмана; 2) објективан стандард разумности представља одговарајући законски стандард у случајевима употребе силе; 3) примена силе било које врсте треба да се преиспитује у односу на следеће факторе: • постојање тренутне претње за полицајца од стране осумњиченог; • озбиљност преступа осумњиченог; • постојање активног отпора хапшењу; • намера бекства од стране осумњиченог.³²

Начела употребе средстава принуде такође представљају битан ослонац у дефинисању насиља полиције. Полазећи од **начела сврсисходности** Лок (Locke) тврди како „коришћење силе без законите потребе чини прекомерну силу.“³³ Неспорно је да употреба средстава принуде треба да стоји у непосредној вези са обављањем полицијских задатака. То, међутим, није довољан разлог да је аутоматски сматрамо разумном. Заправо, њена употреба мора бити *неопходна* у датом моменту, како би се несметано извршила конкретна службена радња. Отуда можемо рећи како пресудан моменат у оцењивању прикладности употребљене силе представља постојање ометања или спречавања извршења службеног задатка, односно јасне претње, која се манифестује у виду реалне опасности (по живот грађана или самог полицајца) или у виду угрожавања сигурности (штићеног објекта и људи који се у њему налазе).

У објашњењу незаконите употребе силе многи аутори се позивају на **принцип сразмерности**, као на пример Адамс (Adams), који истиче следеће: „Интензитет употребљене силе треба бити пропорционалан претњи и ограничен на најмању количину која је неопходна за остваривање легитимне полицијске акције. Свака сила употребљена преко ове равнотеже је претерана.“³⁴ Одређивање распона у примени средстава принуде не даје полицајцима јасне индикације како да поступе у свакој прилици у којој се нађу, али им свакако може помоћи да прилагоде различите нивое силе групама проблемских ситуација, чиме у ствари сам распон представља својеврсну смерницу у коришћењу расположивих средстава принуде.

³² D. Champion, *op. cit.*, 54.

³³ H. Locke, „The Color of Law and the Issue of Color: Race and the Abuse of Police Power” –in: *Police Violence: Understanding and Controlling Police Abuse of Force*, (eds. W.A. Geller, H. Toch), New Haven 1996, 130.

³⁴ K. Adams, „Measuring the Prevalance of Police Abuse of Force” – in: *Police Violence: Understanding and Controlling Police Abuse of Force*, (eds. W.A. Geller, H. Toch.), New Haven 1996, 63.

Иако се линија раздвајања између разумне и претеране силе може лако повући у правним прописима, у пракси је то теже извести, пре свега због непостојања универзалних критеријума у оцењивању прикладности коришћења свих нивоа силе којим полиција располаже.³⁵ Ствари додатно компликују постојеће разлике у категорисању и тумачењу природе употребљене силе, посебно између оног ко примењује силу и оног ко ту силу трпи. Тако на пример, „грађани под прекомерном силом неретко сматрају и вербално злостављање и грубост полицајаца у опхођењу.“³⁶ Насупрот њима, полицијски службеници су склони дефинисању властитих критеријума за употребу силе, а који су често супротни од званичних.³⁷

Искуства неких истраживања сугеришу да сагледавање насиља полиције битно зависи од **начина дефинисања критеријума претеране силе**. Рајс (Reiss) је своје истраживање засновао на следећим критеријумима: • ако је полицајац физички напао грађанина, а онда га није ухапсио (правилна употреба силе подразумева хапшење), • ако се грађанин који је ухапшен није ни речима ни делима супроставио полицајцу (сила би се требала употребити само ако је неопходна за спровођење хапшења), • ако је полицајац, макар и постојало опирање приликом хапшења, могао с лакоћом савладати грађанина на неки други начин, • ако је велики број полицајаца био присутан и могао помоћи у савладавању грађанина, • ако је прекршилац имао лисице и није покушао да побегне или се насилно супростави, • ако се употреба силе наставила и након што је прекршилац савладан.³⁸

Мицући (Micucci) и Гом (Gomme) су се фокусирали на критеријуме по којима сами припадници полиције одређују неко понашање као прекомерну силу. По њима таква сила се дешава када се користи: • *ван равнотеже* (нпр. оштрије или чешће него што је оправдано понашањем осумњиченог); • *сувише емотивно* (нпр. понашање полицајца је ван контроле); • *случајно* (нпр. сила се не фокусира на одговарајућа лица и/или реализацију специфичних циљева).³⁹

³⁵ Тако на пример, оцењивање оправданости употребе ватреног оружја битно је олакшано чињеницом да је коришћење крајње силе јасно сведено на конкретне проблемске ситуације, што није случај код других средстава принуде.

³⁶ К. Lersch, Т. Mieczkowski, „Violent police behavior: past, present, and future research directions“, *Aggression and Violent Behavior*, 5/2005, 554.

³⁷ Илустрације ради, Вестли (Westley) је установио да готово 40% испитаних полицајаца употребу прекомерне силе не сматра незаконитом уколико јој је циљ одржавање полицијског ауторитета /према: J. Chan, *Changing Police Culture - Policing in a Multicultural Society*, New York 1997, 20/.

³⁸ према: G. Alpert, R. Dunham, *Understanding Police Use of Force – Officers, Suspects and Reciprocity*, New York 2004, 22.

³⁹ A.J. Micucci, I.M. Gomme, „American police and subculture support for the use of excessive force“, *Journal of Criminal Justice* 5/2005, 493.

Напоследку желимо истаћи како неки аутори под прекомерном силом сматрају и „учесталу употребу силе од стране истих полицајаца, чак и ако сваки инцидент изгледа оправдано“.⁴⁰ Иако такве околности не би требало тумачити као претерану силу (макар у њеном правном смислу) оне се ипак могу повезати с том појавом. Наиме, полицајац који у раду често користи средства принуде излаже себе, али и друге ризику од нежељених последица - у физичком, емоционалном, професионалном, али и законском погледу. Истина је да се неки полицајци чешће налазе пред искушењем да користе силу (нпр. раде у насилном окружењу), али не треба заборавити да често прибегавање насилним методама временом може постати особен стил рада (о чему ће касније бити више речи).

3.1.2. Појавни облици насиља полиције

Узимајући у обзир својства извршиоца и специфичну природу полицијског ауторитета, имајући при том у виду разноврсност средстава принуде који стоје на располагању припадницима полиције, могло би се закључити како насиље полиције има бројне манифестације и варијације. У литератури, међутим, не постоји јединствено мишљење која све понашања треба сврстати у „полицијско насиље“. Шароликој типологији допринела је употреба различитих критеријума и полазних основа у дефинисању, па самим тим и класификовању ове појаве, а који се крећу од веома широких, до крајње сведених.

Један од поклоника **ширег схватања** Пренслер (Prenzler) у прекомерну силу, између осталог, сврстава и вербално злостављање, застрашивање и претње насиљем, као и опасне потере возилом, које представљају физичку претњу или угрожавање сигурности њених учесника.⁴¹ Сличан приступ заступа и *Одбор за разматрање жалби из Квебека*, убрајајући у насиље полиције вербално малтретирање и неуљудност, неприкладно коришћење ауторитета или злостављање, илегалне претресе, употребу претеране силе при хапшењу и неоправдано коришћење ватреног оружја.⁴²

⁴⁰ W.A. Geller, H. Toch, “Understanding and Controlling Police Abuse of Force” – in: *Police Violence: Understanding and Controlling Police Abuse of Force*, (eds. W.A. Geller, H. Toch), New Haven 1996, 293.

⁴¹ T. Prenzler, *Police Corruption – Preventing Misconduct and Maintaining Integrity*, Boca Raton 2009, 16.

⁴² према: D. Bayley, „Police Brutality Abroad” - in: *Police Violence: Understanding and Controlling Police Abuse of Force*, (eds. W.A. Geller, H. Toch), New Haven 1996, 277.

Сврставајући у ову категорију и нека понашања за која постоји оправдана сумња да ли их уопште сматрати насиљем додатно усложњава овај ионако комплексан феномен. У том погледу вероватно највеће контроверзе изазива тзв. „вербално насиље“. Чињеница је да оно, посебно када га поредимо са „физичким насиљем“, делује безазлено. Али, чак и да га тако доживљавамо не смемо сметнути с ума да „грубо опхођење“ доводи до ланчане реакције, а која може условити прекомерну силу, па чак и екстремну бруталност. Сходно томе, неки аутори су у праву када тврде како је „вербални напад први корак ка прекомерној употреби силе.“⁴³ Међутим, и поред тога, сматрамо да такве поступке не треба тумачити као насилничко понашање, што би се исто могло рећи за још неке претходно поменуте поступке (нпр. илегалне претресе или „опасне потере“⁴⁴ – шта год оне значиле).

Насупрот томе, знатно **ужи приступ** користе они аутори који сагледавају насиље полиције искључиво у контексту тзв. „физичког насиља“, тачније фокусирајући се само на оне поступке полицијских службеника који исходују физичким (телесним) повредама или смрћу лица према коме је сила коришћена. Своју опредељеност ка овом виду насилничког понашања Холмс (Holmes) и Смит (Smith) правдају чињеницом да „физичко насиље најјасније дефинише природу полицијског насиља“.⁴⁵ Поред тога, његово постојање је, због малог индекса прикривања, најлакше спознати, а тиме и најлакше научно истражити.

Које, међутим, од понуђених решења најприближније описује праву природу и опсег „полицијског насиља“. Како то обично бива, решење се налази између две крајности. Наиме, док шири приступ може лако преценити проблем, коришћењем ужег приступа запостављају се још неки видови насилничког понашања (нпр. психичко насиље). За разлику од физичког, психичко насиље је несумњиво слабије уочљиво, а тиме и теже за истраживање. Упркос томе, његова постојаност, посебно у случају спровођења тортуре, ставља пред истраживача императив да, у циљу целовитог сагледавања насиља полиције, поред прекомерне употребе физичке силе, настоји анализирати и овај вид насиља и тиме бар делимично осветлити део тамног поља у ком се психичко насиље углавном налази.

⁴³ В. Lobnikar, G. Meško, „Perception of police corruption and the level of integrity among Slovenian police officers“, *Police Practice and Research: An International Journal* 4/2015, 350.

⁴⁴ У том смислу би се и формулацији „насилничка возња“, а која се иначе користи у прописима из области безбедности саобраћаја /чл. 41 Закона о безбедности саобраћаја на путевима, Службени Гласник Републике Србије бр. 41/09, 53/10, 101/11, 32/13/ могла упутити иста замера.

⁴⁵ М. Holmes, В. Smith, *Race and Police Brutality: Roots and Urban Dilemma*, New York 2008, 6.

Полазећи од претходно дате дефиниције злочина полиције „полицијско насиље“ би требало сагледати искључиво у контексту спровођења полицијског ауторитета, обухватајући на тај начин само оне видове насилничког понашања који представљају последицу прекорачења или злоупотребе овлашћења полиције, а пре свих, средстава принуде. То даље намеће потребу разматрања појединих класификација које су коришћене као полазиште у научним истраживањима насиља полиције. Свакако једна од најзначајнији је подела коју је за потребе свог истраживања извршио Ворден (Worden), делећи сво „полицијско насиље“ у две основне групе: 1) **прекомерна сила** (енг. *excessive force*) - коришћење више силе него што је разумно и неопходно и 2) **непотребна сила** (енг. *unnecessary force*) - коришћење силе у ситуацијама где то уопште није потребно.⁴⁶

Колико је употреба силе у раду полиције сложена појава можда најбоље сведочи чињеница да је у многим околностима граница између прописне и непрописне силе прилично замућена. Тамо где је сила неопходна, расуђивањем се мора одредити коју врсту силе и у којој количини је разумно применити. Када је доношење такве одлуке препуштено дискреционој оцени полицијских службеника грешке су веома могуће. Ову околност, међутим, треба разликовати од непотребног коришћења силе, а то су најчешће оне ситуације где полицајац својим поступком условљава потребу за применом силе. Наиме, понекад конкретне одлуке поступајућег полицијског службеника при сусрету с грађанима могу допринети стварању конфликта у ком је на крају неопходно користити средства принуде, иако за тим можда и није било потребе на почетку сусрета, јер се конкретна ситуација могла решити и без прибегавања сили, односно насиљу.

Појам непотребне силе Фајф (Fyfe) појашњава стављајући је у однос са полицијском бруталношћу. По њему, **непотребна сила** представља резултат нестручности и немара, а јавља се кад добронамерни полицајци нису способни да реше ситуацију у којој се налазе без непотребног или преурањеног прибегавања сили. Са друге стране, **полицијску бруталност** овај аутор објашњава као намерно коришћење прекомерне силе од стране припадника полиције, чиме свесно прекорачују границе својих овлашћења.⁴⁷

⁴⁶ R. Worden, *The Causes of Police Brutality: Theory and Evidence on Police Use of Force* – in: *Police Violence: Understanding and Controlling Police Abuse of Force* (eds. W.A. Geller, H. Toch), New Haven 1996, 32.

⁴⁷ J. Fyfe, „Training to reduce Police-Civilian Violence” – in: *Police Violence: Understanding and Controlling Police Abuse of Force*, (eds. W.A. Geller, H. Toch), New Haven 1996, 165.

Ова дистинкција јасно указује како прекомерну силу не треба посматрати као јединствену категорију, већ као појаву која има своје варијације. Па тако, у случају непотребне силе прекорачење представља резултат *нехотичне грешке* полицијског службеника, јер иако легитимно употребљена у време интервенције, сила се могла избећи да је полицајац био способан да спречи потенцијално насилан сукоб. Насупрот томе, бруталност подразумева *свесно кршење* дозвољених граница у намери да се нека особа физички повреди, чиме овај поступак представља особен вид злостављања.

Приметно је да се термин *бруталност* учестало користи као заједнички назив за више у основи различитих видова насиља или се пак њиме жели додатно описати неки одређен облик насиља, као на пример у следећој формулацији: „Тортура представља један од најбруталнијих метода...“⁴⁸ Истина је да **бруталност** и **тортура** поседују заједничке карактеристике. Заправо, како Бабовић напомиње, „полицијска тортура је категорија изведена из полицијске бруталности“.⁴⁹ Историјске студије сведоче како се у полицијској пракси најпре бележе класични случајеви полицијске бруталности (употреба прекомерне силе на јавном месту у циљу експонирања полицијског ауторитета), да би се временом спровођење „уличне“ правде конкретизовало, тако што је усмеравано ка остварењу јасно дефинисаних циљева (нпр. за изнуђивање признања), док се истовремено његова примена дислоцирала на скривита места.⁵⁰

Чини нам се, међутим, да је ове видове „полицијског насиља“ неопходно раздвојити у засебне групе, јер је само на тај начин могуће нагласити њихове особености и међусобне разлике. Полицијска бруталност и тортура се разликују, пре свега, по изворима и мотивацији за такво понашање, али и по носиоцу одговорности за таква недела. У литератури се напомиње како је за постојање тортуре одговорна и влада преко међународних инструмената.⁵¹ Такође, дефиниција тортуре је међународно прихваћена и има додатни квалитет да је довољно прецизна.⁵²

⁴⁸ Н. Милић, Дозвољени и недозвољени притисак на осумњиченог током просеца саслушања, *НПБ – Наука, Безбедност, Полиција* 1/2005, 118.

⁴⁹ В. Babović, Police Brutality or Police Torture, *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management* 3/2000, 375.

⁵⁰ R. Kane, „Abuse of Authority by Police” - in: *Encyclopedia of Police Science*, (ed. J.R. Greene), New York 2007, 6.

⁵¹ Н.С. Kelman, „The policy context of torture: Asocial-psychological analysis”, *International Review of the Red Cross*, 87(857) March 2005, 126; М. Жаберл, Д. Арлов, „Квалитет истраге поводом незаконите употребе средстава принуде“, *НБП - Наука, Безбедност, Полиција* 3/2006, 66.

⁵² Превасходно мислимо на дефиницију садржану у члану 1. *Конвенције против мучења и других окрутних и нечовечних или понижавајућих третмана или кажњавања*, ратификоване Резолуцијом Генералне скупштине 39/46 од 10. децембра 1984. године.

Стога, како закључује Бабовић, „кад се о оваквој врсти бруталности расправља појам 'тортура' би могао корисно заменити употребу појма 'бруталност', који иначе изгледа прилично нејасно и еуфемистично. На тај начин зло би се називало својим правим именом.“⁵³

Приликом сагледавања „полицијског насиља“ посебну пажњу би требало посветити оним случајевима у којима је поступањем полиције **проузрокована смрт** лица према ком је сила коришћена. Заправо, полазећи од специфичности и тежине саме последице, сматрамо оправданим да све случајеве у којима је незаконита употреба било ког средства принуде резултовала смрћу треба издвојити у засебну групу, па чак и ако је она настала као последица бруталности или тортуре припадника полиције, што неки аутори и чине.⁵⁴

3.2. Коруптивно понашање полицијских службеника

3.2.1. Дефинисање „полицијске корупције“

Увидом у бројне стране и домаће изворе установљено је да тренутно не постоји јединствено одређење појма „полицијске корупције“. То додуше и не треба да чуди будући да ни општи појам корупције нема универзално значење. Дефинисање додатно компликује чињеница што корупција представља сложену појаву, која у себи обједињује разноврсна понашања, односно више различитих инкриминација. Међутим, ни по овом питању не постоје слагања у свету.⁵⁵ У постојећем шаренилу дефиниција могуће је увести ред уколико користимо критеријум обима и природе понашања која су обухваћена корупцијом.

⁵³ В. Babović, *op. cit.*, 375.

⁵⁴ D. Brinks, *The Judicial Response to Police Killings in Latin America: Inequality and the Rule of Law*, New York 2008, 42.

⁵⁵ Илустрације ради, у „Европском изворнику података о криминалитету и статистици кривичног правосуђа“ за 2010. годину (*European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics*) под корупцију у јавном сектору се подводе: активно и пасивно подмићивање; посредовање у корумпирању; саучесништво; подмићивање домаћих и страних држављана; уцена од стране тих лица; нуђење вршиоцима јавних овлашћења добити која се не стиче тренутно; покушај оваквих дела. Међутим, неке од земаља, чији извештаји сачињавају део поменутог Изворника, не предвиђају корумпирање страних званичника (Молдавија, Португал, Русија); изноуђивање новца или других добара које врше чиновници не предвиђају шест држава, а једна (Румунија) „корумпирање са одложеним деловањем“. С друге стране, седам законодавстава (Бугарска, Естонија, Летонија, Литванија, Русија, Словачка и Турска) изједначавају корупцију у јавном и приватном сектору, а њих пет додају као радњу извршења и корумпирање званичника који обављају послове у изборима /према: Ђ. Ignjatović, *Komparacija kriminaliteta i kaznene reakcije: Srbija – Evropa*, Beograd 2013, 40-1/.

Најуже су оне дефиниције које корупцију свде на **подмићивање**. Тако на пример, МекМален (McMullan) сматра да је „јавни службеник корумпиран ако прихвати (подвукао З.К.) новац или новчану вредност за нешто што му је дужност да свакако уради или му је дужност да не уради то.“⁵⁶ Чињеница је да *прихватање мита* представља суштину корупције. Међутим, проблем у таквом тумачењу је што се иницијатива за остварење коруптивне трансакције овде своди на друго лице (грађанина). Тиме се занемарује чињеница да полицајац такође може играти активну улогу, подстичући остварење корупције кроз тражење мита, чиме је смер иницијативе обрнут. У претходној дефиницији таква улога се не препознаје.

Очигледно је да у дефинисању корупције у полицији морамо применити нешто шири приступ. Питање је, међутим, докле у томе ићи, а да при том не одемо у другу крајност, сврставајући у корупцију и понашања којима ту није место. Морамо бити свесни да свако одступање од конвенционалног тумачења треба појаснити и преиспитати његову оправданост. Због тога, било какво проширење легалистичког схватања корупције мора бити извршено с посебном обазривошћу.

У том смислу је вредно преиспитати следећу дефиницију: „Корупцију у полицији представља чињење или нечињење, које предузима полицијски службеник или група службеника, окарактерисано искоришћавањем положаја и највећим делом мотивисано постизањем властите користи“.⁵⁷ Оно што ову дефиницију чини значајно је указивање на могућност организованости полицајца у кршењу прописа. Тиме се уједно упозорава како проблем корупције не треба сагледавати искључиво на нивоу искварених појединаца - концепција „труле јабуке“ (енг. *rotten apple*) - већ и на колективном нивоу - концепција „труле корпе“ (енг. *rotten barrel*).

Оно што изазива одређене недоумице је израз **искоришћавање положаја**. Без јасног прецизирања о ком положају је реч (службени и/или друштвени) и начина на који он може бити искоришћен, оваква формулација оставља могућност да се у коруптивно понашање сврста већина кривичних дела против службене дужности (фалсификовање исправа, одавање службене тајне итд.), али и неки други деликти које полицајац може извршити искоришћавањем положаја ради остварења користи (изнуда новца, крађа са места злочина и слично). Познато је, међутим, да ови деликти не спадају у корупцију, макар у њеном правном значењу.

⁵⁶ према: G.P. Alpert, R.G. Dunham, *Policing Urban America* - second edition, Illinois 1992, 107.

⁵⁷ S. Kutnjak-Ivković, *Fallen Blue Knights: Controlling Police Corruption*, New York 2005, 16.

С тим се, међутим, очигледно не слажу они аутори који корупцију посматрају најшире могуће, као **људску поквареност**, те сходно томе, под „полицијском корупцијом“ сматрају различите форме одступајућих понашања. Како наводи један од заступника оваквог приступа: „Корупција у полицији се манифестује на више начина, али најчешће у споразумним и користољубивим везама са криминалцима, у дискриминацији над одређеним групама, у прекомерном насиљу и у кршењима правила закона и редовног законског поступка“.⁵⁸

Овакво виђење корупције је екстремно широко, јер омогућава сврставање суштински различитих облика прекорачења и злоупотреба полицијских овлашћења под корупцију, без обзира на начин извршења, њихову природу и тежину. У литератури, међутим, већ постоје изрази који обједињују оваква понашања, а као најчешће коришћен издваја се раније поменути термин „полицијска девијантност“. Видимо да овај аутор под корупцијом сматра чак и насилничко понашање, за које је иначе у већини подела девијација у полицији резервисано посебно место.

Поред непомирљивих разлика, многе дефиниције „полицијске корупције“ садрже и неке заједничке елементе. У том смислу, идентификација универзалних елемената корупције и њихово повезивање у једну дефиницију представља први сигуран корак ка прецизном дефинисању корупције у полицији. Као илустрацију, вредно је поменути да су у једној научној студији, посвећеној овом феномену, истраживачи за полазиште изабрали дефиницију корупције која је садржавала следеће елементе: • злоупотреба службене функције, • пружање повода или властита иницијатива и • стицање личне погодности или настојање да се она оствари.⁵⁹

Ови али и још неки елементи, које смо успели идентификовати анализом постојећих дефиниција, представљају полазиште у процесу теоријског дефинисања корупције у полицији, а чијим се спајањем конституише једно опште одређење. Међутим, будући да је реч о апстрактним категоријама, њихово значење мора бити додатно појашњено. Тачније, како би отклонили евентуалне дилеме, а одређење учинили што прецизнијим, а тиме и кориснијим за истраживање, потребно је операционализовати конститутивне елементе теоријске дефиниције. За те потребе издвојили смо следеће елементе корупције:

⁵⁸ М. Punch, (2009), *op. cit.*, 47.

⁵⁹ К. Holz, „Корупција у полицији? Истраживање о опсегу корупције унутар полиције и о ставу полицијских службеника према корупцији, *Izbor* 4/1998, 270.

- *радња извршења* – сваки поступак, предузет чињењем или нечињењем, којим се свесно крше правила полицијске дужности и начин на који полицијски службеник треба да поступа у одређеном тренутку, а који је мотивисан стицања одређене користи. При том, како Ненадић објашњава, „до злоупотребе долази у процесу доношења конкретних одлука и предузимању поступака заснованих на тим одлукама, где је намера полицајца јасно исказана у виду остварења користи или задовољења неког другог, пре свега, личног интереса.“⁶⁰

- *однос између актера* - природа корупције захтева постојање две стране, између којих се успоставља конкретан однос, током ког актери постижу договор о остварењу трансакције,⁶¹ уз напомену да у том односу полицајац може бити пасиван (прима понуду), али и играти активну улогу (предлаже, захтева, тражи).

- *тренутак исплате* - за постојање корупције није битно да је исплата договорена пре извршења конкретне радње, односно да је добит остварена пре њеног предузимања, будући да она може да се стекне и после тога. О томе иначе сведоче случајеви у литератури означени као „накнадно подмићивање“,⁶² као и праксе „одложеног плаћања“⁶³ и „континуираног плаћања“.⁶⁴

- *врста добити* – поред новца и предмета који имају свој новчани еквивалент, коруптивна добит укључује и нематеријалне погодности (нпр. постизање бољег статуса, повећање угледа, јавно признање), али и друге видове задовољства (нпр. сексуално).⁶⁵

⁶⁰ Nenadić, N.: „Појам и узроци корупције“ - у: *Корупција: основни појмови и механизми за борбу* (ур. G.P. Ilić), Београд 2007, 18.

⁶¹ Имајући у виду ову чињеницу Датзер дефинише корупцију као „размену услуга која подразумева договор између њених актера.“ /Д. Датзер, „Појам корупције у полицији“, *НБП - Наука, Безбедност, Полиција* 2/2007, 104/.

⁶² Реч је о стицању добити које није имало утицаја на извршење службене радње у конкретном случају, јер је уследило након ње, без претходног обећања (договора) о остварењу користи. Инкриминисање овог облика примања мита, како сматра Ђорђевић „оправдано је с обзиром на чињеницу да су службена лица већ плаћена за свој рад у служби, те да нису овлашћена да за његово обављање примају било шта од странака и других заинтересованих лица“. Такође, како додаје овај аутор, „овакво понашање учиниоца дела може код њега да створи навику да убудуће тражи и прима мито у оваквим и сличним ситуацијама.“ /према: Д. Јовашевић, *op. cit.*, 128/.

⁶³ Како се наводи у једном образложењу: „У највећем броју случајева временско разграничење између пристрасне одлуке корумпираног и противуслуге коруптора је такво да противуслуга коруптора касни, што се може тумачити као својеврсно *одложено плаћање*.“ /В. Веговић, *Економска анализа корупције*, Београд 2007, 61/.

⁶⁴ Континуирано плаћање представља заправо периодичне исплате, које се обично спроводе у устављеном временском периоду (карактеристичне у случају „заштите илегалних активности“).

⁶⁵ У том смислу је интересантна вест коју је објавио Њујорк Тајмс: „Двојица припадника њујоршке полиције су осуђена за примање мита пошто им је једна шеснаестогодишњакиња из Квинса пружила орални секс у замену да је не ухапсе због саобраћајног прекршаја и поседовања наркотика.“ /према: S. Kutnjak-Ivković, (2005), *op. cit.*, 24/.

- *вредност добити* - стицање било какве добити, без обзира на њену вредност, треба сматрати корупцијом, под условом да представља плод коруптивне трансакције.⁶⁶ Међутим, пожељно је тзв. „корупцију ауторитета“ (енг. *corruption of authority*),⁶⁷ издвојити из контекста „класичне корупције“ и независно је сагледати, јер је на тај начин, између осталог, могуће утврдити основаност аргументације о прогресији коруптивног понашања по концепцији „клизавог терена“ (енг. *slippery slope*).⁶⁸

- *прималац добити* - у упоредној пракси у свету корупција се најчешће схвата као „злоупотреба овлашћења ради личне користи“ (енг. *abuse of power for private gain*).⁶⁹ Међутим, поред остварења властитог интереса, извесно је да се појединац може упустити у коруптивну трансакцију како би омогућио стицање користи (погодности) и неком другом „приватном лицу“⁷⁰ (најчешће рођаку или пријатељу), или пак остварену добит може расподелити са колегама полицајцима, чак и са онима који нису присутни током саме коруптивне трансакције, али их са полицајцем-актером повезују заједнички интереси или припадност истој групи (обављају исте послове или дужности извршавају на истом терену).

3.2.2. Манифестације корупције у полицији

У склопу сагледавања феномена корупције у полицији указаћемо и на њене појавне облике, разматрајући их у светлости неких од уобичајених класификација коруптивних пракси полицијских службеника.

⁶⁶ Додуше, како подсећају Стојановић и Коларић, „у нашем законодавству, ако се ради о поклонима мале вредности, који су иначе уобичајени, могућа је примена института 'дело малог значаја', али само у случају неправог активног подмићивања, док код осталих облика подмићивања, вредност поклона, односно друге користи није од значаја.“ /Z. Stojanović, D. Kolarić, *Krivičnopravno suzbijanje organizovanog kriminaliteta, terorizma i korupcije*, Beograd 2014, 217/.

⁶⁷ Како објашњавају творци ове формулације: „Полицијски ауторитет је корумпиран када службеници полиције стичу добит на основу своје функције, а да не морају да крше закон (нпр. примање ситних поклона и коришћење бесплатних привилегија полицијског занимања) /J. Roebuck, T. Barker, “A Typology of Police Corruption”, *Social Problems* 3/1974, 428/.

⁶⁸ Истакнута теорија о девијантном понашању полиције опредељена је у метафори „клизавог терена“ по којој „учествовањем у релативно малим прекршајима (нпр. прихватање бесплатног obroka) полицајац прави прве кораке који воде ка озбиљнијим облицима девијантног понашања, што их на крају може довести до клизања низбрдо у велике криминалне праксе“ /Dean, P. Gottschalk, „Continuum of Police Crime: An Empirical Study of Court Cases”, *International Journal of Police Science and Management* 1/2011, 17/. Сликовито речено, појединац клизи низбрдо на путу без повратка, током ког прихвата и озбиљније преступе као уобичајен начин понашања.

⁶⁹ Z. Stojanović, D. Kolarić, *op. cit.*, 207.

⁷⁰ R. Mischkowitz, et al., *Einschätzungen zur Korruption in Polizei, Justiz und Zoll*, BKA-Forschungsreihe, Bd. 46, Wiesbaden 2000, 118.

У једној од тих подела прави се разлика између следећих видова корупције унутар домена полиције: • **конвенционална** - обухвата праксу примања мита; • **предаторска** - подразумева „проактивне напоре“ полицајаца у регулисању „тржишта криминала“ кроз изнуђивање новца из илегалних послова; • **корупција процеса** - коришћење незаконитих метода у циљу „мењања тока правде“ (подметање доказа, застрашивање сведока, лагање на суду); • **ратоборна** - коришћење незаконитих метода искључиво ради супростављања криминалитету и „обезбеђењу“ осуђујуће пресуде, посебно за извршиоце тешких кривичних дела.⁷¹

Конкретна подела представља последицу ауторовог екстензивног тумачења „полицијске корупције“, због ког у њу сврстава и понашања која се не могу сматрати корупцијом (у њеном правном смислу). Заправо, из претходне поделе би могли издвојити конвенционалну, а донекле и предаторску корупцију, као видове коруптивног понашања, с тим да се они разликују у доприносу полицијског службеника остварењу коруптивне трансакције - код *конвенционалне* се понаша пасивно (прима понуду), док код *предаторске*, како јој и сам назив говори, активно тражи „плен“ (мито). Полазећи од овог критеријума Холмс (Holms) прави разлику између **реактивне корупције** - службеник прихвата понуђени мито и **проактивне корупције** - службеник сам тражи или захтева мито.⁷²

Ова класификација проналази упориште у типологији коруптивног понашања коју је током истраге корупције у њујоршкој полицији идентификовала „Кнапова комисија“ (*Knapp Commission, 1972*), разликујући њене следеће видове: • **биљоједи** (енг. *Grass-eaters*) - не траже мито већ прихватају посредне привилегије које су им спонтано понуђене (нпр. бесплатно пиће и храну); • **месоједи** (енг. *Meat-eaters*) - траже и стварају прилике да злоупотребе свој положај путем агресивне форме изнуђивања добити или склапањем договора о чињењу уступака на обострану корист (нпр. нуде заштититу криминалцима од конкурената).⁷³ Поменути типологију Баркер проширује још неким категоријама: • **плави витезови** - потпуно поштени и заузимају екстреман став у етичким питањима; • **изравни стрелци** - поштени су, али су спремни да превиде понеку непромишљеност других полицајаца и • **ниткови** - за њих чак и „месоједи“ сматрају да су застранили.⁷⁴

⁷¹ M. Punch, (2009), *op. cit.*, 29.

⁷² L. Holms, „Корупција и полицијски рад“ –у: *Упутства за очување полицијског интегритета*, Geneva 2012, 23.

⁷³ S. Kutnjak-Ivković, (2005), *op. cit.*, 50.

⁷⁴ R. Roberg, J. Crank, J. Kuykendall, *Policija i društvo*, Sarajevo 2004, 345.

Предочена типологија намеће питање зашто неки полицајци остају на нивоу „биљоједа“, док други прерастају у „месоједе“. Једно од могућих објашњења нуди Шерман, базирајући га на метафори „мердевина“.⁷⁵ Он истиче како неки полицајци прелазе један или неколико степеника и затим стају. При том, фаза у којој се заустављају представља кључни елемент у њиховој одбрани: „Узимао сам новац од коцкара и проститутки, јер они нису никог повредили, али нећу да се петљам са дилерима дроге! – можда сам лош, али нисам *толико* лош.“⁷⁶ Други пак настављају да се „пењу уз мердевине“, што Шерман објашњава као резултат деловања „секундарне девијације“, у смислу да претходно искуство може бити толико озбиљно да резултира одлуком за проактивном корупцијом, а која може бити изазвана реакцијом типа: „Ја сам већ лопов, више нема назад. Зато ћу бити најбољи у томе.“⁷⁷

Иако је и Пренслер познат по екстензивном тумачењу „полицијске корупције“, он из ширег контекста издваја тзв. „класичну корупцију“ (енг. *graft*), разликујући при том њене следеће облике: • **нередовна (опортунистичка)** – коришћење прилике која се случајно указала, у смислу узимања мита на лицу места и • **редовна (организована)** – састоји се у плаћању „рекета“ за пружену заштиту, где полицајци примају договорену суму сваког месеца.⁷⁸ Ова подела разбија предрасуде о корупцији у полицији као скупу појединачних трансакција, које се одвијају независно једна од друге, без плана и организованог деловања.

На њу се надовезује следећа подела корупције: 1) **неорганизована** - корупција није распрострањена, већ је само један полицајац или јако мала група корумпирана (овај ниво корупције се обично описује изразима „трула јабука“, „кукољ у жити“ и сл.); 2) **прожимајућа** - у коруптивно понашање су укључени многи полицајци у једној организационој јединици, међутим они не раде заједно; 3) **организована** - већина припадника једне полицијске организације су умешани у корупцију тако што раде заједно и/или штите једни друге.⁷⁹

⁷⁵ Клејниг (Kleinig) тумачи ово објашњење на следећи начин: „Од једног до другог степена девијантности постоји континуум где свака фаза захтева од полицајца доношење моралне одлуке. Тачније, свака фаза обухвата поновно дефинисање 'себе' као некога ко ће прекршити правило и наћи оправдање за такав поступак.“ /J. Kleinig, *The Ethics of Policing*, New York 1996, 174/. Другим речима, од полицајца се очекује да разреши моралну дилему пре него што донесе одлуку, односно да уложи напор како би заборачио на следећи степен. Он је тај који на крају одлучује како ће поступити - одбити и најблаже видове корупције, стати у одређеној фази или наставити са озбиљнијим преступима.

⁷⁶ L. Sherman, „Becoming Bent: Moral Careers of Corrupt Policemen“—in: *Order under Law* (eds. R.G. Culbertson, M.R. Tezak), Illinois 1981, 103.

⁷⁷ *ibid.*, 104.

⁷⁸ T. Prenzler, *op. cit.*, 16.

⁷⁹ S. Dempsey, S. Forst, *An Introduction to Policing*, Belmont 2005, 299.

У крајњем случају, појава може попримити карактер **системске корупције**, а која заправо подразумева постојање социјалног миљеа у ком су готово сви актери укључени у коруптивно понашање, односно где се примање мита посматра као рационално поступање.⁸⁰ Говорећи о овом виду корупције Гредел, Гавриловић и Шолић истичу како се „системска корупција појављује када поткултура, својим неформалним карактером, посредује између неодрживе институције и појединца, бивајући некада решење и за институцију и за појединца.“⁸¹

Приликом разматрања корупције у полицији немогуће је заобићи једну од најсадржајнијих типологија ове појаве, а коју су својевремено установили Ројбак (Roebuck) и Баркер (Barker). Заступајући теорију „клизавог терена“ ови аутори хијерархијски ређају облике коруптивног понашања од лакших ка тежим, разликујући при том следеће видове: • корупција ауторитета; • надокнада за услугу; • пригодна крађа; • изнуда; • заштита илегалних активности; • намештање случаја; • интерне исплате; • директне криминалне активности. Оно што чини ову типологију посебно вредном је чињеница да је „заснована на вишегодишњем искуству једног од аутора у полицијском послу.“⁸²

Приметно је да су Ројбак и Баркер својом типологијом оставили дубок траг у изучавању корупције у полицији, о чему можда најбоље сведочи чињеница да су многи аутори, међу којима и Џоел Милер (Joel Miller),⁸³ базирали своје виђење „коруптивних пракси“ у полицији управо на приступу ова два аутора.⁸⁴ Иако несумњиво значајна, извесно је да ова типологија ствара конфузију у схватању појма корупције, али и отежава разграничење коруптивног понашања од њему блиских појава, будући да садржи и понашања која се не могу сматрати корупцијом (у правном смислу).

⁸⁰ Иначе, у литератури се за описивање систематичног коруптивног понашања унутар једне полицијске организације користи израз „фирма унутар фирме“ (енг. *firm with in a firm*) /M. Punch, (2009), *op. cit.*, 128/.

⁸¹ S. Gredelj, Z. Gavrilović, N. Šolić, *Profesija (i) korupcija: Aktiviranje profesionalnih udruženja u borbi za integritet profesija i protiv korupcije*, Beograd 2005, 26.

⁸² J. Roebuck, T. Barker, *op. cit.*, 425.

⁸³ J. Miller, *Police Corruption in England and Wales: An assessment of current evidence*, London 2013, 7.

⁸⁴ Поједини аутори користе конкретну типологију као полазну основу за објашњење специфичних облика корупције у полицији као што је тзв. „корупција повезана са наркотицима“ (енг. *Drug-Related Corruption*), а која се остварује кроз читав низ противправних понашања - узимање процента од продаје наркотика; изнуђивање новца од дилера због заштите или игнорисања њихове делатности; крађа дроге и/или новца од дилера приликом незаконитог претреса; присвајање конфисковане дроге ради конзумирања, препродаје или плаћања услуга доушницима; пружање „имунитета“ доушницима од кривичног гоњења /P. Manning, L. Redlinger, “Invitational Edges of Corruption: Some Consequences of Narcotic Law Enforcement”–in: *Police Deviance* (eds. T. Barker, D. Carter) Cincinnati 1986, 50; D. Carter, “Drug-Related Corruption of Police Officers: A Contemporary Typology”, *Journal of Criminal Justice* 2/1990, 86/.

ГЛАВА II

ФАКТОРИ РИЗИКА ОД ПРЕКОРАЧЕЊА И ЗЛОУПОТРЕБЕ ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА

Прекорачења и злоупотребе полицијских овлашћења су појаве изузетно сложене каузалности. Извесно је да поједини припадници полиције крше прописе због личних недостатака, склоности и навика. Чињеница је, међутим, да њихова мотивација може бити подстакнута или оснажена дејством спољних фактора. Сходно томе, било какво уопштавање објашњења на ниво монофакторске анализе није прихватљиво, чак ни онда када се тежи објаснити условљеност само једног вида „злочина полиције“.

Међутим, у намери да свеобухватно сагледају етиолошку димензију конкретне појаве истраживачи могу лако отићи у другу крајност. Заправо, тежећи да у свом објашњењу не изоставе ниједан чинилац, који може бити од утицаја, они се могу уплести у бесконачан посао. Мерген (Mergen) сматра како је изучавање свих чинилаца који доприносе да неко одлучи да изврши злочин губљење енергије и времена, јер постоји сијасет фактора који људе воде у вршење кажњивих дела. Уместо тога, овај аутор сматра како би било корисније запитати се зашто људи не врше злочин.⁸⁵

Чињеница је да изостављање факторске анализе чини мањкавим објашњење конкретне појаве. Холмс и Смит указују на једну парадоксалну ситуацију у изучавању полицијске бруталности. Како примећују ови аутори, „много више се писало о томе како сузбити инциденте полицијске бруталности него о узроцима њиховог настанка“, те се, на основу тога, они питају „ако нисмо сигурни у узрок обољења, можемо ли се онда надати да направимо ефективан лек за то?“⁸⁶

Ипак, судећи по тренду који се бележи последњих година у криминолошким истраживањима, чини се да изучавање *узрока* криминалитета више не заузима приоритетно место. Уместо тога много већа пажња се приклања *вероватноћама*. Сходно томе, предстојећу анализу ћемо свести на ниво идентификације и описивања најзначајнијих **фактора ризика** од насилничког и коруптивног понашања полицијских службеника, односно оних фактора који могу повећати вероватноћу појављивања конкретних појава, али не и нужно довести до њиховог настанка.

⁸⁵ према: Ђ. Ignjatović, „Криминолошки поглед на насилнички криминалитет“, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 2-3/2011, 34.

⁸⁶ М. Holmes, В. Smith, *op. cit.*, 126.

Битан ослонац у томе послужиће нам следеће претпоставке: • Људи одлучују да ли ће извршити злочин или не; • Људски избори су под утицајем фактора који су ван њихове контроле; • Фактори који утичу на људске изборе (одакле проистичу њихова понашања) су фактори ризика и заштитни фактори; • Ти фактори постоје у оквиру шест нивоа анализе, укључујући ћелије, органе, организме, групе, заједнице/организације и друштво; • Изложеност ризичним факторима повећава ризик од антисоцијалног и криминалног понашања, нарочито ако је та изложеност честа, редовна, интензивна и када се одвија рано у животу.⁸⁷

Будући да предмет овог истраживања обухвата понашања која су по много чему особена, па и по битно другачијој условљености, факторе ризика од насиља полиције сагледаћемо независно од оних фактора који повећавају вероватноћу корумпирања припадника полиције.

1. ФАКТОРИ РИЗИКА ОД НАСИЉА ПОЛИЦИЈЕ

1.1. Емоционалне основе агресивног понашања

Употреба силе представља исход јаких емоција, а које се стварају непосредно пре или током саме полицијске интервенције. Емоције су често додатно оснажене деструктивном енергијом самих учесника, што ствара озбиљан потенцијал за настанак конфликта. Вилсон (Wilson) је међу првима истицао емотивни карактер употребе силе. Током истраживања он је приметио како већина интервенција подразумева решавање ситуација у којима су односи између полиције и грађана непредвидљиви и за чије решење не постоје јасне смернице. Полицајци су с тога обично препуштени сами себи, због чега се пре ослањају на импровизацију него на примену закона.⁸⁸

Настојећи да што ефикасније елиминишу претњу и успоставе контролу над ситуацијом полицијски службеници се радо ослањају на лични ауторитет, утемељен на симболима принуде. Проблем, међутим, представља чињеница што је у оваквим околностима понашање углавном вођено страхом и узнемиреносћу, због чега је и сама реакција најчешће импулсивна, па чак и непромишљена. Овај приступ можемо повезати са концепцијом **фрустрација-агресија**.

⁸⁷ М. Robinson, „Integrativno-sistemska teorija antisocijalnog ponašanja”- u: *Teorije u kriminologiji* (ur. Đ. Ignjatović), Beograd 2009, 487.

⁸⁸ према: J. Crank, *Understanding Police Culture*, Cincinnati 2004, 104.

Теорија фрустрираности, међутим, не тврди да човек мора реаговати агресивно на сваку фрустрираност. Заправо, тенденција према агресивности је у то јача: • што нам је важнији био циљ чије је постизање осујећено; • што је јачи био отпор остварењу наших захтева и • што смо чешће фрустрирани.⁸⁹ Вероватноћа агресивне реакције је, такође, повећана и у ситуацији када се појединац суочава са изненадним стресом јаког интензитета (нпр. сусрет са властитом смрћу) и када нема на располагању довољно времена за преиспитивање и доношење рационалне одлуке, већ је принуђен да одреагује у моменту.

Сматра се да се лица с недостатком вербалне способности и вештине у ненасилној комуникацији лакше упуштају у агресивне сукобе. Сходно томе, агресивност можемо најпре очекивати од појединаца који при суочавању са конкретним изворима стреса у датом моменту не увиђају адекватне алтернативе. Такви људи лакше западају у срџбу, бес и на крају у агресивност, а коју обично виде као једино ефектно средство у поновном успостављању осећаја самопоуздања, који је нарушен провокацијом.

Познато је да су појединци, који не могу контролисати своја осећања, склони наглим променама расположења. Штавише, сматра се да „појединци који не могу да модулирају негативна осећања у довољној мери, могу одреаговати са ванредним понашањем, као што су импулсивност, агресивност, бруталност.“⁹⁰ Јасно је да су то особине које нико не би очекивао или желео да види код припадника полиције. Због тога су самоконтрола и суздржавање од употребе силе за њих од нарочите важности.

Извесно је да се већина полицајаца тог и придржава, али само до одређене границе, јер сваки човек поседује праг толеранције. Константна суздржаност пред различитим изазовима, искушењима и стимулансима готово је немогућа. Штавише, паралелно са суздржавањем од агресије човек у себи накупља негативну енергију, а коју у једном тренутку мора избацити из себе. Отуда, „до агресије може доћи и у ситуацијама када је повод наизглед тривијалан и неадекватан, када наступи 'пуцање вентила' нагомиланих напетости.“⁹¹ Будући да се ова „тачка прекида“ дешава изненада (у тренутку се избацује огромна количина акумулиране напетости), може се очекивати да ће ниво и интензитет испољене агресије бити екстреман.

⁸⁹ E. Bieler, „Policajac u sukobu sa agresivnošću”, *Izbor* 2-3/1984, 157.

⁹⁰ A. Twersky-Glasner, “Police Personality: What Is It and Why Are They Like That?”, *Journal of Police and Criminal Psychology* 1/2005, 57.

⁹¹ B. Simeunović-Patić, *Ubistva u Beogradu*, Beograd 2003, 27.

Свендсен (Svendsen) нуди нешто другачију перспективу овог проблема, посматрајући **губитак самоконтроле** као активни чин. Он заправо сматра како „насилничка дела не треба схватати као исход несвесних мотива, унутрашњих сукоба и изненадних излива осећања, већ пре као резултат свесно конструисаних стратегија делања, које је појединац створио тумачећи околности у којима се налази као ситуацију у којој *треба* да прибегне насиљу.“⁹²

Насиље, другим речима, није нешто што избија изненада и без размишљања извршиоца, већ је последица његовог избора. Сходно томе, укључивање емоција при употреби средстава принуде не треба тумачити искључиво као нуспроизвод неуспеха формалног ауторитета да реши фрустрирајуће ситуације, већ је понекад и жељени начин поступања. Панч (Punch) говори о постојању неформалних норми о дељењу „грубе правде“ (енг. *rough justice*) унутар полицијске културе, образлажући како „појединци, који вређају полицајце, беже приликом хапшења и задају гониоцу муку имају веће шансе да на својој кожи осете прекомерну силу“.⁹³

1.2. Склоност ка насиљу

Постојање личности склоних насиљу је чињеница коју је наука одавно утврдила. Да ли, међутим, и међу припадницима полиције постоје овакви појединци? Тох (Toch) у том погледу нема дилему, а као доказ наводи случај полицајца Џонса (Jones), указујући на следеће одлике његовог насилног карактера: • он ужива у физичком обрачуна са противником; • његов приступ има природу физичке конфронтације, показивања моћи и провокације; • он налази задовољство у сукобу са вредним противником као и у својој победи после добре туче; • он себе замишља као човека који се не плаши опасности, који не попушта и није склон компромису; • његово насиље представља демонстрацију његове мушкости, а он радо користи сваку прилику да ту своју мушкост искуша.⁹⁴

Нема сумње да је овде реч о полицајцу склоном насиљу. Међутим, да ли његов пример представља изузетак или пак међу припадницима полиције постоји још оваквих случајева? Резултати ранијих истраживања нуде одређене показатеље који нам могу послужити као полазиште у разматрању конкретне склоности.

⁹² L. Svendsen, *Filozofija zla*, Beograd 2006, 133-4.

⁹³ M. Punch, (2009), *op. cit.*, 39.

⁹⁴ H. Toch, *Nasilnici: Jedan vid ispitivanja psihologije nasilja*, Beograd 1978, 129.

Тако на пример, истраживање „Кристоферове комисије“ (*Kristofer Commision, 1991*) показало је да је у већину инцидената са употребом прекомерне силе била умешана мања група припадника полицијског одељења Лос Анђелеса.⁹⁵ Да ли се, међутим, овакви показатељи могу аутоматски повезати са карактеристика личности тих полицајаца, а који их воде ка агресивном стилу рада и насиљу као обрасцу понашања, или су пак неки други фактори условили учестало коришћење силе?

Неспорно је да се склоност ка насиљу може идентификовати, за шта се обично користе психолошка тестирања. Будући да се овакве провере углавном спроводе у склопу селекције кандидата, превиђа се чињеница да се склоност ка насиљу може развити и након пријема у службу. Тачније, полицајци временом могу развити позитиван став према употреби силе, што свакако може утицати да спремније и одлучније прибегавају њеном коришћењу. То чини оправданим разматрање склоности ка насиљу у контексту „радне личности“ полицајца.⁹⁶ Међутим, требало би разјаснити да ли она представља универзалну појаву или пак постоје њене одређене варијације. Сколник делимично одговара на ово питање напомињући како „његова анализа не наводи да су сви полицајци слични, него да постоје особене когнитивне тенденције у полицији као професионалној групи.“⁹⁷

Истраживањем су идентификовани различити типови „радне личности“, међу којима и личности са одликом склоности ка насиљу. У том смислу посебно значајном сматрамо следећу типологију:⁹⁸ • **крсташи** - опседнути борбом против криминала, коју доживљавају као вођење „крсташког рата“, ови полицајци презиру криминалце, које немилосрдно лове; • **вук самотњак** - мотивисан вођењем личног рата против криминала. Ова форма скоро опсесивног понашања је „индивидуална“, чији нагласак је на екстремној борби против криминала; • **каубоји**⁹⁹ - поседују мачо полицијски идентитет, застрашују слабије колеге, непослушни су и не следе инструкције. Стално траже прилике за потеру, тучу и разметање храброшћу.

⁹⁵ према: R. Worden, *op. cit.*, 26.

⁹⁶ Студија о „радној личности“ (енг. *working personality*), коју је Цером Сколник (Jerome Skolnick) први пут представио још 1967. године, и данас представља незаобилазно штиво у сагледавању утицаја који полицијски посао врши на његове припаднике, градећи специфичан профил личности.

⁹⁷ J. Skolnick, *Justice without Trial: Law Enforcement in Democratic Society*, New York 2011, 39

⁹⁸ M. Punch, (2009), *op.cit.*, 25-26

⁹⁹ У својој типологији Miller (Милер) такође скреће пажњу на категорију „каубоја“ или *hot-dogs*, како их још назива, описујући их као „младе, неискусне, незреле, импулсивне новајлије, са склоношћу ка акцији и ниском толеранцијом према фрустрацији.“ /L. Miller, *op. cit.*, 32/. Израз „каубоји“ се такође користи и у опису оних полицајаца за које је „Кристоферова комисија“ утврдила да су били умешани у шест и више инцидената са употребом прекомерне силе /према: R. Collins, *Violence: A Micro-sociological Theory*, Princeton 2008, 371/.

Оно што повезује све описане типове је **екстремна посвећеност полицијској мисији**. Како Маркс (Marks) објашњава: „Схватајући себе као 'танку плаву линију' која одваја хаос од реда полиција је мотивисана да буде агресивна и сконцентрисана на акцију.“¹⁰⁰ Стога, насиље може имати моралну привлачност, јер служи као прилика да се испуни полицијска мисија - да се „служи и штити“ - или како то Бејли (Bailey) објашњава: „Екстремна посвећеност полицијској мисији доводи полицајце у искушење да крше закон како би служили већем интересу природне правде.“¹⁰¹

Због њихове проактивне оријентисаности поједини полицајци свесно преузимају одговорност у потенцијално насилним ситуацијама. Неки од њих се, међутим, попут адреналинских овисника, олако упуштају у непредвидљиве и опасне ситуације. При том, како упозорава Колинс (Collins), „иако не траже насиље, већ заправо трагају за акцијом и узбуђењем, такви полицајци позитивно мисле о насиљу, ако дође до њега.“¹⁰² Неодољива сила хедонизма, акције и насиља, као што је приказао Кец (Katz) у својој теорији,¹⁰³ одражава одређене шаблоне понашања и међу појединим полицајцима. Карактеристични су примери припадника одсека *Rampart*, којима су криминалци били жртве застрашивања, насиља, па чак и убистава.¹⁰⁴

1.3. Покорност ауторитету

Основна лекција коју смо научили из експеримената о покорности ауторитету јесте да обични људи, који не поседују склоност ка насиљу, могу постати извршиоци деструктивних радњи. Како Милграм (Milgram) објашњава: „Особа која се са унутрашњим убеђењем гнуша насиља може затећи себе како извршава ова дела на релативно лак начин, када му то заповеди ауторитет. (...) Чак и када деструктивни ефекти њихових радњи постану очигледно јасни, релативно мали број људи поседује ресурсе који су потребни да се супроставе ауторитету.“¹⁰⁵ Овакво понашање се нарочито очекује унутар хијерархијски устројене организације каква је полиција, где се послушност ауторитету, по природи ствари, подразумева.

¹⁰⁰ према: B. Loftus, *Police Culture in a Changing World*, New York 2009, 9.

¹⁰¹ D. Bailey, “Law Enforcement and the Rule of Law: Is There a Tradeoff?”, *Criminology & Public Policy* 1/2002, 135.

¹⁰² R. Collins, *op. cit.*, 379.

¹⁰³ Katz, J.: „Primamljivost zločina: Moralna i čulna privlačnost činjenja zla“—u: *Teorije u kriminologiji* (ur. Đ. Ignjatović), Beograd 2009, 343.

¹⁰⁴ M. Punch, (2009), *op. cit.*, 185.

¹⁰⁵ S. Milgram, *Obedience to Authority: An Experimental View*, New York 1974, 6.

Сенет (Sennet) напомиње како се ауторитарност унутар полицијe може најбоље изразити кроз **ауторитарну бирократију**, додајући како „у таквим организацијама ауторитет претвара појединце у 'послушне робове', који по аутоматизму следе тај ауторитет, а у чијем постизању и одржавању се лако ослањају на насилне методе.“¹⁰⁶ Могло би се чак рећи да припадност полицији, као једној ауторитарној организацији, чини полицијске службенике **ауторитарним личностима**.¹⁰⁷

Чињеница је да сваки ауторитарни систем зависи од послушности која се не доводи у питање. Штавише, да би такав систем уопште могао да функционише на сваком хијерархијском нивоу се захтева безизузетна послушност подређених према претпостављенима. Сходно томе, могло би се закључити да ауторитарни систем посебно погодује руководиоцима у полицији, јер им омогућава безусловну послушност потчињених. Међутим, он може бити привлачан и непосредним извршиоцима, јер како Стенли Коен (Stanley Cohen) истиче „позивање на ауторитет и послушност је најлакши и најразумљивији начин избегавања личне одговорности.“¹⁰⁸ Такав резон проналази упориште у техници неутрализације, коју Сајкс (Sykes) и Маца (Matza) дефинишу као порицање одговорности - „појединац види своја дела као унапред одређена од стране људи, догађаја и ситуација на које не може да утиче, поричући тако личну одговорност за њихов настанак.“¹⁰⁹

У свом надалеко познатом и небројено пута репредованом експерименту Милграм је установио да **нестанак осећаја за одговорност** представља несумњиво најдалекосежнију последицу покорности ауторитету. Како наводи овај аутор: „Иако изгледа да нека особа, делујући под ауторитетом крши стандарде савести, не би било истина да кажемо да она губи свој осећај за морал. (...) Њена морална брига сада је усмерена у правцу разматрања колико добро испуњава очекивања ауторитета.“¹¹⁰

¹⁰⁶ према: J. Hodgson, "Police Violence in Canada and the USA: Analysis and Management", *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management* 4/2001, 525.

¹⁰⁷ Раније спроведена научна истраживања, а посебно студије Теодора Адорна (Theodor Adorno), помажу осликавању профила ауторитарне личности – представља особен склоп црта личности, ставова и вредности, типичан за појединца који има изразиту антидемократску оријентацију, а обично обухвата покоран став према ауторитету, крутост у мишљењу, конзервативан, циничан и предрасудама руковођен поглед на свет. Бродерик (Broderick) препознаје полицајце као особе које поседују ауторитарну личност, описујући их као „појединце покорне вишем ауторитету и непријатељски расположене према аутсајдерима који се не прилагођавају конвенционалним стандардима понашања.“ /према: V.E. Karpeler, R.D. Sluder, G.P. Alpert, *op. cit.*, 85/.

¹⁰⁸ S. Koen, *Stanje poricanja – znati za zlodela i patnje*, Beograd 2003, 142.

¹⁰⁹ G. Sykes, D. Matza, "Технике неутрализације" – у: *Теорије у кримнологији* (ур. Ђ. Ignjatović), Beograd 2009, 297.

¹¹⁰ S. Milgram, *op. cit.*, 8.

Овај механизам се донекле може повезати са процесом **ауторизације**, а које ствара стање у ком се људи упуштају у неку радњу не размишљајући о њеним последицама. Келман (Kelman) и Хамилтон (Hamilton) објашњавају ауторизацију са бихејвиористичког становишта, наводећи како она уклања потребу за просуђивањем или вршењем избора. По њиховим речима, „не само да уобичајена морална начела постају неделотворна, него се најчешће намеће другачија врста моралности, повезана са дужношћу да се поштују наредбе надређених.“¹¹¹

Сматра се да је покорност ауторитету највише изражена унутар парамилитарне полицијске организације, будући да се у њој најјасније испољавају линије ауторитета, и где се полицајац заправо третира као војник, од ког се очекује да се покорава наређењима и да покаже мало или нимало иницијативе. Ангел (Angell) и Хагердон (Hagedorn) истичу како се унутар такве организације негује ауторитарни приступ раду и стварају ауторитарни полицајци – „традиционалисти који верују у ефикасност силе и често су претерано формални и нефлексибилни током интервенција.“¹¹²

Милитаризација полиције несумњиво представља један контроверзан процес, који ствара јасне поделе на његове заступнике и опоненте – „за многе, милитарни модел рада полиције представља дисциплину, част, контролу, компетенцију и једну врсту патриотизма, за друге оно значи тиранију, државно насиље, кршење људских права, рат и идеологију која сматра да се социјални проблеми најбоље решавају уз помоћ државне силе.“¹¹³ Полазећи од суштине **милитаризма**¹¹⁴ долазимо до закључка како оно битно ограничава алтернативе употреби силе у решавању проблема. Штавише, услед континуираног утицаја паравојног стила у раду код полицајаца се временом може развити „милитаристички ум“. При том, како упозорава Дајана Вебер (Diane Weber), „полицајци са развијеним 'војничким размишљањем' почињу посматрати себе као 'ратничку полицију' стварајући тиме организациону културу у којој се инциденти додатно интензивирају, а права појединаца озбиљно угрожавају.“¹¹⁵

¹¹¹ Н.С. Kelman, V.L.Hamilton, *op. cit.*, 15.

¹¹² према: J. Hodgson, *op. cit.*, 536.

¹¹³ P.B. Kraska, L. Cubellis, “Militarizing Mayberry and Beyond: Making Sense of American Paramilitary Policing”, *Justice Quarterly* 4/1997), 627.

¹¹⁴ *Милитаризам*, у свом најосновнијем смислу, представља идеологију која се заснива на групи веровања, вредности и претпоставки које наглашавају извршење милитарне моћи, организације, операција и технологије и где се примена силе и претња насиљем појављују као најприкладнија и најефикаснија средства за решавање проблема /P.B. Kraska, “Militarization and Policing – Its Relevance to 21st Century Police”, *Policing* 4/2007, 503/.

¹¹⁵ према: D. Wilkes, Jr., “The Militarization of Law Enforcement Causes Police Brutality” –in: *Police Brutality* (ed. S. Fitzgerald), Greenhaven 2006, 74.

1.4. Конзумирање алкохола

У криминолошкој литератури и бројним студијама посвећеним истраживању људске агресивности велика пажња се придаје алкохолу. Штавише, алкохол се често издваја као један од најзначајнијих фактора ризика од насилничког понашања, што га чини интересантним и за нашу тему. Истраживања конзумирања алкохола у полицији су, међутим, ретка и углавном ограничена на подручје САД, Аустралије и Велике Британије. Неки од резултата тих истраживања нам откривају следеће:

- Обрајен (O'Brien) и Ресник (Reznik) су на узорку од 1.440 полицијских службеника Новог Јужног Велса установили висок ниво „повременог опијања“,¹¹⁶ док су Мекнил (McNeill) и Вилсон (Wilson) установили исти тренд у држави Викторији;¹¹⁷
- Ван Ралте (Van Raalte) је саопштио да је 67% полицајаца признало да често конзумира алкохол, а понекад и на дужности;¹¹⁸
- Крафт (Kraft) је утврдио како је опијање највише изражено међу млађим полицајцима, док су Пендергрес (Pendergrass) и Остров (Ostrove) приметили да полицајке пију више алкохола него жене у општој популацији;¹¹⁹
- Мартин (Martin) и Дајви (Davey) су утврдили пораст полицајаца који конзумирају алкохол са 9 на 17 % у првих 12 месеци службе у полицији.¹²⁰

Међу полицијским службеницима, међутим, постоје и алкохоличари, у правом смислу те речи. Користећи евиденције здравствених установа као извор података Хиц (Hitz) је утврдио да су 8% конзумента алкохола из категорије „тешки алкохоличари“ (енг. *heavy drinkers*) чинили припадници полиције.¹²¹ Из предочених резултата, додуше, није било могуће установити да ли су ови полицијски службеници били хоспитализовани или су лечени амбулантно, и још важније, да ли су током обраћања за помоћ, односно у време утврђивања дијагнозе, били на боловању или су пак и даље редовно обављали своју професионалну дужност.

¹¹⁶ Повремено опијање (енг. *binge drinking*) према критеријуму „Светске здравствене организације“ представља уношење у организам више од 100 грама алкохола за мушкарце и више од 60 грама за жене, чешће од два пута месечно.

¹¹⁷ према: М. McNeill, *Alcohol and the police workplace – Factors associated with excessive intake*, Report Series, No. 119.1, National Police Research Unit, Adelaide 1996, 2.

¹¹⁸ према: М. Rallings, Р. Martin, Ј. Davey, “A prospective study of alcohol consumption rates of first-year Australian police officers”, *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management* 2/2005, 207.

¹¹⁹ према: V. Lindsay, K. Shelley, “Social and Stress-related Influences of Police Officers’ Alcohol Consumption”, *Journal of Police and Criminal Psychology* 2/2009, 88.

¹²⁰ према: D. Smith, “Alcohol and tobacco consumption among Australian police officers: 1989 to 2005”, *International Journal of Police Science and Management* 3/2007, 275.

¹²¹ према: J. Violanti, J. Vena, J. Marshall, „Disease Risk and Mortality among Police Officers: New Evidence and Contributing Factors“, *Journal of Police Science and Administration* 1/1986, 199.

Утврђивање раширености конзумирања алкохола међу припадницима полиције онемогућено је, пре свега, због амбивалентности полицијске организације према овом проблему. Како објашњава Виоланти (Violanti): „Кривица се обично сваљује на полицајце појединце, чиме се настоји избећи одговорност саме организације.“¹²² Извесно је, међутим, да и сами полицајци нерадо признају ову склоност, а као најчешћи разлози за такву реакцију наводе се: • бојазан од нуспојава лечења и • бојазан од губитка посла.¹²³ Истраживања, међутим, показују да су „полицајци којима је недостајала стручна помоћ повећали употребу алкохола.“¹²⁴ Додатан проблем је што повремено опијање полицајци најчешће не доживљавају као проблем. Штавише, неки од њих су веровали да ће конзумирањем алкохола смањити ниво напетости и унапредити когнитивне функције.¹²⁵

Извесно је, међутим, да алкохол има знатно другачије дејство. Како се наводи у једом објашњењу: „Конзумиран у великим количинама алкохол производи депресорно дејство, док у малим количинама и на почетку пијења изазива деинхибицију контроле импулса, удружену са еуфоријом, што представља стање веома ризично за испољавање агресивног понашања.“¹²⁶ Уколико описано дејство алкохола доведемо у везу са раније предоченим резултатима могли бисмо закључити да је ризик од агресивног понашања израженији код млађих полицајаца, будући да су они склонији повременом опијању, обично конзумирајући мање количине алкохола. Насупрот њима, због учесталог конзумирања веће количине алкохола и депресивног стања, које ова навика производи, старији полицајци се издвајају као група склонија аутодеструктивном понашању.

Познато је да својим дејством алкохол доводи до опуштености и да га управо због тога људи и конзумирају. Извесно је да полицијски службеници прибегавају алкохолу готово из истих разлога као и сви други људи. Многи од њих се помоћу алкохола лакше суочавају са проблемима, искушењима и изазовима које носи њихова професија, док неки на тај начин теже да надоместе мањак храбрости или пак да превазиђу личне страхове. Међутим, прибегавајући оваквом стимулансу на дужности или непосредно пре ње полицијски службеник се заправо наоружава лажним самопоуздањем, који га може навести да се лако упусти у конфликт.

¹²² J. Violanti, *Police suicide – epidemic in blue*, Illinois 2007, 68.

¹²³ J. Waters, W. Ussery, „Police stress: history, contributing factors, symptoms, and interventions“, *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management* 2/2007, 177.

¹²⁴ T. Leino, et al., „Work-Related Violence, Debriefing and Increased Alcohol Consumption among Police Officers“, *International Journal of Police Science & Management* 2/2011, 154.

¹²⁵ M. McNeill, *op. cit.*, 9.

¹²⁶ B. Simeunović-Patić, (2003), *op. cit.*, 23.

1.5. Полицијски етос мушкости

Традиционално поимање мушкости у друштву створило је имиџ полиције као професије мушкараца. Полицијски етос мушкости додатно је наглашен природом полицијске професије и постојећим системом вредности унутар професионалне културе. Унутар културног миљеа, који се препознаје и цени кроз усвојене вредности, повезане са мачо ставовима, **демонстрација силе и физичке снаге** заузимају посебно место.¹²⁷ Таква радна атмосфера може условити отворено и без устезања агресивно понашање, како би се доказала мушкост, јер како Месершмит (Messerschmidt) истиче „насилничко понашање је често резултат настојања мушкараца да потврде властиту мушкост и избегну етикету слабића.“¹²⁸

Позитиван став према употреби силе доприноси да агресивност и насиље временом постану готово неопходан реквизит у раду полиције, док се истовремено смањују капацитети за примену ненасилних облика комуникације. Штавише, сматра се како „унутар поткултуре насиља само опирање насиљу може бити фрустрирајуће, по его погубно искуство, које са собом доноси осећај кривице.“¹²⁹ Зато што је насиље постало део њихове природе, полицајци могу временом постати чак и зависни од њега, што укључује неспособност да контролишу количину, фреквенцију и трајање насиља.

Поред тога, готово свакодневно проживљавање изузетно емотивних догађаја може временом навикнути полицијске службенике на трауму, ужас и насиље, што у крајњем случају може условити њихову потпуну **безосећајност**. Услед оваквог стања полицијски службеник може бити спреман да се понаша веома брутално или пак да без гриже савести спроводи тортуру, што је иначе и потврђено у случају појединих припадника бразилских једница за мучење и егзекуцију. Како се објашњава: „Полицајац који је показао одговарајуће нивое самоконтроле постајао је хладнокрвнији у наношењу бола, успевајући да превазиђе своју узнемиреност по питању бола и патње жртава.“¹³⁰

¹²⁷ Илустрације ради, „Кристоферова комисија“ је открила да су насилни полицајци били омиљени међу колегама. Штавише, они су били неформални лидери. Колинс подсећа да овакво стање одражава основни принцип истраживања малих група - „најпопуларнији чланови групе су они који најближе испољавају њене вредности.“ /R. Collins, *op. cit.*, 376/.

¹²⁸ О. Павићевић, L. Kron, В. Симеуновић-Патић, *Nasilje kao odgovor: Socijalne i psihološke implikacije krize*, Београд 2013, 51.

¹²⁹ М.Е. Vulfgang, F. Ferakuti, *Potkultura nasilja – Ka jednoj integrisanoj kriminološkoj teoriji*, Београд 2012, 137.

¹³⁰ М. Huggins, М. Haritos-Fatouros, Р. Zimbardo, *Violence Workers – Police Torturers and Murderers*, Berkeley 2002, 255.

Даље треба истаћи како полицијски службеници, егзистирајући унутар једног мачистичког окружења, осећају притисак и потребу да **скривају своја лична осећања**, свесни да ће то други препознати као њихову слабост. Како Погребин (Pogrebin) и Пул (Poole) наводе: „Међу полицајцима је устаљено мишљење да колега који прича о својим личним осећањима није у стању да их савлада, чиме доказује да не поседује неопходну чврстину, те самим тим није поуздан полицајац.“¹³¹ Слично њима, Боуза (Bouza) истиче да „изразе личног страха и емотивне рањивости полицајци углавном препознају као сумњу да колега није поуздан у опасним ситуацијама, због чега се на њега не могу ослонити током интервенције.“¹³²

ОвOME треба додати како због развијених мачо ставова унутар полицијске културе подређен статус заузимају и полицајци који су неодлучни у примењивању силе, због чега други полицајци обично избегавају да раде с њима. Истовремено, многи од тих полицајаца, у тежњи да буду прихваћени, могу подлећи утицајима и притисцима групе, усвајајући нормe карактеристичне за поткултуру насиља, упркос чињеници што лично сматрају ненасилне методе ефикаснијим. У том контексту је могуће размотрити утицај који етос мушкости може имати на жене (полицајке). Како објашњавају неки аутори: „Да би се показале као довољно 'јакe', полицајке се ослањају на тврдокорне моделе руковођења и агресивне методе рада, чиме се приклањају понашању које се традиционално везује за мушкарце.“¹³³

Другим речима, настојећи да се интегришу у колектив, у ком доминација мушкараца одређује готово сваки процес и правила понашања, жене могу бити принуђене да прихвате **псеудо-мужевност**. Овакав механизам прилагођавања проналази значајно упориште у теорији структурне акције, а посебно у њеном следећем ставу - „мушкост и женственост нису биолошки већ друштвено одређени, јер представљају интерактивно достигнуће.“¹³⁴ Треба, међутим, напоменути да су многи истраживачи, међу којима и Гарсија (García) у свом истраживању из 2003. године, открили да, без обзира на понашање које полицајке испољавају или задатке које су обавиле, оне и даље нису једнако прихваћене.¹³⁵

¹³¹ према: V. Kappeler, R. Sluder, G. Alpert, *op. cit.*, 98..

¹³² A. Bouza, *The Police Mistique: An Insider's Look at Cops, Crime and the Criminal Justice system*, New York 1990, 71.

¹³³ R. Roberg, J. Crank, R. Kuykendall, *op. cit.*, 535.

¹³⁴ J. Messerschmidt, „Мушкост и теоријска криминологија” - у: *Теорије у криминологији* (ур. Ђ. Игњатовић), Београд 2009, 437.

¹³⁵ E. Banutai, J. Šifrer, G. Meško, „Deviance and Police – Organizational Culture in Slovenia“ – in: *Policing in Central and Eastern Europe – Social Control of Unconventional Deviance* (eds. G. Meško, A. Sotlar, J. Winterdyk), Ljubljana 2011, 394.

1.6. Радно поимање принуде

Унутар полицијске поткултуре принуда заузима посебно место. О њеном значају будући полицајци се упознају већ током обуке, док ступањем на посао, кроз процес неформалне социјализације, важност принуде и неопходност њене примене бивају додатно наглашени. У том процесу приче и предања старијих колега имају посебан значај. Илустрације ради, полицијски капетан Вилијамс (Williams), познат по надимку „Батинаш“ сковао је фразу: „Палица полицајца доноси већи закон него одлука Врховног суда.“¹³⁶

Представљање принуде на допадљив начин може додатно оснажити вољу и спремност за њеном применом, посебно код младих полицајаца, чак и у ситуацији када на то немају право. Поред тога, кроз процес интерне социјализације полицајци спознају и околности у којима се прекомерна сила сматра прикладном, истовремено усвајајући већ установљене изговоре и оправдања за такво поступање. Све то за резултат ствара **радно поимање принуде** – „стандарде прихватљиве силе научене на улици, а који су неретко супротни од стандарда формалне обуке.“¹³⁷

Обично се сматра да полицајци примењују силу као нужну потребу одржавања реда и спровођења закона. Извесно је, међутим, да они то чине и како би изразили неодобравање конкретног понашања, односно да би одржали или поново успоставили свој ауторитет. Како показују резултати појединих истраживања: • полицајци најчешће примењују физичку силу над осумњиченима за које сматрају да нису показали поштовање према њима као особама и као полицајцима; • употреба силе расте са смањењем попуштања полицијским директивама; • дрскост приликом хапшења представља најзначајнији фактор употребе силе.¹³⁸

Иако противправно овакво поступање је, према неформалним правилима полицијске културе, сасвим легитимно и готово обавезујуће, јер је директно у **служби очувања професионалног статуса**. Како објашњава Ведингтон (Waddington): „Императив полицајца је да одржи контролу ситуације, посебно на јавним местима и када је његов ауторитет нарушен, где присуство посматрача често додатно повећава могућност примене силе.“¹³⁹

¹³⁶ S. Dempsey, S. Forst, *op. cit.*, 308.

¹³⁷ R. Roberg, J. Crank, J. Kuykendall, *op. cit.*, 380.

¹³⁸ H. Grant, J. Terry, *op. cit.*, 219.

¹³⁹ P.J. Waddington, *Policing Citizens: Authority and Rights*, London 1999, 154.

Радећи на улици и тежећи да опстану на њој полицајци неретко прибегавају „закону улице“, а по ком насиље често представља најприкладнији начин за решавање конкретног проблема. У таквим околностима, оспоравање полицијског ауторитета бива кориговано механизмима „уличне правде“, где се коришћење прекомерне силе правда аргументима типа „сила учи људе памети“, како примећује Куин (Quinn).¹⁴⁰

Овакав концепт „уличне правде“ Ван Манен (Van Maanen) заснива на моралном ауторитету државе, тврдећи како је „кроз непоштовање полицајца и ауторитет државе доведен у питање, те се кроз примену силе опажено непоштовање враћа у натури.“¹⁴¹ Баркер је донекле проширио ову перспективу, објашњавајући насиље полицијских службеника као резултат „синдрома анђела који се свети“ (енг. *avenging angel syndrome*) – „полицајци примењују свој осећај уличне правде над појединцима који их не поштују и који се према њима понашају неучтиво.“¹⁴²

Израженим непоштовањем појединаца заправо доводи у питање компетентност и способност полицијског службеника, што овај може протумачити као личну увреду, па чак и као понижење. У том смислу је интересантно запажање које износи Тох (Toch), тврдећи како се „насиљу неретко прибегава ради подржавања или увеличавања ега у очима саме личности, али и очима јавности.“¹⁴³ Познато је да људима, с претерано високим мишљењем о себи, его може бити лакше повређен него онима чије самопоуздање се заснива на реалној самоперцепцији.

Доживљавајући полицију као „танку плаву линију“ између реда и анархије припадници полиције могу лако преценити властиту самоперцепцију и, у том смислу, тражити безусловно поштовање од других у свакој прилици. При том, тензија између узвишених ставова о себи и исказаног непоштовања може натерати полицијске службенике да одреагују насилно како би повратили ту слику у сопственим очима, али и у очима других. Како истиче Свендсен: „Ако неко представља претњу нашој 'слици о себи', то се може доживети као понижење, и агресија се тада може описати као обрнуто понижење, где уместо да трпимо понижење нападамо онога за кога сматрамо да је узрок тог понижења.“¹⁴⁴

¹⁴⁰ M.W. Quinn, *Walking with the Devil: The Police Code of Silence*, Los Angeles 2005, 119.

¹⁴¹ према: J. Crank, *op. cit.*, 106.

¹⁴² према: J. Crank, M. Caldero, *op. cit.*, 221.

¹⁴³ H. Toh, (1978), *op. cit.*, 224.

¹⁴⁴ L. Svendsen, *op. cit.*, 133.

1.7. Карактеристике радног окружења

Политика деловања полиције значајно је обликована карактеристикама радног окружења. Неки аутори указују на утицај **географских одлика** истичући како је „употреба прекомерне силе у поступању полиције мање вероватна у руралним крајевима због смањене анонимности и јачег утицаја неформалне контроле.“¹⁴⁵ Заправо, полицијска одељења у оваквом окружењу су углавном мање изолована од заједница којима служе, чиме је и спремност полицајаца да се у раду ослањају на принуду далеко слабија. Истовремено, постојећи формални механизми контроле имају већи потенцијал да обуздају полицајце у примени силе, будући да у таквим одељењима руководиоци могу ефикасније надгледати рад потчињених.

Насупрот томе, у великим градовима, посебно у квартовима који су *географски изоловани* (гетои, фавеле, сламови), деловање полиције је другачије конципирано. Будући да се таква подручја неретко препознају као легла криминала унутар њих се закон углавном тежи спровести коришћењем агресивних метода, као што је тактика „чистих улица“ (енг. *street sweeps*) – „проактивна примена закона кроз учестале рације и 'агресивно' патролирање.“¹⁴⁶ Поред тога, рад у тим областима носи већи ризик, тако да чим уђу у подручја која слове за опасна међу полицајцима расте узбуђење, стрепња и страх. Како Берковиц (Berkowitz) објашњава: „Свесне успомене су означене емотивним контекстом, а бес и непријатељство у прошлости, који су повезани са сличним грађанима и сукобима, могу створити поново ова осећања.“¹⁴⁷ Активација сећања, оптерећених стрепњом од угрожавања личне сигурности, битно обликују поступања службеника полиције, јачајући спремност за коришћењем силе.

Чини се, међутим, да су припадници полиције нарочито спремни да користите принуду када морају поступати са насилном популацијом. У том смислу је значајна следећа тврдња: „Високе стопе криминалитета, посебно оног са елементима насиља, у комбинацији са проактивном делатношћу могу довести до већег процента насилних инцидената полиције.“¹⁴⁸ То даље имплицира закључак да **размере криминалитета**, а посебно деликата насиља у радном окружењу, можемо посматрати као посебан фактор ризика од насиља полиције.

¹⁴⁵ D. Jacobs, R. O'Brien, „The Determinants of Deadly Force: A Structural Analysis of Police Violence“, *American Journal of Sociology* 1/1998, 846.

¹⁴⁶ P.B. Kraska, *op. cit.*, 509.

¹⁴⁷ према: M. Holmes, B. Smith, *op. cit.*, 120.

¹⁴⁸ H. Toch, „The Violence-Prone Police Officer“ - in: *Police Violence: Understanding and Controlling Police Abuse of Force*, (eds. W.A. Geller, H. Toch), New Haven 1996, 100.

Клингер (Klinger) је међу првима разматрао овај однос и на тај начин утврдио да полицајци који патролирају областима са високом стопом криминалитета углавном сматрају како је на тим подручјима девијантност „нормална појава“, док њене становнике доживљавају „мање вредним“ људима, који не „заслужују сажаљење“ када су виктимизовани. Међутим, како упозорава овај аутор, такво размишљање се може лако претворити у прихватање и рационализацију насилних метода рада.¹⁴⁹

Резултати накнадно спроведених истраживања показују доследност у погледу утицаја размера криминалитета на „полицијско насиље“:¹⁵⁰ • полицајци који су радили у северном округу Ривер Ситија (подручје са регистрованих 18 убистава и преко 500 разбојништава годишње) били су агресивнији у раду од колега из одељења са знатно мање насилних злочина;¹⁵¹ • полицајци распоређени у квартаве са високом стопом криминалитета су били више склони да користе агресивне тактике. У својој перцепцији радног подручја они су посебно наглашавали повећан ризик од опасности.¹⁵²

Истраживања показују да службеници полиције своје поступање често прилагођавају **демографском саставу** области у којој раде. Још почетком XX века Фоздик (Fosdick) је указао да „проблеми у обављању полицијског посла варирају у зависности од хомогености популације, односно од специфичности традиције, навика и обичаја, као њених основних елемената.“¹⁵³ У нехомогеним друштвима рад полиције се налази пред озбиљним искушењем, пре свега да постане политизовано.¹⁵⁴

¹⁴⁹ D.A. Klinger, „Negotiating Order in Patrol Work: An Ecological Theory of Police response to Deviance“, *Criminology* 2/1997, 291.

¹⁵⁰ Додуше, та истраживања су углавном ограничена на подручје САД, а које је иначе веома погодно за разматрање ове појаве из најмање два разлога: 1) радно окружење америчких полицајаца битно одређује развијен „култ оружја“, а који је условио изузетну распрострањеност ватреног оружја међу грађанима, али и висок ниво насиља у друштву – „око 50% америчких домаћинстава поседује једно или више циви ватреног оружја, што чини САД светским лидером, са проценом од око 220 милиона комада оружја у приватном поседу.“ /D.A. Klinger, *Into the Kill Zone – A Cop's Eye View of Deadly Force*, San Francisco 2004, 11/. Посматрајући овај проблем из угла полицијског рада, за очекивати је да ће припадници полиције бити спремнији да употребе ватрено оружје у сусрету са грађанима када оправдано сумњају да га и они у већини случајева поседују; 2) узимајући у обзир размере насилничког криминалитета, а посебно дела убистава, не постоји сумња да су поједини амерички градови искусили висок ниво насиља – „У Балтимору је, на пример, једно време бележено по једно убиство дневно. Чикаго је, међутим, дуго словио за „главни град убистава“ у Америци, јер је почетком 1990-их година у просеку имао 900 убистава годишње, међу популацијом од 3 милиона становника /M. Punch, *Shoot to Kill – Police accountability, firearms and fatal force*, London 2011, 81/.

¹⁵¹ S.W. Phillips, J.J. Sobol, „Police Attitudes about the Use of Unnecessary Force: An Ecological Examination“, *Journal of Police and Criminal Psychology* 1/2011, 55.

¹⁵² E.A. Stewart, „Neighborhood Racial Context and perceptions of Police-Based Racial Discrimination among Black Young“, *Criminology* 3/2009, 873.

¹⁵³ према: Д. Симовић, Р. Зекавица, *Полиција и људска права*, Београд 2012, 77.

¹⁵⁴ Полиција, по природи ствари, представља заштитника општег система вредности и постојећег политичког поретка. Отуда, самим извршавањем своје професионалне обавезе, у социјално подељеним друштвима, полиција одаје утисак да се унапред приклања једној страни, наравно оној која је на власти.

Паралелно егзистирање више културних система на једном подручју чини конфликт (културни, пре свега) готово неизбежним. Уколико су, при том, неке од вредности које конкретна група прокламује у сукобу са правним нормама опште културе, извесно је да ће њени поштоваоци постати „полицијски клијенти“. Чињеница да нехомогене заједнице могу створити нестабилан друштвени поредак може условити одржавање реда силом или како Чемблис (Chambliss) и Сејдмен (Seidman) тврде: „Што је друштво више раслојено то постаје потребније да доминантне групе кроз присилу спроводе норму понашања које гарантују њихову надмоћност.“¹⁵⁵

Ово објашњење проналази упориште у тзв. „теорији о претњама мањинских група“, а која је заснована на идеји да „доминантне групе користе државни апарат, укључујући кривични закон, да контролишу подређене групе, које прете њиховим интересима.“¹⁵⁶ Истина, хетерогена друштвена структура не доводи нужно до сукоба различитих група и ситуације у којој би полиција могла бити искоришћена у остваривању интереса само једне од њих. Ипак, рад у таквим срединама, нарочито у великим урбаним центрима,¹⁵⁷ представља нарочит изазов, посебно ако је обележен тензијама између полиције и различитих заједница, којима су обавезни да служе. Сматра се да су у таквим ситуацијама „припадници етничких мањина, затворени у сиромашним градским квартовима, највише излагани 'непријатељству' полиције.“¹⁵⁸

Нова друштвена конфигурација, коју Јанг описује појмом **хиперплурализам**,¹⁵⁹ поставља важна питања пред полицију. Она се више него икад пре налази под притиском да разуме своју позицију у свету „различитости“. Наиме, сведоци смо константних тежњи и појачаних захтева бројних социјалних групација за признавањем њиховог особеног идентитета, вредности, потреба и интереса. Како Фрејзер (Fraser) истиче „садашњи друштвени свет је означен појавом политике идентитета, у којој постоји изванредна промена у граматици писања политичких захтева.“¹⁶⁰

¹⁵⁵ према: J.R. Lilly, F.T. Cullen, R.A. Ball, *Criminological Theory – Context and Consequences*, London 2007, 164.

¹⁵⁶ D. Eitle, S.J. D'Alessio, L. Stolzenberg, „The Effect of Organizational and Environmental Factors on Police Misconduct“, *Police Quarterly* 2/2014, 108.

¹⁵⁷ Велику културну разноликост тзв. „алфа градова“ (Њујорк, Лондон, Париз, Берлин...) указују следеће карактеристике: • ниједна група не представља више од 25% популације, • висок проценат популације рођен је у иностранству, • постоји висок апсолутни број имиграната, који долазе из целог света, а не углавном из суседних земаља /J. Young, *Criminological Imagination*, Oxford 2011, 97/.

¹⁵⁸ B. Loftus, *op. cit.*, 28.

¹⁵⁹ Како објашњава овај аутор: „Реч је о дневном излагању веома великом броју култура и поткултура, односно о сценарију који се не састоји од подељених, мозаика културе, већ у њиховом сталном преклапању и такмичењу.“ /J. Young, (2011), *op. cit.*, 96/.

¹⁶⁰ према: B. Loftus, *op. cit.*, 28.

Ескалирајуће уношење различитости у општу културу резултирало је свеприсутним осећањем несигурности, проналазећи свој израз и у повећаном страху од криминалитета. Оно такође има велики утицај на перцепције о „другима“ или „нечем другачијем“, где постојећи механизми стигматизације бивају додатно ојачани процесом дехуманизације. Гофман (Goffman) истиче како „по правилу, ми 'нормални' верујемо да особа са стигмом није људско биће.“¹⁶¹ Међутим, **дехуманизација 'другачијих'**, ради сопствене заштите је још опаснија, јер како упозорава Јанг „она обезбеђује главне технике неутрализације у погледу употребе насиља.“¹⁶²

Битно другачије вредности од опште друштвених неретко се доживљавају као претња стабилности устаљеном поретку, што аутоматски сврстава њене заговорнике у тзв. „**полицијску својину**“ (енг. *police property*).¹⁶³ Посматрајући овај процес социјалног искључивања у контексту данашњег постмодерног друштва, а кога одликују нагле промене економске и социјалне структуре, постоји бојазан да конкретан проблем прогредира у још већу дестабилизацију или како то Јанг сликовито објашњава: „Друштвена кривица, попут рикошета, одскаче кроз друштвену структуру - нижа класа, црнци, мигранти, наркомани - игла се окреће и показује на рањиве групе у друштву којима можемо распоредити кривицу и које могу бити демонизоване.“¹⁶⁴

1.8. Рад полиције у условима социјалне несигурности

Једна од доминантних тема савременог живота је **ризик** или како објашњава Јанг: „Свет у коме живимо обелодањује се као ризичан на све широј скали у свим областима и деловима друштвеног ткива.“¹⁶⁵ Отуда и не чуди што је листа ризика прилично дугачка, али оно што их све повезује јесте непредвидљивост њихових последица. Тиме **социјална несигурност** постаје једно од кључних обележја живљење у данашњем „ризичном друштву“.

¹⁶¹ E. Goffman, *Stigma: zabeleške o ophođenju sa narušenim identitetom*, Novi Sad 2009, 17.

¹⁶² J. Young, (2007), *op. cit.*, 39.

¹⁶³ Говорећи о овој категорији Рајнер (Reiner) напомиње како „полицијску својину“ чине социјално, економски и политички немоћне групе, које већина грађана види као проблематичне и непријатне, и као такве препушта полицији да се њима баве. При том, како додаје овај аутор, основна функција полиције је да контролише и изолује такве групе од доминантне већине за шта има „одрешене руке“ будући да јавност у овом случају свесно затвара очи пред полицијским преступима. /R. Reiner, *The Politics of the Police*, New York 2010, 123/.

¹⁶⁴ J. Young, *The Exclusive Society: Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity*, London 1999, 39.

¹⁶⁵ *ibid.*, 69.

Та несигурност свој израз нарочито проналази у повећаној заокупљености грађана безбедношћу. За Улриха Бека (Ulrich Beck), „ризично друштво“ је друштво судбине коју сви делимо. Како истиче овај аутор: „Језик опасности је инфективан, мења облик друштвене неједнакости: социјална беда је хијерархијска, а нова опасност демократска. Она погађа и богате и моћне.“¹⁶⁶ Сличну логику следи и Дејвид Гарланд (David Garland) твдећи како је „страх од криминалитета постао утврђени део дневне егзистенције, посебно у великим градовима.“¹⁶⁷

Криминалитет је несумњиво најистакнутији извор опасности у савременом друштву, али не толико због повећања ризика виктимизације, колико због тога што је „сама представа криминалитета постала неподношљива, оправдавајући ванредне мере за његову контролу.“¹⁶⁸ Како би се идентификовао, извор страха захтева форму лица и тела – „током времена призивано је мноштво 'криминалних утвара': наркомани, чланови банди, насилници, педофили, сваки од њих је коришћен попут екрана на којем могу да се пројектују и увећавају страхови јавности.“¹⁶⁹ Преступници су представљани као монструми, крволочне звери, – „као опасни појединци према којима не можемо имати саосећајности и за које не постоји ефикасна помоћ осим да се онеспособе како би се јавност заштитила, било дуготрајним затварањем, као у Великој Британији или 'судским убијањем' (енг. *judicial killing*) што је случај у САД.“¹⁷⁰ Као што Дилулио (Dilulio) сматра, „одговарајућа политика је 'Искоренимо их' (енг. *Let 'em rot*').“¹⁷¹

Заштита јавности је одувек представљала преокупацију политике контроле криминалитета, али се чини да је у данашњим условима она постала доминатна тема. Како примећује Гарланд: „Веома жучни политички говори сада окружују сва питања у вези са контролом криминалитета, тако да се свака одлука доноси у сјају публицитета и политичког такмичења.“¹⁷² Очигледно препознавши у томе извесну подршку грађана политичари се залажу за **политику реда и закона**, дајући тако оштрој контроли криминалитета кључно место у својој политици.

¹⁶⁶ U. Bek, *Svetsko rizično društvo – u potrazi za izgubljenom sigurnošću*, Novi Sad 2011, 24

¹⁶⁷ D. Garland, „The Culture of High Crime Societies - Some Preconditions of Recent ‘Law and Order’ Policies“, *British Journal of Criminology* 3/2001, 359.

¹⁶⁸ L. Hinds, „Challenging current conceptions of law and order“, *Theoretical Criminology* 2/2006, 212.

¹⁶⁹ A.Z. Huq, C. Muller, „The War on Crime as Precursor to the War on Terror“, *International Journal of Law, Crime and Justice* 4/2008, 218.

¹⁷⁰ D. Garland, „The Limits of the Sovereign State - Strategies of Crime Control in Contemporary Society“, *The British Journal of Criminology* 4/1996, 461.

¹⁷¹ према: B. Hudson, *Justice in Risk Society – Challenging and Re-affirming Justice in Late Modernity*, London 2003, 203.

¹⁷² D. Garland, *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*, Chicago 2002, 13.

Као највидљивији симбол државног ауторитета полиција се опрема додатним капацитетима моћи и ресурсима да изврши нови план. Илустрације ради, издвајања за полицију од стране „Нових Лабуриста“ надмашила су трошкове претходних влада, а ресурси и моћи су се драматично повећали, као и сам број полицајаца, који је у Енглеској и Велсу достигао цифру од 143.000.¹⁷³ Уједно, поједини стилови у раду полиције бивају преобликовани или у потпуности стављени у други план, под изговором да не могу адекватно одговорити изазовима постојећег друштвеног амбијента. Тако на пример, концепт „рада полиције у заједници“ у пракси углавном бива дискредитован или у крајњем исходу трансформисан, што је сликовито описано синтагмом „гвоздена песница у свиленој рукавици“ (енг. *iron fist inside the velvet glove*).¹⁷⁴

У раду полиције заправо постају популарне стратегије проактивног деловања, које у себи садрже значајне примесе традиционалног репресивног приступа, а као типичан пример издваја се **стратегија нулте толеранције**. Као његову највећу предност заговорници оваквог приступа у раду полиције наводе значајну редукцију криминалитета. Тако на пример, шеф њујоршке полиције Братон (Bratton) истакао је како је у временском периоду од 1994 до 1996. године (када је стратегија нулте толеранције била званично на снази) на подручју града Њујорка стопа криминалитета смањена за 37%, а само стопа убистава за 50%.¹⁷⁵

Сматра се, међутим, да овакви аргументи представљају само последицу примене метода корелације. Штавише, постоје јасни докази да је у Њујорку стопа криминалитета, посебно насилних деликата, почела да опада још од 1990. године,¹⁷⁶ дакле пре увођења нулте толеранције. Такође, и у градовима који нису радили по овом моделу, као на пример у Бостону, у временском периоду од 1992. до 1999. године, бележи се смањење деликата са смртним исходом за 77%.¹⁷⁷ Очигледно је да стратегија нулте толеранције, како примећује Јанг, „ствара ефикасну реторику која се лако продаје сваком друштву које је уплашено наизглед неконтролисаним криминалитетом.“¹⁷⁸

¹⁷³ R. Reiner, *Law and order: an honest citizen's guide to crime and control*, Cambridge 2007, 134.

¹⁷⁴ McLaughlin, E.: *The New Policing*, London 2007, 66.

¹⁷⁵ W.J. Bratton, „Crime is Down in New York City: Blame the Police” – in: *Zero Tolerance: Policing a Free Society* (ed. N. Dennis), London 1997, 29.

¹⁷⁶ J. Marshall, *Zero tolerance policing*, The Information Buletin March 1999, 4.

¹⁷⁷ T. Feltes, „Концепт нулте толеранције“, *Безбедност* 4/2001, 543.

¹⁷⁸ J. Young, (1999), *op. cit.*, 140.

Иначе, Менинг (Manning) је описао контролу злочина у Њујорку током овог периода као „политику спектакла“, истичући како је „драма нулте толеранције одјекивала као апел за већом безбедношћу.“¹⁷⁹ Као што Рое (Roe) сматра, „стварна јачина појединих прича настаје када један наратив више од других постаје начин на који најбоље изражавамо наша 'стварна' осећања или дајемо смисао неизвесности и двосмислености око нас.“¹⁸⁰ Те неизвесности и двосмислености, у случају нулте толеранције, подупиру оно што је Јанг описао као „опште културну предиспозицију да верујемо у лака чуда и инстант лечење.“¹⁸¹

Веома је тешко доказати и поуздано тврдити да нулта толеранција чини заједницу безбеднијом. Евентуално, овакав приступ може имати застрашујући ефекат и можда више демонстрирати потенцијалним преступницима да је злочин ризичан посао. Бројни истраживачи су, међутим, безуспешно настојали доказати колики утицај има ефекат застрашивања на понашање појединаца. Сходно томе, и застрашујући ефекат полицијске праксе је сумњив и тежак за процену. Мерес (Meares) и Кахан (Kahan) сматрају да „спорне одлуке као што су 'увођење полицијског часа' могу донекле ојачати норме против криминала“, али и упозоравају да „такве праксе истовремено могу поткопати норме придржавања закона и његовог генералног поштовања.“¹⁸²

Нарочит проблем нулте толеранције је што такав рад подстиче агресивност полиције, нарушавајући ионако крхке односе са грађанима. Конкретно, у Њујорку се број жалби грађана на поступање полиције попео са 3.500, колико је забележено у 1993. години, на преко 5.500 у 1996. години.¹⁸³ Ситуација је кулминирала јавним протестима, који су уследили након тортуре њујоршких полицајаца над Хаићанином Албнером Лоуимом (Albner Louima) и лишења живота Амадоу Диалоа (Amadou Diallo), црнца из Западне Африке. Како се наводи: „Полицијска бруталност, повезана са овим полицијским инцидентима, показала је јасно шта се догађа када се полицајци 'пусте са ланца', а појединцима у полицији се дозволи да делују тако да се не обазире на грађанска и људска права.“¹⁸⁴

¹⁷⁹ P. Manning, „Theorizing policing – The Drama and Myth of Crime Control in NYPD“, *Theoretical Criminology* 3/2001, 327.

¹⁸⁰ према: T. Newburn, T. Jones, „Symbolizing crime control - Reflections on Zero Tolerance“, *Theoretical Criminology* 2/2007, 237.

¹⁸¹ J. Young, (1999), *op. cit.*, 130.

¹⁸² D. Bayley, (2002), *op. cit.*, 140.

¹⁸³ T. Feltes, *op. cit.*, 542.

¹⁸⁴ Ђ. Ignjatović, „Strategije policijskog delovanja i prevencija kriminaliteta“ –u: *Mesto i uloga policije u prevenciji kriminaliteta* (ur. Lj. Stajić), Beograd 2002, 95.

Сличан развој догађаја је допринео губитку репутације стратегије нулте толеранције и у Великој Британији. Конкретно, службена истрага поводом грађанских нереда у квартовима Лондона који насељавају припадници етничких мањина утврдила је да су агресивне тактике, каква је *Swamp-81*,¹⁸⁵ значајно допринеле незадовољствима грађана.¹⁸⁶

Каква и колика важност се придаје сузбијању криминалитета у последње време можда најбоље сведочи све учесталије коришћење синтагме „рат криминалу“ у јавним говорима. Иако више има карактер политичке флоскуле, чињеница је да се њено често изговарање у јавности, посебно од стране најмоћнијих политичких субјеката, може лако протумачити као легитимна државна политика. Оно може представљати и јасан позив на акцију и подстрек припадницима полиције да се бескомпромисно и немилосрдно обрачунају са криминалцима.

Како Јанг упозорава: „Метафора рата дозвољава да се убилачки бес промени у патриотизам, да бруталност буде слављена, да неизрециво буде награђено, да достојно презира буде чин мучеништва.“¹⁸⁷ Зимбардо (Zimbardo) подсећа да је у Њујорку објављени „рат злочину“ резултовао формирањем тзв. „NYPD командоса“, чијим припадницима су биле „одрешене руке“ у прогањању силоватеља, пљашкаша и уличних криминалаца. Они су носили мајице са натписом „нема лова као што је лов на људе“ што је уједно био и мото њиховог рада.¹⁸⁸

Судећи по досадашњој пракси употреба метафоре „рата“ се прилагођава претњама које се у датом моменту чине најопаснијим. Тако се на пример у другој половини прошлог века најчешће користила формулација „рат дрогама“. Међутим, након септембра 2001. године готово целокупна пажња је усмерена на терористичке претње. Полиција се више него икад пре ослања на тактике, вредности и ставове, који су типични за војску. С тим у вези Кејн (Кане) упозорава: „Објављени рат тероризму даје легитимност парамилитарним полицијским тактикама, које за собом повлаче повећану могућност злоупотребе силе.“¹⁸⁹

¹⁸⁵ Тактика „Swamp-81“, усмерена на откривање „уличног криминалитета“, често је цитирана као класичан пример полицијског рада у духу „нулте толеранције“, а која иза себе заправо крије селективну контролу, базирану на предрасудама и стереотипима.

¹⁸⁶ R. Burke, „The socio-political context of zero tolerance policing strategies“, *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management* 4/1998, 669.

¹⁸⁷ J. Young, (2007), *op. cit.*, 170.

¹⁸⁸ F. Zimbardo, *Luciferov učinak - Kako dobri ljudi postaju zli*, Zagreb 2009, 356.

¹⁸⁹ R. Kane, *op. cit.*, 10.

Вероватно најделикатнија промена извршена је у политици употребе ватреног оружја у поступању британске полиције. Наиме, након напада бомбаша-самоубица у лондонском метроу 2005. године у рад полиције је уведена политика „пуцај да убијеш“ (енг. *Shoot-to-kill Policies*).¹⁹⁰ Нова политика је сада створила проблем превелике спремности припадника полиције да прибегавају тзв. „проактивном пуцању“, што носи озбиљан потенцијал угрожавања живота невиних људи.

Сматра се да је сузбијање организованог криминалитета на подручју САД, а које је вођено под кампањом „рат дрогама“, донело са собом бројне последице, као на пример: • наглашавање казне као јединог лека за криминал, • пренатрпаност затвора (по правилу осуђеницима за ситне злочине) и • увођење неких симболичних, софистицираних облика расизма.¹⁹¹ Чини се, међутим, да је новообјављени „рат тероризму“ у том смислу још погубнији, будући да он са собом носи већу извесност појаве "вансудских убистава" (енг. *extra-judicial killings*), како их назива Отолењи (Ottolenghi).¹⁹² Оваква злоупотреба полицијског ауторитета представља антитезу свега што демократија представља и обећава. При том, нарочит проблем представља чињеница што се поприште тог рата не одвија на неком удаљеном фронту, већ у насељеним подручјима и улицама светских метропола, представљајући тако озбиљну претњу свим грађанима.

1.9. Реакције на „полицијско насиље“ у јавности

Грађани могу у значајној мери утицати на вољу и спремност полицијских службеника да користе силу у свакодневном раду, па чак и да прекорачују њен дозвољен ниво, а да за такав поступак не осећају личну одговорност. Овде додуше треба узети у обзир чињеницу да не реагују сви грађани на исти начин. Ипак, постојеће варијације остављају довољно простора да претпоставимо како „полицијско насиље“ **није универзално осуђивана појава.**

¹⁹⁰ Према овој политици полицајцима се дозвољава да циљају у главу из непосредне близине у случајевима напада бомбаша самоубица. Њу сачињавају два протокола, а која се користе за два различита сценарија: 1) Протокол *Clydesdale* - базиран је на проценама обавештајних служби о извођењу самоубилачких напада великих размера и примењује се по налогу командне структуре за унапред планирану операцију; 2) Протокол *Kratos* - намењен је за реаговање у спонтаним догађајима, обично када грађани обавештавају полицију о постојању опасности од деловања бомбаша самоубица или могућем коришћењу експлозивних направа /M. Punch, (2011), *op. cit.*, 174/.

¹⁹¹ G. Meško, „Transfer of Crime Control Ideas – Introductory Reflections“ – in: *Crime Policy, Crime Control and Crime Prevention – Slovenian Perspectives* (eds. G. Meško, H. Kury), Ljubljana 2009, 33.

¹⁹² Ottolenghi, E.: „Police Shoot-to-Kill Policies are necessary to stop Suicide-Bombers“ –in: *Police Brutality* (ed. S. Fitzgerald), Greenhaven 2006, 113.

Разлике у реакцијама су несумњиво највеће између оних који су насиље трпели и оних над којим полицијска сила никад није примењивана. Поред тога, разлике се могу очекивати и међу грађанима који не учествују у конкретном догађају, већ са стране посматрају интервенцију, а посебно између оних који конкретну ситуацију оцењују „из прве руке“ и грађана који свој суд стварају на основу медијске слике или јавног поговарања. Чини се, међутим, да реакција варира и у зависност од расне и етничке припадности грађана, као и њиховог социјалног статуса.

Тако је, на пример, испитивањем становника неколико градова у САД утврђено да око 70% респондента белаца и око 43% испитаних црнаца одобрава да полицајац удари одраслог мушкарца у одређеним околностима. Успут је откривено да грађани са бољим друштвеним статусом (средња и висока класа белаца) више одобравају полицијску употребу силе него они из мање привилегованих група, а најмање припадници етничких мањина.¹⁹³

Оваква размимоилажења и не чуде ако имамо у виду да су на подручју САД поделе између белаца и мањинских група, посебно афроамеричких, на тему употребе полицијске силе биле одувек оштре. Чак је и случај Роднија Кинга (Rodney King), упркос томе што је садржај видео-снимка недвосмислено указивао на полицијску бруталност, поделио мишљења грађана. Конкретно, велика већина црнаца је истицала како је полиција непотребно тукла грађанина јер је он, ионако, лежао беспомоћно на земљи. Насупрот њима, велики део белаца је веровао да је полиција поступила на одговарајући начин како би обуздавала бунтовног и потенцијално опасног црнца.¹⁹⁴

Заступници теорија етикетирања нас уче да начин и степен друштвене реакције варира, тако што „потпуно исто понашање може бити кршење правила у једном времену, а не бити у другом; (...) Оно може бити кршење када га чини једна особа, а не бити када га чини друга.“¹⁹⁵ Сходно томе, ако је жртва појединац коме је успешно прилепљена етикета „аутсајдера“, велике су шансе да ће адекватна друштвена реакција на његову виктимизацију изостати. Чак је и **перцепција насиља социјално условљена** или како се наводи „начин на који појединци и групе перципирају насиље и његову озбиљност подложен је промени и под утицајем је културних и социјалних норми о томе шта представља прихватљиво, а шта неприхватљиво понашање.“¹⁹⁶

¹⁹³ D. Champion, *op. cit.*, 50.

¹⁹⁴ M. Holmes, B. Smith, *op. cit.*, 1

¹⁹⁵ H. Becker, „Autsajderi“ - у: *Теорије у криминологији* (ур. Ђ. Ignjatović), Београд 2009, 327.

¹⁹⁶ O. Pavićević, L. Kron, B. Simeunović-Patić, *op. cit.*, 16-17.

Интересантна појава, која прожима дискусију о насиљу полиције, јесте подела на „добре жртве“ (енг. *good victim*) и „лоше жртве“ (енг. *bad victim*). Заступница ове поделе Кетрин Расел-Браун (Katheryn Russel-Brown) сматра како грађани не посматрају све жртве злостављања полиције на саосећајан начин, већ заправо да такав третман има само „добра жртва“ - она је запослена, завршила је средњу школу, нема претходни кривични досије, о њој комшије и колеге причају добро и према полицији делује неугрожавајуће.¹⁹⁷ Чињеница да се већина грађана могу идентификовати са овим појединцима доприноси саосећању и разумевању њихових патњи, док истовремено појачава осуду конкретног полицијског поступка.¹⁹⁸

На темељу овог објашњења можемо закључити како ће грађани исказати мање саосећања према жртвама полицијског злостављања који имају лошу репутацију у друштву (нпр. одликује их криминална прошлост и склоност пружању отпора и нападу на полицајце). Типичан пример овакве реакције је случај Лију Јонга (Liu Yong), припадника тријаде, који је у провинцији Liaoning 17. априла. 2002. године осуђен на смртну казну. Када је Виши народни суд одложио извршење казне за две године, правдајући своју одлуку сумњом да је полиција применила тортуру током саслушања, широм земље је дошло до велике озлојеђености грађана. На крају, Виши народни суд је потврдио првостепену пресуду.¹⁹⁹

Постојећа **хијерархија жртава** је несумњиво неправедна, пре свега јер ставља терет на појединце, који припадају категорији „лоших“ жртава, да докажу вредност сопствене виктимизације. Она такође може бити злоупотребљена, у смислу тенденциозног обликовања друштвене реакције или њеног потпуног изостајања. Правило по ком се оно што се данас толерише сутра већ и одобрава нарочито се може применити на тортуру. У том смислу је значајна следећа тврдња: „Са толерисањем и одобравањем било којег облика тортуре оно се прихвата као облик кажњавања или казнене процедуре. (...) Управо из овог разлога је оправдање тортуре одувек било једна од главних сила која је радила против њеног укидања.“²⁰⁰

¹⁹⁷ K. Russell-Brown, *Underground Codes – Race, Crime and Related Fires*, New York 2004, 61.

¹⁹⁸ Сличну логику следи и Нилс Кристи (Nils Christie) делећи жртве на „идеалне“ и „не-идеалне“. При том, под „идеалном“ жртвом он има на уму лица која, када дође до злочина, најлакше добијају комплетан и легитиман статус жртве. По њему „идеална“ жртва симболише старију жену или дете, јер ова врста људи се сматра слабим, рањивим, невиним, због чега заслужују помоћ, негу и саосећање /према: E. Carrabine, et al., *op. cit.*, 159/

¹⁹⁹ W. Wu, T.V. Beken, „Police Torture in China and its Causes: A Review of Literature”, *The Australian and New Zealand Journal of Criminology* 3/2010, 570.

²⁰⁰ Dž. R. Skot, *Istorija torture kroz vekove*, Beograd 2005, 28.

Иако субјективност појединачних перцепција условљава знатно другачије реакције, може се ипак очекивати да ће већина грађана осудити непотребно коришћење принуде, нарочито ако је том приликом употребљено ватрено оружје – на пример ако је упуцано лице било ненаоружано. Међутим, јавност може бити готово једнако критична због неуспеха или пропуста полицајаца да употребе смртоносну силу.

У суштини полиција би требало да избегава тактике сукобљавања, да дозволи емотивно узнемиреним и људима под утицајем психоактивних супстанци да се смире и отрезне, да користе посреднике и преговараче како би затражили миран исход. Ипак, Дебора Глас (Deborah Glass) је негативно окарактерисала ову „културу опреза“ (енг. *culture of caution*) у њеном осврту на инцидент у Хајгмур Кросу истичући како полицајци „нису били вољни да употребе своје оружје“.²⁰¹

Оваква пракса **истовременог слања различитих порука** (док званична правила наглашавају уздржавање од коришћења смртоносне силе, у јавности се такве одлуке критикују) доводи припаднике полиције у прилично незавидну позицију, јер су свесни да како год поступили они ће на крају испасти криви. Додуше, у полицијској пракси појединих земаља је, супротно начелу уздржавања, званично имплементирана или се пак незванично примењује политика „пуцај да убијеш“. Илустрације ради, у Индији се припадницима интервентне полиције издаје наредба да пуцају без питања док трагају за провинцијским *дакоитима* (бандитима) кроз шумљена брда у областима Мађе Прадеш и Орис.²⁰² Такође, како Белур (Belur) истиче, у Индији полиција конструише прилике да лише живота криминалце у међусобним сукобима, што је иначе прихваћено у јавности, док се од стране неких политичара ова незаконита лишења живота охрабрују.²⁰³

Подршка оваквом поступању замућује границу између полицијске функције хапшења осумњичених лица и судијске функције кажњавања извршилаца кривичних дела. У том смислу се посебно важним чини следеће упозорење: „Благонаклон став јавности према незаконитим полицијским убиствима ствара суморан свет пун осветољубивости. У том свету људи осумњичени за одређена кривична дела бивају дословно стављени ван закона, а њихово право на живот укинато, услед чињенице да је припадницима полиције дозвољено да их погубе.“²⁰⁴

²⁰¹ D. Glass, „Getting the Balance Right: The Use of Firearms in British Policing“, *Policing* 3/2007, 295.

²⁰² D. Bayley, (1996), *op. cit.*, 275

²⁰³ према: M. Punch, (2011), *op. cit.*, 11.

²⁰⁴ P. Chevigny, *Edge of the Knife: Police Violence in America*, New York 1995, 57.

1.10. Ситуационе околности

Карактеристике проблемске ситуације и околности под којим полицајац доноси одлуку да употреби силу привлаче нарочиту пажњу у расправама о „полицијском насиљу“. У научној и стручној јавности постоји готово општа сагласност о доминацији **два когнитивна система за доношење одлука** - први је више „хладан“, аналитички, логичан и саветодавни, док је други искуствен, интуитиван и заснован на осећањима.²⁰⁵

Њихов утицај на доношење одлуке да се употреби сила можда најбоље можемо преиспитати уколико се базирамо на ситуацију у којој се полицијски службеник суочава са временским притиском. Овакве околности представљају озбиљно искушење за доношење исправне одлуке. Да ли ће исход бити такав зависи од когнитивних способности полицијског службеника, професионалног искуства и ранијег поступање у сличним интервенцијама, али и од његовог тренутног расположења.

Чини се да је у таквим околностима прави избор искуствени систем, јер он нуди брзу одлуку, која се заснива на интуицији. Извесно је, међутим, да одлуке припадника полиције често обликује њихово тренутно расположење. Такве одлуке могу лако бити погрешне и штетне, посебно уколико је емотивно стање обележено узнемиренешћу и страхом, а чињеница је да се средства принуде, па чак и ватрено оружје, обично користе онда када се полицајци осећају угрожени и узнемирени, па самим тим и емотивно узбуђени.

Разноврсне проблемске ситуације у којима се полицајци могу наћи и околности под којим морају да интервенишу (мрачна или слабо осветљена места, области са високом стопом насиља, љути или огорчени грађани који не пружају подршку итд.) само додатно повећавају **стрепњу и узнемиреност**. Иако ови фактори имају утицаја на сваког појединца, полицајци су склони да у оваквим околностима доживе већу узнемиреност, јер они имају мање избора од грађана да ли да се упусте у опасну ситуацију или не. Сколник упозорава на чињеницу да комбинација опасности и ауторитета у раду полиције неминовно осујећује процедуралну регуларност. Како објашњава овај аутор: „Опасност обично доноси самоодбрамбено понашање, које мора да буде импулсивно, јер опасност ствара страх и узнемиреност.“²⁰⁶

²⁰⁵ I. E. Dror, „Perception of Risk and the Decision to Use Force“, *Policing* 3/2007, 270.

²⁰⁶ J. Skolnick, *op. cit.*, 61.

Тох нас подсећа да „степен насилништва неке особе варира зависно од степена угрожености њеног интегритета.“²⁰⁷ Чињеница је да полицајци углавном прилагођавају своје поступке понашању друге стране и у зависности од њеног држања одређена је вероватноћа и интензитет примењене силе. Резултати ранијих истраживања показују како **физичко супротстављање** има убедљиво најјачи подстицај за коришћење силе, али и за њено прекорачење, чак и у случају употребе ватреног оружја.²⁰⁸

У појединим истраживањима је интеракција полиције са грађанима подељена на фазе како би се боље разумео сам процес кроз које ситуациони фактори утичу на појаву насиља у овим сусретима. На тај начин Биндер (Binder) и Шарф (Scharf) су утврдили како је насиље резултат „развојног процеса“, током којег околности у којима се одвија интеракција утичу на одлуке да се употреби сила.²⁰⁹ Користећи сличан приступ Алперт (Alpert) и Данхам (Dunham) су утврдили редослед потеза које полицајци и осумњичени праве као одговор једних на друге. Главно откриће било је да је ниво ескалације са обе стране реципрочан и блиско повезан – полицајци и осумњичени су ретко један степен даље у испољавању насиља од друге стране.²¹⁰

Вероватноћу појављивања насиља полиције повећавају још неки ситуациони чиниоци, међу које Ворден издваја следеће: 1) неоправдана сила је вероватнија ако сусрет укључује потеру колима, чак и кад постоји контрола над физичким супротстављањем осумњиченог; 2) вероватноћа да дође до неоправданог коришћења силе расте с бројем полицајаца који су на лицу места.²¹¹

Једно од објашњења утицаја **полицијске потере** на испољавање насиља је што су оне емоционално и физички напорна, али и узбудљива искуства. О томе сведочи и следећа изјава једног анкетираниог полицајца: „Хапшење осумњиченог је прави полицијски посао, то је узбуђење за које полицајци живе. Када зечеви потрче, лов почиње. Када се ухвате, тешко је одолети добром гажењу.“²¹² Други разлог је што се бекство осумњиченог обично тумачи као израз непоштовања ауторитета и бунтовно понашање, које може навести поједине полицајце да непотребно потврђују или поврате оспорени ауторитет.

²⁰⁷ H. Toth, (1978), *op. cit.*, 24

²⁰⁸ C. Burrows, „Critical Decision Making by Police Firearms Officers: A Review of Officer Perception, Response, and Reaction“, *Policing* 3/2007, 275.

²⁰⁹ према: B. Smith, „Structural and organizational predictors of homicide by police“, *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management* 4/2004, 542.

²¹⁰ G. Alpert, R. Dunham, (2004), *op. cit.*, 94.

²¹¹ R. Worden, *op. cit.*, 38.

²¹² M. Punch, (2009), *op. cit.*, 39.

Откриће да **присуство колега полицајаца** повећава извесност неоправданог коришћења силе могуће је објаснити утицајем неформалних вредности полицијске поткултуре, које нарочито долазе до изражаја у ситуацији када полицајци интервенишу у групи, јер тада појединац настоји прилагодити одлуке и поступке очекивањима својих „сабораца“. Међутим, снага овог условљавања може бити тако јака да као резултат доводи и до прекорачења употребе силе, у смислу да полицајац почиње ценити како је у датом моменту боље користити и превише силе, него не применити нимало, што се иначе уклапа у радно поимање принуде.

На одлуку полицајца да употреби силу може утицати и **локација** саме **интервенције**. Па тако неки аутори сматрају како ће полицајци вероватно реаговати грубље у јавном него у приватном окружењу, објашњавајући то потребом полицајаца да у јавности држе ситуацију под контролом.²¹³ Јавно окружење за полицајце понекад може представљати подстицај за примену агресивнијих метода рада, посебно када је њихов ауторитет пољуљан пред очима бројних сведока, чиме полицајац даје до знања како пролазе они који омаловажавају полицију.

Међутим, за разлику од потребе за јавним експонирањем ауторитета, полицајци су свесни како је неке поступке потребно држати даље од очију јавности. Користећи своје дискреционо право они могу намерно изабрати „интимније“ околности за предузимање конкретних мера, смањујући тако шансе за откривањем и пријављивањем. Тако на пример, они могу одвести осумњиченог до неког скривитог места где могу несметано да се користе тортуром како би изнудили исказ.

Понекад, међутим, сам **амбијент** у ком полицајци интервенишу може условити озбиљан превид и грешке, а које у случају употребе ватреног оружја проузрокује чак и људске жртве. У том смислу је вредно указати на резултате истраживања које је спровео Авени (Aveni) у полицијском одељењу града Њујорка. Том приликом је откривено да се у 60% случајева инцидент десио у условима слабе видљивости, која је значајно допринела **погрешној процени ситуације**. При том, у условима слабе видљивости грешке полицајаца, у виду пуцања на ненаоружана лица или лица за која су мислили да су наоружана, иако су у ствари у руци држала неки други предмет, десиле су се у 18, односно 33% случајева.²¹⁴

²¹³ R. Roberg, J. Crank, J. Kuykendall, *op. cit.*, 334.

²¹⁴ S. Dempsey, S. Forst, *op. cit.*, 395.

2. ФАКТОРИ РИЗИКА ОД КОРУПЦИЈЕ У ПОЛИЦИЈИ

2.1. Лични недостаци, склоности и навике

Објашњење условљености корупције у полицији било би изузетно мањкаво када се не би узеле у обзир личне предиспозиције за таквим понашањем. У том смислу је значајно следеће запажање: „Ако је окружење које је створила полицијска организација и друштво у целини слично за све зашто међу полицајцима постоје 'истински позитивци', али и 'прави негативци', који се по ничему не разликују од криминалаца, којима треба да се супростављају?“²¹⁵

Очигледно је да спремност за кршење прописа није једнако заступљена међу полицајцима, што само потврђује да фактори личности играју значајну, а по неким ауторима, пресудну улогу у настанку корупције или како се наводи у једном објашњењу: „Удружено деловање свих фактора корупције прелама се кроз призму личности појединца и у зависности од њиховог персоналног склопа и личног интегритета зависи да ли ће или неће прихватити неку корупционашку шему.“²¹⁶

Да ли ће се неки појединац понашати коруптивно несумњиво зависи и од његове личности. При том, овде треба имати у виду неколико личних обележја, а пре свих, висок степен моралности и елементарно поштење. Ове особине представљају значајне предуслове за отклањање коруптивних намера и спречавање развијања склоности неког појединца ка коруптивном понашању. Са друге стране, одсуство таквих врлина чини лични интегритет и морал једне особе порозним, појачавајући истовремено њену мотивисаност за упуштање у коруптивне трансакције.

Поред тога, као једна од пожељних особина припадника полиције често се помиње и самоконтрола. Иако истицање **недостатка самоконтроле** као криминогеног фактора има претензију опште теорије постоје сумње у њен универзални домет. Значај овог фактора је несумњив у објашњењу импулсивних дела, али је његов утицај упитан у случају корупције. Додуше, неким истраживањима је утврђено постојање корелације између ниске самоконтроле и коруптивног понашања припадника полиције,²¹⁷ што опет није нужан показатељ да тај фактор повећава извесност корупције.

²¹⁵ S. Kutnjak-Ivković, (2005), *op. cit.*, 64.

²¹⁶ B. Simonović, „Suzbijanje korupcije u policiji i ostalim državnim organima“, *Revija za kriminologiju i krivično pravo* 3/2009, 202.

²¹⁷ C.M. Donner, W.G., Jennings, „Low Self-Control and Police Deviance: Applying Gottfredson and Hirschi's General Theory to Officer Misconduct“, *Police Quarterly* 3/2014, 216.

Утицај овог фактора на појаву корупције је евентуално могуће преиспитати у контексту људске похлепе, у смислу да похлепа, схваћена као неумољива жеља и претерана тежња ка задовољењу личних интереса и остварењу материјалне користи, у крајњем случају може условити неконтролисано понашање. Бројне могућности за злоупотребу овлашћења, које нуди полицијско занимање, иду на руку похлепној људској природи. При том, тражећи увек више временом се глад за новцем и луксузом појачава, што може условити и прогресију коруптивног понашања.

Неко би, вероватно с правом, посумњао да припадници полиције могу развити **склоност ка корупцији**, док би им се још мање вероватном чинила могућност да полицијски службеник, паралелно са професионалном, развије и коруптивну каријеру. Међутим, како Голдстин (Goldstein) тврди: „Када једном приме мито полицајци могу постати 'овисни' о додатним приходима у складу с којима и троше новац. Неки полицајци чак могу постати и агресивни тражећи прилике за корупцију.“²¹⁸

Полазећи од логике, коју Кренк (Crank) назива „материјализам клизавог терена“ (енг. *slippery-slope materialism*),²¹⁹ можемо увидети одређен континуитет, у смислу да се полицијски службеник, подстакнут остварењем личне користи, упушта у све озбиљније преступе. Управо овакав сценарио су установиле независне комисије (*Knapp Commision, 1972; Mollen Commision, 1992*) код појединих припадника њујоршке полиције. Своје искуство анкетирани припадник овог полицијског одељења описује следећим речима: „Пре него што се и окренеш, ти си у томе до гуше. Не могу чак ни да се сетим одакле је све долазио новац. Знате, узимање новца је као секс. Првог пута се сећаш у детаље, након тога све делује замагљено.“²²⁰

Појава склоности ка корупцији битно зависи од личног искуства, акумулираног пре и током рада у полицији. Претпоставка је да претходни сукоби са законом наговештавају да ће појединац, ако му се укаже прилика да постане полицајац, бити склонији кршењу закона. Моленова комисија је пружила подршку овој хипотези открићем да су кандидати, који су пре него што су постали полицајци имали кривични досије, били три пута склонији корупцији од кандидата без овог досијеа.²²¹

²¹⁸ R. Roberg, J. Crank, J. Kuykendall, *op. cit.*, 348.

²¹⁹ Овај аутор напомиње како је метафора “клизавог терена” заснована на квази-теолошкој претпоставци да је људска природа у суштини похлепна и да човек, када окуси мало задовољство, почиње да жуди за већим /J. Crank, *op. cit.*, 189/. Такав приступ представља значајан основ за објашњење прогресије полицијске девијантности и то, пре свега, понашања подстакнутих мотивом користољубља.

²²⁰ M. Punch, (2009), *op. cit.*, 45

²²¹ S. Kutnjak-Ivković, (2005), *op. cit.*, 64.

Овакви случајеви уједно указују на лошу селекцију, као посебан фактор ризика од корупције. Пријемом у службу оваквих кандидата полицијске организације директно доприносе поткопавању властитог ауторитета, допуштајући на крају ширење корупције. Отуда је несумњиво важно да се у свакој селекцији инсистира на задовољењу елементарног поштења кандидата за пријем у полицијску службу, чак и кад је процес регрутовања диктиран различитим императивима и притисцима. У противном, цена пропуста направљених током селекције ће кад тад доћи на наплату.

Међутим, чак и да је селекција кандидата успешно спроведена, не треба изгубити из вида вероватноћу да полицијски службеник може развити склоност ка корупцији током рада у полицијској служби. Овакво објашњење је засновано на претпоставци да полицајци улазе у службу „морално чисти“, а да по пријему пролазе кроз процес укључивања у корупцију, тако што на њихове одлуке утиче сложена група фактора унутар радне средине и бројни подстицаји из ширег окружења.

Природно је да „први корак“ представља нарочит изазов. Полицајац је свестан да чини нешто лоше, због чега је и грижа савести пре, али и после првог учињеног преступа најизраженија. Међутим, сваки корак у корупцији, па и онај први, праћен је моралним оправдањем (нпр. школовање деце, прехрањивање породице), а неретко и подршком других полицајаца, чиме се лично убеђење у „невиност“ оснажује. Нека објашњења откривају да је прво недвосмислено сусретање са корупцијом тренутан избор, али који може проузроковати значајан емотивни немир. Један од саговорника у документарцу „Лоши полицајци“ признаје: „Први пут, када сам узео 'кајмак' у износу од 200\$ од осумњиченог нарко-дилера, био сам обузет страхом. Сакрио сам тај новац и нисам се усудио да га дотакне више од месец дана.“²²²

Овај пример ме подсети на причу једног полицајца који ми је у неформалном разговору рекао: „Први пут када сам узео новац нисам могао три дана да спавам, а сада ако не узмем новац, не могу три дана да спавам.“ Реченица која тако много говори. У њој је истакнут психолошки притисак који са собом носи први озбиљан преступ, али и чињеница да полицајац временом може постати овисан од „додатних прихода“. За разлику од почетног притиска који га је кочио и спутавао сада је суочен са притиском који га неумољиво тера да узима новац.

²²² M. Punch, (2009), *op. cit.*, 178.

2.2. Незадовољство на радном месту

Било да је изазвано тренутни радним статусом, материјалним положајем или условима рада, сматра се да незадовољство појединца на радном месту може проузроковати, пре свега, демотивисаност и цинизам, али у крајњем случају и коруптивно понашање. Слична реакција се бележи и код полицајаца, који своје незадовољство често испољавају кроз **циничан став** према службеним обавезама и законитом понашању уопште.

Нидерхофер (Niederhoffer) је међу првима истраживао феномен „полицијског цинизма“,²²³ а чији резултати откривају следеће: • цинизам се повећава са дужином рада у служби, а његове прве назнаке могу се идентификовати већ након два месеца; • цинизам код млађих полицајаца настаје као последица превеликих очекивања и разочарења у руководиоце, колектив и сопствену способност; • због удаљености полицијске обуке од „стварног“ полицијског живота регрути се осећају неприпремљеним за посао што ланчано ствара разочарење, а убрзо потом и цинизам.²²⁴ У једном од скоријих истраживања ове појаве, спроведеном у Енглеској, утврђено је да већина припадника истраживаних полицијских организација испољавају цинизам, усмеравајући га према јавности, кривично правосудном систему и руководиоцима.²²⁵

Овакви резултати омогућавају нам доношење следећих закључака: • *израженост цинизма* - и даље значајно присуство цинизма у полицијској перцепцији уверава нас да се полицијски поглед на свет није значајно променио током последњих 40 година, што је и очекивано будући да је и природа полицијског посла у суштини остала иста; • *преусмеравање цинизма* - за разлику од цинизма на почетку полицијске каријере, који је искључиво усмерен ка „унутра“ (руководиоци, колектив), циничан став полицајци временом преусмеравају и према „споља“ (грађани, кривично правосудни систем), док се у оквиру полицијске организације задржава према руководиоцима.

²²³ У свом познатом делу из 1967. године „*Иза шита: Полицајци у урбаном друштву*“ овај аутор истиче следеће: „Цинизам је емотивно начело које је дубоко укопано у етос полицијског света и служи једнако добро и за напад и за одбрану. Полицајци су, из више разлога, подложни цинизму, а када му подлегну губе поверење у људе, друштво и на крају и у њих саме. За њих свет постаје џунгла у којој су злочин, корупција и бруталност нормалне ствари.“ /према: Т. Cockcroft, *Police Culture: Themes and Concepts*, London 2012, 54/.

²²⁴ према: Н. Grant, J. Terry, *op. cit*, 224.

²²⁵ В. Loftus, *op. cit*, 190.

Вођени циничним погледом на свет полицајци се препуштају рутини, а која често резултује „отаљавањем“ службених обавеза или како тврди Бергер (Buerger), „када једном постане разочаран, полицијски службеник има све мањи радни учинак, паралелно губећи елан.“²²⁶ Међутим, **немаран приступ раду и обавезама** разочараних појединаца се шири попут заразе на колектив, стварајући тако индолентну атмосферу, коју карактерише равнодушност службеника и учмалост организације.

Најозбиљнија последица моралног цинизма полицијских службеника је **губитак вере у функционисање спровођења закона и правну државу**. Овде је вредно подсетити на следећу констатацију: „Поштовање је извор закона. (...) Претпоставља се да ће веровање у обавезан карактер правила, до извесне мере, задржати своју ефикасност у произвођењу конформизма, чак и ако поштовање, које га је успоставило, више не постоји.“²²⁷ Међутим, губитак вере у правна правила, како се наводи, „тера појединца на рedefинисање властитих улагања и прихватљиве компензације“.²²⁸

У таквим околностима полицајац заправо почиње превасходно да мисли о личним интересима и задовољењу властитих потреба, што несумњиво подгрева његове коруптивне тежње или како то Голдстин (Goldstein) објашњава: „Просечан полицајац убрзо открива да непоштење није ограничено на оне које заједница види као криминалце. Он види велики број појединаца са добром репутацијом како учествују у једнако непоштеним и коруптивним праксама. Отуда за њега није необично да развије циничан став у којем види корупцију као игру у којој свако добија свој део.“²²⁹

Посебан извор незадовољства представља **лош материјални положај**, који се иначе често наводи као директан узрок коруптивног понашања. У том погледу се чине интересантним следеће тврдње - „ако јавни сектор плаћа мало, корупција је стратегија за преживљавање“²³⁰, односно „недовољан доходак који не омогућава задовољавање основних потреба доводи до тога да запослено лице узима новац или друге вредности како би ублажило своју финансијску рањивост.“²³¹

²²⁶ M. Buerger, "Police Cynicism" - in: *Encyclopedia of Police Science* (ed. J.R. Greene), New York 2007, 370.

²²⁷ T. Hirshi, „Kontrolna teorija delinkvencije“ –u: *Teorije u kriminologiji* (ur. Đ. Ignjatović), Beograd 2009, 309.

²²⁸ Б. Симеуновић-Патић, „Криминолошки осврт на корупцију и њену повезаност са организованим криминалом“ - у: *Супростављање организованом криминалу: правни оквир, међународни стандарди и процедуре* (ур. Д. Коларић), Београд 2013, 236.

²²⁹ према: T. Newburn, *op. cit.*, 24.

²³⁰ S. Rouz-Ejkerman, *Korupcija i vlast – uzroci, posledice i reforma*, Beograd 2007, 72.

²³¹ R. Murill, L. Laličić, *Metodološki vodič za analizu rizika*, Beograd 2013, 11.

Колико год се свођење објашњења узрочности корупције на ниво нумеричког позитивизма (што су плате мање то су већи изазови да се буде корумпиран и обрнуто) чинило логичним, извесно је да такав приступ поједностављује један много сложенији процес. Тирић, додуше, сматра како таква тврдња може бити тачна, али само до извесне мере. Како истиче овај аутор: „Високом платом се заиста може 'купити', тј. обезбедити нечији професионализам и непоткупљивост, али исто тако ћутање и послушност, те у крајњој линији корумпираност на други начин. Понекад је богатог лакше (пот)купити него сиромашног, који обично нема шта да изгуби осим, како би то Маркс рекао за радничку класу, 'својих окова'.“²³²

Неспорно је да материјални положај припадника полиције није на завидном нивоу, посебно када се узме у обзир природа, обим и тежина послова које обављају.²³³ Међутим, осим што значајно ограничава атрактивност полицијске професије, ова околност не мора нужно да води појединца у корупцију. Тачније, лош материјални положај, сам по себи, не представља директан узрок корупције у полицији, јер да је тако онда би сви припадници ове службе своје незадовољство ниским платама тежили надокнадити коруптивним понашањем.

То свакако не значи да је овај фактор занемарљив. Ипак, његов утицај је оправдано сагледавати само у садејству са другим факторима ризика од корупције. По истој логици, и стратегија супростављања корупцији, која се заснива искључиво на побољшању материјалног положаја и повећању плата полицијских службеника не може решити проблем корупције, већ га евентуално може ублажити. Неспорно је, међутим, да би повећање плата полицијским службеницима на ниво који обезбеђује достојанствен живот у битној мери смањило њихово незадовољство, а које их несумњиво доводи у искушење да се понашају коруптивно.

2.3. Етичка клима у организацији

Обележја полицијске организације и начин њеног функционисања такође могу створити ризик од коруптивног понашања, будући да истовремено генеришу прилике, ризик детекције, ризик санкционисања учинилаца као и степен задовољства појединаца на радном месту.

²³² Ćirić, J.: „Neki metodološki problemi u istraživanju fenomena korupcije“, *Revija za kriminologiju i krivično pravo* 2/2008, 45.

²³³ Додуше, то би се могло рећи за још нека занимања (нпр. рудар или ватрогасац).

Спремност полицајаца да се понашају коруптивно битно зависи од личног саглашавања са таквим обликом понашања. Међутим, та сагласност је битно условљена **рационализовањем корупције** унутар радне организације. Како Горта (Gorta) истиче: „Одсуство јасних порука да је корупција неприхватљива пружа ресурсе за неутрализацију и рационализацију коруптивног понашања, олакшавајући корупцију запослених.“²³⁴

Полицајци додуше морају уложити веће напоре од „класичних“ преступника како би оправдали кршење закона. У оваквим ситуацијама на сцену ступа полицијски цинизам и еуфемистичка реторика опредмећена у изјавама типа - „Постигли смо оно што правосудни систем није био способан да уради, 'казнили' смо дилере 'конфискујући' им илегално стечен новац“ или „Новац који је узет није мито већ компензација за предузимање професионалног ризика.“²³⁵

Обука из полицијске етике може бити корисна у развоју професионалног интегритета. Међутим, овај циљ може бити постигнут само уколико полицијски регрути бивају упозорени на све изазове с којима се могу срести, уз истовремено предочавање легалних начина како да превазиђу та искушења. У свом извештају „Моленова комисија“ наводи „обука из полицијске етике у њујоршкој полицији је мало шта учинила да би охрабрила полицајце како да се одупру искушењима корупције“, и можда најважније, „мало је учинила да трансформише културу која толерише и штити корупцију у ону која подржава и награђује поштење и интегритет.“²³⁶

Чињеница је да радна средина, у којој већ постоји амбијент погодан за кршење прописа, јача мотивацију и пружа могућност за појединачне коруптивне акције. Постоје, међутим, и такве организације у којима је створен амбијент у ком се корупција сматра уобичајеним видом понашања, па чак и нормалном појавом. Услед овако поремећеног система вредности поштени појединци се аутоматски третирају као девијантни, а неретко се и они сами временом почињу осећати таквим. Они који настоје да истрају у свом поштењу често постају жртве различитих притисака, уцена и претњи од стране корумпираних колега.²³⁷

²³⁴ према: Б. Симеуновић-Патић, (2013), *op. cit.*, 237.

²³⁵ М. Punch, (2009), *op. cit.*, 179.

²³⁶ S. Kutnjak-Ivković, (2005), *op. cit.*, 78

²³⁷ Полицајац Френк Серпико (Frank Serpico) је типичан пример жртве корумпираног радног окружења. Његово непоколебљиво поштење га је умало коштало живота. Он данас представља симбол поштеног полицајца и идеал коме требају сви полицајци да стреме. Уједно, његов пример опомиње да полицијским службеници озбиљну претњу понекад могу да представљају и њихове колеге.

У таквом амбијенту корупција не представља плод неколико морално посрнутих појединаца, већ резултат једног систематског процеса. Како би објаснио настанак неетичких појава унутар полиције Траутмен (Trautman) је развио „континуум корупције“, а који обухвата четири нивоа: 1) изостанак имплементације начела за осигурање поштовања етичких правила; 2) полицијски надзорници готово ништа не раде по сазнању за неетичка дела полицајаца или покушавају то прикрити; 3) полицајци су најпре индиферентни или уплашени према уплетености у корупцију, да би након одређеног времена, постајући разочарани или несрећни на послу, вероватно постали корумпирани и 4) полицајци раде све што могу да преживе у корумпираном окружењу, па чак и ако то значи да и сами морају постати корумпирани.²³⁸

Као резултат тога, једна полицијска организација може постати корумпирана, у правом смислу те речи, када готово сви њени припадници бивају укључени у корупцију, директно или индиректно.²³⁹ Иако је преплављеност једне организације корупцијом готово незамислива, она је ипак могућа, што доказују резултати независних истрага спроведених у неким полицијским одељењима у САД.

Објашњење раширености корупције у полицијском одељењу града Њујорка „Кнапова комисија“ је базирала на постојању следећих фактора: • полицијски руководиоци су се дистанцирали од реалности, уједно не сматрајући себе одговорним за корупцију на терену; • одељење за унутрашњу контролу било је бирократизовано, реактивно и споро, док су истовремено судска гоњења обично водила до ослобађајућих пресуда или условних казни; • корупција је била зацементирана снагом „плавог зида ћутања“, који је спречавао поштене полицајце да проговоре и • полицијско одељење, посебно неспоредне извршиоце, прожимао је цинизам према спровођењу закона.

²³⁸ T. Lee, “Police Corruption” - in: *Encyclopedia of Police Science* (ed. J.R. Greene), New York 2007, 266.

²³⁹ Кејден (Caiden) издваја следеће карактеристике корумпираних полицијских управа: • професионални етички кодекс је оповргнут у пракси; • руководиоци и полицајци подстичу, помажу и прикривају незаконите и неетичке активности; • полицајци који не учествују у корупцији бивају изложени непријатностима других полицајаца; • корумпираним полицајцима се у истрази пружа заштита или се благо кажњавају; • полицајци који размишљају о разоткривању корупције суочавају се са застрашивањем, терорисањем и физичким нападима све у циљу њиховог „ућуткивања“; • корумпирани полицајци смишљају рационална објашњења за своје понашање, укључујући аргументе да сви то раде или да полицајци заслужују нешто посебно, јер ризикују свој живот ради сигурности других; • корумпирани полицајци прихватају своје понашање као „нормално“, а у случају откривања бивају изненађени, јер сматрају да су се понашали сасвим уобичајено; • они који су одговорни за спровођење истраге о корупцији обично тврде да је у ствари реч о усамљеним случајевима, тзв. „трулим јабукама“; • покушаји да се реформише управа имају минималан утицај на промену става полицајца о корупцији, јер је циљ реформи само да увере јавност да се нешто ради на решавању проблема /према: R. Roberg, J. Crank, J. Kuykendall, *op. cit.*, 350/.

Сходно томе, Панч закључује: „Било је јасно да у полицијском одељењу Њујорка лидери нису руководили, контролори нису контролисали, а радници нису радили. Званична парадигма је била фасада. Иза ње крио се свет лењости, корупције и обмане у којем се никоме није могло веровати.“²⁴⁰ Овај коментар уједно наглашава недостатке и пропусте у контроли полиције као особене факторе ризика од појаве коруптивног понашања.

2.4. Недостаци и пропусти у контроли корупције

Познато је да корупција има висок индекс прикривања, те се стога може рећи да „битан подстицај за корупцију представља чињеница да је ризик њеног откривања и пријављивања по правилу низак.“²⁴¹ Посматрано у контексту „хедонистичког прорачуна“, задовољство које се може постићи корупцијом знатно премашује штету која због тога може бити претрпљена, што додатно учврстује избор појединца да се понаша коруптивно. Додуше, за спровођење прецизне калкулације добитка и губитка важан предуслов представља раније искуство. Наиме, лице које се већ понашало коруптивно, поготово уколико је то чинило више пута, а није било ухваћено, може лакше потценити вероватноћу откривања и лакше се одлучити за поновно извршење, док лице које размишља да то учини први пут не може јасно да увиди стварну претњу поступка које намерава да предузме.²⁴²

Корупција је обично „невидљива“ и полицијским надзорницима, будући да је фактички немогуће без престанка контролисати рад полицајаца на терену. Недостатак ресурса (материјалних и људских) само додатно отежава откривање корупције. Иако би додатно улагање у систем интерне контроле било логично решење овакве ситуације, оно је често неизводљиво јер изискује значајне трошкове и додатна оптерећења буџета. Отуда решење треба тражити у алтернативним видовима контроле, кроз веће укључивање спољних субјеката у тај процес. Овакво решење је иначе препоручљиво и због много озбиљнијих недостатака система унутрашње контроле (о чему ће бити више речи у наставку излагања).

²⁴⁰ М. Punch, (2009), *op.cit.*, 88.

²⁴¹ Б. Симеуновић-Патић, „Криминолошки осврт на проблем корупције у јавној управи“ – у: *Корупција у јавној управи* (ур. Ђ. Ђорђевић), Београд 2011, 39.

²⁴² Истина, уколико пронађе снажно оправдање за такав поступак, уколико успе да рационализује своју девијантност неком од техника неутрализације или пак не успе да одоли притисцима унутар групе, веома је извешан крајњи избор и овог појединца.

Поред објективних тешкоћа у спровођењу надзора, развоју корупције могу допринети и одређени пропусти у самом систему контроле, као на пример: • додела мањег приоритета проблемима корупције; • не проширивање контроле на области које се сматрају „коруптивним чвориштима“; • примена блажих мера за надзорнике него за полицајце; • занемаривање личних досијеа који садрже извештаје о дисциплинским преступима.²⁴³

Док неспровођење неопходних мера контроле повећава вероватноћу појаве корупције **недоследно спровођење** контроле може имати још гори ефекат, јер такав приступ ствара сумње у примену двоструких стандарда. Нарочит проблем представља чињеница да се механизми контроле корупције углавном усмеравају према непосредним извршиоцима (полицајцима на терену), док се службеницима вишег ранга често даје повлашћен третман или се пак њихово неетичко понашање „гура под тепих“. Такво лицемерје, како истиче Пренслер, „доприноси раздору, неповерењу и цинизму у радном колективу, а које може условити неетичко понашање и његову рационализацију.“²⁴⁴ Отуда контрола корупције мора бити доследна и безизузетна, јер се само на тај начин јасно даје до знања како правила важе за све и да су сви дужни да их поштују.

Од свих пропуста интерног система контроле несумњиво највећи допринос корупцији има **прикривање** постојање ове појаве. У извештају „Моленове комисије“ се наводи: „Опирање да се открије и ефикасно испита корупција у полицији заразило је цео апарат за борбу против корупције.“²⁴⁵ Поред тога што охрабрује мишљење у неефикасност контролисања корупције, такво стање даје зелено светло за њено ширење. Током саслушања пред „Моленовом комисијом“, полицајац Мајкл Доуд (Michael Dowd) је изјавио: „Недостатак надзора и 'добровољна слепоћа' надзорника натерале су ме да верујем како могу урадити скоро све, а да се извучем с тим.“²⁴⁶

Прикривање корупције може бити подстакнуто различитим мотивима. Тако на пример, надзорници у полицији могу избегавати или саботирати контролу (уколико су њени носиоци спољни субјекти), јер су и сами умешани у корупцију, настојећи тиме да спрече откривање њихових „професионалних тајни“.

²⁴³ S. Kutnjak-Ivković, (2005), *op. cit.*, 73.

²⁴⁴ T. Prenzler, *op. cit.*, 182.

²⁴⁵ S. Kutnjak Ivković, T. O'Connor, “The Bosnian Police and Police Integrity: A Continuing Story”, *European Journal of Criminology* 4/2005, 440.

²⁴⁶ S. Kutnjak-Ivković, (2005), *op. cit.*, 85.

Постоје схватања како је „давање доброг примера најутицајнија карактеристика лидерства, посебно у очувању професионалног интегритета.“²⁴⁷ Из тога следи логичан закључак - ако полицајци приметите да њихови надзорници поштују закон и понашају се етички, вероватно ће се и они тако понашати, али ако виде или сазнају да се надзорници упуштају у корупцију и сами ће јој се лакше одати.

Руководиоци се могу одлучити да прикрију случајеве корупције у властитим редовима како би сачували целокупну организацију од стигматизације јавности, чиме би и они сами могли сносити део одговорности због пропуста у руковођењу и надзору. У том погледу је вредно још једном указати на извештај „Моленове комисије“ у ком се, између осталог, наводи: „Полицијска култура дозвољава да корупција још једанпут цвета у Њујорку, не само због ћутања поштених полицајаца, који су превише уплашени да би проговорили, него и због намерно слепих надзорника, који се плаше последица скандала којег ће изазвати корупција, више од саме корупције.“²⁴⁸

У литератури се, иначе, упозорава како полиција активно учествују у конструкцији сопственог имица у јавности и да су том приликом надлежни субјекти склони примени различитих манипулација. Како се истиче: „Полицијски руководиоци стварају јавни имиц полиције кроз селективну презентацију својих активности и контролисање приступа сазнањима, скривајући истовремено организационе тајне, планове и мање похвалне карактеристике свога рада.“²⁴⁹

Једна од најмоћнијих конструкција полицијског имица оличена је у раширеној примени метафоре о „**трулој јабуци**“ (енг. *rotten apple*). Како се наводи: „Полицијска одељења су склона коришћењу теорије о 'трулој јабуци' да би смањили на минимум зазор јавности након сваког откривеног преступа.“²⁵⁰ Када се суоче са доказима о постојању корупције у својој организацији руководиоци обично тврде како је проблем ограничен на неколико „морално посрнулих“ појединаца, који нису репрезентативни показатељ иначе виших стандарда организације или како објашњавају Лерш (Lersch) и Мицковски (Mieczkowski): „За управнике у полицији сваљивање кривице за лоше понашање на неколико 'трулих јабука' одржава интегритет иначе 'чисте корпе'.“²⁵¹

²⁴⁷ L. Huberts, M. Kaptein, K. Lasthuizen, „A study of the impact of three leadership styles on integrity violations committed by police officers“, *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management* 4/2007, 599.

²⁴⁸ T. Newburn, *op. cit.*, 20.

²⁴⁹ V. Kappeler, R. Sluder, G. Alpert, *op. cit.*, 66.

²⁵⁰ G. Dean, P. Gottschalk, *op. cit.*, 19.

²⁵¹ K. Lersch, T. Mieczkowski, *op. cit.*, 559.

Уклањање „трулих јабука“ има и симболичну вредност, јер тиме полицијска администрација настоји представити јавности како је спремна да очисти сопствене редове. Овакве акције су, међутим, углавном усмерене ка непосредним извршиоцима, као дежурним кривцима, који у овом случају постају „жртвени јарци“.

Истина је, међутим, да концепција „трулих јабука“ представља заправо мит о корупцији у полицији.²⁵² То доказују и резултати истрага независних комисија, након којих су многи организациони проблеми испливали на површину, од неадекватног запошљавања и недостатка обуке па до „опуштеног“ надзора и проблематичних истрага. Шеф њујоршке полиције Патрик Марфи (Patric Murphy), који је дужност преузео након истраге „Кнапове комисије“, остао је упамћен по следећој изјави: „Теорија о ’трулој јабуци’ не може више функционисати (...) Задатак контроле корупције је да испита целу корпу, а не само поједине јабуке, јер је сад свима јасно да се корумпирани полицајци не рађају, него стварају.“²⁵³

2.5. Групна динамика

Истицањем улоге радног колектива у подстицању корупције обично се тежи указати на криминогени значај процеса **интерне социјализације**. Паолајн (Paoline) подсећа да „неформална комуникација врши снажан утицај на понашање полицајаца на улици, јачајући чак и оне вредности и норме које иду у прилог кршењу закона.“²⁵⁴ Ово објашњење проналази упориште у следећој тврдњи - „криминално понашање се учи у интеракцији са другим особама у процесу комуникације, где се главни део учења јавља унутар блиских персоналних група.“²⁵⁵

²⁵² Већина новијих истраживања о корупцији у полицији одбацује аналогију „труле јабуке“ сматрајући је неодрживом у пракси. Заправо, много реалнија слика је да корупција у полицији обухвата три нивоа - појединац, група и организација. При том, сваки ниво може бити „метафорички“ повезан кроз продужење теорије о „трулој јабуци“ – на нивоу групе представљен је метафором „трула корпа“ (енг. *rotten barrel*) или „трула грана“ (енг. *rotten branches*), док се за корупцију на организационом нивоу углавном користи метафора „трулог воћњака“ (енг. *rotten orchards*) /S. Kutnjak-Ivković, „Rotten apples, rotten branches, and rotten orchards - A cautionary tale of police misconduct“, *Criminology & Public Policy* 4/2009, 78; P. Gottschalk, „Conceptual Framework for Police Deviance applied to Police Crime Court Cases“, *Professional Issues in Criminal Justice* 3-4/2011, 80/.

²⁵³ према: Т. Barker, „Peer Group Support for Police Occupational Deviance“ –in: *Police Deviance*, (eds. Т. Barker, D. Carter), Cincinnati 1986, 10.

²⁵⁴ Е.А. Paoline, „Taking stock: Toward a richer understanding of police culture“, *Journal of Criminal Justice* 3/2003, 203.

²⁵⁵ Е. Sutherland, „Diferencijalna asocijacija“ – u: *Teorije u kriminologiji* (ur. Ђ. Ignjatović), Beograd 2009, 277.

Додуше, не постају сви полицајци на овај начин корумпирани. Заправо, таква извесност је повећана у оним организацијама у којима већ постоје корумпирани појединци, а који „увлаче“ нове полицајце у коруптивне активности. Стога, како Шерман закључује, „кључна ствар за улазак полицајца-појединца у коруптивну праксу је степен до ког корупција већ постоји у радној групи којој је новајлија додељен.“²⁵⁶

Овде, међутим, не смемо заборавити чињеницу како у самом процесу интерне социјализације посебан значај имају ефекти које ово „интерактивно учење“ оставља на појединца, у смислу јачања његове спремности да под утицајем туђих поступака и савета пронађе мотив и искаже спремност да крши прописе – у овом случају да се понаша коруптивно. Истина, такав исход је, у случају корупције, појачан извесношћу приспећа награде, односно гарантованом моменталном гратификацијом, а која је у случају доследне примене правила одложена или пак у потпуности изостаје.

Конкретно понашање, међутим, може бити вођено и **потребом за припадањем**. Зимбардо сматра како је „вероватније да ће нас други људи прихватити ако се слажемо с њима, због чега се радо приклањамо њиховом погледу на свет.“²⁵⁷ У том смислу је значајан и следећи коментар: „Понашати се онако како други полицајци верују да је исправно, важан је део прихватања у полицијско 'братство'.“²⁵⁸

У литератури се често указује на моћну привлачност припадности групи. Због саме природе полицијског посла осећај припадности је додатно оснажен чињеницом да се прихватањем унутар групе нови члан осећа потпуно заштићеним од различитих видова опасности, али и да тиме располаже одређеним привилегијама и бива упознат са бројним професионалним тајнама.

Међутим, чланство у групи се не стиче аутоматски, ступањем на посао. Заправо, иницијација новајлија је често праћена тестирањем. Тако на пример, у корумпираној средини се тестира спремност младих полицајаца да прекрше правило или да ћуте о туђим грешкама. Пристанак представља цену чланства, а сам обред може бити базиран на смишљеној (фингираној), али и на реалној ситуацији. Раније поменути припадник њујоршке полиције Доуд је користио насиље над осумњиченима као ритул који је јачао лојалност и правило о ћутању, у који је свесно уводио новајлије.²⁵⁹

²⁵⁶ L. Sherman, (1981), *op. cit.*, 101.

²⁵⁷ F. Zimbardo, *op. cit.*, 327.

²⁵⁸ R. Roberg, J. Crank, J. Kuykendall, *op. cit.*, 335.

²⁵⁹ M. Punch, "Police Corruption and its Prevention", *European Journal on Criminal Policy and Research* 3/2000, 315.

Када се нађе пред таквим изазовом младом полицајцу се обично нуди избор - да ли си са нама или против нас? Одбијајући да се тако понаша он убрзо схвата да је доведен у незавидну позицију - колеге га избегавају и најчешће је принуђен да посао обавља сам. На крају, многима не преостаје ништа друго него да се придруже групи. Како тврди Боб Леуци (Bob Leuci), иначе један од саговорника из документарца „Лоши полицајци“: „Није све било у новцу, али нисте могли да га одбијете, јер бисте тиме навукли колеге на свој врат.“²⁶⁰

Припадност групи је несумњиво људска потреба. Међутим, како тврди Свендсен, „група постаје опасна када њени чланови постану и сувише блиски, односно када појединци у оквиру групе престану да мисле као индивидуе, а затим престану да размишљају и о поступцима осталих чланова групе.“²⁶¹ То даље имплицира закључак како поједини аспекти полицијске солидарности (зависност од групе, неповерење према старешинама, чување колеге од опасности) могу бити искоришћени за скривање коруптивног понашања унутар групе.

Тежње полицајаца да скрију своју коруптивну делатност битно су потпомогнуте постојањем „кодекса ћутања“ (енг. *police code of silence*)²⁶² - неформално правило развијено унутар групе, а које обавезује њене чланове да не пријављују колегинезаконите поступке. У извештају „Краљевске комисије“ (*Royal Commission, 1997*), сачињеном поводом истраге корупције у полицији Новог Јужног Велса, наводи се да је постојећи кодекс ћутања допринео настанку корупције на четири начина: • за поштене и неискусне полицајце, он је утицао да прихвате корупцију као део посла; • за управнике, он је створио осећај узалудности да корупција може бити заустављена или да полицијска служба може бити преуређена; • за корумпиране полицајце, он је био средство помоћу којег су могли да манипулишу и контролишу колеге полицајце и • за унутрашње истражитеље, он је обесхрабрио снажну истрагу.²⁶³ Питање је, међутим, да ли полицајци безизузетно поштују „кодекс ћутања“.

²⁶⁰ M. Punch, (2009), *op. cit.*, 178.

²⁶¹ L. Svendsen, *op. cit.*, 131.

²⁶² Познато је да се коришћење израза „закон ћутања“ (итал. *omerta*) у литератури обично везује за кодекс понашања припадника италијанске мафије, због чега се поставља питање оправданости употребе овог термина и у контексту полицијске поткултуре. Како би се направила јасна разлика између ове две појаве пожељно је користити неке друге изразе. Лојенс (Loyens) подсећа како је „полицијски закон ћутања“ познат под различитим именима, као на пример, „плави зид“ (*blue wall*), „плава завеса“ (*blue curtain*), „плави вео“ (*blue veil*) или „плава чаура“ (*blue cocoon*) /К. Loyens, „Why police officers and labour inspectors (do not) blow the whistle: A grid group cultural theory perspective”, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management* 1/2013, 28/. Поред тога, у нашој литератури се за ову појаву користи и назив „завера ћутања“ /Д. Ignjatović, (2015), *op. cit.*, 225/.

²⁶³ T. Newburn, *op. cit.*, 20.

Бројна су истраживања спровођена како би се утврдио степен изражености ове појаве, а међу првима је то учинио Клоккарс (Klockars) са сарадницима. Обухватајући узорак од 3.235 полицајаца из 30 полицијских агенција у САД утврђено је да су „кодексом ћутања“ најзаштићеније активности пружања услуга обезбеђења ван радног времена, док најмању подршку имају случајеви крађе са места злочина.²⁶⁴ Приметно је да и резултати новијих истраживања (на које ћемо указати у емпиријском делу рада) показују одређену доследност - спремност полицијских службеника да одају колегу директно је повезана са њиховом проценом озбиљности конкретног преступа.

Овде, међутим, не треба заборавити да озбиљност неког понашања припадници полиције одређују према властитим критеријумима, а који су углавном уподобљени вредностима полицијске културе, док знатно мање представљају одраз општих (универзалних) стандарда вредновања. Отуда је вредно указати на следећу тврдњу: „Степен подршке коју добијају дела корупције од колега варирају у зависности од идентитета и статуса коруптора и рутинизирања конкретне ситуације. Тако на пример, новац узет од извршилаца ситних прекршаја може се дефинисати као 'чист', а полицајци који узимају новац из ових извора не дефинишу се као девијантни него као 'реалистични'. Супротно овоме, новац добијен од нарко-дилера се често дефинише као 'прљав', чије узимање колеге полицајци (како они потпуно поштени тако и полицајци који редовно узимају 'чист' новац) обично не одобравају.“²⁶⁵

2.6. Структура прилика за корупцију у радном окружењу

Регулисање правила понашања путем правних норми свакако представља један од битних, али не и довољан предуслов за спречавање корупције у једној заједници. Наиме, готово све државе на свету могу се похвалити постојањем антикорупцијских закона, али упркос томе оне се и даље суочавају са различитим видовима коруптивног понашања. Такво стање рађа сумње у **(не)применљивост постојећих законских одредби**. У јавности често можемо чути коментар како је бољи било какав закон него никакав, али је очигледно да закони, сами по себи, нису довољни, ако се не обезбеди њихово спровођење у пракси.

²⁶⁴ Klockars, C., et al., *The Measurement of Police Integrity*, National Institute of Justice – Research in Brief, 2000, 7.

²⁶⁵ J. Roebuck, T. Barker, *op. cit.*, 428.

У том смислу, чак и закон, до одређеног степена, може промовисати корупцију или како Панч истиче „непримењиви закони, закони без јавне подршке или архаични закони могу створити услове који воде до корупције.“²⁶⁶ Руководећи се сличном логиком и Вуковић сматра како „факторе корупције треба тражити у несагласности између права и реалности, пратећи је на два нивоа – први проистиче из унутрашње несагласности, а други из непримењивања или кршења права.“²⁶⁷

Ризик од појаве и ширења корупције се нарочито увећава када постојећу некохерентност правног система прати **политичка нестабилност**. У том смислу се наводи како „одсуство посвећености јавном интересу, владавини права и борби против корупције, пре свега од стране припадника политичке елите, има нарочито погубан ефекат.“²⁶⁸ Такве околности свакако погодују и настанку корупције у полицији.

Веза између политике и корупције у полицији се у литератури често наглашава.²⁶⁹ Политичари и полицајци могу бити уплетени у заједничку коруптивну мрежу, чинећи део ланца у корупцији, као једном системском проблему. Политичари се, такође, могу користити подмићивањем припадника полиције као средством у остварењу својих интереса. Како Пренслер истиче: „Политичари ће зажмурити на полицијске преступе у замену за подршку полиције против политичких непријатеља.“²⁷⁰ Као посредник у овој вези неретко се појављују полицијски синдикати, који формирају моћан политички лоби вољан да прода лојалност политичарима за ослобађање од контроле.

Због природе посла припадници полиције често долазе у **контакт са криминалцима**. При том, ова веза се може одржавати на професионалан начин, али може водити и до различитих дилова и компромиса. Како је Чемблис (Chambliss) својевремено истицао: „Због чињенице што зависе од криминалаца, у смислу да им ови пружају инсајдерске информације, које им олакшавају посао, полицајци теже да сарађују са појединим преступницима пре него да примењују закон над њима.“²⁷¹

²⁶⁶ М. Punch, (2000), 320.

²⁶⁷ С. Вуковић, *Право, морал и корупција*, Београд 2005, 23.

²⁶⁸ Б. Симеуновић-Патић, (2013), *op. cit.*, 237.

²⁶⁹ Сања Кутњак-Ивковић подсећа како је историја полицијског рада у САД испреплетена политичком корупцијом, а нарочито први период (1840-1900) историјског развоја полиције на овом подручју. Она при том додаје како извештаји независних комисија с краја прошлог века упозоравају да су у САД везе између корумпираног политичког окружења и корупције у полицији и даље изузетно јаке /S. Kutnjak-Ivković, (2005), *op. cit.*, 93/.

²⁷⁰ Т. Prenzler, *op. cit.*, 23.

²⁷¹ према: J.R. Lilly, F.T., Cullen, R.A. Ball, *op. cit.*, 166.

Истовремено, ни криминалне организације не могу обављати посао, бар не са слободом са којом би оне желеле, ако нису обезбедиле макар минимално посредовање органа формалне контроле. Чланови организованих криминалних група подмићују полицајце, политичаре и судије у замену за „недирање и подршку“. Поред тога, криминалци неретко траже од својих „заштитника“ да их заштите од постојећих и потенцијалних конкурената како би одржали монополску позицију у неком послу. Тиме, како закључује Јовановић, „представници власти штите криминалце и од закона и од конкуренције.“²⁷²

Припадници полиције се чине најподложнијим оваквим утицајима будући да се они налазе на „првој линији“ у борби против криминалитета. Анализирајући појединачне облике корупције у полицији приметили смо да се неки од њих одвијају управо у сенци организованог криминалитета.²⁷³ При том, како истиче Јани (Ianni), „организовани криминалитет посебно настоји да у полицији корумпира њен 'средњи ешалон' – то су они службеници који могу омогућити 'селективни прогон', односно људство усмерити, на пример на регулисање саобраћаја уместо хапшења организатора нелегалног коцкања.“²⁷⁴ Извесно је, међутим, да од стране припадника криминалног подземља могу бити корумпирани и полицајци на терену, а пре свих службеници задужени за спровођење закона у појединим областима.

Овде треба подсетити како је велики део корумпирања полиције повезан са истим и стога предвидљивим областима, које укључују директан контакт са чисто криминалним, али и оним подухватима, који нису увек у складу са законом, а чији носиоци су вољни да се договоре како би избегли судско гоњење. У том смислу, нарочиту погодност нуди област порока (коцкање, проституција, порнографија и изнад свих нарко-тржиште) или како објашњавају Менинг (Manning) и Редлингер (Redlinger): „Полицајци који раде на сузбијању порока стоје на 'ивици позива у корупцију', јер је у тој области искушење за коруптивним активностима посебно изражено.“²⁷⁵

²⁷² Р. Јовановић, *Anatomija korupcije*, Београд 2001, 9.

²⁷³ Према резултатима студије Гуњева (Gounev) и Безлова (Bezlov) из 2009. године, случајеви корумпирања полицијских службеника од стране припадника организованих криминалних група у земљама Европске уније претежно укључују „продају“ поверљивих информација, „заштиту“ нарко-тржишта или криминалне делатности повезане са проституцијом. (...) Резултати ове студије указали су на упадљиве географске разлике: док су највише стопе корупције и организованог криминала присутне у Бугарској, Румунији, Пољској и Италији, најниже су забележене у скандинавским земљама /Б. Симеуновић-Патић, (2013), *op. cit.*, 233-4/.

²⁷⁴ према: Ђ. Ignjatović, М. Škulić, *Organizovani kriminalitet*, Београд 2010, 55.

²⁷⁵ према: Т. Newburn, *op. cit.*, 22.

Чињеница је да људски пороци стварају **противзаконита тржишта**, а која своју постојаност црпе из појачаних захтева шире јавности за конзумирањем „илегалних задовољстава“, што стицање великог профита чини извесним. Када се полицајац суочи са оваквим криминалним подухватима поједних лица, који су праћени њиховим настојањем да „остану у послу“, он се лако може уплести у коруптивну мрежу, било да је у питању сагласан договор или изнуђивање добити за пружање заштите. У том смислу је Бродер (Brodeur) у праву када тврди како „спровођење закона у области порока може лако постати роба на продају, која се селективно употребљава, да ли као подстрек или санкција за коруптивне договоре.“²⁷⁶

Овome треба додати како конкретне форме противправног понашања носе са собом појачане прилике за корупцију зато што представљају тзв. „деликте без жртве“. Тиме заправо ова област може постати кључни „ресурс“, не само због извесности стицање велике добити, већ и због мале шансе откривања. Непоштовање закона у овој области тера нас да преиспитамо алтернативна решења, а као једно од њих свакако је и декриминализација „деликата без жртве“, односно њихова легализација. У духу ранијих расправа (легализација проституције, „лакших дрога“ итд.) као аргумент „за“ овакво решење можемо истаћи чињеницу да би легализација лишила полицију значајног извора илегалних прихода. Да ли би, међутим, она смањила размере корупције или би само натерала полицајце да траже нове прилике, питање је за нека нова научна истраживања.

2.7. Перцепције и ставови о корупцији у јавности

Начин на који се корупција доживљава у јавности представља битан индикатор размера корупције у једном друштву. Логика је следећа - што су грађани спремнији да толеришу такве поступке они ће се чешће упражњавати, и обрнуто. Иако законодавство може донети прописе којима се забрањују одређена понашања, јавност (или барем њен значајан део) их не мора обавезно неодобравати. Анализирајући реакције јавности на коруптивне скандале које су током две године искусила полицијска одељења Окланд (Калифорнија) и Њубург (Њујорк) Шерман је установио изузетно висок степен јавног одобравања коруптивног понашања.²⁷⁷

²⁷⁶ према: М. Punch, (2009), *op. cit.*, 56.

²⁷⁷ према: Т. Newburn, *op. cit.*, 22.

Можда још већи проблем представља лицемерно понашање оних грађана који се залажу за доследно поштовање закона, док га истовремено сами крше или како се наводи у једном објашњењу: „Грађани се понашају недоследно када очекују да полицајци буду 'плави витезови' који у потпуности спроводе закон, док у стварности подмићују полицајце да не спроводе закон у њиховим случајевима.“²⁷⁸

Одобравање појединих видова коруптивног понашања карактеристично је за друштва у којима постоји велик **јаз између прописаних и обичајних норми**, посебно тамо где су обичајне норме дубоко укорене у свест чланова друштвене заједнице. У тој ситуацији, како тврди Вуковић, „право није у стању да обликује правну свест у конкретној друштвеној средини и остаје 'мртво слово на папиру', док правила понашања углавном диктирају неформалне вредности и обичајно право.“²⁷⁹

Овом приликом желимо подсетити на готово уобичајено схватање у јавности по ком није свака награда мито и да је, сходно томе, у обичајном праву јасно дефинисана разлика између части, поклона, даривања, чашћавања и мита. Чињеница је да се пракса „чашћавања“ везује за одређене професије (нпр. давање бакшиша конобару као израз захвалности за ефикасно обављену услугу). Међутим, има ли смисла исту логику применити и на извршавање полицијских задатака?

Полазећи од концепције „клизавог терена“ Клејниг истиче како „прихватање ситних поклона укључује исто имплицитно образложење као прихватање новца, јер особа која учини ово прво смањује основе које је можда имала за одбијање потоњег.“²⁸⁰ Примање „напојнице“ за извршену услугу даровалац може да „задужи“ примаоца, стичући право на повлашћен третман у будућности. Чак и да такав поступак представља израз искрене захвалности полицајац се ипак може осећати дужним да се у будућности реваншира.

Отуда би се и она дела која се у друштву сматрају бенигним, као на пример пракса „чашћавања“ пићем и ручком, у случају припадника полиције требала сматрати корупцијом. Додуше, такви поступци се углавном теже раздвојити од „класичне корупције“ (о чему је било више речи приликом дефинисања корупције). У литератури се, такође, ова дистинкција настоји нагласити, и то у терминолошком смислу, тако што се за ову појаву обично користи израз „**ситна корупција**“ (енг. *petty corruption*).²⁸¹

²⁷⁸ S. Kutnjak-Ivković, (2005), *op. cit.*, 90.

²⁷⁹ С. Вуковић, *op. cit.*, 31.

²⁸⁰ J. Kleinig, *op. cit.*, 174.

²⁸¹ D. Jancsics, „Petty corruption in Central and Eastern Europe: the client's perspective“, *Crime, Law and Social Change* 3/2013, 321.

Да је оваква пракса присутна у полицији откривају нам резултати појединих истраживања. Тако се на пример наводи како је у САД „чашћавање“ полицијских службеника било широко прихваћено међу грађанима, што је нарочито био случај са власницима ресторана и барова у Њујорку и Филадельфији 1970-их година.²⁸² Интересантни су и резултати испитивања грађана у Реноу (Невада) где је од 116 испитаника приближно пола њих рекло „када би водили неки мали приватни бизнис (нпр. кафић) понудили би полицајцима бесплатну кафу или оброк.“²⁸³ Убеђени да то уопште није корупција, већ природна нуспојава посла, значајан део полицајаца ће овакво понашање вероватно толерисати и прихватити као нормално.

Данас се, међутим, често може чути реченица: „Заврши ми то па ћу те частити.“ Реч „частити“, употребљена у оваквом контексту, представља заправо еуфемизам за мито и има потпуно друго значење него што је имала у изворном облику – „уместо врлине и поштења, она сада постаје ознака за криминалну радњу.“²⁸⁴ Постоји, међутим, бојазан да се чак и овај вид „чашћавања“ рационализује, посебно уколико се „услуга“ чини неком блиском. Анализа ставова грађана у Русији доноси закључак да се мито којим се решава проблем сматра нормалним, а помагање пријатељу на овакав начин неком врстом моралне обавезе.²⁸⁵

Ово нас доводи до проблема **релативизације морала**. У друштвеном амбијенту где је морал толико релативизиран корупција се може сматрати нормалном појавом и готово уобичајеним обликом међуљудске комуникације. Рокуо (Рокио) подсећа како је „већина становника Чикага у време прохибиције сматрала непоштење полиције као део природне средине - река Чикаго је загађена, фабрике испуштају дим..., а полицајци су корумпирани, шта ту има необично?“²⁸⁶

У околностима када се корупција не доживљава као нешто лоше она се сами тим и лакше оправдава. Радећи у таквом окружењу и полицијски службеници се лакше одлучују пре да се понашају коруптивно него да такво понашање спречавају и сузбијају. При том, такав избор се обично правда тврдњом „како то сви раде“, што заправо представља класичан пример примене технике неутрализације порицања одговорности.

²⁸² S. Kutnjak-Ivković, (2005), *op. cit.*, 91.

²⁸³ R. Sigler, T. Dees, „Public Perception of Petty Corruption in Law Enforcement“, *Journal of Police Science & Administration* 1/1988, 18.

²⁸⁴ Д. Антонић et al., *Корупција у Србији*, Београд 2001, 27.

²⁸⁵ R. Karklins, *Sistem me je naterao: Korupcija u postkomunističkim društvima*, Београд 2005, 72.

²⁸⁶ према: M. Punch, (2009), *op. cit.*, 55.

ГЛАВА III

ВИКТИМОЛОШКА ДИМЕНЗИЈА И ПОСЛЕДИЦЕ ПРЕКОРАЧЕЊА И ЗЛОУПОТРЕБЕ ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА

1. ТИПОВИ ЖРТАВА ПОВЕЗАНИ СА ПРЕКОРАЧЕЊЕМ И ЗЛОУПОТРЕБОМ ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА

Полазећи од *жртве* као основног појма у виктимологији расправу о виктимолошким аспектима проучаване појаве започећемо управо са разматрањем њених жртава. Чињеница је да су то, пре свега, физичка лица, чија добра или права су *непосредно* повређена или угрожена прекорачењем или злоупотребом полицијских овлашћења. Постоје, међутим, и они случајеви незаконитог поступања припадника полиције чије последице се не манифестују у непосредној виктимизацији. Штавише, неки од њих уопште немају жртву одређену у физичком лицу (нпр. примање мита), због чега би се они могли тумачити као „деликти без жртве“.

Ипак, и такво понашање ствара одређене последице, а које би се могле подвести под појам жртве у ширем смислу.²⁸⁷ Тако на пример, полицијски службеници могу својим понашањем *посредно* повредити или угрозити добра или права појединих лица (нпр. стављањем у неравноправан положај). Овоме треба додати како поједини видови полицијских злоупотреба, а посебно они поступци које бисмо могли окарактерисати као „узимање правде у руке“, представљају значајан извор подривања владавине права (о чему ће касније бити више речи).

Овакав исход би се, такође, могао довести у везу са појмом жртве у ширем смислу, а коју у овом случају представља правни поредак. Чињеница да у овом случају поредак угрожавају субјекти који су, иначе, задужени за његову заштиту, чини незаконито поступање припадника полиције нарочито опасним.

Иначе, од свих типова жртава, на које смо наишли у доступној литератури, пажњу су нам привукла два:

- 1) жртве ауторитета и
- 2) жртве кривично-правног система.

²⁸⁷ Схваћен у ширем смислу, појам жртве обухвата „физичка лица и друге субјекте (социјалне групе, колективе, друштво) чија су добра или права непосредно или посредно (подвукао З.К.) повређена или угрожена извршењем кривичног дела или других кажњивих радњи, односно кршењем међународно признатих норми о људским правима.“ /Д. Ignjatović, В. Simeunović-Patić, *Viktimologija*, Beograd 2015, 23/.

1.1. Жртве ауторитета

Говорећи о жртава ауторитета Рамљак и Симовић разликују њена два облика: 1) **директне жртве ауторитета** - лица која су због своје подложности ауторитету нашла на удару закона или осуда друштва и околине због кршења неких моралних, обичајних норми или других правила и 2) **индиректне жртве ауторитета** - лица која су постала жртве због тога што су се нашла на путу реализације ауторитативних одлука.²⁸⁸

Оваква употреба термина *ауторитет*, у контексту сагледавања жртава полицијског деловања, може створити одређене дилеме у тумачењу конкретне виктимизације. Тиме се заправо онемогућава разликовање жртава произашлих из спровођења полицијског ауторитета, од жртава насталих због подложности полиције неком другом ауторитету (нпр. ауторитету власти).

Очигледно је да ова два типа виктимизација повезују неке заједничке карактеристике, а пре свих, *идентитет виктимизатора* (полицијски службеник) и *извор виктимизације* (ауторитет). Ипак, због различитих типова ауторитета чини се неопходним ове виктимизације раздвојити и независно сагледати.

На тај начин се пружа могућност за детаљнију анализу и поређење карактеристика оних жртава које настају у склопу вршења уобичајених полицијских задатака, као исход прекорачења или злоупотребе полицијских овлашћења, са жртвама које настају услед послушности или покорности полицијских службеника ауторитету носиоца власти. Будући да ове друге углавном настају као плод испуњења политичких захтева и циљева оне се с правом називају **политичким жртвама**.²⁸⁹

Овде је заправо реч о злоупотреби полиције у политичке сврхе, за шта се обично користи „*тајна (политичка) полиција*“,²⁹⁰ а која може бити креирана тако што се „постојећим полицијским агенцијама поверава одговорност за тајне активности или се ствара тајна организација за коришћење у политици.“²⁹¹

²⁸⁸ A. Ramljak, M. Simović, *Viktimologija*, Banja Luka 2006, 182.

²⁸⁹ Иначе, у својој типологији жртава Шафер (Schafer), као посебну категорију издваја управо *политичке жртве* – „жртва је особа која је опонент власти и виктимизирана је да би се држала под контролом.“ /према: Ђ. Ignjatović, B. Simeunović-Patić, *Viktimologija*, Beograd 2011, 23/.

²⁹⁰ Овај израз се одомаћио у литератури превасходно због чињенице што се рад таквих организација заснива на предузимању тајних активности, које се спроводе без званичног овлашћења. Додамо ли томе да се ове организације формирају, пре свега, због остваривања политичких интереса, онда је и сасвим логично што се формулацији *тајна полиција* често додаје и придев *политичка*.

²⁹¹ D. Bayley, *Patterns of Policing – A Comparative International analysis*, New Brunswick 1990, 193.

Припадници ових организација углавном бивају искоришћени за неовлашћено праћење, снимање и прислушкивање припадника опозиције. Међутим, њихов рад неретко укључује и употребу силе, која у појединим случајевима поприма екстремне облике, у виду мучења, па чак и ликвидација политичких противника. Индикативан је пример Стаљинове владавине, током које је, како се бележи, коришћена милиција и посебно оформљена тајна полиција, као оружје у борби против политичких неистомишљеника.²⁹²

Иако мотивисане политичком несигурношћу и жељом појединца да сачува власт, овакве активности се углавном теже оправдати очувањем националних интереса. Тако се, на пример, наводи да је током владавине војне хунте режим у Бразилу учинио оно што чини већина репресивних влада – „створио је непријатеље државе који морају да се идентификују, истраже, саслушају, муче ако се не покоре и да се погубе када више нису вредни за државну мисију.”²⁹³ Оваква пракса јасно сведочи како је деловањем полиције могуће изазвати чак и **колективну виктимизацију**.

1.2. Жртве кривично-правног система

За разматрање виктимолошких аспеката прекорачења и злоупотреба овлашћења полиције посебно значајним сматрамо **жртве кривичноправног система** – „лица чија су фундаментална добра и интереси повређени деловањем механизма кривично правног прогона,”²⁹⁴ а тиме и деловањем полиције.

Познато је да заштита људских права и слобода представља једну од кључних функција полиције у демократском друштву. Чињеница је, међутим, да се то не може постићи без истовременог ограничавања тих истих права и слобода, с тим што се оно углавном усмерава према прекршиоцима закона. Истина, због статуса преступника ови појединци су углавном изостављени из категорије жртава.

Штавише, уколико је конкретно поступање према њима предузето на законит начин, поставља се питање има ли уопште оправдања такве појединце називати жртвама. Али у супротном, уколико је припадник полиције прекорачио или злоупотребио овлашћење, лице према ком је том приликом поступано би се могло сматрати *жртвом кривично-правног система*.

²⁹² L. Shelley, *Policing Soviet Society – The evolution of state control*, London 1996, 26.

²⁹³ M. Huggins, M Haritos-Fatouros, P. Zimbardo, *op. cit.*, 244.

²⁹⁴ Ђ. Ignjatović, B. Simeunović-Patić (2015), *op. cit.*, 117.

2. РИЗИК ВИКТИМИЗАЦИЈЕ И ВИКТИМОГЕНЕ ПРЕДИСПОЗИЦИЈЕ КОД ПРЕКОРАЧЕЊА И ЗЛОУПОТРЕБЕ ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА

Једно од уобичајених схватања **ризика виктимизације** је да оно представља вероватноћу страдања од одређеног понашања. При том се обично сматра како овај ризик може представљати резултат деловања различитих унутрашњих и спољашњих фактора и као такав он није равномерно распоређен у популацији. У једном од објашњења се истиче да чиниоци који одређују степен ризика виктимизације укључују:

- лична обележја, односно виктимогене предиспозиције и
- ситуационе околности (нпр. присуство ватреног оружја, слаба осветљеност).²⁹⁵

Чињеница је да не подлежу сви грађани подједнаком ризику од противзаконитог понашања полицијских службеника. Заправо, тај ризик је највећи код појединаца који су изабрали криминал као стил (начин) живота. Тачније, због тога што кршење закона представља њихову уобичајену активност, повећана је извесност интервенисања полиције према таквим појединцима, а самим тим и њихове шансе да постану жртве незаконитог поступања припадника полиције.

Овде је, међутим, важно истаћи како су професионални криминалци (од каријере) углавном лукави и вешти у скривању од полицијских истрага. За разлику од њих, случајни преступници и аматери не поседују такве способности и вештине због чега и теже одолевају полицијских истрагама. Самим тим што је извесност спровођења полицијског ауторитета над овим појединцима далеко већа тиме је и вероватноћа њихове виктимизације од прекорачења или злоупотребе овлашћења повећана.

Понекад, међутим, сама природа конкретне проблемске ситуације и повод за поступање полиције може допринети виктимизацији лица према ком припадници полиције интервенишу. Тако на пример, вероватноћа страдања од употребе прекомерне силе је посебно изражена код извршилаца свирепих злочина, убица и силоватеља, нарочито уколико њихова жртва спада у категорију „идеалне жртве“, како је назива Кристи,²⁹⁶ а коју, како смо раније напоменули, симболише старија жена или дете. У том погледу је значајна следећа тврдња: „Полицајци су склони да стварају веома негативна осећања, презир па чак и мржњу, према криминалцима који искоришћавају слабе и рањиве и који стварају озбиљно зло.“²⁹⁷

²⁹⁵ S. Konstantinović-Vilić, V., Nikolić-Ristanović, M. Kostić, *Kriminologija*, Niš 2003, 472.

²⁹⁶ према: E. Carrabine, et al., *op. cit.*, 159.

²⁹⁷ M. Punch, (2009), *op. cit.*, 42.

Напоследку треба истаћи како постоје бројни докази, углавном произашли као резултат истраживања примене дискреционе оцене у раду полиције, а који указују да полицијски службеници своје одлуке (нпр. одлуку о лишењу слободе или одлуку о употреби силе) не базирају искључиво на објективним критеријумима и законским условима, већ да се у раду често руководе и личним обележјима осумњиченог (нпр. пол, узраст, раса, етничка припадност, социјални статус).

2.1. Пол

У литератури се наводе бројни разлози којима се тежи објаснити зашто су жене ређе мета полицијских интервенција од мушкараца, а као најчешће помињани аргумент издваја се **разлика у природи и учесталости кршења закона**. Како истраживања показују мушкарци су претежно ти који учествују у девијантним активностима, а по резултатима неких студија они су „шест пута склонији од жена да буду осуђени за кршење прописа до своје 17 године.“²⁹⁸ Самим тим, мушкарци, посебно они млађег узраста, се налазе у већем ризику да постану жртве незаконитог поступања полиције.

Постоји веровање да су полицајци блажи према осумњиченима женског пола зато што се у поступању руководе полним стереотипима, али и **традиционалним поимањем улоге жене у друштву** (слабији пол, нежна и брижна, мајка, дама). Као што Ен Кембел (Anne Campbell) истиче: „Практично све наше идеје о женствености су изведене из 'госпође' из средње класе - бити размажен, егоистичан, пасиван, отхрањен, чуван.“²⁹⁹ Међутим, истраживање које је спровео Вишер (Visher) показује да ниво полицијског „витештва“ битно зависи од тога да ли појава и понашање жене одговарају представи полицајца како би жена требало да се понаша. Па тако, у случајевима у којима њихово понашање не одговара тој „идеалној“ слици жене, у ствари, могу бити чак и строжије третиране од мушкараца.³⁰⁰

Тиме долазимо до закључка како поступање полиције према женама маскира сложону мрежу полне дискриминације. У том смислу, неке жене могу избећи сумњу јер их „кавалерство“ службеника полиције (мушкараца) ставља изван оквира могућих преступника, док друге могу доживети строжији полицијски третман због понашања које не приличи жени.

²⁹⁸ K. Lersch, T. Mieczkowski, *op. cit.*, 557.

²⁹⁹ према: L. Segal, „Објашњење мушке насилности“ – у: *Теорије у кримнологији* (ур. Ђ. Игњатовић), Београд 2009, 430.

³⁰⁰ према: H. Grant, J. Terry, *op. cit.*, 221.

Међутим, промене настале у условима „касне модерности“ манифестују се, између осталог, и у осетној **промени друштвеног положаја жена**. Као резултат тога, и понашање жена, нарочито оних у млађем узрасту, се битно променило, све више попримајућу обележја својствена мушкарцима. Како се наводи у извештају панел-студије, коју је 1995. године у Британији спровео Институт за интелектуалне услуге „младе жене испољавају оно што сматрамо типично мушким особинама – мање су емоционалне од старијих жена, спремније су да преузму ризик и траже узбуђење у стварима као што су падобранство, алпинизам и узимање дроге.“³⁰¹

Руководећи се оваквим трендом неки аутори закључују: „Како понашање девојака постаје све сличније понашању момака, оне могу бити и више склоне криминалу, него раније.“³⁰² При том се посебно упозорава на чињеницу да **насиље није толико страно женама**, како се раније обично мислило. У претходно поменутој британској студији из 1995. године истраживачи су утврдили сасвим нову појаву у понашању тинејџерки – „налажење задовољства у разним облицима насиља. Штавише, девојке узраста од 15 до 17 година биле су склоније од њихових мушких вршњака да прибегну насиљу.“³⁰³ Вредно је, такође, поменути да је Кембел, испитујући узорак од 251 шеснаестогодишње ученице из области где живи радничка класа у Лондону, Ливерпулу и Оксфорду, открила да је 89 % њих учествовало у најмање једној тучи.³⁰⁴

Судећи по овим резултатима, више се не може поуздано тврдити да су мушкарци титулари насиља. Неки аутори, међутим, изражавају скептичност поводом тврдњи о растућој плими насиља жена. Тако на пример, Томсон (Thompson) упозорава како „проблем нема везе са полом, већ са младима, који немају изгледа за запослење, па стога утеху налазе у припадности руљи.“³⁰⁵ Извесно је, међутим, да су овакве групе, па и девојке као њени чланови, подложне појачаној полицијској контроли, посебно уколико своје незадовољство јавно манифестују. У таквим околностима и ризик виктимизације од незаконитог поступања полиције, па чак и од „полицијског насиља“ је повећан, посебно уколико и ови млади људи насиље лако оправдавају и спремно упражњавају (о чему ће бити више речи у наставку излагања).

³⁰¹ К. Tompson, *Moralna panika*, Beograd 2003, 128.

³⁰² D. Garland, R. Sparks, „Criminology, Social Theory and the Challenge of Our Times“, *British Journal of Criminology* 2/2000, 199.

³⁰³ К. Tompson, *op. cit.*, 128.

³⁰⁴ према: L. Segal, *op. cit.*, 430.

³⁰⁵ К. Tompson, *op. cit.*, 132.

2.2. Узраст

Преокупација субјеката контроле младим људима, посебно оним из нижих социјалих слојева, произилази из уобичајеног повезивања ове групе са делинквентним понашањем. Како објашњава Кели (Kelly): „Савремена млада популација радничке класе сматра се друштвеном групом која угрожава државно уређење, јер одбија да води 'примеран живот', стварајући тако контролу као једини одговор државе.“³⁰⁶

Такву представу битно потпомажу медији, често нудећи слику живота младих људи лишених могућности да било где утхроше слободно време, због чега постају извор опасности, што је иначе уобичајена тема послератних моралних паника у вези са младима.³⁰⁷ Стављањем фокуса на сиромаштво и беспосленост „појачава се друштвена и културна искљученост младих људи, уједно стварајући перцепцију о њима као о новој опасној класи.“³⁰⁸

Млади људи из најнижих друштвених слојева су несумњиво највише погођени економском структуром и прерасподелом моћи у данашњем постмодерном друштву. Како Јанг тврди: „Млади људи нису само лишени друштвеног положаја већ и судбине (...) они су група препуштена случају, закључани у ситуацији структуралне незапослености.“³⁰⁹ Друштвена и економска маргинализација готово да приморава ове младе људе да живе ван својих свакодневних живота.

Ограничени у приступу средствима за досезање хегемонијске мушкости млади мушкарци из радничке класе користе ресурсе који су им доступни како би се потврдили као мушкарци. Њихова мушкост постаје очигледна у ономе што Конел (Connell) назива „**протестна мушкост**“ (енг. *protest masculinity*) – „омогућује утисак моћи, иако не постоје реални ресурси на којима се та моћ заснива.“³¹⁰ На тај начин они постају умешани у различите видове делинквентног понашања, упражњавајући их превасходно на јавном месту (нарушавање јавног реда и мира, вандализам). Тиме њихови поступци постају јасно видљиви и подложни јавној критици и осуди. Поред тога, преко ових понашања ти млади мушкарци доживљавају непријатељски контакт са полицијом, што им пружа додатну прилику да изграде или потврде своју мушкост.

³⁰⁶ према: О. Pavićević, L. Kron, B. Simeunović-Patić, *op. cit.*, 54.

³⁰⁷ К. Tompson, *op. cit.*, 77.

³⁰⁸ D. Garland, (2001), *op. cit.*, 360.

³⁰⁹ J. Young, (1999), *op. cit.*, 12.

³¹⁰ према: B. Loftus, *op. cit.*, 40.

Овде треба подсетити како се и припадници полиције у раду значајно ослањају на **хипермаскулинитет**, пренаглашавајући значај физичке снаге и агресивности. Тиме долазимо до закључка да млади делинквенти и полицајци користе улицу као својеврсну арену за доказивање властите мушкости, олако се упуштајући у међусобне обрачуне, који могу кулминирати у озбиљне инциденте насиља, проузрокујући тешке последице, не само по учеснике сукоба, већ и по случајне пролазнике.

Постоји мишљење да су млади људи из нижих социјалних слојева „осуђени“ на улицу и да, чак кад би хтели, једноставно не могу побећи од те судбине. У том смислу Кешетовић истиче како „неједнаке шансе друштвено дискриминисаних мањина окрећу њене чланове уличној култури, па и вршењу кривичних дела.“³¹¹ Углавном проводећи време на улици они постају **дежурни сумњивци**. Полицајци у њима обично виде препродавце наркотика, крадљивце или изазиваче нереда, због чега их чешће и заустављају, легитимишу, претресају и приводе у службене просторије.

Иако углавном ограничени на подручје САД и Велике Британије, резултати раније спроведених истраживања обезбеђују боље разумевање овог проблема: • младићи из црначких и других етничких мањинских заједница су пријавили бројне случајеве физичког злостављања, што је често доводило до бежања од полиције из страха да не буду погрешно оптужени;³¹² • интервјуисани младићи су исказали веровање да то што су црнци и што живе у сиромашним квартовима ствара већи ризик да буду злостављани од стране припадника полиције;³¹³ • највиши ниво расне дискриминације од стране полиције младићи црнци доживљавају у квартовима где претежно живе белци и у подручјима са већом стопом насиља;³¹⁴ • испитивања у оним заједница у Данској, у којима су иначе били чести сукоби између полиције и младића припадника етничких мањина, показују убеђеност тих младића да полиција против њих често интервенише због њихове етничке припадности, што је и кључни разлог зашто они немају поштовања према полицији.³¹⁵

³¹¹ Ж. Кешетовић, *Социологија – избор текстова за раднике ОУП-а*, Београд 2002, 262.

³¹² D. Sharp, S. Atherton, „To Serve and Protect? - The Experiences of Policing in the Community of Young People from Black and Other Ethnic Minority Groups“, *The British Journal of Criminology* 5/2007, 757.

³¹³ R.K. Brunson, J. Miller, „Young Black men and Urban policing in the United States“, *The British Journal of Criminology* 4/2006, 634.

³¹⁴ E. A. Stewart, et al. „Neighborhood Racial Context and perceptions of Police-Based Racial Discrimination among Black Young“, *Criminology* 3/2009, 871.

³¹⁵ T. Petterson, „Belonging and Unbelonging in Encounters Between Young Males and Police Officers: The Use of Masculinity and Ethnicity/Race“, *Critical Criminology* 4/2013, 427.

Индикативно је да испитаници у својим одговорима наглашавају несразмеран ниво узнемиравања, па чак и физичког злостављања, али и тенденциозан и селективан приступ у раду полиције, пружајући тако сумњу да се полицајци, поступајући у неким заједницама или према припадницима одређених друштвених група, руководе предрасудама и стереотипима. Међутим, поред расне (етничке) припадности, приметно је да су испитаници у поменутих истраживањима веровали да је агресивност полиције била подстакнута и претпоставком кривице.

Учестала кршења закона неког појединца могу послужити као прикладно оправдање припадницима полиције да се према њему строжије опходе. Ипак, чињеница да су тако поступали и према оним лицима која до тада нису имала сукоб са законом (како оштећени тврде), ствара утисак да се полицајци у раду значајно руководе субјективним перцепцијама. Штавише, чини се да је у појединим случајевима као повод било довољно место интензије, а понекад чак само начин облачења. Овакви показатељи сугеришу могућност да су полицајци у овим младим људима препознали „**симболичне нападаче**“.³¹⁶

2.3. Раса и етницитет

У литератури посвећеној деловању полиције, а посебно у радовима објављеним у англосаксонским земљама, често се указује на појаву **расног профилисања** (енг. *racial profiling*), односно на „рад полиције заснован на раси“ (енг. *race-based policing*), а које се углавном дефинише као „тактика заустављања некога само због боје његове коже и полазна сумња да је та особа умешана у криминално понашање“.³¹⁷ Постоје, међутим, и мишљења да „расно профилисање обухвата ситуације када се раса користи као један од фактора, који заједно делују у поступку профилисања“.³¹⁸

³¹⁶ Иако је своју теорију о „симболичном нападачу“ Сколник представио још пре готово 40 година, резултати скоријих истраживања потврђују како је ово објашњење још увек актуелно. Конкретно, Сколник истиче како „полицајци, из разлога што њихов посао захтева да се стално баве потенцијалним насиљем, развијају перцептивну стенографију да идентификују одређене врсте људи као симболичне нападаче, односно, као особе које користе гестове, језик и одећу које полиција треба да препозна као увод у насиље.“ При том, како овај аутор образлаже, „ово не значи да је насиље од стране 'симболичног нападача' нужно предвидљиво. Напротив, полицајац реагује на нејасне индикације опасности наведених на основу спољног изгледа (начин облачења открива да ли је особа члан банде, начин хода да ли носи оружје, итд).“ /J. Skolnick, *op. cit.*, 42/.

³¹⁷ K. Meeks, *Driving while Black - What To Do If You Are A Victim of Racial Profiling*, New York 2000, 4.

³¹⁸ R. Kennedy, *Race, crime and the law*, New York 1997, 11.

Приметно је да многи аутори „под јединствен појам расног профилисања подводе и етничку припадност осумњиченог“.³¹⁹ Овакав приступ Клери (Cleary) сматра широм дефиницијом расног профилисања.³²⁰ Иако погодни за јединствено сагледавање, расу и етницитет би ипак требало независно анализирати, што је посебно оправдано чинити на оним подручјима где доминација једне расе у структури становништва чини расно профилисање занемарљивим, као на пример у земљама континенталне Европе.

Резултати ранијих истраживања потврђују постојање „расног профилисања“ у различитим областима полицијског поступања, а највише у контроли саобраћаја.³²¹ Ипак, највећу пажњу с правом изазива сумња у селективност употребе средстава принуде, а нарочито ватреног оружја. Лерш и Мицковски сумарно приказују неке од резултата тих истраживања: • црнци су чешће „мете“ употребе ватреног оружја и жртве убистава од стране полицајаца него припадници друге расе; • црнци чине 60% оних који су убијени у 1.482 случаја оправдане употребе ватреног оружја од стране полицајаца; • полицајци су били више склони да пуцају на ненаоружане црнце него на ненаоружане белце или хиспано американце.³²²

Чини се, међутим, да аргумент о постојању селективне употребе смртоносне силе губи на снази након довођења конкретних показатеља у везу са другим варијаблама. Примера ради, када је у једној анализи рада чикашке полиције употреба смртоносне силе доведена у везу са насилничким понашањем лица према ком је сила коришћена стопа употребе ватреног оружја је износила 5.6 на 1.000 белаца, у поређењу са 4.5 на 1.000 црнаца.³²³ Очигледно је да статистички показатељи могу нарушити стварност рада полиције, што требамо узети у обзир пре него што олако осудимо полицајце-појединце или чак комплетну полицију као институцију, за расизам.³²⁴

³¹⁹ D. Ramirez, J. McDevitt, A. Farrell, *A resource guide on racial profiling data collection systems: Promising practices and lessons learned*, Washington, 2000, 3; P.J. Waddington, K. Stenson, D. Don, “In Proportion: Race and Police Stop and Search”, *British Journal of Criminology* 6/2004, 892; R. Weitzer, S. Tuch, *Race and Policing in America – Conflict and Reform*, Cambridge 2006, 74.

³²⁰ J. Cleary, *Racial Profiling Studies in Law Enforcement: Issues and methodology*, Minnesota 2000, 6.

³²¹ Тестирајући степен до ког полицајци користе слободу одлучивања да би извршили заустављање и контролу у саобраћају Михан (Meehan) и Пондер (Ponder) су дошли до следећих резултата: • полицајци најчешће заустављају и контролишу црнце; • црнци се најчешће заустављају и контролишу у областима у којима претежно живе белци и где су проблеми криминала мањи /A. Meehan, M. Ponder, „Race and Place: The Ecology of Racial Profiling African American Motorists“, *Justice Quarterly* 3/2002, 420/.

³²² K. Lersch, T. Mieczkowski, *op. cit.*, 556.

³²³ S. Dempsey, S. Forst, *op. cit.*, 393.

³²⁴ Иначе, израз „институционални расизам“ први пут се помиње у извештају лорда Мекферсона /*Macpherson Report, 1999*/, где је дефинисан као „колективни неуспех организације да обезбеди одговарајућу и професионалну услугу људима због њихове боје коже или етничког порекла, а што се манифестује у ставовима и понашању које тежи ка дискриминацији, кроз предрасуде и стварање расних стереотипа /према: M. Rowe, *Policing, Race and racism*, London 2004, 9/.

Очекивано је да у полицији одлучно одбацују расно и етнички профилисан рад. Како тврди један анкетирани полицајац: „Ако си заустављен то је из неког оправданог разлога - одговараш опису или си урадио нешто да изазовеш сумњу.“³²⁵ Ипак, полицајци се у раду могу руководити и претпоставкама, а које су неретко базирани на стереотипима. Како се наводи у закључку једног истраживања: „Полицајци у САД су склони стварању стереотипа на основу расе или етничког порекла, а у зависности од типа злочина, дежурни кривци су углавном афро или хиспано-американци.“³²⁶

Искуство „рата против дрога“ можда најбоље осликава овакву логику у раду америчке полиције. Примера ради, између 1980. и 2000. године стопа хапшења на 1.000 становника, у случају афро-американаца се повећала са 6.5 на 29.1, док се истовремено стопа хапшења белаца повећала са 3.5 на 4.6.³²⁷ Да није реч о пукој случајности потврђује чињеница да су се, као последица објављеног „рата тероризму“, грађани арапског порекла аутоматски попели на врх лествице сумњивих лица. Штавише, новонастала ситуација је довела до својеврсне параноје, јер се готово свако, за кога само постоји сумња да је арапског порекла, препознаје као потенцијални терориста. Сходно томе су и сасвим очекивани резултати недавних истраживања, а који су показали да „већина грађана САД подржава појачану контролу људи арапског порекла на аеродромима.“³²⁸

Овакав приступ се, међутим, може лако окарактерисати као дискриминација, што иначе и потврђују резултати појединих истраживања: • Галуповим истраживањем из 1997. године је утврђено да 60% анкетираних афроамериканаца сматра како су од полиције третирани лошије него белци. Од шест ситуација, укључујући третирање на послу, приликом куповине, у јавном превозу и док једу у ресторанима, они рангирају однос полиције као најгори.³²⁹ • Интервјуисање Рома у региону Стара Загора у Бугарској показало је како већина испитаника поседује мишљење да полиција често намерно контролише Роме. Како је истакао један саговорник: „Ако неко од нас направи неки проблем полиција одмах хапси целу групу и води на саслушање.“³³⁰

³²⁵ H.M. Donald, „The Police are not Racist“ –in: *Police Brutality* (ed. S. Fitzgerald), Greenhaven 2006, 66.

³²⁶ C. Batton, C. Kadleck, „Theoretical and Methodological Issues in Racial Profiling Research“, *Police Quarterly* 1/2004, 41.

³²⁷ K. Beckett, K. Nyrop, L. Pflingst, „Race, Drugs and Policing: Understanding Disparities in Drug Delivery Arrests“, *Criminology* 1/2006, 106.

³²⁸ N. Lund, „Racial Profiling should be eliminated“ –in: *Police Brutality* (ed. S. Fitzgerald), Greenhaven 2006, 121.

³²⁹ R. Lawrence, *The Politics of Force – Media and Construction of the Police Brutality*, Berkeley 2000, 22.

³³⁰ J. Miller et al., „Racism and Police Stops: Adapting US and British Debates to Continental Europe“, *European Journal of Criminology* 2/2008, 184.

Слично истраживање је спроведено и у нашој земљи током 2013. и 2014. године од стране „Центра за истраживање јавне политике“. У објављеном извештају је наведено како се негативна опажања испитаних припадника ромске популације крећу од тога да је полиција репресивно оруђе већинског народа, преко тога да је и сама извор криминалних радњи и понаша се „брутално“ (Ниш, Крагујевац), до тога да је корумпирана и неефикасна служба (Ниш, Крагујевац), која се понаша изразито дискриминаторски према припадницима ромске мањине (Ниш, Крагујевац, Бујановац, Врање). Како један од саговорника истиче: „Код других нација полиција се другачије понаша, а код Рома бахато. Увек се приступа као да су сви Роми криви.“³³¹

Чињеница је да овакве предрасуде више представљају одраз стања у друштву, него израз вредности полицајаца-појединаца. Тачније, однос полиције према правима мањина, требало би одређивати, у највећој мери, према односу који већина гаји према тим друштвеним групама. Извесно је, међутим, да конкретне предрасуде бивају додатно оснажене карактеристикама полицијског занимања и вредностима супкултуре полицајаца (опасност занимања, конзервативизам, сумњичавост итд.)

Коришћење расе или етничитета као повода за интервенцију или оправдање за другачији третман, у сваком случају је проблематично, било да се користе сами или у комбинацији са другим факторима. Такав приступ даје полицији довољно слободе да **боју коже или етничку припадност препознаје као индикаторе криминалитета**. Обимна литература о раду полиције у Великој Британији је идентификовала распрострањено постојање оваквих стереотипних пракси - азијате полицајци карактеришу као непоштене и склоне лагању и варању, док за људе афричког порекла верују да су насилни, да не поштују ауторитет и да су главни дилери дроге.³³²

Уверење у инфериорност одређених група на основу карактеристика које се преписују њиховој раси или етничитету може условити озбиљне последице, о чему можда најбоље сведочи пример нацистичке Немачке. Оваква идеологија доприноси ширењу мишљења да неке расе и етничке групе представљају кључни извор проблема, чије решење захтева екстремне мере контроле. Стога и не треба сумњати колико су Вулфганг и Феракути у праву када упозоравају како се „свим силама мора негирати постојање биолошке предиспозиције за чињење злочина“.³³³

³³¹ J. Radoman, M. Tadić, *Romkinje i Romi i reforma sektora bezbednosti u Republici Srbiji: Kako Romkinje i Romi opažaju vlastitu bezbednost i rad institucija sektora bezbednosti*, Beograd 2014, 31.

³³² B. Bowling, et al., *Policing and Human Rights: Eliminating Discrimination, Xenophobia, Intolerance and Abuse of Power from Police Work*, New York 2004, 8.

³³³ M. Vulfgang, F. Ferakuti, *op. cit.*, 138.

2.4. Социјални статус

Концепција друштвене класе, повезана са идејом о конвенционалном и пристојном понашању, можда је чак и важнија од расне и етничке припадности, за идентификацију виктимогених предиспозиција код незаконитог поступања полиције. Говорећи о овом проблему неки аутори указује на постојање „хијерархије виктимизације“, истичући како на тој скали „средња класа из предграђа заузима највише место, а нижа класа, сиромашни и бескућници најниже.“³³⁴

Пратећи настанак и развој модерне полиције увиђамо како су припадници најнижих социјалних слојева представљали **најчешће „мете“ полицијског деловања**. На примеру Велике Британије се може јасно видети колико је рад полиције био обликован директним утицајем структуралних промена које су се дешавале током XIX века на овом подручју, а које су произиласе из економске поларизације друштва, обезбеђујући практичан фокус на сиромашне, који се од тада константно примењује.

Сторч (Storch) сматра како је првобитна концепција „нове полиције“ била укореењена у променама економских односа, које су успоставиле симболичну поделу између „просте“ и „пристојне“ класе. По његовим речима, „полиција је била створена да се успротиви 'непожељним' (бескућници, незапослени и необразовани), а који су окупирали улице и који су угрожавали буржујски поредак, буржујско власништво и буржујско размишљање о поштовању и исправности.“³³⁵

Положај припадника најнижих социјалних слојева можда најбоље сведочи колико људи, укореењени унутар схватања полицијске културе као проблематични, одражавају заправо **ширу социјалну структуру моћи**. Презир према сиромашнима се преноси из опште културе у полицијску поткултуру и као такав остаје практично неукинут и неоспорен. Веддингтон (Waddington) види овај процес као резултат практичних компромиса, подсећајући на констатацију коју је својевремено изнео Бродген (Brogden): „Ако су полицајци као појединци пожелели да преживе и ако је полицијска институција као колективно тело имало за циљ да добије сагласност, толеранција је била неопходна. Дискрециона примена закона је тиме довела до примирја са једном класом, по цену заједничке *криминализације нижих редова*.“³³⁶

³³⁴ D.J. Smith, J. Gray, *Police in People in London: The PSI Report*, London 1985, 389.

³³⁵ према: B. Loftus, *op. cit.*, 40.

³³⁶ према: P.J. Waddington, "Police (canteen)sub-culture", *British Journal of Criminology* 2/1999, 301.

Управо у овом објашњењу може се препознати једна уобичајена појава у већини економски подељених друштава, а која се манифестује у проширењу полицијске надлежности и на области за које она приоритетно није надлежна. Наиме, полицији је данас у великој мери дат задатак да руководи симптомима дубљих друштвених потреса и контролише људске конфликте проузроковане економском прерасподелом друштва. Овај незахвалан задатак ставља припаднике полиције у незавидну позицију, доводећи их често у конфликт са економски угроженим категоријама грађана, које неретко теже да се изборе за своја права на улици, кроз протесте и демонстрације.

Приметно је да у економски расподељеном друштву и стил полицијског рада није јединствен и једнак за све, већ је заправо подељен, по класном критеријуму, између „ужасних“ насебина сиромашних и „брањених“ места становања богатих или како то Рајнер објашњава: „Локални рад полиције у заједницама постоји, али са великом разликом између 'сервисног стила' у стабилним приградским местима и 'стила стражара' са окрњеним дужностима, који држе на оку локације насељене припадницима ниже класе.“³³⁷

Спровођење стратегије нулте толеранције, такође, открива својеврстан парадокс. Наиме, уместо доследне и безизузетне контроле рад полиције бива свесно усмераваан ка одређеним групама, док се истовремено нечије незаконито понашање толерише или превиђа. Сходно томе, неки аутори сматрају како је уместо нулте толеранције адекватније коришћење израза „циљана нетолеранција“ (енг. *targeted intolerance*).³³⁸ При том, критеријум ове селекције углавном је уподобљен створеним стереотипима, где улогу „дежурних криваца“ обично преузимају припадници најнижих социјалних слојева. Постоје, међутим, тврдње како је „нулта толеранција заправо створена за потребе контроле незапослених, бескућника и просјака“,³³⁹ а који се иначе најчешће повезује са незаконитим поступањима, испољеним на јавним местима.

Чињеница је да остваривање идеала „реда и закона“, којим се углавном и оправдава увођење стратегије нулте толеранције, мора препознати у јавности. Тачније, како би грађани били свесни резултата ове политике, мере њеног спровођења морају бити јасно манифестоване. У том смислу, оштра контрола деликата, извршених на јавним местима, сматра се најпогоднијим начином за испуњење тог циља.

³³⁷ R. Reiner, (2010) *op. cit.*, 217.

³³⁸ T. Newburn, T. Jones, *op. cit.*, 227.

³³⁹ C. Crowther, *Policing Urban Poverty*, London 2000, 201.

Међутим, колико год се оваква политика контроле чинила оправданом, она је кратковидна, јер се фокусирањем на улични криминалитет запоставља озбиљна штета коју изазивају други облици незаконитог понашања (нпр. криминалитет корпорација или дела злоупотребе моћи). Ипак, како упозорава Гарланд, „иако чланови најнижих класа нису представници праве опасности, коју криминал без сумње обухвата, они се могу искористити као јасни симболи у процесу политичке употребе опасности.“³⁴⁰

Под снажним утицајем носиоца економске и политичке моћи, чланови ових групација се настоје прогласити подривачима општих вредности, што само додатно подревава постојећи **стереотип о „типичном непријатељу друштва“**. У таквим околностима припадници маргинализованих група нужно постају „полицијска својина“, због чега неизбежно доживљавају удар полиције.

3. ОДНОС АКТЕРА ПРЕКОРАЧЕЊА И ЗЛОУПОТРЕБЕ ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА

Однос између непосредних актера конкретне криминалне појаве представља једно од круцијалних, а за „оца“ виктимологије Ханса фон Хентига (Hans von Hentig) вероватно и најважније питање, јер како он тврди: „То су два људска бића. (...) Чим се два људска бића приближе једно другом у покрет се стављају многе међурадње, многе одбојности, као и многе привлачности.“³⁴¹

Утврђивање природе овог односа је неизоставно у криминолошким анализама, а посебно при сагледавању понашања са елементима насиља. У том погледу чини се важном следећа констатација: „Сваки сукоб између две стране представља у ствари два сукоба - један је борба коју види агресор, а други је ситуација у опажању жртве. У случају насиља оне нам често могу открити какав је ко дао допринос довођењу сукоба до кулминације.“³⁴²

Сходно томе, чини се важним да онај сегмент предмета овог истраживања који се односи на „полицијско насиље“ сагледамо и у контексту доприноса жртве сопственој виктимизацији.

³⁴⁰ D. Garland, (2002), *op. cit.*, 136.

³⁴¹ H. von Hentig, „Zločinac i njegova žrtva – Dualni okvir zločina“ –u: *Teorije u kriminologiji* (ur. Đ. Ignjatović), Beograd 2009, 509.

³⁴² H. Toth, (1978), *op. cit.*, 28.

3.1. Допринос жртве сопственој виктимизацији

У духу конкретне расправе желимо још једном указати на чињеницу да понашање грађана приликом интервенције полиције може значајно обликовати одлуку полицијских службеника како да поступе у конкретној ситуацији. Илустрације ради, Фридрих (Friedrich) је дошао до закључка како су карактеристике многих сусрета биле снажно повезане са коришћењем полицијске силе. При том, овакав исход је био највероватнији у ситуацијама када је осумњичени антагонистичан, нервозан или под утицајем алкохола.³⁴³ Крафт (Croft) је установио да су многи грађани против којих су коришћена средства принуде били непријатељски настројени према полицији и/или некооперативни, било да су вређали и провоцирали полицајце или нису слушали њихове заповести.³⁴⁴

То нас доводи до закључка како неучтив став, који у крајњем случају поприма карактер непријатељског понашања и презира према полицији, може представљати повод за полицијску интервенцију. Уколико је при том лице агресивно и употреба полицијске силе је извеснија. Чињеница да у оваквим случајевима жртве код учиниоца стварају афективно стање представља довољан разлог да их сврстамо у групу коју Шафер карактерише као **провоцирајуће жртве** – жртва сноси значајан степен одговорности, учинилац је реаговао на одређено жртвино провоцирајуће понашање.³⁴⁵

Овде се, међутим, не сме изгубити из вида да је начин реаговања осумњиченог неретко одређен приступом и опхођењем припадника полиције према њему. О томе полицајци морају посебно да воде рачуна уколико не желе да од безазлене ситуације створе конфликт и тиме се непотребно нађу у ситуацији да користе средства принуде, а чије коришћење се могло и требало избећи.

За разлику од ових донекле спорних ситуација у полицијској пракси се бележе инциденти за које се недвосмислено може рећи да су изазвани од стране жртве. Типичан пример представљају случајеви у литератури познати као **самоубиство уз помоћ полиције** (енг. *suicide by police*) – „инцидент у ком се појединци, одлучни у намери самоуништења, умешају у по живот опасно понашање, с намером да присиле полицајца да их убије.“³⁴⁶

³⁴³ према: R. Worden, *op. cit.*, 28.

³⁴⁴ према: H. Grant, J. Terry, *op. cit.*, 219.

³⁴⁵ према: Ђ. Ignjatović, B. Simeunović-Patić (2011), *op. cit.*, 22.

³⁴⁶ R. Homant, D. Kennedy, „Suicide by police: A proposed typology of law enforcement officer assisted suicide“, *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management* 3/2000, 340.

Како би образложили конкретну појаву вредно је подсетити на дефиницију самоубиства коју заступа Диркем (Durkheim): „Самоубиство је смрт настала директно или индиректно, од позитивног или негативног дела саме жртве, за које она зна да ће довести до тог резултата.“³⁴⁷ Другим речима, самоубиство је намерно дело, које жртва свесно бира, односно које захтева одлуку и решеност саме жртве.

Међутим, када појединац склон самоубиству не може „да повуче окидач“ он настоји да пронађе што поузданији начин да премости личну колебљивост, што понекад укључује и потрагу за лицем које ће што ефикасније и безболније окончати његов живот. На тај начин може изабрати полицајца „да уради прљав посао“ уместо њега. Као најпогоднију околност за то Герберт (Gerberth) истиче инцидент са узимањем талаца, јер како образлаже овај аутор, „у таквим околностима појединци склони самоубиству могу лако диктирати ток и природу полицијске интервенције и креирати њен исход.“³⁴⁸

Специфичне околности под којима долази до овог „индиректног самоубиства“ свакако могу послужити за ублажавање ирационалног понашања и суицидних намера појединца. Поред тога, жиг срама и друштвени табуи повезани са самоубиством на тај начин могу бити елиминисани. Тиме заправо полицајци постају средство за окончање нечијег живота на донекле достојанствен начин.

Ипак, овакви инциденти могу ставити одлуку о употреби смртоносне силе под могућу сумњу па чак и јавну осуду. Стога је веома битно у оваквим случајевима утврдити да ли се недвосмислено радило о „самоубиству уз помоћ полиције“, а да би се један инцидент тако оценио морају бити испуњени одређени критеријуми: • доказ о суицидној намери; • поседовање смртосног оружја; • специфично захтевање од полицајца да пуца; и • намерно ескалирање инцидента да би се испровоцирао полицајац да пуца у самоодбрани или одбрани других.³⁴⁹

Иако наведени критеријуми говоре много сами за себе чини нам се да је неке од њих потребно додатно образложити. Када је реч о суицидној намери, њен доказ могу представљати различите радње и поступци жртве (нпр. остављена порука у којој жртва описује шта намерава учинити). Доказ суицидне намере донекле може бити и намерно излагање полицијској ватри (нпр. упркос наредбама полицајца да стане и одложи оружје лице се наставља приближавати полицајцима са оружјем у рукама).

³⁴⁷ E. Durkheim, *Samoubistvo*, Beograd 1997, 44.

³⁴⁸ према: R. Parent, S. Verdun-Jones, "Victim-precipitated homicide: police use of deadly force in British Columbia", *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management* 3/1998, 446.

³⁴⁹ R. Homant, D. Kennedy, *op. cit.*, 342.

Овде је битно напоменути да сâмо одбијање сарадње са полицијом (нпр. лице не жели да преда оружје, а да при том не угрожава живот полицајца или неке друге особе) није довољан аргумент да се евентуално лишење живота третира као „самоубиство уз помоћ полицајца“. Међутим, уколико лице јасно искаже намеру да ће угрозити туђи живот (нпр. захтева од полицајца да пуцају у њега или ће у противном неког убити) тада ће они бити принуђени да употребе силу.

Ипак, у случају лишења живота те особе инцидент ће се сматрати као *Suicide by police* само уколико су полицајци у конкретној ситуацији поступили у складу са начелом пропорционалности и исцрпили све расположиве алтернативе употреби ватреног оружја (нпр. несмртоносно оружје), односно уколико у датом моменту није уопште било могућности за примену алтернатива смртоносној сили. У противном реч је о класичном „полицијском убиству“. На крају би још само додали да последњи критеријум „намерно ескалирање инцидента“ нема универзални карактер, јер се неки инциденти дешавају толико брзо да до „ескалације“ ни не може доћи.

4. ПОСЛЕДИЦЕ ПРЕКОРАЧЕЊА И ЗЛОУПОТРЕБЕ ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА

Сагледавање последица незаконитог рада полиције захтева ширу перцепцију од оне коју користе правници, а који се фокусирају на конкретне последице кривичних дела против службене дужности. Овде најпре треба истаћи како неке од тих последица поседују универзални карактер (везују се за полицијску девијантност, као општу појаву), док друге представљају исход конкретних полицијских преступа (нпр. насиља полиције), и у том смислу имају специфична обележја.

Поред последица које директно произилазе из конкретног полицијског поступка (нпр. повреда права на живот), полицијске незаконитости могу условити индиректне консеквенце (нпр. протест грађана). Такође, ове последице се могу испољити на друштвеном и на индивидуалном плану. Штавише, оне се рефлектују и на саму полицију и њене припаднике. Заправо, како Бејли упозорава „корист коју полиција може да има од евентуалног кршења правних прописа и људских права, знатно је мања од штете коју тим путем наноси другима, али и сама себи.“³⁵⁰

³⁵⁰ према: R. Zekavica, „Primena prava i efikasnost policije“ –u: *Suzbijanje kriminala i evropske integracije* (ur. Ž. Nikač) Beograd, 2010, 472.

4.1. Подривање владавине права

Вероватно највећи разлог за бригу због незаконитог понашања припадника полиције је што оно подрива демократске тековине и можда најснажније поткопава принципе владавине права. Чињеница да полицајци поступају под „бојом закона“ чини њихове незаконите поступке далеко тежим. Заправо, примена закона и владавина права, посматрани у овом контексту, губе сваки смисао, јер уместо да поступају као слуге закона, полицајци се постављају изнад њега.

Раније смо нагласили како полицајци углавном верују да је кршење прописа због остварења „племенитог циља“ оправдано, а то оправдање они граде према стандарду који поставља личну моралност изнад закона. Под утицајем овакве перцепције у раду полиције се јавља специфичан феномен, у литератури познат као „Проблем Прљавог Харија“, ³⁵¹ односно „Синдром Прљавог Харија“. ³⁵²

Полицајци су често принуђени да направе тежак избор, свесни како није могуће у свим ситуацијама истовремено бити и невин и праведан. Тежина полицијског посла се управо огледа у овој парадоксалној ситуацији. Судећи по тумачењу, које заступа Мјур (Muir), полицајци не могу избећи вероватноћу да постану „покварени“, јер их сваки од два могућа избора води ка томе. ³⁵³ Под утицајем поменутог синдрома, они ће се вероватно приклонити циљу, чак и по цену кршења закона. Сличан механизам рационализације се примећује и у обрасцу тзв. „исправног прекршиоца закона“ – „перципира (зло)чин као нужду, изнуђен акт одбране, али и задовољење правде.“ ³⁵⁴

Иако се иза оваквих поступака углавном крије „добра намера“ његови ефекти су заправо негативни, јер како упозорава Њубрн, „полицајац може изгубити осећај за моралну пропорцију или дозволити својим страстима да га воде ка томе да слободно користи прљава средства.“ ³⁵⁵

³⁵¹ E.J. Delattre, *Character and Cops – Ethics in Policing*, Washington 1996, 207.

³⁵² T. Prenzler, *op. cit.*, 22.

³⁵³ Уколико прекрше закон да би остварили циљ полицајци ће постати „покварени“, јер ће прекршити закон за који су се заклели да ће га поштовати. Мјур је назвао овај начин размишљања *passion*, а полицајце који тако размишљају *enforcers*, објашњавајући како су „страсни“ полицајци они који су јако посвећени добрим циљевима да игноришу сама средства. Са друге стране, ако полицајци не успеју да остваре циљ они постају „покварени“, јер напуштају оно у шта верују. Овакав начин мишљења Мјур је назвао *perspective*, а полицајце с таквим размишљањем *reciprocators*, истичући како су превише перспективни полицајци толико посвећени средствима да губе осећај за племенити циљ /према: J. Crank, D., Flaherty, A. Giacomazzi, “The noble cause: An empirical assessment”, *Journal of Criminal Justice* 1/2007, 104/.

³⁵⁴ О. Павићевић, Б. Симеуновић-Патић, *О негативном друштвеном јунаку*, Београд 2011, 80.

³⁵⁵ T. Newburn, *op. cit.*, 10.

Додатан проблем је што такво понашање има тенденцију учесталог понављања, јер се не опажа као лоше. Међутим, када кршење закона постане рутина, оно лако може прерасти у злоупотребу мотивисану остварењем личне користи.³⁵⁶ Таква пракса уједно доводи до изопачености функције полиције или како то објашњава Голдстин (Goldstein): „Полицајац који се у раду ослања на 'прљаве' методе је попут ватрогасца који подмеће пожар или доктора који шири болест.“³⁵⁷

Полицијски службеници не смеју заборавити да позиција коју заузимају у друштву од њих ствара „јавне едукаторе“, и да сходно томе, морају водити рачуна какав модел својим понашањем нуде другима. Штавише, сходно њиховој функцији, припадници полиције би требали представљати репрезенте поштовања закона. Отуда би се могло рећи да њихово незаконито поступање подрива веровање грађана како закон дефинише прикладно понашање. Тачније, овакво поступање, како се истиче у једном објашњењу „крши генерално прихваћене социјалне норме, што може створити снажан цинизам код грађана, а који се обично правда изреком 'ако полиција може да се понаша како им је воља и да занемарују правила, могу и ја'“.³⁵⁸

Чини се, међутим, како Гарланд примећује, да „ризик од неконтролисаног државног ауторитета и арбитрарне моћи у условима социјалне несигурности не заузима истакнуто место у заинтересованости грађана.“³⁵⁹ Ситуација је кулминирала након терористичког напада 2001. године, када су **захтеви за поштовањем закона** толико **смањени**, да се правне процедуре све више посматрају као препрека у борби против тероризма, те како Зеднер (Zedner) упозорава: „Потреба за новим мерама се злослутно размножава.“³⁶⁰ Под окриљем објављеног рата тероризму експресно ступају на снагу прилично контроверзна решења, попут „Патриотског закона“ у САД или политике „Пуцај да убијеш“ у Великој Британији, а који су довели до експанзије овлашћења полиције на рачун поштовања основних права и слобода.

³⁵⁶ Домбринк (Dombrink) указује на корупционашку аферу откривену у полицијском одељењу Мајамима истичући како је истрага открила да су припадници специјализоване јединице *River Cops* криминалистичку истрагу препродаје наркотика започели запленом дроге, а завршили „пељешењима“ већих количина наркотика, које су препродавали на илегалном тржишту /J. Dombrink, „The Touchables: Vice and Police Corruption in the 1980's“ – in: *Police Deviance – second edition* (eds. T. Barker, D. Carter), Cincinnati 1994, 66/.

³⁵⁷ H. Goldstein, *Problem-Oriented Policing*, 1990, 84.

³⁵⁸ G. Meško, K. Eman, „Legitimacy of Policing in Central and Eastern Europe: Results from a Cross-National Law Student Survey“ – in: *Trust and Legitimacy in Criminal Justice – European Perspectives* (ed. G. Meško, J. Tankebe), London 2015, 243.

³⁵⁹ D. Garland, (2002), *op. cit.*, 12.

³⁶⁰ према: E. Carrabine, et al., *op. cit.*, 131.

Оправданост доношења оваквих решења, како истиче Симон (Simon), „није цењена према последицама које ће изазвати, већ колико добро ће одговарати озбиљности претње, због чијег елиминисања су и донете.“³⁶¹ Парадокс је што су оваква решења правдана потребом заштите сигурности грађана, док се истовремено њиховом применом угрожавају права и слобода грађана. Међутим, како упозорава Бек, „када страх одређује став према животу, онда сигурност потискује слободу с највише позиције на скали вредности. (...) Тада долази до наизглед рационалног 'тоталитаризма одбране од опасности'“.³⁶²

Трагичан исход овакве политике у случају *Menezes*³⁶³ истакао је дилеме и изазове са којима се демократија мора суочити ако жели да победи тероризам. Како се наводи у једном од коментара овог случаја: „Уколико је рат против тероризма створио атмосферу у којој полиција може испалити седам метака у обичног грађанина, а да на то друштво слеже раменима, онда су терористи већ однели скромну победу.“³⁶⁴

Очување сигурности грађана се чини немогућим без ограничења одређених грађанских слобода и права. Међутим, до ког степена су демократска друштва спремна да спроведу та ограничења да би се ефикасно супротставила претњама као што је тероризам? Можда се одговор налази у постизању равнотеже између две исконске потребе човека - слободе и сигурности. Успостављање овог баланса ипак није једноставно, због чега смо обично принуђени да између „два зла“ бирамо мање.

У свом делу „Мање зло“ (*The Lesser Evil*, 2004), Игнатијеф (Ignatieff) сматра да оно што би у нормалним околностима биле неприхватљиве методе може бити оправдано за одбрану од већег зла, као што је немилосрдни тероризам, с тим да се оне требају користити са *лошом савешћу*. Како образлаже овај аутор: „Требало би увек да признамо да акције које садрже насиље и друге недемократске методе, употребљене на основу самозаштите у специјалним околностима могу бити неопходне и стога оправдане, али су у сваком случају зло.“³⁶⁵ Истина је да су правни акти често крути и да се, као такви, не могу лако и брзо прилагодити наглим друштвеним променама, чиме не могу представљати ни ефикасан одговор на изненадне и неочекиване претње.

³⁶¹ J. Simon, *Governing Through Crime - How the War on Crime Transformed American Democracy and Created a Culture of Fear*, New York 2007, 268.

³⁶² U. Bek, *op. cit.*, 24.

³⁶³ Jean Charles de Menezes, 27-годишњи бразилски имигрант, убијен је 7. јула 2005. године на станици Стоквел, лондонске подземне железнице, од стране припадника Метрополитен полиције. Каснијом истрагом је утврђено да је убијени младић погрешно идентификован као бомбаш-самоубица.

³⁶⁴ T. Hames, „Police Shoot-to-Kill Policies Invite Abuse of Force“ –in: *Police Brutality* (ed. S. Fitzgerald), Greenhaven 2006, 108.

³⁶⁵ према: B. Hudson, „Justice in a Time of Terror“, *The British Journal of Criminology* 5/2009, 707.

Стога и не чуди зашто су последњи терористички напади поново актуелизовали дебат о „темпираној бомби“.³⁶⁶ За Дершовица (Dershowitz) не постоји дилема да припадницима полиције треба дозволити коришћење тортуре, али у екстремним ситуацијама, као на пример, како би се спасао живот више људи.³⁶⁷

Иако се чини да у неким ситуацијама адекватна реакција захтева екстраправне мере, ову могућност ипак треба схватити искључиво као крајње решење. При том, одлуку о примени илегалних средстава не треба препустити дискреционој оцени извршиоца на терену, већ искључиво руководству полиције на највишем нивоу, које би тиме требало да преузме и највећу одговорност. Поред тога, како Делатре сматра, „доношење одлуке о примени нелегалних метода мора бити праћено независном истрагом догађаја, како би се избегла могућност прикривања чињеница, а у случају откривања неоправданости њиховог коришћења одговорно лице мора одмах поднети оставку са свог радног места и бити позван на одговорност.“³⁶⁸

4.2. Неповерење и отпор грађана

Неспорно је да полицијски службеници требају уживати поверење у јавности, посебно ако имамо у виду бројне ризике и опасности којима се излажу како би другима помогли. Они, међутим, не смеју заборавити да се искрено поштовање и поверење других не стичу аутоматски, самим избором професије, већ да се то мора заслужити. Савестан и одговоран рад је несумњиво најбољи начин да то и постигну.

Приметно је да се поверење у полицију често преиспитује у контексту процеса **легитимизације полиције**. Проучавајући ефекте легитимности на задовољство јавности полицијом у Аустралији Хиндс (Hinds) и Марфи (Murphy) су утврдили важност јавног мишљења о поштену и ефикасном раду полиције. Као закључак свог истраживања ови аутори наводе: „Што људи више верују да полиција користи процедуралну правду, они имају позитивније мишљење о њој.“³⁶⁹

³⁶⁶ Питање је следеће: Ако неки заробљени терориста познаје локацију бомбе која је спремна да се активира на прометном месту, да ли је допуштено да се он мучи како би открио ту локацију? /В. Hudson, (2003), *op. cit.*, 216/.

³⁶⁷ према: W. Farrell, “Torture and Enemy Combatants” – in: *Battleground Criminal Justice* (ed. G. Barak), London 2007, 771.

³⁶⁸ према: J. Crank, M. Caldero, *op. cit.*, 49.

³⁶⁹ према: G. Meško, K. Eman, *op. cit.*, 236.

Правичност поступка и, по аналогiji, легитимност полиције, требале би имати суштинску вредност, нешто што је добро само по себи, како сматра Танкебе (Tankebe) – „опходити се према људима поштено не би требало да буде питање избора.“³⁷⁰ У литератури се, међутим, указује како је легитимитет полиције вишедимензионалан – он укључује процесну правду, дистрибутивну правду, ефикасност и законитост. Истовремено, и „осећање обавезе да се поштују полицијске директиве“ се, између осталог, објашњава легитимитетом полиције.³⁷¹

За неке ауторе, легитимитет заузима централно место у концепту ауторитета. Турк (Turk), на пример, сматра како се „законитост норми дефинише понашањем ауторитета.“³⁷² По тој логици, полиција значајно утиче на осећај привржености нормативима и повећава поштовање закона у јавности уколико сама базира свој ауторитет на коришћењу законитих процедура. На тај начин она повећава свој легитимитет, а самим тим и поверење у јавности.

Насупрот томе, незаконитим поступањем полицајци **губе морални ауторитет и неопходно поверење грађана**. На тај начин они могу чак и да изазову презир грађана и оптужбе за лицемерје због сумње да сами не поштују стриктно норме које спроводе. При том, како упозорава Шернок (Shernock), „док повезаност полиције са јавношћу слаби, кохезивност групе постаје све јача.“³⁷³ Као реакција на исказано неповерење, полицијски поглед на свет се може свести на ускогрудни дуализам – суштину ове појаве, у литератури познатој као „синдром ми/они“³⁷⁴ изражавају ставови типа „ми смо добри момци, они су лоши“; „ми смо острво хероја, они су море преступника.“³⁷⁵

Чињеница је да полиција мора бити окренута грађанима, јер само на тај начин она може бити и ефикасна. Како резултати неких истраживања показују, „у заједницама где је поверење јасно исказано, постоје веће шансе да се грађани ангажују у пружању неопходне помоћи полицији.“³⁷⁶ Штавише, кооперативан однос може бити користан и за полицајца-појединца.

³⁷⁰ J. Tankebe, „Policing, “Procedural Fairness and Public Behaviour: A Review and Critique“, *International Journal of Police Science & Management* 1/2008, 8.

³⁷¹ M.D. Reisig, J. Tankebe, G. Meško, „Compliance with the Law in Slovenia: The Role of Procedural Justice and Police Legitimacy“, *European Journal of Criminal Policy and Research* 2/2014, 271.

³⁷² према: J.R. Lilly, F.T. Cullen, R.A. Ball, *op. cit.*, 158.

³⁷³ S. Shernock, „Police Solidarity“ - in: *Encyclopedia of Police Science* (ed. J.R. Greene), New York 2007, 997.

³⁷⁴ J. Cochran, M. Bromley, „The myth(?) of police sub-culture“, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management* 1/2003, 89.

³⁷⁵ R. La Grange, *Policing American Society*, Chicago 1993, 110.

³⁷⁶ B. Smith, K.J. Novak, C. Lowenkamp, „Explaining police-officer discretionary activity“, *Criminal Justice Police Review* 3/2005, 328.

Испитивањем припадника полиције града Вашингтона откривено је да многи од њих црпе задовољство својим послом из сарадње са грађанима.³⁷⁷ Ипак, да би грађани били кооперативни они морају доживљавати полицију као заштитника њихових права. У супротном, полиција смањује ефективност примене закона, јер смањује вољу јавности да јој помогне у извршавању додељене улоге.³⁷⁸

Међутим, **однос** полиције и припадника неких заједница може бити унапред **оптерећен обостраном сумњичавошћу и неповерењем**. Препреке које стварају друштвени стереотипи, одвајајући људе на основу расе, етничког порекла и класе, као и страхови једних према другима, постају посебно упадљиви у интеракцијама полиције и припадника стигматизованих група. Полиција опажа ове грађане као појединце склоне криминалном понашању, али и као претњу њиховој личној сигурности, док ти исти грађани доживљавају полицију као ауторитативну. При том, сматра се да „нарочит презир расних и етничких мањина трпе њихови сународници у редовима полиције, а које неретко сматрају издајницима сопствене расе.“³⁷⁹

Сумња у селективност полицијске контроле постојеће односе може толико заострити чинећи обрачуне полиције и грађана извесним. Наиме, због оваквог третмана грађани све више почињу доживљавати полицију као механизме за малтретирање и угњетавање, а не као субјекте њихове заштите, што ствара код њих потребу да се одбране. Са друге стране, оваква реакција грађана појачава међу припадницима полиције перцепцију непосредне и тренутне претње, јачајући и код њих потребу да се одбране.

Стереотипне перцепције и нарушени односи тако постају битан основ за увођење насиља у постојећу интеракцију, припремајући њене учеснике за међусобну агресију. Постоји, међутим, оправдана бојазан да ће та агресија циклично да се понавља, појачавајући при том свој интензитет и последице. При том, како упозорава Кешетовић: „Када структурни конфликти једном постану уобичајени, зачарани круг је веома тешко прекинути и поново успоставити међусобно поверење.“³⁸⁰

³⁷⁷ M.K. Nalla, J. Rydberg, G. Meško, „Organizational factors, environmental climate, and job satisfaction among police in Slovenia“, *European Journal of Criminology* 2/2011, 153.

³⁷⁸ Недавна испитивања у земљама Комонвелта су утврдила да када људи не верују полицији, због корупције и некомпетентности, богати ангажују приватно обезбеђење, а сиромашни често узимају правду у своје руке /T. Prenzler, *op. cit.*, 19/.

³⁷⁹ K. Bolton Jr., J. Feagin, *Black in Blue: African-American Police Officers and Racism*, New York 2004, 42.

³⁸⁰ Ж. Кешетовић, *op. cit.*, 262.

4.3. Протести и нереди грађана

Полицијски преступи, а посебно употреба прекомерне силе, често су представљали директан повод за протесте грађана, а који су у немалом броју случајева прерасли у грађанске нереде и насилне обрачунае са огромним последицама. У том погледу су **нарочито индикативне САД**. Наиме, сматра се да је бруталност полиције представљала „окидач“ који је изазвао скоро сваку побуну грађана у САД, од Харлема 1935. до Фергусона 2014. године, уз напомену да се сви ови инциденти повезују са постојањем расно профилисаног рада полиције. То уједно потврђује како се америчко друштво већ деценијама суочава с истим проблемом.

У првом случају, након пребијања Лина Ривериа (Lino Riveria) од стране њујоршке полиције 1935. године, избили су немири у којима су три лица убијена, 57 људи је повређено, а нанета је штета у вредности од 2 милиона \$. Напад полицајаца на Маркет Фраја (Marquette Frye) изазвао је побуну грађана у Лос Анђелесу 1965. године, током које су погинула 34 лица, неколико хиљада је повређено и направљена је штета у вредности од 35 милиона \$.³⁸¹ Убиства афроамериканаца била су директан повод избијања три нереда у Мајамију између 1980 и 1989. године. Конкретно, у нeredу из 1989. године 11 грађана је рањено, а 13 зграда срушено.³⁸²

Протести такође могу представљати израз незадовољства грађана на пресуде којима се полицајци ослобађају одговорности за незаконито понашање. Таква пресуда против четворице припадника полицијског одељења *Dade County* (Мајами), оптужених за убиство Артура Мекдафија (Arthur McDuffie) 1979. године, проузроковала је нереде током којих је 18 лица погинуло, стотине повређено, а проузрокована материјална штета је процењена на више десетина милиона \$.³⁸³ Ослобађајућа пресуда четворице припадника полицијског одељења Лос Анђелеса, оптужених да су Роднију Кингу нанели тешке телесне повреде условила је разорну побуну грађана. Исход нереда је био више од 50 мртвих и преко 2.400 повређених.³⁸⁴ Такође се наводи како је том приликом проузрокована материјална штета близу 1 милијарде \$, преко 800 зграда и објеката је уништено у пожарима.³⁸⁵

³⁸¹ S.K. Cha-Jua, "Racism is a factor in Police Violence" - in: *Police Brutality* (ed. S. Fitzgerald), Greenhaven 2006, 60.

³⁸² S. Dempsey, S. Forst, *op. cit.*, 308.

³⁸³ M. Holmes, B. Smith, *op. cit.*, 2.

³⁸⁴ J. Feagin, H. Vera, P. Batur, *White Racism*, New York 2001, 117.

³⁸⁵ W. Bloss, "Police Misconduct: After the Rodney King Incident" - in: *Encyclopedia of Police Science*, (ed. J.R. Greene), New York 2007, 964.

У литератури се истиче како су и антивладини протести значајно расприрани револтом грађана због сурових и бруталних поступака служби безбедности. Као пример Андерсен (Andersen) наводи покушај рушења власти у Аргентини 1980-их година због сумњи у спровођење ликвидација, систематског мучења и учешћа служби безбедности у киднаповању преко 25.000 политичких дисидената.³⁸⁶

Интересантан је и случај недавне отмице тужиоца Мехмета Селима Кираза у Истанбулу, од стране радикалне левичарске организације. Чинило се да је класичан терористички акт у питању. Међутим, према писању Блица: „Маскирани отмичари захтевали су на телевизији јавно признање полиције да су криви за смрт малолетног Беркина Елвана, који је пао у кому 2013. године, након антивладиних протеста у Истанбулу, када га је полиција погодила сузавцем, а који је преминуо девет месеци касније у болници.“³⁸⁷

4.4. Финансијски трошкови

Последице полицијских незаконитости могуће је сагледати и у контексту економске рачунице, а према којој се иначе израчунава цена криминалитета. Тако на пример, када је реч о **непосредној штети**, значајан податак је да су трошкови, директно произашли из незаконитог понашања припадника њујоршког полицијског одељења, само за 1994. годину износили 176,9 милиона \$.³⁸⁸

Овome треба додати новац који се издваја за **надокнаду штете грађанима**, чија права су повређена интервенцијом полиције. Силвер (Silver) је проценио да се полиција у САД суочава са преко 30.000 парница годишње. При том, износ одштете 1982. године износио је 230.000 \$, док се 1985. повећао на 2 милиона \$.³⁸⁹ И накнадна истраживања показују овакав тренд. Конкретно, због незаконитог поступања полиције (углавном је реч о „погрешним“ хапшењима и употреби прекомерне силе) од 1991. до 1994. године град Чикаго је исплатио 29 милиона \$, Лос Анђелес 172,2 милиона \$ од 1991. до 1995., а Њујорк 44 милиона \$ од 1994. до 1995.³⁹⁰ Раније помињани Родни Кинг је добио 3,8 милиона \$ одштете од града Лос Анђелеса, док је парница *Abner Louima vs. NYC* резултирала споразумом од 8,57 милиона \$.³⁹¹

³⁸⁶ М.Е. Andersen, „Argentine Police and the 'DirtyWar': A Study of What Not to Do, and When Not to Do It”, *Policing* 3/2009, 265.

³⁸⁷ извор: архив дневних новина „Блиц“ (www.blic.com) од 01.04.2015. године

³⁸⁸ D. Bayley, (2002), *op. cit.*, 145.

³⁸⁹ према: R. Roberg, J. Crank, J. Kuykendall, *op. cit.*, 440.

³⁹⁰ S. Kutnjak-Ivković, (2005), *op. cit.*, 189.

³⁹¹ T. Prenzler, *op. cit.*, 19.

Како би избегли појединачне процесе на суду, градоначелник Њујорка Ђулијани (Giuliani) и управа града су се сагласили на почетку 2001. године да више од 50 милиона \$ исплате лицима (њих више од 50.000), који су у 1996. и 1997. години приликом поступања полиције били непрописно третирани. Сваки угрожени је добио између 250 и 22.500 хиљада \$ као одштету, према интензитету и повреди закона.³⁹²

Такође, **трошкови истрага** незаконитог понашања припадника полиције могу бити изузетно високи. Истраге корупционашких афера у полицији се могу спроводити месецима, што обично подразумева ангажовање бројних иследника, како из унутрашње контроле, тако и изван полиције (формирање независних комисија, анкетних одбора). Примера ради, истрага афере *Waco Siege* је трајала 14 месеци, у њој су учествовала 74 иследника и коштала је око 17 милиона \$. Канцеларија специјалног саветника је испитала тачно 1.001 сведока, прегледала више од два милиона страница документације и испитала хиљаде килограма физичких доказа.³⁹³

Полицијски преступи повлаче за собом још читав низ специфичних трошкова, а који иначе нису обухваћени ценом „класичног“ криминалитета. Тако на пример, кршењем закона полицајци повећавају **трошкове примене закона** и траће новац већ уложен у судска гоњења. Илустрације ради, скоро 1.500 кривичних предмета у Лос Анђелесу је враћено у поновни поступак, а многе од већ донетих пресуда су укинуте, након што је утврђено да су оне претходно „издејствоване“ илегалним активностима неколико полицајаца из одељења *Rampart*. Поводом ове афере Лос Анђелес Тајмс (*Los Angeles Times*) је објавио: „Афера 'Рампарт' условила је покретање око 140 парница против града Лос Анђелеса, а преко 125 милиона \$ је исплаћено као одштета.“³⁹⁴

Чињеница да се већина тих трошкова исплаћује директно из буџета, односно да грађани индиректно (преко плаћања пореза) сnose те трошкове, представља још један извор њиховог незадовољства и нарушавања односа са полицијом. Не треба, међутим, заборавити да се велике своте новца издвајају и из полицијских фондова, да ли за плаћање правне помоћи полицајцима или надокнаду штете оштећеним грађанима. Због тога што новац из узајамних фондова одлази у овакве намене, уместо да се усмери на неке друге активности (нпр. опремање полиције, стручно усавршавање, исплату прековременог рада, јубиларне награде), испаштају сами полицијски службеници, постајући на тај начин индиректне жртве полицијских преступа.

³⁹² T. Feltes, *op. cit.*, 542.

³⁹³ T. Prenzler, *op. cit.*, 19.

³⁹⁴ према: M. Punch, (2009), *op. cit.*, 79.

ГЛАВА IV

КОНТРОЛА ПРЕКОРАЧЕЊА И ЗЛОУПОТРЕБЕ ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА

1. ОПШТА ОБЕЛЕЖЈА КОНТРОЛЕ ПОЛИЦИЈСКОГ ПОСТУПАЊА

1.1. Суштина и сврха контроле полиције

На почетку излагања ове теме важно је истаћи чињеницу да у сржи полицијске делатности стоји једна велика противречност. Са једне стране, она представља аномалију у слободном друштву, јер задире у сферу људских права, док са друге стране, њено постојање обезбеђује поштовање тих истих права. Управо из тог разлога је неопходно обезбедити такве механизме контроле рада полиције који би превасходно имали за циљ да се приликом поступања полиције поштују и чувају основна људска права и слободе, као основне тековине демократије.

Сходно томе, вредно је подсетити да је Парламентарна скупштина Савета Европе 1999. године донела „Препоруку о контроли служби унутрашње безбедности држава чланица“, а у којој се предлаже следеће: • службе унутрашње безбедности треба да делују на законској основи са једином мисијом да заштите државну безбедност и друштвени демократски поредак; • оперативне активности ових служби треба да буду предмет судске власти и јасних услова о знацима криминала; • контрола служби унутрашње безбедности мора бити организована кроз сва три традиционална нивоа власти (законодавну, извршну и судску); • као допуна традиционалном виду контроле полиције препоручује се грађанска контрола и транспарентност у финансирању полицијског рада.³⁹⁵

Поред њеног начелног разматрања контрола полиције се може сагледати и на практичном нивоу, када се обично своди на процес **контроле законитости**. Њен значај Стевановић види у присутности две чињенице. Прва се односи на мисију полиције, која се дефинише као спровођење закона, а друга на законом прописана овлашћења полиције.³⁹⁶ Постојање ових двеју особености полицијског рада указују на висок ниво одговорности полиције за доследно спровођење закона уз неопходност поштовања начела законитости у примени полицијских овлашћења.

³⁹⁵ А. Recasens, „The Control of Police Powers“, *European Journal on Criminal Policy and Research* 3/2000, 265-6.

³⁹⁶ О. Стевановић, *Безбедносни менаџмент*, Београд 2012, 281.

То даље имплицира закључак да контрола законитости у раду полиције има преваходно за циљ да се њеном применом спречи извршење или, у случају њихове појаве, да се расветли и реши сваки вид прекорачења или злоупотребе полицијских овлашћења. То је уједно и разлог зашто је овај сегмент контроле рада полиције институционализован, оснивањем посебних контролних органа и тела за ту намену.

1.2. Облици и механизми контроле полиције

У научној и стручној литератури постоје различите класификације облика и механизма контроле полиције. Тако на пример, полазећи од постојеће политичке и законске одговорности полиције Васиљевић прави разлику између **политичке контроле** - ради се о испитивању да ли је неки посао обављен у складу са одређеним политичким одлукама, ставовима, начелним опредељењима и **правне контроле** - представља проверу нечијег понашања с обзиром на правна мерила.³⁹⁷

Полазећи од чињенице да предмет овог истраживања чине поступци полиције који, пре свега, представљају незаконито понашање (тј. кршење правних правила), самим тим се и правна контрола чини значајнијом за ову расправу. Иначе, у литератури се напомиње како се правна контрола полиције може спроводити на два начина: 1) *путем надзорних механизма* – заснива се на концепту праћења поступања полиције, које има за циљ утврђивање, исправљање или кажњавање незаконитог или непримереног понашања и 2) *применом професионалних и етичких стандарда „правилног понашања“* – циљ је да се изгради правилан начин размишљања полицајаца о послу и задацима које обављају и тиме контролише њихово поступање.³⁹⁸

На ову класификацију се надовезује подела која прави разлику између **пасивне контроле** - укореењена у индивидуалистичкој концепцији одговорности, примењује се онда када се појединац позива на одговорност у вези са примећеним прекршајем организационих норми, вредности или правила и **активне контроле** – почива на појму одговорности као врлине, која повлачи верност и савест, због чега се концентрише пре свега на изградњу одговорности према себи, повезујући је са одговорношћу према другим појединцима и организацији.³⁹⁹

³⁹⁷ Д. Васиљевић, *Законитост управе и дискрециона оцена*, Београд 2012, 131-2.

³⁹⁸ R. Roberg, J. Crank, J. Kuykendall, *op. cit.*, 416.

³⁹⁹ C. Davids, *Conflict of interest in policing*, London 2008, 262-3.

Приметно је да највећи број аутора, као критеријум класификације, узима *лоцираност* средстава и носиоца контроле у односу на полицијску институцију, правећи разлику између **унутрашње** и **спољне** контроле. Још један често коришћен критеријум поделе је *правна утемељеност* контролне функције, а према којој се сви облици и механизми контроле деле на **формалну** - контролу врше нарочито правно овлашћени органи (нпр. дисциплински органи, суд) и **неформалну** - контролу врше остали друштвени субјекти (нпр. интересне групе, јавно мњење).

На ово запажање се надовезује следећа констатација: „Не врши се свака контрола кроз механизме који искључиво контролишу. Неки процеси су експлицитно осмишљени за вршење контроле, а други потпомажу при контроли.“⁴⁰⁰ Другим речима, за контролу полиције су надлежни, пре свега, они субјекти (органи) којима је вршење контроле примарна функција (нпр. Сектор унутрашње контроле), с тим да у тај процес могу бити укључени и неки други субјекти (органи, организације), који се узгредно баве и контролом поступања полиције (нпр. медији).

1.2.1. Електронска средства као особени извори контроле полиције

Оправданост засебног излагања тзв. „електронске контроле“ рада полиције проналазимо у чињеници да она представља модеран и технолошки иновативан израз традиционалних облика контроле полиције.

Једна од најзначајнијих иновација овог типа, а која у последње време бележи значајну експанзију, јесте **систем раног упозорења и интервенције** (енг. *Early Warning and Intervention Systems - EWIS*). У питању је аутоматизовани електронски систем, који истовремено прати бројне индикаторе (нпр. учесталост примене силе у раду полицајца-појединца; неповољни извештаји о радном учинку; број жалби грађана на поступање полицајца итд), омогућавајући тако надзорницима објективну процену да ли одређени аспекти понашања полицијских службеника могу бити показатељи одређених проблема као што је рецимо стрес или други психофизички проблеми.⁴⁰¹ Рано откривање ових показатеља омогућава благовремену интервенцију надзорника и спречавање наступања већих последица.

⁴⁰⁰ D. Bayley, (1990), *op. cit.*, 161.

⁴⁰¹ K. Amendola, “Stress and Police Work” - in: *Encyclopedia of Police Science* (ed. J.R. Greene), New York 2007, 1212.

Ова техника „профилисања интегритета полицајца“,⁴⁰² како је још називају, базирана је на тзв. „систему поен и застава“ (енг. *point and flag system*) - застава упозорења се подиже када полицајца скупни одређен број поена одмерених на основу утврђених индикатора у одређеном временском оквиру (обично у периоду од 12 месеци).⁴⁰³

Корисност *EWIS*-а у контроли полиције је неспорна, посебно уколико се узме у обзир проактивни карактер овог облика контроле. Чињеница је да су овакви системи у почетку замишљени као модел контроле понашања полицајца-појединца. Требало би, међутим, размислити о њиховом усмеравању и према појединачним организационим јединицама полиције или особеним подручјима рада, јер је на тај начин могуће установити концентрисаност незаконитог поступања полицијских службеника, пружајући основ за интензивирање контроле у тим жариштима.

Са развојем електронике, а посебно унапређењем компјутерских софтвера и *GPS* технологије, значајно су проширене могућности контроле рада полиције, на тај начин што класичан стационарни надзор све више уступа место **контроли са дистанце** - омогућава директан увид надзорника над поступањем полицијског службеника без потребе за његовим непосредним присуством на лицу места.⁴⁰⁴

Чињеница да је овакав систем контроле недавно уведен у полицијску праксу у појединим земљама, док је у многим још увек у току експериментална примена, поуздани подаци о успеху, али и проблемима у његовом спровођењу се тек очекују у наредном периоду. До тада би могла бити значајна следећа запажања о ризицима и препрекама у спровођењу овог облика контроле: • лош софтверски дизајн; • недовољан број обучених људи који би применили инсталирану технологију; • отпор полицијских службеника према оваквим системима надзора, уколико нису довољно јасно образложени и оправдани и • злоупотреба технологије, посебно кад је у питању заштита права на приватност.⁴⁰⁵

⁴⁰² S. Walker, G.P. Alpert, D.J. Kenney, „Early Warning System for Police: Concept, History and Issues“, *Police Quarterly* 2/2000, 133.

⁴⁰³ T. Prenzler, *op. cit.*, 119.

⁴⁰⁴ Овај вид контроле се обично остварује посредством „Система телевизије затвореног кружења“ (енг. *Closed-Circuit Television – CCTV*), а који у себи интегрише две кључне компоненте: 1) *видео-камере* - обично се постављају у патролна возила, иако постоји могућност да их носе и полицијски службеници као саставни део своје опреме (у овом случају је реч о минијатурним камерама које се постављају на одећу/униформу или капу/шлем) и 2) *центар за мониторинг* - лоциран је углавном у командно-оперативном центру или дежурној служби конкретне организационе јединице полиције, из ког надзорници могу непрестано да надгледају рад извршилаца на терену.

⁴⁰⁵ L. Holms, *op. cit.*, 54.

Извесно је да ова веома осетљива област захтева прецизно правно уређење, где би се, између осталог, требало нагласити да сврха примене конкретних уређаја има искључиво интерни карактер (анализа полицијских интервенција у циљу унапређења рада; контрола правилности поступања полицијских службеника). Такође, сходно императиву заштите приватности, јавно објављивање снимљене грађе би требало тумачити као злоупотребу и као такво адекватно санкционисати. Истовремено, како би се спречила ова појава, потребно је регулисати поступке коришћења, складиштења и чувања ових података.

Ново откриће у надзору полиције представља повећана видљивост њеног рада кроз учестало коришћење незваничних медија, одређених у **аматерским видео-снимцима** - садржаји снимљени од стране анонимних појединаца, који су се случајно затекли на месту полицијске интервенције. Разлике између аматерског и званичног видео-снимка (новинских и ТВ репортера) стварају једну нову динамику у раду полиције, али и у контроли њеног рада. При том, како Визлер (Wisler) напомиње, кључна разлика је што званични снимци и странице новина представљају „јавно око“ (енг. *public eye*) док су анонимни видео-снимци „очи јавности“ (енг. *public's eyes*).⁴⁰⁶

Посебну вредност аматерских видео-снимака чини *непосредност* снимљеног садржаја, а који наизглед представља тачку гледишта грађана, што драматично повећава њихов кредибилитет. Још једна њихова значајна карактеристика је *објективност*. Наиме, на супрот званичним снимцима, ови садржаји не приказује монтиран догађај, већ активности које се спонтано одвијају. Додамо ли овоме како такви снимци понекад представљају једини извор сазнања о конкретној појави, њихова употребна вредност у сагледавању и оцени рада полиције се значајно повећава.

Појавом незваничног (аматерског) снимања „полицијске тајне“ се више не могу лако скрити, чиме се и „рањивост“ полицајаца драматично повећала. Поред тога, квалитет видео снимака је довољан да се емитује преко интернета или телевизијских мрежа и тиме постане лако доступан јавности. Ови снимци су такође прихватљиви на суду као доказ. Све ове одлике појачавају притисак на полицију и подстичу их да изврше реформе у два правца - да повећају механизме интерне контроле и да играју на карту транспарентности.

⁴⁰⁶ D. Wisler, „Video Monitoring reduces Police Brutality” - in: *Police Brutality* (ed. S. Fitzgerald), Greenhaven 2006, 156.

2. СПЕЦИФИЧНОСТИ СУПРОСТАВЉАЊА ОДРЕЂЕНИМ ВИДОВИМА ПРЕКОРАЧЕЊА И ЗЛОУПОТРЕБЕ ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА

2.1. Супростављање насилничком понашању полицијских службеника

Искуства показују очигледне разлике у контроли насиља полиције у свету. Поредeћи стање у овој области Бејли истиче како се контрола усмерава ка следећим подручјима: • реформа процедура за поступање по жалбама грађана (Британија, Тасманија); • охрабривање подношења жалби, поједностављење процедура и обука службеника задужених за пријем жалби (Јапан); • видљивије и стручније јединице за вођење истрага (Викторија, Нови Јужни Велс); • модификовање програма полицијске обуке у циљу унапређивања међукултурног разумевања и емпатије (Квебек, Лондон) и • обучавање за ненасилно решавање конфликта (Северна Територија, Лондон).⁴⁰⁷

Упркос различитим приступима контроли приметно је да се на два поља улажу највећи напори у правцу супростављања насиљу полиције. На првом месту, интенција је на формирању специјалних агенција и истражних органа изван полиције. Поред тога, традиционалне облике интерне контроле и класичне видове руковођења у полицији замењују нови приступи, као на пример раније помињани *EWIS*.

Међу предлозима како да се спречи или редукује насиље полиције издваја се организациони приступ решавању проблема, посебно у сегменту који се односи на управљање људским ресурсима. Извесно је, међутим, да мере, предузете на нивоу полицијске организације, неће имати значајнијег ефекта, посебно у погледу санирања постојећих антагонизама између полиције и грађана, уколико не буду праћене променама на ширем нивоу. То свакако не значи како те ограничености чине реформе унутар полиције излишним и да их стога и не треба спроводити. Напротив, промене на организационом нивоу представљају битан сегмент овог процеса и стога морају тећи паралелно са реформама на друштвеном нивоу.

Другим речима, уместо да ишчекују остварење видљивих промена на ширем друштвеном плану, па тек онда да доносе конкретна решења, унутар полицијске администрације морају бити свесни својих обавеза и одговорности. Сходно томе, они морају унапред планирати и спроводити бројне активности спречавања и редукације насилничког понашања припадника полиције. За потребе овог рада анализираћемо неке од тих активности.

⁴⁰⁷ D. Bayley, (1996), *op. cit.*, 289.

2.1.1. Обучавање за ненасилно решавање konflikata

Чињеница је да унутрашњи фактори углавном имају пресудан утицај на појаву насилничког понашања. Стога би се могло рећи како контролу насиља полиције треба спроводити превасходно на индивидуалном нивоу, и то кроз предузимање различитих терапија и превентивних психо-прегледа.

Значај овог приступа је несумњиво значајан, али свакако није и једини могући. Заправо, дејство унутрашњих порива и подстицаја за насилничким понашањем може се делимично осујетити и применом мера на организационом нивоу. У том погледу посебан значај може имати специјализована обука.

Као један од битних сегмената полицијске обуке у литератури се помиње обука у контролисању тзв. „плавог беса“ (енг. *blue rage*).⁴⁰⁸ Међутим, да ли човек може научити да свесно контролише емотивне процесе, и у том смислу, развити способност и вештину да поступа професионално, упркос стресним и конфронтацијским условима. Судећи по неким искуствима, **контролисање осећања**, у смислу задржавања хладнокрвности и под стресним околностима је могуће научити.

Говорећи о томе Милер напомиње како се ова обуку мора, пре свега, схватити као „помагање полицајцима да науче како да *обезличе* неизбежне увреде и нападе који долазе са њиховим послом.“⁴⁰⁹ Другим речима, увреде и провокације које доживљавају током интервенција полицијски службеници би требали тумачити као саставни и готово неминовни део природе посла који обављају.

Штавише, како се у једном објашњењу наводи, „пожељно је да агресивне реакције као последице фрустрираности полицијски службеник уврсти у подручје нормалних људских начина понашања, како не би дозволио да и он сам буде увучен у агресивност.“⁴¹⁰

Имајући у виду природу полицијске функције и њену основну улогу у једном друштву, од припадника полиције се с правом очекује да делују у правцу смиривања тензија и спречавања насилних инцидената, чак и када им се чини да нема основа за такав приступ. Сходно томе, у склопу полицијске обуке акценат треба ставити на развијање и унапређење вербалних вештина, посебно у ситуацијама када се интервенише према ирационалним појединцима.

⁴⁰⁸ К. Russell-Brown, *op. cit.*, 69.

⁴⁰⁹ L. Miller, *op. cit.*, 41.

⁴¹⁰ E. Bieler, *op. cit.*, 158.

Заправо, едукативни програми и тренинзи, усмерени ка редукцији употребе силе, њеном избегавању и изналажењу алтернатива, требали заузимати приоритетно место у обуци припадника полиције. Истина, не може се очекивати од сваког полицајца да постане максимално трпељив, али већина њих може бити макар обучена да посматра алтернативе насиљу као средство за безбедан и ефикасан рад.

У том смислу се посебно вредном сматра **обука управљања конфликтима** (енг. *Conflict management training*). Овакве тренинге је потребно базирати на што реалнијим ситуацијама, будући да је доказано да такви методи пружају много веће шансе за постизање добрих резултата. Један од успешнијих начина осигурања обуке која одговара стварним потребама полицијског занимања јесу *role play* сценарији. Како би се ови наставни садржаји обезбедили прибегава се темељном разматрању претходно документованих стварних сусрета полиције и грађана, да би се сви они случајеви који се сматрају корисним и употребљивим уврстили у план и програм обуке.

При том, конкретни случајеви се током обуке поново „оживљавају“, кроз играње додељних улога полицајца и осумњиченог. Реалност сусрета „један-на-један“ представља кључну предност овог вида обуке у односу на многе интерактивне програме учења, а који су постали доступни последњих година, као што је на пример филмска стрељана.⁴¹¹

Паралелно с тим, код полицијских регрута, али и активних припадника полиције, мора се развијати свест о вишеструком значају ненасилног решавања конфликта, где посебно требају имати у виду превентивни ефекат таквог приступа, у смислу спречавања сукоба и смањења последица по грађане, али и њих саме. Давање већег простора ненасилним методама у раду полиције нема само лични већ и друштвени значај. Наиме, користећи сваку прилику да без прибегавања сили изврше задатак полицајци показују личним примером како се конфликти могу решавати мирним путем.

На крају треба истаћи да се обука за ненасилно решавање конфликта треба спроводити континуирано, представљајући значајан сегмент перманентне едукације полицијских службеника. Разлози за то су бројни, али један од најважнијих је да ће вештине за редукцију и превенцију насиља вероватно атрофирати и постати бескорисне ако полицајци не пролазе чешће кроз тренинг за обнављање наученог.

⁴¹¹ J. Fyfe, *op. cit.*, 169.

2.1.2. Јасније регулисање поступања у потенцијално насилним ситуацијама

Прецизно регулисање процедура поступања у ситуацијама у којима је повећан ризик од незаконите употребе средстава принуде представља битан предуслов спречавања таквих појава. Сходно томе, намеће се потреба дефинисања јасних и недвосмислених смерница, а које би представљале сликовит опис могућих начина поступања са понуђеним законским решењима.

Гелер (Geller) и Скот (Scott) су приметили да кључни фактор, који стоји на располагању неком полицајцу при суочавању са потенцијално насилном ситуацијом, произилази из обуке за смањење насиља. То обухвата доношење одлуке како и када да се уђе у ситуацију, које мере предострожности да се користе, стварање навике за проверу места злочина у циљу идентификовања опасности и као најважније, да ли постоји алтернатива употреби силе.⁴¹²

Овде је важно подсетити на чињеницу да полицијски службеници исказују највећу спремност да користе силу када им је **угрожена сигурност**. Извесност повређивања и губитка живота у обављању службене дужности је реалност полицијске професије, што се не може оспорити. Како Хенри (Henry) објашњава: „У ниједној другој професији, у којој може доћи до смрти на послу, могућност за сусрет са сопственом смрћу, као последицом инструменталног насиља, није тако битан елемент субјективне или објективне реалности те професије, као што је случај са полицијом.“⁴¹³

Због овако специфичног карактера њиховог занимања припадници полиције су склони да у готово свакој ситуацији и сусрету препознају потенцијалну опасност од угрожавања њиховог живота и телесног интегритета. Стога би се могло закључити како су готово све ситуације с којима се полицајци сусрећу потенцијално насилне и да би сходно томе требало у потпуности ревидирати поступање полиције.

Иако овакво схватање и није толико далеко од истине, сматрамо да би се посебне мере контроле требале фокусирати преваходно на оне полицијске интервенције за које постоје поуздани показатељи и докази о извесности незаконитог коришћења силе, односно прекорачења њене употребе. Овакав карактер имају, пре свих, интервенције полиције приликом **успостављања јавног реда и мира нарушеног у већем обиму** (нпр. сузбијање масовних демонстрација).

⁴¹² према: R. Parent, S. Verdun-Jones, *op. cit.*, 434.

⁴¹³ V. Henry, *Death Work: Police, Trauma and the Psychology of Survival*, New York 2004, 37.

Карактеристика ове проблемске ситуације је што су учесници нереди најчешће преплављени бујицом негативних емоција према полицији и оснажени деструктивном енергијом која, под утицајем психологије масе, константно прети да доведе до ескалације сукоба. Способност да се у оваквим околностима сачува „хладна глава“ и да се донесе рационална одлука (нпр. судржавање од примене средстава принуде) под великим је знаком питања.

Претходно искуство полицијских службеника у сличним ситуацијама, а посебно искуство старешина који руководе и усмеравају поступање извршилаца на терену, може бити од велике помоћи. Полицијски руководиоци су ти од чије одлуке зависи да ли ће средства принуде уопште бити употребљена и у ком интензитету. Пожељно је да се изрицање такве наредбе одлаже колико год је могуће у датим околностима (нпр. докле постоје алтернативне опције). Уколико се пак принуда покаже неопходном, треба је користити сразмерно и уз обавезу наношења што мањих последица. Сходно томе, треба избегавати употребу смртоносне силе, јер је извесно да би се у оваквим околностима тиме могле проузроковати фаталне последице.

Потенцијално насилном ситуацијом може се сматрати и **сусрет с емоционално нестабилним лицима**, посебно уколико су наоружани и очигледно опасни. У оваквим ситуацијама тактичко повлачење полиције и ангажовање преговарача може се показати корисним решењем, јер је на тај начин могуће бар привремено неутралисати намере и акције тог лица. У међувремену се пружа могућност за формирање оперативног тима и прављење конкретног плана акције, који ће обухватити смишљену реакцију, уз евентуалну употребу силе, али која није смртоносна.

Резултати ранијих истраживања указују како се потенцијално насилном ситуацијом могу сматрати и **потере**, посебно ако узмемо у обзир учесталост коришћења неоправдане силе по окончању потере, а што је обично подстакнуто гневом полицијских службеника. Савремени стандарди сада постављају оштре границе у дискреционој оцени полицајца да ли да започне потеру или не. Контрола поштовања процедура учешћа у потери моторним возилом и њено смањивање на разумну меру обухвата следеће: • добар разлог за потеру (озбиљност злочина); • разлог за престанак потере (сигурност пролазника); • ограничење брзине (30% до 40% изнад прописаног ограничења); • супростављање митовима о вредности потере.⁴¹⁴

⁴¹⁴ Т. Prenzler, *op. cit.*, 127.

Извесност незаконите употребе силе може се повезати и са спровођењем полицијских **рација**. Сходно томе, њихово спровођење треба посебно уредити. У том смислу, вршење претходних оперативних провера је битно, пре свега, ради уверења да је одабрана права локација за рацију и да постоје минимални ризици од угрожавања сигурности поступајућих службеника. Поред тога, неопходан је план акције, са јасном поделом рада и ланцем команде. При том, треба размишљати о видео снимању акције, где је то могуће, јер је извесно да ће таква мера донекле одвратити полицајце од лошег понашања, али ће и обезбедити неопходне доказе у случају подношења жалби грађана на поступање полиције.

Са употребом прекомерне силе, тачније применом тортуре, често се повезује мера **испитивања осумњиченог**. Упркос раширености механизма за контролу тортуре и императива њихове примене,⁴¹⁵ постоје очигледни докази да је тортуре и даље присутна у пракси служби безбедности, што само потврђује како је на плану спречавања ове појаве неопходно предузети још читав низ мера.

Сходно томе, Бабовић истиче како би, у сагласности са Конвекцијом против тортуре (Члан 10), „забрана и кажњивост тортуре требали бити укључени у правила или инструкције које се издају, а у складу с полицијским дужностима и функцијама, невезано за постојање забране у интернационалном или националном законодавству.“ Поред тога, овај аутор сматра како би у складу с Конвенцијом (Члан 2) „полицајце требало опомињати да су појединачно одговорни за тортуре, односно да наредба од претпостављеног официра или носилаца власти не може бити оправдање за тортуре“.⁴¹⁶

2.1.3. Контрола и ограничење употребе ватреног оружја

Чињеница је да у решавању неких проблемских ситуација ватрено оружје још увек нема адекватну алтернативу, због чега се оно и даље сматра неопходним у раду полиције. Ова околност чини важним **дефинисање политике употребе смртоносне силе** и контроле њене примене.

⁴¹⁵ Вредно је подсетити да је забрана тортуре постала основа фундаменталног права онолико колико то прописују међународни инструменти и уставни закони појединачних држава. Поред тога, неколико међународних тела је успостављено да решавају проблеме тортуре, а можда најважнији међу њима је „Комитет Уједињених Нација против тортуре“, који је утврђен Чланом 17. Конвенције против тортуре, са задатком да надгледа његову имплементацију.

⁴¹⁶ В. Babović, *op. cit.*, 379.

Сходно томе, вредно је подсетити да бројне студија нуде доказ како „спровођење рестриктивне политике и појачане мере интерне контроле имају за резултат смањену употребу ватреног оружја.“⁴¹⁷

У последње време се, као један од предлога за ефикаснију контролу употребе смртоносне силе, наводи **оснивање независних комисија**, задужених за праћење овог сегмента рада полиције. Панч сматра како би ова комисија могла, између осталог, „подићи питање наоружања на један принципијелан и предвидив став о питању оружја у друштву, реакцији полиције према поседовању оружја и злочинима извршеним употребом ватреног оружја, али и о примени смртоносне силе од стране полиције уопште.“⁴¹⁸ Међутим, да би овакав облик контроле функционисао у пракси неопходно је испунити бројне предуслове, а пре свега, подићи свест унутар саме полиције о важности и неопходности независне контроле њеног рада.

Политика употребе ватреног оружја у поступању полиције треба јасно да промовише заштиту права на живот. Стога је потребно снажно подржавати принцип употребе смртоносне силе као крајње опције, чега посебно морају бити свесни полицијски службеници, бирајући њено коришћење само онда када је то апсолутно нужно, односно када исцрпе све алтернативе које им стоје на располагању. У том смислу, *уздржаност* би се требала сматрати кључним принципом.

Како би се смањиле смртне последице, а успешност извршења службеног задатка и даље била загарантована, потребно је припадницима полиције пружити што већи избор **алтернатива смртосној сили**. У полицијској пракси је, иначе, евидентно проширење капацитета принуде различитим несмртоносним средствима.

Према подацима Министарства правде САД из 2000. године у 87% локалних полицијских одељења и свим полицијским организацијама у градовима са преко милион становника постојала су правила о коришћењу једног или више несмртоносних средстава принуде: 91% одељења је одобрило употребу хемијских средстава, 13% одељења је одобрило употребу светлосних граната, 7% одељења је одобрило електро-омамљујуће оружје. Употреба паса се такође сматра алтернативом смртосној сили. Утврђено је да су већа полицијска одељења склонија да користи псе (конкретно 90% одељења који служе популацији бројнијој од 100.000 користи псе).⁴¹⁹

⁴¹⁷ B. Smith, *op. cit.*, 544.

⁴¹⁸ M. Punch, (2011), *op. cit.*, 196-7.

⁴¹⁹ према: S. Dempsey, S. Forst, *op. cit.*, 397.

Поред тога, у последње време је приметно опремање полиције новим техничким средствима, а која су због својих карактеристика завредила назив **несмртоносно оружје**.⁴²⁰ У том погледу је нарочито индикативан електрични пиштољ – *taser*. Оружје са оваквим принципом рада погодно је за полицијске интервенције где је законита употреба ватреног оружја неизбежна, што га чини његовом кључном алтернативом. При том, за разлику од ватреног, употребом оваквог оружја настанак штете и озбиљних повреда смањен је на минимум.⁴²¹

Сматра се како је коришћење несмртоносног оружја нарочито ефикасно у следећим ситуацијама: • савладавање отпора и привођење осумњичених извршиоца тешких злочина, • сукоб са појединцима наоружаним хладним оружјем и • решавање ситуација са таоцима.⁴²² Овом запажању бисмо могли додати како би распрострањена употреба несмртоносног оружја вероватно довела до смањења кривичних пријава против полицајаца због насилничког понашања, до смањења исплате надокнаде штете и инвалиднина, али и до побољшања слике о полицији у јавности, у којој је иначе углавном препознатљива као симбол репресије.

2.2. Супростављање коруптивном понашању полицијских службеника

Због изузетно комплексне природе и вишеструке условљености корупције у полицији готово ниједна појединачна акција усмерена ка њеном супростављању неће дати жељене резултате уколико није део свеобухватног приступа овом проблему. Другим речима, системски приступ представља кључни предуслов супростављања корупцији у једном друштву, а који подразумева усклађеност примене свих мера и механизма у појединим областима и секторима са националним стратешким планом за супростављање овој појави.

⁴²⁰ Према једној од постојећих дефиниција „несмртоносно оружје служи за онеспособљавање људи, изазивањем пролазних штетних последица по њих, а које нестају убрзо по престанку њиховог дејства, односно у кратком временском периоду.“ /Д. Субошић, „Појам несмртоносних оружја“, *НБП – Наука, Безбедност, Полиција* 1/2006, 107/.

⁴²¹ Ипак, како би се повећала одговорност корисника у *Taser* је уграђен систем за праћење, који ради на принципу остављања ID ознаке приликом његовог коришћења. Поред тога, у њега је уграђен и софтвер који меморише време и датум сваки пут када се окидач повуче. Преузимањем меморисаних података омогућено је утврђивање режима и учесталости употребе овог оружја, али и његове злоупотребе, чиме је и одговорност корисника већа него код било ког другог оружја /R. Smith, “Tasers prevent Excessive Force” - in: *Police Brutality* (ed. S. Fitzgerald), Greenhaven 2006, 144/.

⁴²² W.C. Bailey, „Less-Than-Lethal Weapons and Police-Citizen Killings in US Urban Areas“, *Crime and Delinquency* 4/1996, 536.

Међутим, чак и тада се не сме превидети чињеница да се корупција тешко може потпуно искоренити. То свакако не значи како је супростављање корупцији узалудан посао, већ да приликом стварања конкретних планова треба бити свестан њихових реалних домета. Сходно томе, чини се да стратегије које имају за циљ редукацију корупције имају реалније основе, а тиме и веће шансе за успех. Сингапур се помиње као земља у којој је веома успешно смањења корупција, а за тај успех се најзаслужнијом сматра посвећеност владе решавању овог проблема.⁴²³

Извесно је да би се супростављање корупцији у полицији требало одвијати у склопу једног свеобухватног процеса друштвених реформи. Ипак, паралелно с тим, и унутар полицијских организација се морају спроводити бројне активности на плану супростављања корупцији у властитим редовима. Штавише, сматра се да је „најефикаснија управо контрола корупције која се спроводи унутар саме институције, јер она уистину представља прву линију одбране од корупције.“⁴²⁴

Чињеница је да успешност контроле битно зависи од приступа који заговарају саме полицијске организације. Искуства показују да је тај приступ најчешће базиран на концепцији „трулих јабука“, а који се фокусира на примену репресивних мера. Како се наводи: „У полицијским организацијама постоји тенденција да се о корупцији мисли као о привременом и нераспрострањеном проблему, који је могуће решити 'хируршким' захватом, као да је малигни канцер, како би се повратиле иначе здраве агенције.“⁴²⁵ Скорија истраживања недвосмислено показују да се и у контроли корупције у српској полицији тежиште ставља на примену реактивних мера.⁴²⁶

Међутим, да концепција „трулих јабука“ не одговара реалним показатељима корупције у полицији, доказују резултати истрага независних комисија широм света. Штавише, открића „Моленове комисије“ о корупцији у њујоршкој полицији показују како конкретан проблем не само да се може вратити, већ и да може прогредирати ка озбиљнијим видовима полицијских злоупотреба. То представља јасан сигнал за опрезност приликом осмишљавања и спровођења конкретних мера, али и као подсетник да константно преиспитујемо делотворност појединих механизма, а које би по потреби требало преиначити, пратећи промене које су у међувремену наступиле у областима које се контролишу.

⁴²³ L. Holms, *op. cit.*, 50.

⁴²⁴ Б. Симеуновић-Патић, (2011), *op. cit.*, 50.

⁴²⁵ M. Punch, (2000), *op. cit.*, 317.

⁴²⁶ B. Simonović, „Корупција у полицији – strateški pristup staroj, ali (još) uvek aktuelnoj sigurnosnoj ugrozi“ – у: *Nove sigurnosne ugroze i kritična nacionalna infrastruktura* (ur. K. Antoliš), Zagreb 2013, 324.

Конвенционална мудрост се недавно заокренула у смеру у ком се корупција види као *скоро универзална и трајна брига*. Овај нови реализам одражава решење супростављања корупцији у полицији које почива на два стуба - агресивне истраге и промовисања полицијског интегритета. Остварење ових принципа, међутим, захтева испуњење низа предуслова.

Конкретно, у првом случају, ефикасно сузбијање корупције захтева, пре свега, озбиљна улагања у развој људских ресурса и усавршавање метода откривања и расветљавања дела корупције. Са друге стране, за полицијске организације предстоји озбиљан посао промовисања и развијања позитивне професионалне културе међу њеним припадницима, а које би подразумевало повећање транспарентности рада, одржавање морала и јачање интегритета полицијских службеника. Штавише, због саме чињенице да ове мере носе у себи огроман потенцијал заштите од настанка корупције, њиховој примени би требало дати приоритет.

2.2.1. Јачање професионалног интегритета

Након истраживања антикорупцијских стратегија у полицијама 25 земаља, а чији налази су објављени у публикацији „Прелазак преко танке плаве линије“, организација *Transparency International* је дошла до закључка како „развијање професионалног интегритета представља најуспешнију меру у борби против корупције у полицијским редовима“.⁴²⁷

Извесно је да полицајци не ступају у службу с намером да крше закон. Већином је реч о идеалистима, посвећеним поштовању закона и моралним принципима. Баш зато је **обука из полицијске етике** важна у очувању оваквог става. Како истиче Андерсон (Anderson): „Обука у развијању професионалног интегритета није једнократног карактера. Она је трајна потреба, процес који полицајац треба да прође више пута током своје професионалне каријере.“⁴²⁸ Другим речима, да би процес развијања и очувања професионалног интегритета био успешан неопходна је његова систематска и континуирана примена.⁴²⁹

⁴²⁷ *Najuspešnji postupci za borbi protiv korupcije*, Beograd 2004, 152.

⁴²⁸ L. Anderson, „Unutrašnja kontrola“ –u: *Uputstva za očuvanje policijskog integriteta*, Geneva 2012, 168.

⁴²⁹ Сходно томе сматрамо добрим решење које су применили у полицији Републике Словеније, формирајући посебно тело (организациону јединицу) које се искључиво бави планирањем и спровођењем мера усмерених ка јачању професионалног интегритета.

Чињеница је да су полицијски службеници у раду често суочени са тешким изборима, због чега очекују да их неко усмери ка правом решењу. У извештају „Комисије за акредитовање полицијских агенција“ (*Commission on Accreditation for Law Enforcement Agencies - CALEA*) истиче се да су „добро обучени полицајци генерално боље припремљени да поступају одлучно и исправно.“⁴³⁰ Сходно томе, увођење различитих програма едукације из полицијске етике би се вероватно показало продуктивним.

Ово је несумњиво сложен процес, који захтева више носилаца. Извесно је, међутим, да они морају бити стручни, у смислу оспособљености (за извођење обуке) и компететивности (да познају специфичности коруптивних изазова у полицији, како би на темељу њих дефинисали и другим предочили адекватна решења). Стога би едукаторе требало тражити унутар саме полиције, и то међу оним службеницима које, поред поменутих предиспозиција, красе високе моралне вредности, јер само такви појединци имају право да другим деле савете о поштењу и моралности.

Истина је да у овом процесу **лидерство** игра готово одлучујућу улогу. Од руководилаца у полицији, а посебно од непосредних старешина, очекује се нарочит допринос у развијању и очувању интегритета међу запосленима. Поред подстицања поштовања професионалних стандарда, они би требали приклонити већу пажњу контроли оних процеса унутар организације који представљају факторе ризика од коруптивног понашања. Додуше, питање је колико они имају времена да се, поред свих других задатака за које су надлежни, озбиљно посвете решавању и овог проблема. Због тога треба размислити о утврђивању приоритета у раду полицијских руководилаца, али и могућој прерасподели надлежности.

Не треба, међутим, изгубити из вида чињеницу да и непосредни извршиоци на терену могу бити искоришћени у овом процесу. У том погледу, акценат би требало ставити на **менторству и надзору над малим групама**. Ефикасност и делотворност овог облика контроле, међутим, захтева испуњење бројних предуслова. Пре свега, за полицајце-менторе би требало бирати савесне појединце, у којима ће други полицајци, а посебно они на почетку каријере, пронаћи позитивне узоре, али и који ће им искрено помоћи да донесу исправну одлуку када се нађу у дилеми.

⁴³⁰ M. White, "Identifying Good Cops Early: Predicting Recruit Performance in the Academy", *Police Quarterly* 1/2008, 33.

На тај начин би овај вид контроле могао бити искоришћен и као један од механизма спречавања утицаја корозивних елемената полицијске културе, уз истовремено подстицање огромног потенцијала ове културе у правцу стварања здраве атмосфере у радном колективу. При том, конкретне мере би требало прилагодити дијагностикованом стању унутар организације, а које би се утврђивало претходно спроведеним **тестирањем интегритета запослених**.⁴³¹

Значај овог тестирања је несумњиво значајан, пре свега, за идентификовање раскорака између званичних етичких стандарда и поступања у стварности. Међутим, чињеница да је процес базиран на анкетирању доприноси могућности да на резултате утичу уобичајене необјективности овог метода. Како би се донекле превазишли недостаци овог приступа у полицијској пракси се примењује и тестирање интегритета базирано на провери понашања на терену. Како објашњава Андерсон: „Тест интегритета је симулација прилике за корупцију, с циљем да се разоткрије неморално и корумпирано понашање или полицајац склон корупцији.“⁴³²

Конкретно, у њујоршком полицијском одељењу се годишње обави више од 1.500 оваквих провера, а прикупљени подаци пружају поуздане емпиријске доказе о степену корупције. Број провера које показују умешаност у корупцију је значајан када је реч о онима које су усмерене на конкретне осумњичене појединце. Око 20 % таквих провера има исходиште у кривичном гоњењу и отпуштању полицајаца. Насупрот томе, у свега 1 % случајева је при случајним проверама поштеђе пало на испиту.⁴³³

Битно је напоменути да се пре њиховог спровођења ове провере морају брижљиво испланирати како би се избегла могућност да буду окарактерисане као подстрекавање, односно да ниједан полицајац не може тврдити како је „намамљен“ на акт корупције. Заправо, рад контролора се овде своди на посматрање и праћење конкретне ситуације и евидентирање коруптивне трансакције, што чини овај вид тестирања интегритета реалистичнијим, а тиме и поузданијим од тестирања путем анкете.

⁴³¹ Као стандардан метод за дијагностику интегритета полицијских службеника примењује се анкета о „етичкој клими“. У њој се од испитаника тражи да оцене озбиљност престапа обуваћених у сценарију и спремност да исте пријаве, користећи различите скале, на основу којих се добијени подаци квантификују и користе у статистичким анализама. У досадашњој пракси се посебно издвојила „MFI Скала“ (*McCormack-Fishman Improbability Scale*) - састоји се од осам исказа и три могуће перспективе (личне, пројекције претпостављеног и пројекције колеге) с којим респондент изражава своје (не)слагање. Овај методолошки приступ се иначе показао нарочито вредним у научном истраживању корупције у полицији, о чему сведочи његова учестала примена (на шта ћемо указати у емпиријском делу рада).

⁴³² L. Anderson, *op. cit.*, 165.

⁴³³ *Najuspešniji postupci za borbu protiv korupcije, op. cit.*, 150.

Поред тога што пружа вредне емпиријске доказе о степену корупције међу полицајцима, он може предочити и веома корисне лекције о снази и слабостима уобичајених механизма контроле. Те лекције касније могу бити искоришћене у процесу осмишљавања програма обуке из професионалне етике и развоја професионалног интегритета, али и за креирање делотворније политике контроле корупције, кроз унапређење стилова надзора над радом полицајских службеника на терену, а посебно у оним областима које се сматрају коруптивним чвориштима.

2.2.2. Смањење прилика и могућности за коруптивно понашање

Спровођење антикоруптивних мера у полицији битно олакшава постојање **коруптивних чворишта**. Углавном је реч о оним областима у којима припадници полиције имају регулаторне моћи, као на пример сузбијање порока, или где поседују монопол у доношењу конкретних одлука, као што је рецимо издавање различитих дозвола и докумената спољним субјектима.

Њубрн напомиње како три ствари настају из ове чињенице: 1) предвидљивост корупције треба да омогући „обазриво предвиђање“ опасности; 2) „подложне појединце“ не треба стављати у ситуације у којима су прилике посебно примамљиве за њих (на пример, то могу бити полицајци за које се зна да имају проблеме са дуговима); 3) могуће је смањити прилике за корупцијом у одређеним областима уколико се полицајцима одузме или смањи дискреционо право доношења одлука.⁴³⁴

Иако се усмеравање пажње ка овим високо ризичним областима чини логичним потезом не треба изгубити из вида чињеницу да таква мера може условити ефекат *премештања корупције* ка мање контролисаним ситуацијама и областима рада. Овде посебно треба имати у виду појединце код којих је развијена склоност ка корупцији, а због које константно трагају за новим приликама и могућностима да остваре коруптивну трансакцију.

У ранијем излагању смо истакли како корупција има тенденцију да се временом укорени у појединим организацијама, али и да се концентрише око одређене групе извршилаца, а који интерном социјализацијом у коруптивни процес настоје укључити нове учеснике. Оваквој негативној социјализацији су нарочито подложни млади и неискусни полицајци.

⁴³⁴ Т. Newburn, *op. cit.*, 46.

Отуда је од посебне важности да се они, већ на почетку своје професионалне каријере, додељују **полицајцима-менторима**, који ће својом личном савешћу, одговорношћу и интегритетом, позитивно утицати на своје „штићенике“.

Узимајући у обзир дејство групне динамике, поједини аутори сматрају како је корупцију могуће смањити **премештајима (ротацијом) особља**. Тако на пример, Пренслер сматра како је „крз трансфере људи могуће прекинути мрежу корупције која се развила на нивоу једне радне групе и да ће долазак новог особља представљати претњу, посебно уколико је утемељен систем обавезног пријављивања.“⁴³⁵

Међутим, колико год нам се чинила значајном, оваква мера носи са собом и одређене ризике. Пре свега, уколико се превиди чињеница да је код неког појединца већ развијена склоност ка корупцији, постоји бојазан да ће његовим премештањем доћи до *релокације корупције*. Са друге стране, премештајући стручног и поштеног појединца, постоји бојазан да ће његовим одласком претходна радна средина бити оштећена, у смислу губитка његовог знања и стручности, као и доброг примера који је нудио другима, својим моралним вредностима и поштењем.

Као решење ове ситуације нуди се нека врста баланса, као што је на пример ограничења рада на једној позицији на пет година. Но и поред тога, ротацију треба заснивати на добрим проценама ризика. Ако не постоји доказ о постојању корупције најбоље је оставити ствари онаквима какве јесу. Међутим, уколико сумња постоји најбоље је претходно спровести тестирање интегритета припадника конкретне полицијске организације, користећи за то претходно описане моделе, па уколико се сумње обистине, применити конкретне мере (премештања, кажњавања, отпуштања из службе).

2.2.3. *Развијање капацитета за откривање и расветљавање корупције*

Иако су превентивне мере и механизми несумњиво значајнији за супростављање корупцији у полицији, постоје мишљења да „полицијске службе морају задржати фокус на практичном, организационом и процедуралном оквиру за спровођење истрага корупције у властитим редовима.“⁴³⁶ У процесу супростављања корупцији у полицији би свакако требало приклонити посебну пажњу развоју капацитета и повећању људских и материјалних ресурса.

⁴³⁵ T. Prenzler, *op. cit.*, 130.

⁴³⁶ J. Moran, „‘Blue walls,’ ‘grey areas’ and ‘cleanups’: Issues in the control of police corruption in England and Wales“, *Crime Law and Social Change* 1/2005, 72.

Конкретно, када је реч о **развоју људских ресурса**, он би по неким ауторима подразумевао: • повећање броја полицајаца који се баве сузбијањем корупције и • обезбеђивање одговарајуће стручности и стална специјализација полицијских кадрова задужених за сузбијање корупције.⁴³⁷

Чињеница је да обезбеђење квалитетног и стручног особља, као и **усавршавање метода откривања и расветљавања дела корупције**, представљају битне предуслове ефикасног сузбијања ове појаве. На плану остварења такве замисли у свету се обично предлаже оснивање посебних органа или јединица, које би се искључиво бавиле откривањем и расветљавањем коруптивних дела. Коментаришући овакву иницијативу Корсианос (Corsianos) сматра како би таква јединица требала бити повезана са канцеларијом окружног тужиоца и бити овлашћена да истражује корупцију било ког јавног службеника, укључујући и полицајце.⁴³⁸

Због бројних специфичности коруптивних дела рад на њиховом откривању и расветљавању свакако заслужује посебан третман и особен приступ. У том смислу се чини разумним **формирање посебног одељења**, које би било задужено искључиво за истраге дела корупције. Међутим, док постојање овакве јединице има смисла у процесу супростављања корупцији на општем нивоу, поставља се питање њене оправданости на плану супростављања корупцији у полицији.

Наиме, будући да унутар полиције већ постоје службе које се баве контролом незаконитог поступања полицијских службеника, овакво решење би подразумевало поклапање надлежности, али и непотребно расипање материјалних и људских ресурса. Поред тога, оправдано је претпоставити да ће у једном тренутку други облици незаконитог понашања завредити овакву пажњу и да ће се, сходно првобитном предлогу, захтевати оснивање посебног одељења.

Отуда, сматрамо да треба више радити на **реформисању и унапређењу постојећег система унутрашње контроле** полиције, јачајући његове капацитете у супростављању корупцији. У том смислу су важне следеће препоруке: • неопходно је законски уредити овлашћења и разграничити надлежности у раду органа који чине интерни систем контроле, те обезбедити њихову координацију и • рад унутрашњих контролора требао би бити транспарентан институцијама спољашње контроле.⁴³⁹

⁴³⁷ D. Subošić, B. Otašević, N. Milić, „Primena preporuka za suzbijanje korupcije u policiji“ - u: *Suzbijanje kriminala i evropske integracije*, (ur. G. Milošević) Beograd 2010, 97.

⁴³⁸ M. Corsianos, „Police Corruption“ – in: *Battleground Criminal Justice* (ed. G. Barak), London 2007, 514.

⁴³⁹ S. Đorđević, J. Litvanski, *Zbirka predloga praktične politike za reformu policije u Srbiji*, Beograd 2012, 5.

2.2.4. Узбуђивање и заштита узбуђивача

Несумњиво најбољи извор информација о наводној корупцији у конкретној институцији представљају њени запослени, јер им таква позиција пружа и највећу могућност располагања таквим информацијама. Заправо, од спремности и воље запослених да пријаве коруптивно понашање обично зависи успешност целокупног процеса супростављања корупцији у једној организацији, јер њихова пријава често представља једини извор сазнања о конкретној појави.

Насупрот томе, уколико у радном колективу не постоји култура понашања која омогућава запосленима да без страха проговоре, а посебно ако дубоко верују да ће пријава корупције створити негативне последице, пре свега, по њих саме, већина ће радије изабрати да ћуте. На несрећу, такав избор не само да ће омогућити даље постојање корупције у несмањеном обиму, већ ће вероватно утицати и на њено повећање, јер како се наводи у једном објашњењу: „Ако сви ћуте, ако нико не реагује, ако нико не упозори на време, кривично дело остаје неоткривено и наравно да се тада не могу применити одговарајуће мере ни на плану репресије, ни на плану превенције.“⁴⁴⁰

Посматрајући примену мере **узбуђивања** (енг. *whistleblowing*) у контексту откривања корупције у полицији не треба изгубити из вида утицај неформалних вредности полицијске поткултуре, а пре свих њену затвореност, под чијим дејством се унутар полицијске заједнице развија мишљење како колеге не треба одати, што уједно ствара окружење у ком се и о корупцији не говори радо. Поред тога, овде не треба запоставити чињеницу да многи полицијски службеници одлучују да ћуте јер нису потпуно сигурни у позитиван исход својих пријава или због бојазни од последица, које ће њихова пријава изазвати (изопоштавање из групе, реваншизам).

Упркос овим препрекама, које додуше нису наивне, увођење система узбуђивања у процес супростављања корупцији у полицији је неминовно. Међутим, да би се то и остварило, претходно је потребно испунити бројне предуслове, а пре свега, законски уредити ову област, где би поред самог процеса узбуђивања требало предвидети и мере **заштите узбуђивача**.⁴⁴¹

⁴⁴⁰ J. Ćirić, et al., *Korupcija – problemi i prevazilaženje problema*, Beograd 2010, 143.

⁴⁴¹ Овде је вредно подсетити да се од 5 јуна 2015. године и у нашој земљи примењује „Закон о заштити узбуђивача“ /Службени гласник Републике Србије бр. 128/2014/. Сходно томе, очекујемо да ће у скорије време бити спроведена евалуативна истраживања како би се оценила применљивост овог закона у пракси.

Ова заштита конкретно подразумева да узбуњивач не сме доживети одмазду због тога што је подигао глас. Наравно, то не значи ни да је узбуњивачу све допуштено. Заправо, јавна одговорност треба да прати сваки покушај којим се охрабрује обелодањивање информација од стране узбуњивача. Даље, треба напоменути како би заштита узбуњивача, у основи, требала бити посао суда. Међутим, поред државних институција, у тај процес би требало укључивати и организације цивилног друштва, што је иначе у свету честа пракса.⁴⁴²

Паралелно са предузимањем мера на заштити узбуњивача треба осмишљавати и начине на које би се **стимулисало узбуњивање**. Постоји више могућих концепата, а Ненадић издваја два: 1) награда „поштенем налазачу“, то јест ономе ко је спречио доношење штете и 2) активно учешће узбуњивача у потрази за изгубљеним јавним ресурсима - подношење тужбе против онога ко је начинио превару и узимање дела од надокнађене штете (нешто попут *qui tam* концепта у САД).⁴⁴³

Требало би, међутим, размислити и о могућности ослобађања узбуњивача од одговорности због незаконитог поступања, као мери стимулације. Наиме, не треба previdети вероватноћу да многи не желе да пријаве корупцију због властите умешаности. Гаранција да ће бити ослобођени одговорности свакако ће мотивисати ове појединце да се лакше одлуче на пријављивање. Битно је, међутим, истаћи како овакву привилегију међу полицијским службеницима могу уживати само они појединци који су направили ситне грешке и пропусти, али не и службеници који су дубоко огрезли у корупцију, а посебно не они појединци који се сматрају организаторима коруптивне делатности у радном колективу, под чијим утицајем и притиском су многи укључивани у коруптивни процес.

⁴⁴² S. Đorđević, *Civilno društvo protiv korupcije u policiji*, Beograd 2013, 11.

⁴⁴³ N. Nenadić, „Pitanja za zakon o zaštiti uzbunjivača“ – u: *Zaštita uzbunjivača* (ur. M. Milosavljević, D. Matović), Beograd 2011, 17.

ДРУГИ ДЕО

**ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ НАСИЛНИЧКОГ И
КОРУПТИВНОГ ПОНАШАЊА ПОЛИЦИЈСКИХ
СЛУЖБЕНИКА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ**

ГЛАВА I

ПЛАН ИСТРАЖИВАЊА

1. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Будући да смо се дефинисањем предмета истраживања бавили у теоријском делу рада овом приликом само подсећамо како смо из масе противзаконитих радњи припадника полиције за потребе овог истраживања издвојили одређене деликте насиља и корупције, а које су овлашћена службена лица полиције (ОСЛП) извршили током или непосредно у вези са обављањем службене дужности. Како су ове појаве у позитивном праву одређене као кривична дела предмет истраживања можемо додатно прецизирати наводећи конкретне инкриминације из Кривичног законика Републике Србије.

Табела 1 – Списак инкриминација које чине предмет истраживања:

Кривично дело	Законска квалификација (до 31.12.2005)	Законска квалификација (од 1.1.2006)
Убиство	Чл. 47, 48 и 49	Чл. 113, 114, 115, 118
Тешка телесна повреда	Чл. 53	Чл. 121
Изнуђивање исказа	Чл. 65	Чл. 136
Злостава у служби	Чл. 66	-
Злостављање и мучење	-	Чл. 137
Примање мита	Чл. 254	Чл. 367

Због комплексне природе и разноврсности појавних облика индикатори проучаване појаве су очекивано бројни, а као неке од најважнијих издвајамо следеће:

- подаци о криминалитету полицијских службеника (пријављени, оптужени и осуђени припадници полиције за наведена кривична дела);
- подаци о поднетим жалбама грађана због насилничког и/или коруптивног понашања полицијских службеника;
- извештаји и записници о предузетим активностима органа задужених за контролу полиције, а који се односе на поступање по издвојеним случајевима насилничког и коруптивног понашања полицијских службеника;
- вредносни судови и лични ставови припадника полиције, организација цивилног друштва и грађана о насиљу и корупцији у полицији;
- представљање насилничког и коруптивног понашања полицијских службеника у медијима (новински чланци, интернет портали, ТВ репортаже).

У циљу што успешније реализације овог истраживања његово извођење смо ограничили на подручје Републике Србије. Међутим, у спровођењу појединих метода, због објективних разлога, морали смо додатно сузити простор истраживања на подручје неколико градова, односно територијалну надлежност појединих полицијских управа (што ће детаљније бити објашњено у делу у ком представљамо методолошке основе овог истраживања).

Када је реч о временском оквиру, истраживање обухвата период од 2003. до 2013. године. Важно је, међутим, нагласити како је од свих расположивих извора података само одређене статистичке показатеље било могуће пратити и анализирати у овом целокупном периоду, док је анализа осталих извора, због њихових ограничености, морала бити сведена на краћи период (што ће такође бити истакнуто у делу у ком презентујемо примењене методе и технике истраживања).

1.1. Циљ истраживања

Недовољан степен научног сазнања о прекорачењима и злоупотребама полицијских овлашћења у Републици Србији намеће, пре свега, потребу **описивања** предмета истраживања. Овим поступком имамо намеру сагледати и анализирати размере и начине испољавања конкретних видова насилничког и коруптивног понашања полицијских службеника, као и кључне факторе који су допринели њиховом настанку, али и реакције, формалне и неформалне природе, које су потом уследиле.

Под претпоставком да је реч о разноврсним појавним облицима, које одликује битно другачија каузална динамика, али и које рефлектују различите последице и реакције, било је неопходно успоставити и појмовни ред у структури проучаване појаве. Отуда смо као посебан циљ одредили **систематизацију** предмета истраживања, а која се односи, пре свега, на утврђивање основних типова насилничког и коруптивног понашања у полицији, али и најзначајнијих фактора ризика од њиховог испољавања, као и основних механизма супростављања тим појавама.

Иако смо овом сегменту посветили значајну пажњу у теоријском делу рада, сада нам преостаје да и у емпиријском делу то спроведемо, али овог пута у односу на резултате које смо остварили овим истраживањем. На тај начин ће, између осталог, бити омогућено и поређење манифестација ове појаве у свету и код нас.

1.2. Хипотетички оквир истраживања

Познато је да у друштвеним наукама постоји знатно мање експликативних истраживања и утврђених научних закона него у природним наукама, што се објашњава специфичностима друштвених феномена. Свесни таквог стања, ово истраживање смо свели на **проверу полазних претпоставки**. Као полазиште у остварењу тог циља одредили смо хипотетички оквир.

Будући да предмет истраживања представљају деликти који су обележени различитим феноменолошким, етиолошким и виктимолошким карактеристикама, као и битно другачијом социјалном реакцијом, њихово паралелно сагледавање је представљало сложен подухват. Ипак, да бисмо испунили постављене циљеве истраживања и са подједнаком пажњом анализирали обе појаве у хипотетичком оквиру смо морали јасно да раздвојимо полазне претпоставке које третирају насиље полиције од хипотеза на којима базирамо истраживање корупције у полицији.

ОПШТА ХИПОТЕЗА

Насилничко и коруптивно понашање полицијских службеника манифестују се кроз разноврсне појавне облике, чијем настанку доприноси постојање бројних унутрашњих и спољашњих фактора, што се одражава и на њихову контролу, конципирану као један системски приступ, а који подразумева комбиновану примену интерних и екстерних механизма, формалних и неформалних поступака, превентивних и репресивних мера.

ПРВА ПОСЕБНА ХИПОТЕЗА: Насилничко понашање полицијских службеника феноменолошки је хетерогено, али га је могуће свести на два елементарна типа: 1) прекомерна сила - коришћење више силе него што је разумно и неопходно за решавање конкретне проблемске ситуације и 2) непотребна сила - коришћење силе без законског основа, односно када се нису стекли законски услови за њену употребу.

Прва појединачна хипотеза: У полицијској пракси чешће долази до прекомерне употребе средстава принуде, него њиховог непотребног коришћења.

Друга појединачна хипотеза: Од свих средстава принуде полицијски службеници најчешће незаконито користе физичку снагу.

ДРУГА ПОСЕБНА ХИПОТЕЗА: Размeре насилничког понашања варирају у односу на пол, радно искуство и тип делатности коју полицијски службеник обавља.

Прва појединачна хипотеза: Насилничко понашање је најзаступљеније у популацији полицајаца мушког пола, радног искуства до десет година.

Друга појединачна хипотеза: Насилничко понашање је најзаступљеније међу припадницима интервентне полиције, ангажованим на пословима одражавања јавног реда и мира.

ТРЕЋА ПОСЕБНА ХИПОТЕЗА: Коруптивно понашање полицијских службеника феноменолошки је хетерогено, али га је могуће свести на два елементарна облика: 1) активно – тражење (зехтевање) мита и 2) пасивно – прихватање понуђеног мита.

Прва појединачна хипотеза: У полицијској пракси се чешће испољава пасивно него активно коруптивно понашање.

Друга појединачна хипотеза: У највећем броју случајева предмет коруптивне трансакције је новац.

ЧЕТВРТА ПОСЕБНА ХИПОТЕЗА: Размeре коруптивног понашања варирају у односу на пол, радно искуство и тип делатности коју полицијски службеник обавља.

Прва појединачна хипотеза: Коруптивно понашање је најзаступљеније у популацији полицајаца мушког пола, радног искуства од десет до двадесет година.

Друга појединачна хипотеза: Коруптивно понашање је најзаступљеније међу припадницима саобраћајне полиције.

ПЕТА ПОСЕБНА ХИПОТЕЗА: Писани медији придају велику пажњу извештавању о насилничком и коруптивном понашању полицијских службеника, међутим ти извештаји су површни, селективни и оптерећени сензационализмом, али и такви значајно обликују ставове и мишљења конзумента.

Прва појединачна хипотеза: Приликом извештавања медија о насилничком понашању припадника полиције запоставља се детаљна анализа конкретне проблемске ситуације, случај се додатно драматизује, а у први план се стављају права и слободе лица према којима је принуда коришћена.

Друга појединачна хипотеза: Приликом извештавања медија о насилничком понашању полицијских службеника запоставља се правни основ коришћења средстава принуде у конкретном случају, не поштује се претпоставка невиности и пре судског епилога се случај оцењује као бруталност или тортура полиције.

Трећа појединачна хипотеза: Медијско извештавање о насилничком понашању припадника полиције код конзумента углавном изазива огорченост и оштру осуду, а која се неретко проширује на полицију уопште.

Четврта појединачна хипотеза: Приликом извештавања медија о злоупотреби полицијских овлашћења и корупцији у полицији већа пажња се придаје случајевима пружања полицијских услуга у „приватне сврхе“ него класичним видовима коруптивног понашања.

Пета појединачна хипотеза: Приликом извештавања медија о злоупотреби полицијских овлашћења и корумпирању полиције највише пажње се придаје повезаности полицијских службеника са лицима из криминалне средине.

Шеста појединачна хипотеза: Медијско извештавање о коруптивном понашању припадника полиције код конзумента углавном не изазива снажну осуду, већ пре ствара реакцију у виду рационализације и оправдавања конкретних поступака умешаних актера.

ШЕСТА ПОСЕБНА ХИПОТЕЗА: Ставови полицијских службеника о насиљу и корупцији у полицији, факторима који доприносе настанку ових појава и њиховој контроли значајно варирају у односу на врсту полицијске делатности коју службеници обављају и радно место које заузимају у организационој структури.

Прва појединачна хипотеза: Постоји значајна разлика у мишљењима о незаконитој употреби средстава принуде између припадника криминалистичке, интервентне и саобраћајне полиције.

Друга појединачна хипотеза: Постоји значајна разлика у проценама фактора прекорачења употребе силе између полицајаца који делатност обављају на терену и вршилаца контроле рада полиције.

Трећа појединачна хипотеза: Постоји значајна разлика у ставовима припадника криминалистичке, интервентне и саобраћајне полиције према искушењима незаконите употребе силе.

Четврта појединачна хипотеза: Постоји значајна разлика у проценама ефикасности механизма контроле незаконите употребе силе између полицајаца који делатност обављају на терену и вршилаца контроле рада полиције.

Пета појединачна хипотеза: Постоји значајна разлика у мишљењима о корупцији у полицији између припадника криминалистичке, интервентне и саобраћајне полиције.

Шеста појединачна хипотеза: Постоји значајна разлика у проценама фактора коруптивног понашања између полицајаца који делатност обављају на терену и вршилаца контроле рада полиције.

Седма појединачна хипотеза: Постоји значајна разлика у ставовима припадника криминалистичке, интервентне и саобраћајне полиције према искушењима корупције.

Осма појединачна хипотеза: Постоји значајна разлика у проценама ефикасности механизма контроле коруптивног понашања између полицајаца који делатност обављају на терену и вршилаца контроле рада полиције.

2. МЕТОДИ ИСТРАЖИВАЊА

Искуства раније спроведених истраживања „полицијских девијација“ у свету указују како је сагледавање ове појаве праћено бројним ограничностима и проблемима, концептуалне, методолошке и практичне природе. Овом приликом ћемо указати на неке од тих проблема:

- не постоји јединствена дефиниција „полицијских девијација“ и њима блиских појава, као ни мишљење која све понашања треба сврстати у ту категорију, чиме је отежано дефинисање предмета истраживања;
- већина истраживања анализира стање у једном полицијском одељењу, што ограничава уопштавање закључака и њихово проширење на друга одељења различитих величина, демографских обележја и географских локација;
- неки истраживачи користе само један док други комбинују више извора података када извештавају о размерама појединих облика полицијских незаконитости што онемогућава њихово међусобно упоређивање;
- због осетљиве природе конкретних појава бројни показатељи и извори података су недоступни истраживачу или се пак до њих веома тешко долази;
- за прикупљање података из појединих извора (нпр. анкетирањем полицајаца) потребна је посебна сагласност, али због деликатности проучаваног проблема субјекти надлежни за давање такве дозволе (обично су то руководиоци МУП-а највишег ранга) могу веома лако одбити молбу, под различитим изговорима, а заправо тежећи да спрече изношење „прљавог веша“ изван организације, оправдавајући тако своју улогу „чувара капије“ (енг. *gatekeepers*);⁴⁴⁴
- истраживачи се могу сусрести са одређеним условљавањима, пре свега од претходно поменутих „чувара“, у смислу да ће им спровођење истраживања бити омогућено само уколико промену садржај и структуру анкетних упитника, избацујући питања која су, упркос научној основаности, по њиховом критеријуму „неподобна“, или пак захтевајући да се прво њима доставе на увид обрађени подаци и конкретни резултати истраживања;

⁴⁴⁴ Иначе, овај израз је у литературу увео Марк Саундерс (Mark Saunders), описујући њиме службенике у државним органима и хијерархијским организацијама који су надлежни за издавање дозвола за спровођење научних истраживања, а чије одлуке често онемогућавају даљи ток истраживања /према: Ђ. Ignjatović, *Metodologija istraživanja kriminaliteta*, Beograd 2013, 79/.

- у крајњем случају истраживачи могу трпети пристиске да конкретне резултате не објављују, односно да их не дају на увид јавности, чиме се онемогућава њихова верификација и провера у пракси.

Имајући у виду ове околности и не треба да чуди тврдња, коју је својевремено изнео Шерман, описујући стање у области истраживања насиља полиције као „низ тврдњи о утицају одређених варијабли на понашање припадника полиције око којих се нагомилала умерена количина емпиријских доказа.“⁴⁴⁵ Постојеће стање у истраживању корупције је можда још горе. Како објашњава Ћирић: „...мање или више, готово сва истраживања корупције пате од озбиљних недостатака и мањкавости, превасходно методолошке природе, што за последицу даље има да се свим таквим, више нагађањима, а мање истраживањима, може озбиљно манипулисати.“⁴⁴⁶

Истина је како не постоји ниједан начин да се са потпуном сигурношћу утврде реалне размере, природа и интензитет незаконитог понашања полицијских службеника, а посебно корупције у полицији. Практична немогућност мерења правог опсега и природе проучаване појаве, с једне стране и потреба да се добију релевантне информације, с друге стране, подстакли су научнике на примену разноврсних методолошких приступа. Међутим, због концептуалне ограничености њихове појединачне примене показало се како само комбинацијом више истраживачких стратегија и коришћењем више различитих извора података можемо обезбедити поузданије показатеље овог феномена.

У том смислу, статистички подаци садржани у службеним евиденцијама државних органа могу послужити као битно полазиште у сагледавању конкретне појаве, али и као „репер“ у креирању других техника истраживања (нпр. приликом формулисања питања у анкетном упитнику којима се настоје прикупити одређени квантитативни показатељи). Овакве резултате анкетања је даље могуће поредити са званично евидентираним подацима, с тим што би компарација требала да се односи на исти временски период и исто подручје. Такав модел трингулације је, такође, могуће искористити у циљу проучавања тамне бројке проучаване појаве, тако што би се питања у анкетном упитнику формулисала у форми коју захтева студија самооптуживања (код анкетања полицијских службеника), односно студија о жртвама (код анкетања грађана).

⁴⁴⁵ према: К. Lersch, Т. Mieczkowski, *op. cit.*, 558.

⁴⁴⁶ Ј. Ћирић, *op. cit.*, 48.

Извесно је, међутим, да бројна обележја и специфичности проучаване појаве (нпр. карактеристике актера, специфичности проблемске ситуације, околности и фактори извршења) могу бити сагледана само на основу квалитативних података. Стога је неопходно у пројекту истраживања планирати комбиновану примену оних метода и техника којима се прикупљају такви подаци, као што су на пример документациона анализа, анализа садржаја и методе испитивања.

За утврђивање квалитативних показатеља посебном важним сматрамо студије случаја, а које могу бити базиране на анализама појединачних случајева незаконитог поступања полиције или на анализама стања у појединим организационим јединицама полиције. Овде је, такође, важно имати у виду чињеницу да карактеристике полицијске поткултуре у битној мери одређују природу и карактер делинквентних појава у полицији. Због тога се у њиховом научном истраживању посебно вредним сматра методолошки приступ који се користи у етнографским студијама, а који подразумева комбинацију документационе анализе, посматрања са учествовањем и испитивања полицијских службеника.

Чињеница је да би овако замишљено истраживање требало спроводити етапно, јер би тиме резултати прикупљени у једној фази помогли осмишљавању и изради методолошких инструмената које треба применити у наредној фази. Међутим, иако је овакав приступ несумњиво добар и препоручљив он се у нашем случају није могао доследно применити. Наиме, постојеће процедуре у добијању сагласности за уступање одређених података, као и очекивана кашњење у пристизању тражених података, принудиле су нас да паралелно примењујемо различите методолошке приступе и да прикупљамо податке из више извора истовремено. Упркос томе, сваки од планираних методолошких приступа ћемо, ради прегледности, изложити независно.

Али пре тога желимо истаћи како смо се у спровођењу овог истраживања у битној мери ослањали на још неке појединачне методе и истраживачке технике. Тако на пример, у истраживању је коришћен **метод компарације**, и то пре свега, како би се упоредили начини испољавања, заступљеност и дистрибуција појединих облика проучаване појаве. Посебно место у истраживању је резервисано за **аналитичко-синтетички метод**, а који је коришћен при сагледавању применљивости постојећих теоријских концепција на резултате истраживања. Такође, незаобилазан је био и **индуктивно-дедуктивни метод**, чија примена је била посебно значајна за доношење закључака произашлих из остварених резултата истраживања, али и за формулисање коначних оцена, препорука и сугестија.

2.1. Анализа статистичких података

Битно полазиште у сагледавању проучаване појаве представљали су нам статистички подаци садржани, пре свега, у евиденцијама МУП-а. Чињеница да је, међутим, да приступ овим подацима није отворен, већ заправо оно захтева придржавање одређене процедуре.⁴⁴⁷ То је условио потребу предузимања конкретних активности у циљу прикупљања неопходних података.

Руковођени искуствима из ранијих истраживања пре слања молбе заказали смо састанак са надлежним субјектима унутар МУП-а, како бисмо им образложили наше намере и значај самог истраживања. И у овом случају се показало да овакав приступ даје добре резултате, посебно у погледу повећања спремности руководиоца да одобре уступање конкретних података, али и разумевања аналитичара да, упркос бројним обавезама, што пре обраде конкретну молбу и доставе тражене податке. Тада смо уједно искористили прилику да се упознамо са садржајем конкретних евиденција, а што нам је олакшало да у каснијој молби прецизно наведемо које статистичке податке нам је неопходно уступити за потребе научно-истраживачког рада.

Морамо, међутим, истаћи да су подаци којим располажу евиденције МУП-а били испод наших очекивања, јер нису пружали могућност разматрања конкретне појаве по веома важним варијаблама као што су пол, радно искуство и линија рада полицијског службеника. Додуше, запажено је да се у евиденцијама МУП-а чак ни подаци о законитом поступању полиције не анализирају по овим варијаблама. Који је разлог томе - застарела технологија, лош софтвер, отпор реформама и унапређењу начина завођења података или нешто сасвим друго, можемо само да нагађамо.

Овакве ограничености створиле су потребу за прикупљањем статистичких података из још неких извора. Због тога смо се за помоћ обратили Министарству правде и Заштитнику грађана. Међутим, испоставило се да су нам за овај сегмент истраживања биле корисне само евиденције омбудсмана, за разлику од правосудних евиденција из којих није било могуће издвојити статистичке податке који се односе на предмет овог истраживања (што ћемо касније образложити).

⁴⁴⁷ Према постојећом стању у МУП Републике Србије, као саставни део Кабинета министра, функционише „Биро за информације од јавног значаја“, а који је формално надлежан за одлучивање по молбама и захтевима спољних субјеката за уступање на коришћење података и информација о раду МУП-а и поступању његових припадника. Задатак овог Бироа се углавном своди на оцену валидности конкретне молбе и њену оправданост, а која се, по добијању позитивне оцене прослеђује на даље поступање оним службама у оквиру МУП-а које су директно надлежне за вођење тражених података.

A) Подаци о криминалитету полицијских службеника

Познато је да статистичке евиденције криминалитета чине неизоставни извор података код већине криминолошких истраживања. Код нас се ови подаци могу пратити из два извора – из полицијских и евиденција правосудних органа. Међутим, због другачије методологије прикупљања података садржај ових евиденција се не поклапа - у полицијским евиденцијама се воде подаци о делу, а у правосудним о учиниоцу. Стога се, како напомиње Игњатовић, „криминолози-истраживачи морају одредити на којим евиденцијама ће заснивати закључке“, и у том погледу, овај аутор као боље решење сматра коришћење правосудних евиденција.⁴⁴⁸

Чињеница је да у статистичким евиденцијама генерално фигурира знатно мањи број дела од реално постојећих, што се посебно може рећи за корупцију у полицији.⁴⁴⁹ Разлог томе лежи, пре свега, у чињеници што корупција у основи представља консенсуални деликт. Иако би се могло очекивати да су статистички показатељи насилних деликата припадника полиције приближнији реалном стању, пре свега због мањег индекса прикривања, сматра се да неки од њих, а пре свих дела тортуре, имају високу тамну бројку.⁴⁵⁰

Овде такође треба имати у виду чињеницу да је врста и начин реаговања на незаконито понашање полицијских службеника, посебно унутар саме полицијске организације, одређено бројним факторима. Сматра се да, у зависности од врсте незаконитог понашања, идентитета актера, контекста ситуације, неформалне политике организације, а посебно да ли је конкретан деликт био изложен јавности, формална реакција може да варира од равнодушности и опраштања, преко дисциплинских мера до кривичног гоњења.⁴⁵¹ Стога би се могло закључити да су статистичке евиденције, а посебно оне које воде полицијски органи, непоуздан извор података о криминалитету припадника полиције.

⁴⁴⁸ Ђ. Ignjatović, (2013), *op. cit.*, 198.

⁴⁴⁹ Баненберг (Bannenberг) и Шаупенштајнер (Schaupensteiner) тврде да само 5% коруптивних дела извршених у полицији бива откривено и расветљено /према: А. Maljević, et al., *Otvoreno o policiji i korupciji*, Сарајево 2006, 13/.

⁴⁵⁰ Бабовић истиче како случајеви полицијске тортуре најчешће остају скривени због: 1) *места дешавања* - службене просторије или друга скривена места; 2) *држања колега полицајаца* – непосредне колеге се строго придржавају кодекса ћутања, а надређени обично не реагују, чиме прећутно толеришу такву праксу; 3) *не пријављивања случајева* - жртве ретко пријављују тортуру, а ретки су и случајеви самоиницијативног покретања дисциплинског поступка /В. Babović, *op. cit.*, 375/.

⁴⁵¹ J. Roebuck, T. Barker, *op. cit.* 426.

Питање је колико су и правосудне евиденције објективан показатељ ове појаве, посебно ако имамо у виду ефекат „губљења злочина“. Међутим, поред објективних разлога осипања броја јединица у правосудним у односу на полицијске евиденције, резултати појединих истраживања рађају сумњу у спремност правосудних органа да гоне и осуђују припаднике полиције,⁴⁵² чак и у неким случајевима где постоји основана сумња у незаконито лишење живота.⁴⁵³ Додуше, неједнакост судске праксе и казнене политике у појединим случајевима представља последицу притиска на правосуђе, а што најчешће представља резултат општег неуспеха владавине права.⁴⁵⁴

Очигледно је да расположивост информацијама о незаконитом поступању полиције, међународно гледано, зависи и од постојећег политичког режима, у смислу да су оне углавном лако доступне у демократским земљама, док се тешко могу пронаћи у државама са ауторитарним системом владавине. Такво стање ствара „**парадокс отворености**“ (енг. *paradox of openness*) - најобимнији докази о незаконитом поступању полиције долазе из земаља у којима је има вероватно најмање, а најоскуднији из земаља у којима има вероватно највише таквих појава. Ова тврдња, како истиче Бејли, није само резултат демократске сујете него је подржавају и живописна сведочанства избеглица који су побегли од ауторитарне репресије разних режима, а који нису без разлога названи „полицијским државама“.⁴⁵⁵ О томе, такође, сведоче резултати истраживања организације *Amnesty International*.⁴⁵⁶

⁴⁵² Упркос распрострањеној корупцији у њујоршкој полицији „Кнапова комисија“ је утврдила јако мали број оптужби и осуда - у периоду од четири године подигнуто је 136 оптужница, које су обухватиле 218 корумираних полицајаца, од тог броја 80 је осуђено, од којих 31 на затворску казну, док је половина њих добила казну мању од годину дана /S. Kutnjak-Ivković, (2005), *op. cit.*, 56/.

⁴⁵³ Шерман напомиње како је у тужилачкој пракси САД утврђено постојање неформалног правила одбијања кривичног гоњења полицајаца који су применом физичке силе проузроковали смрт осумњиченог током његовог хапшења, чак и у оним случајевима где употреба силе није била изазвана потребом самоодбране полицајца, остављајући тако сумњу да је у питању окрутан облик кажњавања осумњиченог /L. Sherman, “Execution with out trial: Police Homicide and the constitution”-in: *Police Deviance* (eds. T. Barker, D. Carter), Cincinnati 1986, 203/.

⁴⁵⁴ Недавним истраживањем насиља полиције у Латинској Америци утврђено је да је у обе проучаване бразилске области (SãoPaulo, Salvador de Bahia) проценат осуда полицајаца, који су током службе лишили живота неко лице, био испод 5%. Такође се напомиње како полицајци провинције Salvador de Bahia поседују потпун ауторитет да „чисте улице“, користећи за то сва неопходна средства. Међутим, како се истиче, сви они који приговарају таквом поступку, чак и да су из редова правосуђа, стичу велике предиспозиције да буду додати на листу жртава /D. Brinks, *op. cit.*, 11/.

⁴⁵⁵ D. Bayley, (1996), *op. cit.*, 278.

⁴⁵⁶ Извештај ове организације из 2001. године сумира резултате глобалног истраживања о тортури, а као најупечатљивији чине нам се следећи показатељи: • у више од 150 земаља је идентификовано да агенти безбедносних служби практикују тортуру; • у више од 70 држава примена тортуре од стране припадника безбедносних служби је веома распрострањена; • већину извршиоца тортуре чине припадници полиције; • већина жртава тортуре су осумњичени за кривична дела који припадају најсиромашнијим или најмаргинализованим сегментима друштва. У закључку овог извештаја се тврди како је тортура могла бити заустављена, али да владе настављају да игноришу праксе њихових безбедносних агенција /према: M. Huggins, M. Haritos-Fatouros, P. Zimbardo, *op.cit.*, 265/.

Очигледно је да статистичке евиденције државних органа не могу пружити одговор на елементарно питање – колико су заиста учестале полицијске незаконитости. Упркос томе, ови извори нам ипак могу користити макар као полазиште у сагледавању појединих феноменолошких обележја проучаваних појава и карактеристика кривично-правне реакције на конкретна дела. Отуда се фокус на правосудне евиденције чини логичним. Проблем, међутим, представља чињеница што оне *не садрже податак о занимању окривљеног* (оптуженог, осуђеног), што битно отежава издвајање из укупног броја подигнутих оптужница и изречених правоснажних пресуда оних података који се односе на кривичне поступке вођене против полицијских службеника.⁴⁵⁷

Насупрот томе, полицијске евиденције су се показале кориснијим извором, али не толико због њиховог садржаја, колико због доступности конкретних података. Ово је уједно био и кључни разлог зашто смо се одлучили да статистичке показатеље криминалитета полицијских службеника сагледавамо из евиденција пријављених лица, а које смо пратили из два независна извора:

1. **евиденција Сектора унутрашње контроле** (у даљем тексту СУК) - садржи податке о кривичним делима извршеним од стране службеника полиције, а која су открили припадници овог Сектора и за које су поднели кривичне пријаве надлежним тужилаштвима и
2. **евиденција Сектора за аналитику, телекомуникације и информационе технологије** (у даљем тексту САТИТ) - садржи податке о оним кривичним делима радника МУП-а која су у склопу обављања редовних дужности сузбијања криминалитета открили и пријавили службеници подручних Полицијских управа и припадници Управе криминалистичке полиције.

Будући да се у конкретним евиденцијама не сагледавају подаци по бројним, за наше истраживање веома важним варијаблама, били смо принуђени да се обратимо надлежној служби МУП-а за додатну помоћ. На тај начин смо успели да прикупимо податке о дистрибуцији проучаваних кривичних дела, по оним параметрима који су садржани у поднетим кривичним пријавама.⁴⁵⁸

⁴⁵⁷ Овај аргумент је иначе наведен у одговору Министарства правде као образложење одбијања наше молбе за уступање статистичких података о криминалитету службеника полиције.

⁴⁵⁸ Прикупљање ових података битно је олакшао постојећи софтвер, с којим располаже Управа за информатику МУП-а, а који омогућава да се из централне базе свих поднетих кривичних пријава у Републици Србији издвоје подаци по појединачним параметрима, међу којима и по занимању пријављеног лица.

Б) Подаци о жалбама грађана на поступање полицијских службеника

Увидом у резултате ранијих истраживања приметили смо како немали број аутора за извор података о незаконитим појавама у раду полиције користе евиденције о жалбама грађана. Додуше, постоји одређена доза неповерења у објективност оних података који произилазе из интерних жалбених поступака. Наиме, сама чињеница да се наводи из жалбе преиспитују од стране службеника који су и сами чланови полицијске заједнице унапред ствара сумњу у правичност жалбеног поступка и објективност донетих одлука. Истовремено, ове околности утичу на вољу и спремност грађана да се жале субјектима интерне контроле.⁴⁵⁹

Стога је за очекивати је да ће у полицијским евиденцијама укупан број жалби бити знатно мањи него што би то можда реално стање захтевало. Међутим, то свакако не значи како жалбе грађана треба занемарити. Заправо, оне могу представљати користан извор података за истраживање полицијских незаконитости, али само уколико је омогућено независно праћење и међусобно упоређивање резултата интерног и екстерног жалбеног поступка. Имајући то у виду, нашу анализу смо базирали на подацима које смо прикупили из два различита извора, **изполицијских евиденција** (интерни поступак) и **евиденције Заштитника грађана** (екстерни поступак).

2.2. Документациона анализа

Још један од метода који се често користи у криминолошким истраживањима јесте документациона анализа. У нашем случају су као извор података коришћени званични документи, записници и извештаји државних органа који су поступали по конкретним случајевима, и то:

- полицијски извештаји о незаконитој употреби средстава принуде;
- извештаји Заштитника грађана о поступању по притужбама грађана на рад полиције и
- правоснажне пресуде изречене у кривичним поступцима вођеним против полицијских службеника.

⁴⁵⁹ Илустрације ради, Мејџир (Maguire) и Корбет (Corbett) су анкетавањем грађана открили да је 90% испитаника желело поднети жалбу због непријатног искуства са полицијом, али да није то учинило и то најчешће из следећих разлога: • сматрали су да тиме неће ништа постићи; • нису желели да буду узнемиравани; • плашили су се последица /према: Т. Prenzler, *op. cit.*, 51/.

A) Полицијски извештаји о незаконитој употреби средстава принуде

Коришћење овог извора података правдамо, пре свега, чињеницом да бројне карактеристике проучаване појаве (тачније оног сегмента предмета истраживања који се односи на деликте насилничког понашања полицијских службеника) није било могуће утврдити из постојећих статистичких евиденција МУП-а. Заправо, из њиховог садржаја смо могли издвојити само податке о размерама незаконите употребе средстава принуде.⁴⁶⁰ Изузетно мали број евидентираних случајева незаконите употребе средстава принуде свакако охрабрује, али уједно и намеће питање оправданости научног истраживања тако ретких појава.

Међутим, бројни су разлози за сумњу у поузданост званичних показатеља, а које треба тражити у објективним околностима (нпр. бирократизоване процедуре подношења извештаја, застарела технологија, тип и форма обрасца), али и у субјективним разлозима, а пре свих у не подношењу извештаја о употреби средстава принуде.⁴⁶¹ Постојање оваквих сумњи представља довољан повод да закључке о незаконитом коришћењу средстава принуде не базирамо искључиво на статистичким показатељима ове појаве, већ и на још неким изворима података.

У тежњи да целовитије сагледамо појаву незаконите употребе средстава принуде морали смо приступити анализи појединачних предмета, тачније службених докумената и списка, садржаних у њима (извештај о употреби средстава принуде, закључак о оцени оправданости примене овог овлашћења, записник дисциплинске комисије) и пратећа документација (белешке и фото-документација).⁴⁶²

⁴⁶⁰ Конкретно, у периоду од 2003. до 2013. године евидентирано је укупно 76 таквих случајева или 0,21 % укупног броја евидентираних употреба овог овлашћења. При том, од свих расположивих средстава принуде полицијски службеници најчешће незаконито користе физичку снагу – 41 случај или 53,9 %, док су рецимо у истом периоду евидентирана 2 случаја незаконитог коришћења ватреног оружја.

⁴⁶¹ Разлози не подношења извештаја о употреби средстава принуде су несумњиво бројни и веома различити, а као неке од најчешћих Јанковић издваја - незнање, прикривање незаконите и неправилне употребе, лењост полицијског службеника да пролази кроз компликовану процедуру оцењивања оправданости и правилности употребе средстава принуде, договор са извршиоцем кривичног дела или прекршаја да се због материјалне (примање мита) или неке друге користи не евидентирају наведена дела, а тиме и употреба средстава принуде /Б. Јанковић, „Контрола употребе средстава принуде у полицији Републике Србије“, *Безбедност* 3/2009, 222-3/.

⁴⁶² До конкретних података не бисмо дошли без претходне сагласности Дирекције полиције, уз напомену да нам подаци нису уступљени на коришћење, у смислу достављања фотокопија наведених службених докумената. Заправо, добијеном сагласношћу нам је омогућено да искључиво уз присуство овлашћеног службеног лица у Полицијској управи остваримо увид у садржај конкретних предмета и службених списка садржаних у њима и да из њих извадимо само оне податке које је садржао образац који смо сачинили за ове потребе, а чији садржај је претходно одобрен од стране Дирекције полиције.

Анализирани подаци су подељени у три тематске целине: 1) *карактеристике догађаја* (полицијске интервенције), 2) *карактеристике актера* и 3) *карактеристике дисциплинског поступка*. При том, сваку тематску целину чини више обележја, односно више логично повезаних параметара.

Иначе, овим сегментом истраживања обухватили смо само оне случајеве који су забележени на подручју Полицијске управе за град Београд и Полицијске управе Нови Сад. Када је реч о временском оквиру истраживања, треба истаћи да су овлашћени службеници дужни да конкретне предмете чувају 10 година, након чега се исти уништавају. Тиме је наша анализа ограничена на последњих 10 година планираног истраживачког периода (2004-2013). Као исход овакве просторне и временске ограничености истраживања број случајева незаконите употребе силе је сведен на 31 и то: **ПУ за град Београд - 21 случај и ПУ Нови Сад - 10 случајева.**⁴⁶³

Б) Извештаји Заштитника грађана о поступању по притужбама на рад полиције

Предмет ове анализе представљале су **4 притужбе грађана** у којима је утврђена постојаност повреде права на неповредивост физичког интегритета и права на заштиту од мучења и нехуманог поступања, као последице поступања полиције. За извор података су коришћени сижери притужби и извештаји Заштитника грађана, сачињени поводом конкретних случајева.

Важно је, међутим, истаћи да достављени документи нису омогућили потпунију анализу, будући да су из њиховог садржаја, уз образложење потребе заштите података о личности, избрисани подаци о притужиоцу (пол, узраст, национална припадност итд.) и притуженику (пол, узраст, радно место итд.). Ипак, анализом расположивих података било је могуће издвојити неколико параметара, који су нам послужили као основ за утврђивања одређених карактеристика обрађених случајева.

В) Правоснажне пресуде

Овом анализом смо тежили утврдити оне карактеристике проучаваних појава које нисмо били у могућности да спознамо применом других метода, а пре свих анализом статистичких података.

⁴⁶³ Вредно је указати како су у наведеном периоду на подручју свих полицијских управа МУП-а Републике Србије евидентирана укупно 63 случаја незаконите употребе средстава принуде.

Додуше, постојећа ограниченост правосудних евиденција, у смислу не евидентирања податка о занимању лица против ког је вођен кривични поступак, отежала је прикупљање података и у овој фази истраживања. Због тога смо до правоснажних пресуда покушали доћи на друге начине и то:

- пратећи кретање појединих случајева кроз цео ток кривичног поступка (од подношења кривичне пријаве,⁴⁶⁴ преко подизања оптужнице, до изрицања правоснажне пресуде);⁴⁶⁵
- подношењем молбе за достављање фотокопије пресуда⁴⁶⁶ и
- претраживањем електронске базе података појединих судова.⁴⁶⁷

Наведеним поступцима успели смо прикупити укупно **34 правоснажне пресуде** које су изречене на подручју Републике Србије у временском периоду од 2009-2013. године,⁴⁶⁸ за дела која представљају предмет нашег истраживања и то: • убиство - 2 пресуде, • тешка телесна повреда – 2 пресуде; • злостава у служби (злостављање и мучење) – 8 пресуда и • примање мита – 22 пресуде. И у овом случају су анализирани подаци подељени у три тематске целине: 1) *карактеристике догађаја* (криминалне појаве), 2) *карактеристике актера* и 3) *карактеристике кривичног поступка*. При том, сваку тематску целину чини више обележја, односно више логично повезаних параметара.

⁴⁶⁴ Овде смо били ограничени на оне кривичне пријаве које је поднео Сектор унутрашње контроле у периоду од 2010. до 2014. године, будући да је само у садржај тих пријава било могуће извршити директан увид, док су раније поднете пријаве унете у јединствени информациони систем МУП-а због чега нису више биле на располагању за детаљнију анализу.

⁴⁶⁵ Вредно је поменути да смо овим поступком утврдили и бројне чињенице значајне за сагледавање ефекта „губљења злочина“. Тако на пример, утврђено је да у већини случајева у којима јавни тужилац није подигао оптужницу то није учињено због процедуралних грешака и пропуста који су направљени у фази прикупљања доказа и сачињавања саме кривичне пријаве и пратећих писмена. У том смислу је нарочито индикативан податак да ниједна кривична пријава коју је СУК поднео за дело злоставе у служби (злостављања и мучења) није резултовала подизањем оптужнице, а као разлози наводе се: • прекршена одредба о утврђивању веродостојности записника – 2 случаја; • не постоје основи сумње да је извршено кривично дело – 1 случај и • примењено начело опортунитета – 2 случаја. Поред тога, вредно је поменути да је преко 60% кривичних пријава, поднетих за дело примања мита, поступајући тужилац пре подизања оптужнице преквалификовао у дело злоупотребе службеног положаја, а као најчешћи разлог овакве одлуке наводи се немогућност доказивања дела примања мита у конкретном случају.

⁴⁶⁶ Свим судовима на подручју Републике Србије послата је молба да покушају утврдити (преко судског уписника или у разговору са предметним судијама) да ли је у њиховом суду изречена иједна правоснажна пресуда за кривична дела која представљају предмет овог истраживања. При том, из објективних разлога истраживање је ограничено на период од 01.01. 2009 до 31.12.2013. године.

⁴⁶⁷ Од 2010. године у нашим судовима започиње пракса вођења електронског уписника и убацивања скенираних пресуда у информациони систем Министарства правде. Додуше, приступ овим подацима није отворен свим грађанима, већ је његова сврха искључиво интерног карактера. Међутим, уз претходно добијену сагласност, у циљу прикупљања конкретних података, претражили смо електронске базе судова у Новом Саду и Зрењанину.

⁴⁶⁸ Из раније описаних објективних разлога период истраживања смо морали скратити.

2.3. Анализа садржаја медијских извештаја

Судећи по резултатима појединих научних студија медији имају значају улогу у креирању ставова грађана о полицији.⁴⁶⁹ Због чињенице да се многе полицијске активности одвијају далеко од очију јавности, медији понекад постају једини извор на основу ког грађани стичу представу о раду полиције. Иако медијска слика проналази упориште у стварном полицијском раду, она ипак не представља његов веран одраз, већ се он **прилагођава императивима медијске индустрије**, где сензационализам и повлађивање укусу конзумента играју значајну улогу.

Због тога је и медијска слика полиције и њеног рада најчешће површна и селективна те, како упозорава Милосављевић, „та врста одступања од полицијске реалности, а која се огледа мање у фактуелној, а далеко више у фикционој медијској презентацији, доприноси искривљеној представи шире јавности о полицији и њеном раду.“⁴⁷⁰

Однос медија према полицијском раду има заправо **двојак карактер** или како то Ајнсворт (Ainsworth) објашњава: „Медији могу бити пријатељски настројени према полицији, али ако неки случај стекне велик публицитет ти исти медији се могу врло лако окренути против полиције и озбиљно нарушити њену слику у јавности.“⁴⁷¹ Као последица овако променљивог третмана имиџ полиције у медијима одликују нестабилне и контрадикторне представе.

Медији несумњиво имају интерес да привуку публику **несвакидашњим темама** или како се наводи у једном објашњењу „основна вредност медија претпоставља усмереност ка темама које нарушавају наша 'нормална' очекивања у вези са друштвеним животом.“⁴⁷² У том смислу, кривична дела у чије извршење су умешани припадници полиције може се сматрати „добром причом“. Истовремено, полазећи од њихове улоге у једном демократском друштву, медијски посленици се могу осећати дужним да упорно трагају за причама о преступима полицијских службеника, настојећи тиме да омогуће критичко преиспитивање деловања полиције.

⁴⁶⁹ Фицџералд (Fitzgerald) и сарадници су 2002. године спровели анкетање грађана Лондона и том приликом установили како је 80% испитаника рекло да су им „вести из медија“ главни извори информисања о раду полиције, на супрот 20% испитаника који су навели „лично искуство“. Даље, док је „жива реч“ била други најзаступљенији извор информисања (43%), упадљиво је да је 29% испитаника навело „продукте медијске фикције“ (филмови, серије) као свој главни извор /према: R. Reiner, (2010), *op. cit.*, 178/

⁴⁷⁰ Б. Милосављевић, *op. cit.*, 274.

⁴⁷¹ Р.В. Ainsworth, *Psychology and Policing in a changing World*, Chichester 1995, 205.

⁴⁷² К. Tompson, *op. cit.*, 69.

Посебно се истичу тежње новинара да обелодане информације о оним појавама које се настоје скрити од јавности, што је индикативно за корупцију у полицији.⁴⁷³ Потребно је, међутим, јасно раздвојити вести чијим објављивањем се превасходно тежи створити сензација, од резултата **истраживачког новинарства**, који несумњиво нуде објективнији приказ конкретне појаве.⁴⁷⁴

Имајући у виду огроман утицај медија на обликовање јавног мњења чинило нам се значајним да у склопу овог истраживања утврдимо какав медијски третман имају насилничко и коруптивно понашање полицијских службеника. Сходно томе, међу планираним методама посебно место је резервисано за анализу садржаја. Чињеница је да овај метод прате одређени проблеми и недостаци, као што су на пример „тешкоће у одређивању репрезентативног узорка и релативна непоузданост“.⁴⁷⁵

Упркос томе, примена овог метода је незаменљива у оним ситуацијама када је потребно за кратко време извршити анализу огромне количине информација, спровести њихову класификацију и категоризацију и на послетку идентификовати и систематизовати кључне карактеристике конкретног садржаја. Развој информационог друштва само је додатно појачао важност примене анализе садржаја у научним истраживањима. Несумњиво највећи допринос повећању броја информација из свих аспеката друштвеног живота дао је интернет.⁴⁷⁶

Анализа садржаја публикованог на интернету је по много чему особена. Тако на пример, **мултимедијалност интернета** омогућава истовремено коришћење текста, слике, аудио и видео-материјала, што уједно чини његову главну предност у односу на традиционалне медије. Вредно је, такође, подсетити на интерактивне могућности интернета, у смислу да сами конзументи у великој мери партиципирају у стварању медијског садржаја.

⁴⁷³ Истраживање у Румунији из 1999. године је утврдило како 83% испитаника сматрају медије главним извором информација о корупцији у њиховој земљи. Поред тога, како Седелениекс (Sedelenieks) примећује, испитаници који су учествовали у његовој студији у Летонији били су убеђени у широку распрострањеност корупције зато што новине често пишу о томе /према: R. Karklins, *op. cit.*, 54/.

⁴⁷⁴ Истраживачко новинарство у области незаконитог рада полиције скоро да и не постоји у медијима са националном покривеношћу. Заправо, резултате истраживачког новинарства пре је могуће наћи у локалним или медијима који су подржани кроз пројекте из донаторских средстава. Међу актерима у области истраживачког новинарства издвајају се следећи медији: Лужне вести, Врањске новине, Шумадија прес, Пулс истока, Пиштаљка, Истиномер, као и организације цивилног друштва: Балканска истраживачка мрежа и Центар за истраживачко новинарство /Z. Gavrilović, et al., *Borba protiv korupcije u Srbiji – Alternativni izveštaj*, Beograd 2013, 16/.

⁴⁷⁵ Ђ. Ignjatović, (2013), *op. cit.*, 72.

⁴⁷⁶ Према подацима из 2009. године објављеним у *Internet World Statistics*, број корисника интернета у свету од 2000. до 2009. године повећао се са 360 милиона на близу 1.660 милиона /према: V. Benković, I. Balabanić, „Analiza sadržaja najposjećenijih hrvatskih internetskih portala“, *Medijsko istraživanje* 2/2010, 44/.

Чињеница је да су разни форуми и друштвене мреже постали важна места за јавне дебате о готово сваком друштвеном проблему. Поред тога, сведоци смо како се на интернетским порталима **грађани подстичу на суделовање**, обично тако што им се оставља могућност да коментаришу објављене садржаје. На тај начин анализу садржаја вести објављених на интернету истраживач може употпунити реакцијама које су те вести створиле код конзументата, изказујући их кроз конкретне ставове и мишљења.

Ово су уједно кључни разлози због којих смо се одлучили да у нашем истраживању као извор података користимо *on-line* вести. Самом процесу прикупљања података претходио је увид у архив (електронску базу) неколико дневних листова и то: Политике, Вечерњих новости, Данаса и Блица. На тај начин је утврђено да база дневних новина „Блиц“ садржи убедљиво највише чланака у којима се описују појаве које представљају предмет нашег истраживања.

Постојали су, међутим, оправдани разлози да временски оквир овог сегмента истраживања сведемо на период од 1.1.2008. до 31.12.2013. године. Наиме, садржај архива овог дневног листа (који је иначе доступан на интернет адреси www.blic.rs) до 2008. године је у највећем обиму избрисан, некомплетан или је пак његова структура битно другачија у односу на период након 2008. године, чиме је и отежано проналажење, праћење и упоређивање истраживачких података.

Постојаност тражених информација у електронском облику битно је олакшало њихово прикупљање и каснију обраду. Додуше, концепција овог интернет портала је онемогућила претраживање његовог садржаја по кључним речима. Заправо, до тражених података смо долазили тако што смо најпре издвајали све оне чланке који су нам се, по њиховом наслову, чинили интересантним, да бисмо након њиховог ишчитавања издвојили оне текстове у којима се извештава о појавама које представљају предмет овог истраживања. Конкретно, за потребе овог истраживања издвојено је **120 чланака** у чијем садржају се директно указује на „полицијско насиље“ и **76 чланака**, који третирају појаву корупције у полицији.

Анализа садржаја издвојених чланака подељена је у неколико фаза. Најпре је извршена **квантитативна (фреквенцијска) анализа** садржаја, а која се односила на утврђивање броја објављених чланака (укупно и по темама), обима чланака (број коришћених карактера и речи), учесталости појављивања појединих речи и категорија (где се посебно водило рачуна о контексту њиховог коришћења) и постојање графичке опремљености илустрацијама, фотографијама и видео-снимцима.

Након тога је садржај **квалитативно анализиран**, што је подразумевало, пре свега, утврђивање начина на који се конкретни догађаји и њихови актери представљају (позитивно/негативно или пак аутор заузима неутралан став), а посебно да ли се у извештавању поштују стандарди професионалне етике, укључујући и претпоставку невиности. Поред тога, тежили смо утврдити колико „дубоко“ су обрађене конкретне теме, као и на којим изворима се најчешће базирају вести и информације, а што би евентуално могло послужити у оцени њихове поузданости и објективности.

Анализом наративне структуре текста настојали смо разоткрити постојаност латентних порука, скривених у самим текстовима. У овом случају је примењена тзв. „**контекстуална анализа**“, колоквијално названа „читање између редова“,⁴⁷⁷ а којом смо тежили проникнути у значење и смисао конкретних порука. Таква анализа је представљала значајан ослонац за утврђивање постојања скривених намера или циљева које су аутори новинских чланака имали у односу на читаоце, а што би представљало доказ тенденциозног извештавања.

2.4. Анкета

У истраживању полицијског поступања приметно је често ослањање на различите форме испитивања, а међу бројним техникама издвојиле су се раније помињане **анкете о етичкој клими** унутар организације.

Колико су, међутим, поуздани подаци добијени овим или било којим другим видом анкетирања, питање је које заслужује посебну пажњу. Неко би рекао да су резултати вероватно добри колико је метод анкетирања генерално поуздан начин за прикупљање података и у зависности како је направљен и испоручен, где загарантована анонимност и жеља да се проблем реши могу додатно мотивисати искреност испитаника. Међутим, да ли је баш тако? Поред својих предности, анкетирање полицајаца има бројне мане, посебно кад је реч о испитивању ставова о незаконитим појавама у полицијским редовима.⁴⁷⁸

⁴⁷⁷ R. Stojak, *Metoda analize sadržaja*, Sarajevo 1990, 82.

⁴⁷⁸ Пренслер истиче како је испитивање ставова полицајаца о неетичком понашању праћено ризиком да ће „ефекат социјалне пожељности“ (енг. *social desirability effect*) умањити тачност одговора /Т. Prenzler, *op. cit.*, 60/. Полицајци заправо могу покушати да пројектују „прихватљив“ имиџ уместо да открију своје властито мишљење. Овде такође треба узети у обзир чињеницу да онај ко чини зло само у изузетним случајевима признаје да је то злодело или како то објашњава Свендсен „зло готово никада не постоји у слици коју учинилац има о самом себи, већ у судовима жртве и посматрача.“/L. Svendsen, *op. cit.*, 135/.

Полицијски службеници су углавном неповерљиви, посебно према субјектима изван полиције, због чега их је тешко мотивисати да пријаве свој или колегин преступ, чак и када им истраживачи гарантују потпуну анонимност.⁴⁷⁹ Осим бојазни од суочавања са тужбом и ризика од губитка посла, полицајци узимају у обзир и реакције унутар полицијске заједнице. Познато је да се припадници полиције у великој мери ослањају на своје колеге, а посебно на непосредне сараднике, због чега су, како закључују неки аутори „крајње забринуте какву ће реакцију њихово пријављивање изазвати међу колегама полицајцима.“⁴⁸⁰

Комбинација ових фактора указује на малу вероватноћу поузданости резултата добијених анкетирањем полицајаца, а посебно оних података који се односе на самопријављивање. Стога се можда кориснијим чини приступ којим се полицајци подвргавају серији питања, којима се настоји утврдити њихово опште мишљење о полицијској делинквенцији.

Извесно је да су очекивања истраживача од перцептивних питања много већа, али то свакако не значи како испитаницима уопште не треба постављати питања искуственог карактера. Међутим, у том случају треба водити рачуна како та питања формулисати. Такође, пожељно је да се искреност одговора добијених на оваква питања провери, а као један од могућих начина је њихово упоређивање са ставовима полицајаца који више нису у активној служби.⁴⁸¹ Иако се истина вероватно налази негде између постоје оправдани разлози за веровање како је реално стање приближније проценама које износе бивши полицајци, будући да они имају мање разлога да скривају незаконитости у раду полиције.

Испитивање грађана о њиховим искуствима у контакту са службеницима полиције, такође, може представљати значајан извор сазнања и то пре свега о оним подацима који су недоступни званичној статистици, али и као основ за проверу искрености ставова полицајаца о незаконитом понашању у њиховој радној средини.

⁴⁷⁹ Како Рајнер објашњава: „Методолошки проблеми с којима се сусрећу истраживачи полиције су проблеми детектива и шпијуна - како добити информације од људи који су (често исправно) сумњичави према вашим мотивима и који имају доста тога да сакрију и доста да изгубе од таквог откривања.“ /према: В. Loftus, *op. cit.*, 201/.

⁴⁸⁰ L. Huberts, M. Kaptein, K. Lasthuizen, *op. cit.*, 602.

⁴⁸¹ Илустрације ради, анкетирањем припадника полиције Новог Јужног Велса „Краљевска комисија“ (*Royal Commission*) је открила разлике у ставовима запослених полицајаца (33% су тврдили да су се лично сусрели са корупцијом) и полицајаца који су дали оставку (60% су тврдили да су се сусрели са корупцијом) /Т. Prenzler, *op. cit.*, 57/.

У том смислу се посебно интересантним чине истраживања којима су се настојала утврдити искуства грађана са употребом средстава принуде у поступању полиције.⁴⁸²

Када је реч о корупцији у полицији, користан извор података представља годишњи „Барометар глобалне корупције“, а који организација *Transparency International* сачињава од 2003. године.⁴⁸³ Иначе, бројна анкетања грађана, спроведена широм света, наводе на закључак како перцепције о опсегу и природи корупције у полицији нашироко варирају.⁴⁸⁴

Будући да се анкетањем грађана нисмо бавили у склопу овог истраживања овом приликом ћемо указати на поједине резултате неких од раније спроведених испитивања у нашој земљи.⁴⁸⁵ Према резултатима испитивања јавног мњења које је спровео „Центар за либерално-демократске студије“ може се закључити да је корупција у највећој мери заступљена у царинској служби (4,47), правосуђу (4,18) и полицији (4,16).⁴⁸⁶ У каснијем истраживању ове организације полиција је, по процењеној раширености корупције, била на шестом месту (са индексом 3.8).⁴⁸⁷

Пажњу привлаче и резултати који указују на искуства испитаних грађана са корупцијом у полицији. У једној од таквих студија наводи се како је од 2.224 анкетираних грађана њих 12,9 % имало искуство с полицијским службеницима који су им тражили мито.⁴⁸⁸

⁴⁸² Значајан увид у резултате анкетања грађана о насиљу полиције нуди Бејли својом компаративном анализом: • „Аустралијски институт за криминологију“ је открио да је у 1987. години од 12 до 17 % Аустралијанаца, зависно од државе, лично упознато с неким случајем кад је полиција користила прекомерну силу; • У Лондону је „Институт за полицијске студије“ у раним 1980-им известио да је 22 % лица која су била ухапшена рекло да су претрпели ударце или да је против њих употребљена сила. Велика већина њих, што је и за очекивати, сматрала је да је сила била неоправдана; • „Британска анкета о криминалу“ из 1988. је показала да је само 1,9 % популације покушало да поднесе жалбу на полицију током претходних 5 година, 10 % је рекло да су били узнемирени коришћењем прекомерне силе од стране полиције иако се нису жалили, док је 36 % тврдило да је полиција била неуљудна, арогантна и осiona /D. Bauley, (1996), *op. cit.*, 284/.

⁴⁸³ Судаћи по подацима Барометра из 2009. године, испитаници широм света пре ће дати мито полицајцу него било ком другом државном службенику; близу једне четвртине свих испитаника који су у претходних дванаест месеци дошли у додир с полицијом подмитили су полицајца, што је далеко више него код прве следеће подмитљиве групе, судија (16%) /L. Holms, *op. cit.*, 29/.

⁴⁸⁴ Према резултатима Галуповог истраживања из 1996. године, број испитаника који су рекли да им је полицајац затражио мито кретао се од 0% у Низоземској, Швајцарској, Француској и Шведској па до 70% у Аргентини. Број респондента који је описао полицијску корупцију као веома распрострањену кретао се од 9% Финаца и 11% Данаца, до 61% Турака и 73% Белгијанаца /S. Kutnjak-Ivković, (2005), *op. cit.*, 38/.

⁴⁸⁵ Додуше, то важи само за сагледавање корупције у полицији, али не и за насиље полиције, будући да је анализа ове појаве код нас готово у потпуности занемарена.

⁴⁸⁶ Д. Антонић, et al., *op. cit.*, 40

⁴⁸⁷ Б. Беговић, et al., *Корупција у Србији – пет година касније*, Београд 2007, 38.

⁴⁸⁸ *Strateška-obaveštajna procena korupcije*, MUP Republike Srbije, Beograd 2012, 12.

При том, анкетирани изјављују да су полицајцима давали „ситне поклоне“ - пиће, цигарете (162 случаја) и поклоне вредности до 1.000 динара (58 случајева), док је у 37 случајева потврђено да се радило о поклонима вредности преко 1.000 динара. Насупрот томе, у 214 случајева су грађани изјавили да су давали новац,⁴⁸⁹ с тим да се у извештају не наводи висина новчаних износа. Приметно је да анкетирани грађани на прво место по корумпираности углавном стављају припаднике саобраћајне полиције. Тај проценат се креће између 30%⁴⁹⁰ до 49%⁴⁹¹ испитаника.

Извесно је да и анкетања грађана, као извори података о полицијским преступима, имају својих недостатака. То посебно важи за анкетања којима се настоје утврдити општи ставови грађана о размерама конкретне појаве, јер подаци добијени на овај начин се темеље на перцепцијама које нису нужно рефлексивна стварних индикатора. Такође, ставове грађана у великој мери могу обликовати извештавања медија о конкретним појавама (о чему смо раније дискутовали).⁴⁹²

Посебни приговори се могу уложити анкетања грађана у својству жртава, јер се може очекивати да ће и жртве, као и извршиоци бити тенденциозни, с тим што ће жртве описивати дела којима су виктимизовани горим него што она заиста јесу. Сходно томе, коначне закључке не би требало доносити само на основу личних перцепција извршиоца и жртве, јер свдећи их на ова два комплеметарна, али уско дефинисана статуса, чинимо истраживање мањкавим. Истраживач заправо мора бити способан да испита реалан опсег улога које су повезане са оба статуса (извршилац и жртва), а то може урадити једино уколико користи више различитих извора података.

Имајући у виду бројне ограничености метода анкетања, његово планирање и реализација су у нашем случају представљали захтеван подухват. Будући да смо за испитанике изабрали полицијске службенике прва препрека на коју смо наишли тичала се добијања сагласности од стране надлежне службе МУП-а. Намера да анкетањем испитамо ставове и мишљења о веома деликатним појавама у полицији очигледно је отежала доношење коначне одлуке, будући да смо на њу чекали неколико месеци.

⁴⁸⁹ *ibid.*, 13.

⁴⁹⁰ *ibid.*, 16.

⁴⁹¹ S. Ђорђевић, *Procena korupcije u policiji u Srbiji*, Београд 2014, 20.

⁴⁹² У том погледу интересантно виђење износи Ћирић: „Ако питате обичне људе какво је њихово мишљење колике су размере корупције, као и питање каква су ваша искуства с тим у вези, анкету не морате ни спроводити, одговори се унапред могу наслутити, они су одраз одговарајућих медијско-политичких стереотипа и кампања, а најмање јесу одраз аутентичног става, па чак и аутентичног искуства анкетираниог појединца, по питању корупције.“ /J. Ćirić, *op. cit.*, 37/.

Ситуацију је додатно компликовала чињеница што смо за те потребе израдили **три упитника**: 1) упитник о *незаконитој употреби средстава принуде*; 2) упитник о *корупцији у полицији* и 3) упитник о *контроли насилничког и коруптивног понашања полицијских службеника* (садржај ових упитника је приложен на крају рада).

Инсиситирање надлежних из Дирекције полиције да испитаницима гарантујемо *потпуну анонимност* (тачније да из упитника избацимо питања која се односе на утврђивање демографских карактеристика испитаника - пол, узраст, радно искуство, образовање итд.) представљало је нарочит проблем. Након обављених консултација у Дирекцији су делимично променили став, те нам је њихово одобрење омогућило да разлике у ставовима, изнетим по питањима садржаним у упитницима о полицијској принуди и корупцији у полицији, сагледамо у односу на **врсту полицијске делатности** испитаника, док смо разлике у ставовима, изнетим по питањима садржаним у упитнику о контроли могли сагледати у односу на **облик контроле**.

Ипак, како би донекле ублажили последице изостанка демографских карактеристика испитаника у упитнику о контроли смо убацили поједина питања која су потпуно истоветна питањима постављеним у упитницима о принуди и корупцији. Тиме смо омогућили утврђивање разлика у ставовима по конкретним питањима у односу на још једну значајну варијаблу - **ниво извршења полицијских задатака** (непосредни извршиоци/контролори).

ОвOME треба додати да су анкетирањем били обухваћени припадници пет подручних полицијских управа (**ПУ за град Београд, ПУ Нови Сад, ПУ Суботица, ПУ Нови Пазар и ПУ Врање**),⁴⁹³ што је омогућило анализирање разлика у ставовима и у односу на припадност испитаника конкретној организационој јединици. Међутим, након обрађених података утврђено је како по овом параметру не постоје значајне разлике у ставовима испитаника, због чега их у самом раду нисмо ни наводили, уступајући место значајним показатељима. Ипак, и ово откриће је значајно, јер потврђује универзалност полицијских вредности и постојаност готово истоветних „радних личности“ полицајца у различитим окружењима.

⁴⁹³ Будући да нису постојали објективни услови (пре свега, персоналне и материјалне природе) да анкетирање спроведемо у свим подручним полицијским управама нашли смо се у дилеми које полицијске управе да изаберемо. На крају је одлука пала на ових пет полицијских управа, пре свега због њихове територијалне надлежности и географског положаја унутар Републике Србије. Тиме су истраживањем захваћени полицијски службеници који делатност обављају у битно другачијем географском, социјалном, демографском, али и безбедносном окружењу. Тиме се отворио простор да ставове испитаника сагледамо и у односу на одређене културолошке одлике и на тај начин утврдимо евентуалне разлике (варијације) унутар полицијске културе, по тим варијаблама.

Имајући у виду природу истраживаних појава и особености проучаване популације свакако је било препоручљиво да анкетирање спроведемо лично (непосредно). Ипак, због броја организационих једница које су обухваћене овим анкетирањем,⁴⁹⁴ наспрам ограничених материјалних и људских ресурса, били смо принуђени да упитнике доставимо „службеном“ поштом. Да би отклонили или макар ублажили недостатке који могу проићи из овако спроведених анкетирања уз упитнике смо послали детаљно образложење и прецизне смернице. Додуше, остаје отворено питање да ли су се и у коликој мери придржавали ових упута.

Конкретно, сваки допис је садржао упутство у ком је наведено којој групи испитаника су упитници намењени.⁴⁹⁵ Посебно је наглашено како би конкретне упитнике требало проследити у што више организационих јединица у саставу полицијске управе, као и да се обезбеди хетерогеност испитаника, посебно у погледу њиховог пола, узраста, образовања и радног искуства. Такође је истакнуто да се анкетирање организује тако да у најмањој мери ремети редовне дужности испитаника, али и да се они не повлаче са слободног дана или заслуженог одмора ради анкетирања, јер би тада вероватно били мање мотивисани и расположени за попуњавање упитника.

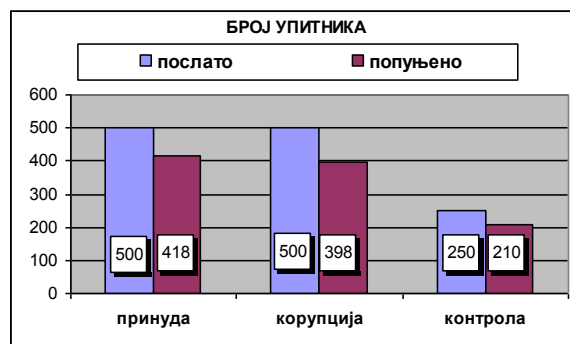
Поред тога, било нам је важно да испитаници стекну уверење како попуњени упитници неће бити доступни трећим лицима, чиме би могућа злоупотреба добијених података била сведена на минимум. Отуда смо предложили да се у свакој организационој јединици, којој буду прослеђени упитници, задужи један службеник за припрему испитаника за анкетирање, дељење упитника, њихово преузимање након попуњавања, печатење и прослеђивање на почетну адресу, а да се на нивоу целе полицијске управе одреди један службеник који ће координирати те активности и на крају све попуњене упитнике вратити поштом. Из ранијих сличних искустава аутора овакав начин рада се показао делотворним.

⁴⁹⁴ Поред поменутих подручних полицијских управа, анкетирањем су обухваћени и припадници Сектора унутрашње контроле полиције и службеници Одељења за контролу законитости рада полиције при Управи полиције у седишту МУП-а.

⁴⁹⁵ Конкретно, упитници о *принуди* и *корупцији* су били намењени испитивању ставова полицијских службеника директно ангажованих на спровођењу позорничке и патролне делатности на безбедносном сектору, односно који непосредно на терену извршавају послове интервентне и саобраћајне полиције, као и испитивању службеника полиције који спроводе криминалистичке истраге. Поред поменутих припадника СУК-а и Одељења за контролу законитости у седишту МУП-а, упитник о *контроли прекорачења и злоупотреба полицијских овлашћења* је био намењен испитивању ставова припадника униформисане (поредак, интервентна и саобраћајна полиција) и криминалистичке полиције у чију надлежност спада спровођење контролне делатности (руководиоци било ког ранга – вођа сектора, помоћник командира, заменик командира, командир, шеф групе, начелник одељења, начелник управе...), као и испитивању ставова полицијских службеника који, као припадници конкретне управе, искључиво врше послове контроле законитости у раду полиције.

За потребе испитивања сачињено је укупно **1.250 анкетних упитника** и то *упитник о принуди* – 500, *упитник о корупцији* – 500 и *упитник о контроли* – 250 примерака. Поред одлучивања о укупном броју испитаника, а који је био директно условљен бројем организационих једница обухваћеним овим истраживањем, још важније је било утврдити колики број упитника послати у сваку организациону јединицу, водећи при том рачуна да сам узорак буде репрезентативан. Због тога смо посебно водили рачуна о величини и структури организационе јединице, као и броју запослених са статусом овлашћеног службеног лица, јер су нас њихови ставови и мишљења искључиво интересовали.

Графикон 2 – Однос броја послатих и попуњених упитника:

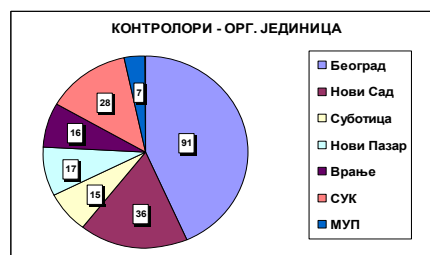
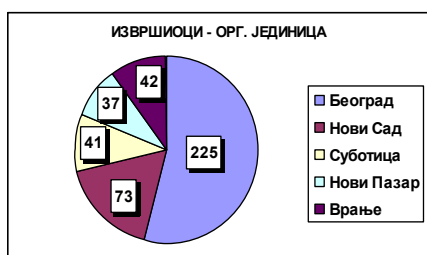
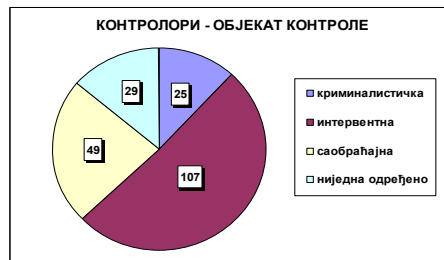
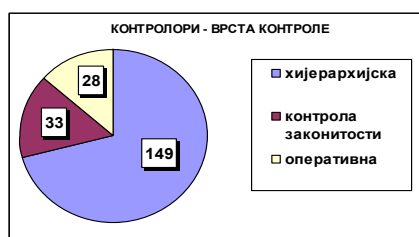
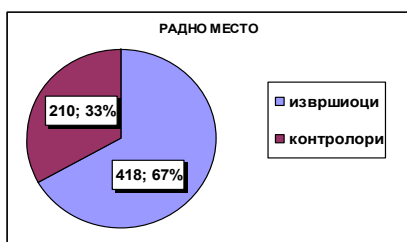

Поступак анкетирања је спроведен у првој половини 2014. године. Иако нам је са терена враћен исти број упитника колики је и послат на попуњавање, одређен број њих је враћен празан (непопуњен). За разлику од њих, немали број упитника није био у потпуности попуњен, али су и такви упитници узети у разматрање и каснију обраду. Извесно је, међутим, да је у знатној већини упитника одговорено на сва питања, уз напомену да су многи испитаници давали прилично исцрпне одговоре, чији садржај нам је нарочито користио за квалитативну анализу изречених ставова.

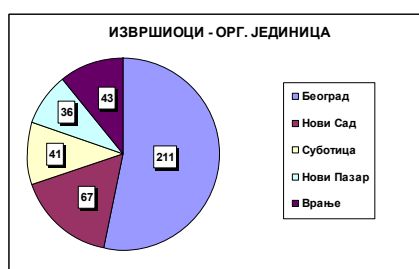
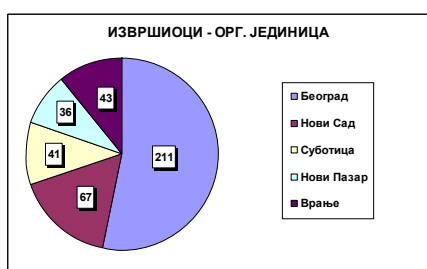
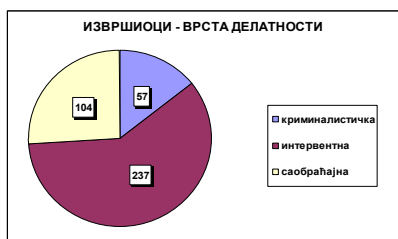
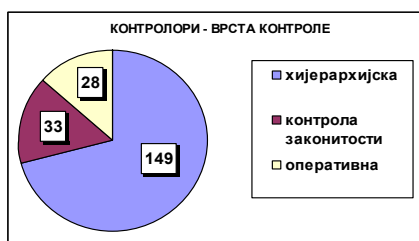
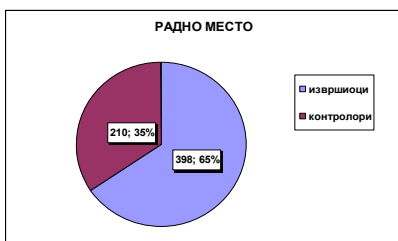
Када посматрамо број попуњених и обрађених упитника, у односу на укупан број послатих упитника, долазимо до следећих показатеља: 1) *принуда* (n=418 или 83,6%); 2) *корупција* (n=398 или 79,6%) и *контрола* (n=210 или 84%).

Како бисмо је прецизније исказали графички ћемо приказати структуру узорка, коришћеног у овом истраживању, као и заступљеност испитаника, расподељених по субузорцима (коришћеним варијаблама), за сваку проучавану област (насилничко и коруптивно понашање полицијских службеника) понаособ.

А) Структура узорка коришћеног у испитивању ставова о насиљу полицијe:

Б) Структура узорка коришћеног у испитивању ставова о корупцији у полицији:

Оно што повезује оба сегмента овог испитивања је исти циљ истраживања, као и иста методологија којом смо дошли до конкретних резултата, али и која је коришћена у каснијој обради прикупљених података. Сходно томе, за обе појаве су одређени исти **оперативни задаци**, а који се састоје у следећем: • приказивање основних параметара у односу на тематске целине; • утврђивање разлика у ставовима испитаника у односу на дефинисане варијабле, према тематској целини и појединим обележјима (питањима); • дефинисање карактеристика и одређивање хомогености сваког субузорка према тематским целинама и • одређивање дистанце између субузорака.

Овако дефинисани оперативни задаци захтевали су примену одговарајућих математичко-статистичких поступака обраде прикупљених података. За те потребе смо ангажовали математичаре и статистичаре из овлашћене агенције „Smart-line“ из Новог Сада. Након њиховог увида у податке које смо прикупили анкетирањем и упознавања са циљевима које смо поставили овим истраживањем, предложили су нам примену сета поступака и техника статистичке обраде података који би, по њиховом мишљењу, у датом случају имали научну оправданост и валидност.

Анализа је спроведена у три корака и то: тестирање хипотеза о сличности или разликама, одређивање мере разлика са дефинисањем карактеристика и графички приказ. Редослед примене конкретних поступака је од изузетне важности како за закључивање тако и за благовремену елиминацију и укључивање појединих обележја, која омогућавају квалитетније истраживање.

Најпре су обележја тематских целина анализирана непараметријским поступцима по учесталости модалитета, будући да та обележја имају непараметријска својства. Ипак, да би се избегло губљење информација, проналажењем најфинијих веза и сазнања на непараметријским величинама, извршено је скалирање података на табелама контингенције. Овим поступком је, на основу учесталости, свакој класи придружен реалан број.

На скалираним подацима је примењена мултиваријантна анализа варијансе (MANOVA), посредством које је утврђивано да ли уопште постоје разлике између субузорака на нивоу тематске целине, док је дискриминативна анализа коришћена како би се одредила граница између субузорака. Од униваријантних поступака примењен је Роу-ев тест, Пирсон-ов коефицијент контингенције (χ) и коефицијент мултипле корелације (R). Њиховом применом тежиле су се пронаћи поједине разлике на нивоу сваког појединачног обележја унутар конкретне тематске целине.

На основу примене ових поступака добијена је **мера** која је даље послужила као основ за доношење коначних закључака. Конкретно, израчунавањем *коэффициента дискриминације* (у табелама означен скраћеницом *к.дск*) издвојене су карактеристике које одређују специфичност сваког субузорака, као и обележја која је потребно искључити из даље обраде, односно извршена је редукција посматраног простора. Заправо, основна сврха и главни циљ примене конкретне математичко-статистичке анализе био је да се одреде (дефинишу) карактеристике сваког субузорка, и да се у односу на изведене карактеристике одреди хомогеност и дистанца између субузорака, а све како би се могло извести поуздано закључивање, посебно у погледу основаности постављених хипотеза.

При тестирању хипотеза користила се критична вредност „ p “, која представља ризик закључивања. Па тако, ако је $p > 0.100$ нема разлога да се не прихвати почетна хипотеза. За одбацивање почетне хипотезе користила су се два прага значајности. У случају када је $0.10 > p > 0.05$ прихвата се алтернативна хипотеза са повећаним ризиком закључивања, када је $p < 0.05$ прихвата се алтернативна хипотеза и каже се да постоје значајне (сигнификантне) разлике.

Дефинисање хипотеза за примењене поступке извршено је на следећи начин: • Поступком MANOVA је тестирана прва хипотеза: „Не постоје значајне разлике између субузорака за посматрану тематску целину“ (H_1), односно њена алтернатива – (A_1); • Поступком дискриминативне анализе је тестирана друга хипотеза: „Не постоји јасно дефинисана граница између субузорака за посматрану тематску целину.“ (H_2), односно њена алтернатива (A_2); • Поступком ANOVA или Roy-евим тестом је тестирана трећа хипотеза: „Не постоји значајна разлика између субузорака по појединим обележјима.“ (H_3), односно њена алтернатива - (A_3).

Најзначајнији резултати истраживања биће графички приказани. Међутим, иако графикони, по правилу, јасније и упечатљивије приказују појаву, треба напоменути да су они често врло непрецизни. Тачније, разноврсност могућности приказивања једнодимензионалне и вишедимензионалне слике појачавају и издвајају неке вредности, али колико доприносе реалном приказивању резултата истраживања, на исти начин могу да их прикажу и нереално. Због тога смо тежили да реалност испитиване појаве добијемо уз комбиновано представљање аналитичког поступка и графичког приказивања.

Напоследку желимо истаћи да смо, због изузетно обимних резултата, били принуђени да изнете ставове и мишљења испитаника тумачимо само у оноликом обиму колико је неходно да се провери тачност постављених хипотеза. Такође, питања нису разматрана по свим расположивим варијаблама, односно према свим субузorcима, будући да би то посебно оптеретило обим рада, већ смо се у одабиру руководили критеријумом значајности конкретних резултата.

2.5. Студије случаја

Изучавањем литературе утврдили смо да унутар научне јавности постоји оштра подељеност у вредновању студија случаја. Па тако, док једни у овом методолошком приступу виде огромну потенцијалну снагу,⁴⁹⁶ други оспоравају научну вредност резултата произашлих их таквих студија њиховим бројним ограничностима.⁴⁹⁷

Искуства показују да су ове студије веома погодне за изучавање личности, што иначе и потврђује њихова изворна примена у области психијатрије и психологије. Временом се коришћење студије случаја проширило и на друге научне области, а снажно упориште су пронашле и у криминологији. При том, показало се да је овај методолошки приступ најподеснији за **изучавање специфичних криминалних појава и анализирање особених група учинилаца.**

Приметно је да се и приликом научног истраживања полицијског деловања неки аутори одлучују за примену студије случаја, и тада се углавном фокусирају на стање унутар једне или неколико повезаних полицијских организација, комбинујући при том најчешће методе посматрања, интервју и анализу докумената.⁴⁹⁸

⁴⁹⁶ Фајгељ подсећа како су многе примене студија случаја показале како оне могу испунити различите истраживачке циљеве, а пре свега разумевање појаве као замену за узрочност, стварање нових хипотеза и дескрипцију карактеристичних случајева /S. Fajgelj, *Metode istraživanja ponašanja*, Beograd 2010, 300/.

⁴⁹⁷ Најчешће критике студија случаја: • Не могу се вршити генерализације на основу појединачног случаја и због тога студија случаја не може допринети развоју науке; • Студија случаја је најкориснија за генерисање хипотеза, док су друге методе подесније за тестирање хипотеза и грађење теорије; • Студија случаја склона је пристрасности ка верификацији, тј. тенденцији истраживача да потврди своје претходно успостављене појмове; • Често је веома тешко да се укратко изложи специфична студија случаја, а посебно је тешко да се изведу општи предлози и теорије на основу специфичне студије случаја /С. Шевкушић, *Квалитативна студија случаја у педагошким истраживањима: Сазнајне могућности и ограничења*, *Зборник Института за педагошка истраживања* 2/2008, 243/.

⁴⁹⁸ Илустрације ради, Чемблис је после седам година истраживања, током ког је комбиновао интервјуисање и посматрање без учешћа, дошао до сазнања како је природа и опсег корупције у Rainfall West-у била навелико раширена и добро организована, протезајући се до надзорника. Природа корупције је укључивала заштиту илегалних активности (нпр. коцкање, проституција), али и заштиту легитимних послова (нпр. ресторани, кабареи), чији власници су кршили закон /према: S. Kutnjak-Ivković, (2005), *op. cit.*, 45/.

Коришћење студије случаја у овом истраживању правдамо чињеницом да такав методолошки приступ омогућава боље разумевање и разјашњење бројних показатеља проучаване појаве, а које смо само делимично сагледали применом других метода и техника. Отуда би се могло рећи како спровођењем студије случаја, између осталог, можемо проверити и детаљније преиспитати раније прикупљене чињенице, а тиме уједно и повећати интерну валидност остварених резултата.

Познато је да студије случаја нису намењене статистичкој генерализацији.⁴⁹⁹ Сходно томе, у одабиру смо се користили техником *намерног узорковања*, бирајући оне случајеве који су се издвојили, као специфични. Међутим, у овом поступку је било нужно применити и *пригодно узорковање*, у смислу да су бирани и неки случајеви који су нам били на располагању, односно чији актери су нам били доступни. Но, чак и тада смо се трудили да међу њима изаберемо кључне случајеве или да пронађемо лица која би могла и хтела да нам дају кључне информације о конкретном догађају.

Због органиченог обима рада и чињенице да смо у скопу овог истраживања користили још неке методолошке приступе методом студије случаја обрађено је укупно **шест случајева** (три случаја насиља полиције и три случаја корупције у полицији), а чије карактеристике и специфичности су, по нашем мишљењу, заслужиле овај посебан методолошки третман. При том, полазећи од схватања студије случаја као самосталне истраживачке стратегије, у њеној примени смо користили различите методе и технике, односно ослањали смо се на више извора података.

Полазиште у изучавању конкретних случајева углавном су нам представљали званични списи (записници, судске пресуде, изводи из досијеа осуђеника), а које смо обрадили методом **документационе анализе**. За неке случајеве нам је, међутим, прво сазнање и уједно основна информација представљао извештај објављен у медијима, а чији садржај је и пробудио интересовање за детаљнијим истраживањем конкретног догађаја. Сходно томе, сви издвојени случајеви који су били медијски пропраћени, додатно су сагледани коришћењем методе **анализе садржаја**, где су као предмет обраде узимани новински чланци, пласирани преко интернетских портала дневних новина, а пре свих „Политике“ и Блица“.

⁴⁹⁹ Додуше, у литератури смо наишли на објашњење да „генерализације на основу студије случаја могу бити интуитивне, па чак и тачне, али се оне не могу проверити само на основу података који су у њој прикупљени“ /S. Fajgelj, *op. cit.*, 301/. Оваква констатација представља још један доказ како студије случаја постижу најбоље резултате у тзв. мултиметодском приступу.

Намера је да сагледавањем начина извештавања истог догађаја из два медијска извора, пре свега, покушамо утврдити постојање одређених правилности, али и евентуалних различитости у медијском представљању конкретних појава. Због саме чињенице што су изабрани исти медији (дневне новине), као и идентичан начин презентовања информација (путем интернет портала) испуњен је предуслов међусобне компарације садржаја конкретних новинских чланака. Са друге стране, будући да је реч о медијима које карактерише другачија уређивачка политика, тежили смо утврдити постојаност различитог приступа у извештавању поводом конкретних догађаја.

Метод коме смо придали нарочиту пажњу у склопу примене студије случаја је **интервју**. Овим методом испитивања смо обухватили, пре свега, она лица која располажу битним сазнањима о конкретном случају, а до којих нисмо могли доћи на други начин (нпр. читајући извештаје медија или садржај пресуде). Отуда нам се чинило како би за респоденте требало превасходно изабрати припаднике полиције који су поступали у датом случају и том приликом извршили неко од кривичних дела које представља предмет нашег истраживања.

Тежња нам је била да посредством интервјуа, пре свега, стекнемо представу о томе како су ти полицијски службеници видели и доживели догађај, чији су били непосредни виновници. Тачније, да нам испричају своју верзију приче. Тиме је коришћење *наративне анализе* било неизоставно у овом сегменту истраживања. Фајгел подсећа да су приче, као основе наративне анализе, значајно обојене личношћу, искуством и оријентацијом самог приповедача, те како закључује овај аутор - „не постоји једна и увиверзална истинита прича, већ се заправо у стварности појављује неколико њених верзија“.⁵⁰⁰

То свакако не значи да смо током планирања и припреме интервјуа били оптерећени сумњом да наши саговорници неће говорити истину. Штавише, нама и није био превасходни циљ да посредством конкретних прича дођемо до истине. Заправо, наша основна тежња је била да кроз личне приповести полицијских службеника боље протумачимо и учинимо разумљивијим проучаване појаве, па чак и да схватимо разлоге њиховог настанка. Отуда је током интервјуа нарочита пажња придавана речима и формулацијама које саговорници користе како би оправдали свој чин, тачније техникама неутрализације, којима се том приликом служе.

⁵⁰⁰ S. Fajgelj, *op. cit.*, 418.

Да би одржали оригиналност и аутентичност конкретних изјава резултате интервјуа смо износили у првом лицу, наводећи их у виду цитата. Имајући у виду тврдње „да се посредством наративне анализе утемељује појам (пот)културе“, ⁵⁰¹ конкретан интервју је послужио и у те сврхе. Тачније, у изјавама респодената смо настојали утврдити и препознати карактеристике система вредности и норми које одликују полицијску поткултуру.

Руководећи се препорукама методолога нарочиту пажњу смо посветили припреми интервјуисања, а које је подразумевало разматрање низа питања, а пре свих како обезбедити саговорнике и мотивисати их да учествују у овом истраживању. Избор *бивших полицајаца* као референтне групе чинио се најрационалнијим, пре свега, јер се тиме избегавају бирократске процедуре око давања сагласности, а и велика је вероватноћа да ће они спремније дискутовати о конкретним појавама, него активни полицајци, посебно уколико су били осуђени за неко од издвојених кривичних дела.

Будући да је интервју планиран као саставни део студије случаја, избор респодената је био одређен и претходно спроведеним узорковањем случајева. Трагом података из правоснажних пресуда и објављених новинских чланака сачињен је списак потенцијалних саговорника. Утврђено је, међутим, да су се многи од њих тренутно налазили на издржавању казне затвора. Због тога смо били принуђени да се званично обратимо „Управи за извршење кривичних санкција“, при Министарству правде.⁵⁰²

У склопу припрема било је неопходно утврдити вољност потенцијалних саговорника да учествују у обављању интервјуа, због чега им је саопштено:⁵⁰³ • да је учешће у истраживању добровољно; • да нису дужни одговарати на сва постављена питања; • да могу одустати од учешћа у истраживању током самог интервјуа; • да ће подаци који буду прикупљени током интервјуа бити коришћени искључиво у научне сврхе и • да ће анонимност испитаника бити загарантована.⁵⁰⁴

⁵⁰¹ Ђ. Ignjatović, (2013), *op. cit.*, 67.

⁵⁰² Конкретну молбу смо искористили као погодну прилику да прикупимо детаљније информације о свим осуђеницима из проучаване групе, а који су се тренутно налазили на издржавању казне затвора у неком од казнено-поправних завода на подручју Републике Србије. Чињеница да смо на овај начин, поред актера претходно издвојених случајева, дошли до информација о још неким осуђеницима, утицала је на проширење почетног списка потенцијалних саговорника.

⁵⁰³ Осуђеним лицима посредством молбе упућене „Управи за извршење кривичних санкција“, а осталим лицима усмено, путем телефона или лично.

⁵⁰⁴ И поред тога, неки од њих нису пристали да учествују у интервјуу. Можда је било интересно утврдити разлоге такве одлуке. Међутим, нисмо хтели да се упуштамо у то, нити смо додатно инсистирали на евентуалној промени њихове одлуке, верујући да би тако створили контра-ефекат. Ипак, и без ових лица, успели смо обезбедити сасвим довољан број саговорника, међу којима и актере оних догађаја који су нам се чинили нарочито значајним за ово истраживање.

Током припрема смо настојали обезбедити такве услове који би омогућили непосредну комуникацију, односно визуелни контакт са интервјуисаним лицем. Отуда смо посебно водили рачуна о избору места за обављање интервјуа, а које ће нам омогућити такве услове. Додуше, у случајевима интервјуисања осуђеника нисмо могли значајно да утичемо на место обављања интервјуа, јер је разговор морао бити обављен у просторијама самог завода. То је уједно створило потребу за добијањем посебног одобрења Управе, а којом би се омогућио улазак у конкретне Заводе и обављање разговора са осуђеницима.

По добијеној сагласности, а с којом су упознати и управници Завода, у телефонском разговору је договорено време обављања интервјуа, када су и предочени услови које би требало да задовољи само место на ком ће се обавити интервју. Чињеница је да су нам у свим Заводима изашли максимално у сусрет, обезбеђујући нам посебну просторију, док су се радници службе обезбеђења старали да нико не ремети обављање интервјуа, па чак ни они сами, улазећи у просторију само по нашем позиву.

У осталим случајевима је било знатно лакше организовати интервју, али и обезбедити погодно место за његово обављање. Имајући у виду сврху конкретног разговора, психолошка предност „домаћег терена“ нам и није била толико битна, колико нам је било важно да саговорник током интервјуа буде ослобођен било каквог притиска, који би ометао његово активно учешће у интервјуу. Због тога смо њима препустили одлуку да изаберу место, с тим да смо им напоменули да оно мора да испуњава неке елементарне услове за обављање интервјуа.⁵⁰⁵

Припреме интервјуа су подразумевале и сачињавање питања, где се нарочито водило рачуна да их формулишемо тако да одговори на њих буду ослобођени форме, односно да саговорник може слободно да износи своје мишљење. Такође, посебно је било важно осмислити редослед постављања питања. Имајући у виду деликатност проучаване појаве, одлике интервјуисаних лица и њихов тренутни положај, чинило нам се како би обављање интервјуа било најбоље базирати на тзв. „стратегiji дијаманта“.⁵⁰⁶

⁵⁰⁵ Тако се десило да смо интервју обављали у стану саговорника или дворишту његове породичне куће, али и у сепареу угоститељског објекта.

⁵⁰⁶ Фајгел напомиње како се ова стратегија користи онда када је тематика осетљива и непријатна за интервјуисаног. Почиње се са специфичним, затвореним питањима, за које мислимо да су блиска испитаниковој ситуацији. Онда настављамо са општим и отвореним питањима и када сматрамо да смо разумели испитаникову ситуацију и када је атмосфера погодна, прелазимо на питања која су директна и специфична /S. Fajgelj, *op. cit.*, 389/.

Иако смо за потребе интервјуа сачинили одређена питања (списак тих питања се налази у прилогу овог рада), на крају се испоставило да није било могућности, али ни потребе да се строго придржавамо њиховог редоследа, а у неким случајевима чак ни самих питања. Заправо, конкретна питања су нам више служила као оријентир у ком правцу да водимо конкретан интервју. Тачније, питања и редослед њиховог постављања смо прилагођавали специфичностима појединачних случајева, али и особеностима интервјуисаних лица. Но, и поред тога смо тежили да сваки интервју изведемо делећи га на три целине - отварање, главни ток и завршетак.

Током отварања смо настојали створити повољну климу за разговор. Након званичног упознавања и предочавања разлога обављања интервјуа, још једном смо указали интервјуисаном лицу на раније поменуте смернице, а посебно на гаранције очувања анонимности.⁵⁰⁷ Након постављања неколико уводних питања постепено смо улазили у главни ток разговора, пажљиво припремајући саговорника за кључна питања. Најделикатнија питања смо постављали „изокола“, посебно онда када нисмо били сигурни да ли ће интервјуисани уопште одговорити на њих. Завршетак интервјуа је углавном најављиван констатацијом; „И на крају би вас молили да нам кажете још само...“. Али чак и после тога већина саговорника је показивала спремност да настави разговор, а међу њима су очекивано били најбројнији осуђеници, којима је конкретан интервју очигледно пријао, уносећи им бар мало свежине у свакодневну рутину.⁵⁰⁸

Испоставило се да је та неформална дискусија, која би уследила након што смо затворили бележницу, у многим случајевима била изузетно корисна, јер су интервјуисана лица, сада већ видно опуштена, износила неке веома интересантне чињенице, а које смо накнадно унели у белешке.

Заправо, и у току самог интервјуа нисмо баш све предочене информације бележили, што је додуше и немогуће извести, без да се саговорник не прекида, што свакако није препоручљиво, већ смо у белешке уносили само неке, за нас битне детаље. Међутим, непосредно након обављања интервјуа, док су нам конкретне информације још увек биле у свежем сећању, изабрали би неко осамљено место, где бисмо обликовали цео текст.

⁵⁰⁷ Пре започињања интервјуа већина испитаника су тражили гаранције да разговор неће бити сниман. Такву реакцију смо, додуше, и очекивали, због чега смо се унапред припремили да током интервјуа хватамо белешке.

⁵⁰⁸ На то смо, иначе, и рачунали када смо размишљали ко би могли бити саговорници у овом истраживању, што је био уједно један од кључних разлога да изаберемо управо осуђенике.

Овакав приступ је омогућио да током интервјуа пажљиво слушамо саговорника и не упадамо му у реч (што смо чинило само онда када се прилично удаљи од кључне теме интервјуа). Стрпљење се у већини случајева исплатило, јер смо на крају ипак успевали доћи до поенте.⁵⁰⁹ Такође, тиме смо могли да се усредсредимо на показатеље невербалне комуникације (нпр. да ли нас саговорник гледа у очи док одговара или склања поглед, да ли седи мирно или често мења положај седења итд.). У појединим интервјуима смо се значајно руководили управо тим показатељима када смо одлучивали у ком тренутку саговорнику да поставимо најделикатнија питања.⁵¹⁰

Као допуна и својеврстан контрапункт изјавама које су износили полицијски службеници током интервјуа, обављен је разговор са још неким лицима. Конкретно, у случајевима где су интервјуисана лица били активни полицајци, разговор је обављан са њиховим непосредним старешинама, а тамо где смо интервјуисали бивше полицајце, осуђене за неко од проучаваних кривичних дела, разговор је обављан и са њиховим васпитачима у казнено-поправним заводима. При том, ови разговори су углавном вођени непосредно пре обављања интервјуа са кључним саговорником, због чега су нам послужили и као својеврсна припрема за тај интервју, а не искључиво као противтежа изјавама нашег кључног саговорника.

Због количине информација које смо прикупили у овом сегменту истраживања нашли смо се у дилеми колико детаљно да их изложимо. Чињеница је да се у завршном извештају о спроведеној студији случаја уместо сажимања резултата препоручује *отвореност*.⁵¹¹ Неспорно је да се конкретан случај треба описати са што више аспеката, јер је смисао проучавања појединачних случајева управо у предочавању њихове комплексности.

⁵⁰⁹ Способност вербализације код неких саговорника је била прилично мала, те им је било потребно дати одређено време да изразе своју мисао. Али, било је зато и појединаца који су, поред елоквентности, показали изузетну вештину наративног приповедања, због чега их је било штета прекидати, посебно што су том приликом износили за истраживање битне информације. Вредно је, међутим, поменути да су поједини саговорници тежили непрестано да причају и да нас „затрпавају“ информацијама. Можда су они тиме желели да скину терет са себе или пак да искористе прилику и изнесу своју причу, без устезања и бојазни. Интересантно је, међутим, да су та лица више причала о другима, а знатно мање о себи и својим поступцима. Штавише, неки од њих су упорно настојали да се дистанцирају од конкретног случаја и да тему разговора преусмере у сасвим другом правцу.

⁵¹⁰ Примера ради, код једног саговорника су на почетку разговора били толико изражени тикови (жмиркање и померање рамена) да смо најпре помислили како је реч о урођеној мани или раније стеченој навици. Међутим, да је то заправо био показатељ његове нервозе потврђује чињеница да су се тикови смањивали како је разговор одмицао, да би временом потпуно нестали.

⁵¹¹ Како то објашњава Флајвбјерг (Flyvbjerg): „Да би обезбедио отвореност студије случаја, у писању извештаја морам да одустанем од улоге свезнајућег наратора и онога ко резимира. Уместо тога, причам причу у свој њеној разноликости, допуштајући да се открију многи њени аспекти, сложене и понекад конфликтне подприче које причају учесници у истраживању.“ /према: С. Шевкушић, *op. cit.*, 250/.

Ипак, не треба заборавити да су и резултати других методолошких приступа, које смо користили у овом раду, битни за спознају проучаване појаве и да, сходно томе, они не смеју остати „у сенци“ резултата спроведених студија случаја, већ заправо сви они заједно требају чинити један компатибилан скуп. Отуда су и оправдана очекивања да у извештајима, кроз обраду конкретних случајева, додатно појаснимо и резултате до којих смо дошли применом других истраживачких стратегија (статистичка, средњег обима), и на тај начин повећамо њихову интерну валидност.

Међутим, иако несумњиво значајан, такав приступ би додатно оптеретио текст, што нам у овом тренутку није у интересу. Због тога смо извештаје о спроведеним студијама случаја свели на дескрипцију конкретних догађаја, тако што смо у њима описали кључне резултате до којих смо дошли применом сваког метода понаособ, упуштајући се у њихова тумачења и објашњења само тамо где се то чинило неопходним.

ГЛАВА II РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

1. СТАТИСТИЧКИ ПОКАЗАТЕЉИ

1.1. Подаци о криминалитету полицијских службеника

1.1.1. Размере и структура пријављених кривичних дела

Пре но што се упустимо у детаљнију анализу кривичних дела која чине предмет овог истраживања указаћемо на **опште размере и структуру свих кривичних дела** радника МУП-а, која су пријављена у истраживачком периоду. Посматрањем ове појаве у целости тежња нам је да стекнемо комплетнију слику о криминалитету припадника полиције, али и да истовремено сагледамо заступљеност појединачних кривичних дела у укупној структури пријављеног криминалитета радника МУП-а, међу којима и оних дела која смо издвојили као предмет нашег истраживања (подаци о тим делима су додатно наглашени).

Табела 2 - Подаци из евиденције СУК-а о пријављеним кривичним делима полицијских службеника:

КРИВИЧНО ДЕЛО	'03	'04	'05	'06	'07	'08	'09	'10	'11	'12	'13	Σ
Тешка телесна повреда	0	2	0	1	0	1	0	0	0	2	0	6
Злостава у служби	0	4	2	1	1	5	2	4	4	6	4	33
Недозвољена... експлозивних материја	0	0	0	1	4	16	5	1	4	6	1	38
Неовлашћена... опојних дрога	0	0	0	0	0	0	17	20	3	3	1	44
Изнуда	0	1	1	0	4	3	0	0	3	1	5	18
Злоупотреба службеног положаја	3	69	21	5	72	51	67	52	226	87	82	735
Примање мита	2	11	3	5	34	19	27	17	27	15	27	187
Фалсификовање исправе	2	11	5	8	22	38	44	11	35	16	13	205
Фалсификовање службене исправе	0	8	10	3	33	10	6	13	9	2	3	97
Превара у служби	0	1	0	0	7	48	5	9	1	3	4	78
Остала дела	1	5	7	15	60	60	55	45	60	45	37	390
Σ	8	112	49	39	237	251	228	172	372	186	177	1831

Имајући у виду надлежност СУК-а, доминација дела против службене дужности је сасвим очекивана. Међутим, приметно је да структура обухвата и дела за која баш и није очекивано да их врше припадници полиције. У том смислу, евиденција САТИТ нуди још интересантније показатеље.

Табела 3 - Подаци из евиденције САТИТ о пријављеним кривичним делима полицијских службеника:

	'03	'04	'05	'06	'07	'08	'09	'10	'11	'12	'13	Σ
Убиство	5	2	4	4	6	2	0	1	0	0	5	29
Тешка телесна повреда	13	8	7	21	11	10	15	9	7	0	1	102
Злостава у служби	13	3	8	9	7	10	5	9	16	19	13	112
Изазивање опште опасности	14	13	23	7	5	4	3	5	6	5	5	90
Недозвољена трговина	14	7	2	0	1	0	3	1	2	1	1	32
Крађа	9	5	20	3	7	4	9	3	4	3	6	73
Тешка крађа	3	2	6	16	17	3	1	6	2	11	11	78
Разбојништво	3	2	9	7	2	3	2	1	5	2	0	36
Изнуда	6	5	6	0	5	1	2	2	0	1	1	29
Угрож. јавног саобраћаја	93	93	92	51	59	55	62	56	99	93	78	831
Злоупотреба служ. положаја	69	41	69	16	52	18	47	22	110	103	99	646
Примање мита	15	8	13	3	13	3	4	5	44	27	34	169
Фалсификовање исправе	77	47	51	15	17	21	15	11	23	18	11	306
Остала дела	7	44	24	153	179	115	149	123	109	214	176	1293
Σ	346	280	334	290	381	249	317	254	427	497	441	3816

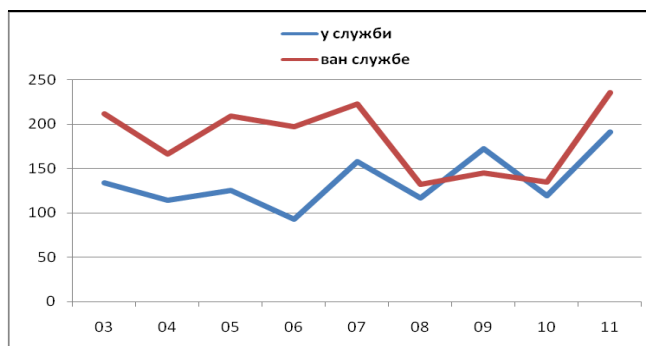
Полазећи од предмета нашег истраживања, било је важно разјаснити под којим околности припадници МУП-а врше конкретна кривична дела - у служби или ван ње. Анализом поднетих кривичних пријава по овом параметру, користећи само податке из евиденција САТИТ,⁵¹² утврђено је да су чешће вршена кривична дела ван службене дужности и то у целом посматраном периода, али и у свакој години понаособ, осим у 2009. години, што се јасно види на следећој табели и графикону.

⁵¹² По овом параметру није било могуће сагледати податке из евиденције СУК-а. Додуше, треба имати у виду да је превасходна надлежност овог сектора да подноси пријаве за дела која су извршена током или у вези са вршењем службене дужности. Насупрот њима, евиденције САТИТ садрже овај показатељ, али само на општем нивоу, а не и за свако дело понаособ. При том, подаци по конкретном параметру нису достављени за 2012. и 2013. годину, уз образложење да се по њему подаци више не заводе.

Табела 4 – Однос у размерама подношења кривичних пријава:

година	у служби		ван службе	
	n	%	n	%
2003	134	38.7	212	61.3
2004	114	40.7	166	59.3
2005	125	37.4	209	62.6
2006	93	32.0	197	68.0
2007	158	41.4	223	58.6
2008	117	46.9	132	53.1
2009	172	54.2	145	45.8
2010	119	46.8	135	53.2
2011	191	44.7	236	55.3

Графикон 1 – Упоредни приказ тренда подношења кривичних пријава:

Овакви показатељи сугеришу закључак да конкретна околност (у служби/ван ње) не утиче значајно на одлуку припадника полиције да ли ће извршити кривично дело, али зато има значај при избору које дело ће конкретно да изврши. Додуше, треба имати у виду да нека кривична дела једино могу бити извршена у склопу или непосредно у вези са обављањем службене дужности.

1.1.2. Дистрибуција издвојених дела по параметрима из кривичних пријава

На основу података о поднетим кривичним пријавама против полицијских службеника, које нам је доставила стручна служба МУП-а, нисмо били у могућности да за свако дело понаособ утврдимо под којим околностима су извршена - у служби или ван ње,⁵¹³ те предстојеће податке треба тумачити имајући у виду овај недостатак. Додуше, биће кривичних дела злоставе у служби, изнуђивања исказа и примања мита сугерише како се она и једино могу извршити у служби, односно непосредно у вези са обављањем службене дужности. Међутим, врло је могуће да су и нека од евидентираних дела убистава и тешке телесне повреде учињена под оваквим околностима.

Анализу ћемо започети указивањем на размере (број) поднетих кривичних пријава за издвојена кривична дела. Ово је уједно једини показатељ који сагледавамо на годишњем нивоу, док се за све остале параметре износе сумарни подаци за цео истраживачки период (2003-2013), будући да значајније осцилације на годишњем нивоу нису ни примећене.

⁵¹³ Службеник Управе за информатику образложио је како тај параметар није било могуће издвојити.

Табела 5 - Размере поднетих кривичних пријава за издвојена кривична дела:

Година	Тешко убиство	Обично убиство	Убиство из нехата	Тешка ТП	Изнуђив. исказа	Злостава у служби	Примање мита
2003	1	1	0	10	0	8	10
2004	1	3	0	13	0	7	14
2005	1	3	1	8	1	11	13
2006	1	4	0	23	1	11	37
2007	4	3	0	11	0	10	95
2008	0	2	0	6	0	16	61
2009	1	1	0	10	0	7	76
2010	1	2	0	12	0	15	27
2011	0	1	0	7	0	14	37
2012	0	0	0	5	0	9	21
2013	0	1	0	1	0	1	10
свршено	7	12	1	106	2	109	401
Σ	10	21	1	106	2	109	401

• **Територијална дистрибуција:** На подручју Централне Србије (без Београда) поднето је највише пријава за сва дела насиља (n=100 или 40,2%), што је 5% више него на подручју Војводине, док остале пријаве (n=57 или 22,9%) потпадају под надлежност града Београда. Распрострањеност тешких убистава не показује екстреме, будући да је у више округа евидентирано по једно овакво кривично дело. Поред евидентираних 6 обичних убистава у Београду вредно је поменути да су 4 таква дела пријављена на подручју ПУ Нови Сад, док је једино убиство из нехата пријављено у ПУ Ниш. Пријављивање тешких телесних повреда је приметно у готово свим окрузима с тим што се, поред Београда, истичу Сремска Митровица (n=11 или 10,3 %) и Крагујевац (n=10 или 9,4 %). Једина два евидентирана случаја изнуђивања исказа забележена су у Београду. Примање мита се, такође, најчешће пријављује на подручју Централне Србије (n=244 или 60,8%), а од свих управа се истиче ПУ Краљево (n=61),⁵¹⁴ што је скоро дупло више пријава за ово дело него што је поднето у ПУ Београд.

• **Место (локација) извршења:** Локације извршења већине кривичних дела се везују за улицу - тешка убиства: n=5 или 50%; обична убиства: n=11 или 53%; тешке телесне повреде: n=63 или 59,4%, злостава у служби: n=61 или 56,5%; изнуђивање исказа: n=1 или 50% и примање мита: n=17 или 54,8% случајева у којима је евидентирано место

⁵¹⁴ Разлоге овако учесталог пријављивања конкретних дела у Краљеву би требало, између осталог, тражити у томе што се значајан део рашког округа наслања на територију Косова и Метохије, од које је раздвојен административном границом, а која би се заправо могла тумачити као „мека“ граница. Овакав географски положај несумњиво представља погодну прилику полицијским службеницима, а посебно припадницима граничне полиције, да примају мито како би омогућили кријумчарење робе на релацији Централна Србија - Косово и Метохија.

извршења.⁵¹⁵ Код насилних дела као место извршења посебно се издваја угоститељски објекат (унутар њега или у непосредној близини) – тешко убиство: n=3 или 30%; обично убиство: n=3 или 14% и тешка телесна повреда: n=18 или 17%.⁵¹⁶ Посебну пажњу привлаче пријаве у којима се као локација наводе службене просторије - обично убиство: n=2 или 9,5 %; тешка телесна повреда: n=2 или 1,89%; изнуђивање исказа n=1 или 50%; злоставу у служби: n=11 или 10,1% и примање мита: n=5 или 16,1% пријава у којима је евидентирано место извршења.

- **Време извршења (доба дана):** Већина насилничких деликата је извршена између 18-06 часова (n=86 или 69,9% случајева у којима је евидентирано време извршења),⁵¹⁷ с тим да је период након поноћи па до раних јутарњих часова (00-06) најизраженији, посебно код дела тешке телесне повреде (од 54 случаја, за која је наведено време извршења, 41 је извршено у ово време) и злоставу у служби (од 47 случајева, за која је наведено време извршења, 31 се десило у ово доба дана). Насупрот томе, примање мита се најчешће бележи у преподневним часовима (n=26 или 48.1% случајева у којима је наведено време извршења).⁵¹⁸

- **Пол извршиоца:** За дела са елементима насиља показатељи су и више него очекивани, јер само у њих три се као извршилац појављује жена и то код тешког убиства (n=1) и тешке телесне повреде (n=2). Међутим, од свих ових дела, као саизвршилац, појављује се мушкарац. Познато је да у структури запослених у МУП доминирају мушкарци, те је и њихова доминација међу извршиоцима кривичних дела очекивана. Треба, међутим, истаћи да је процентуална заступљеност мушкараца у овом министарству знатно мања од њихове заступљености у структури пријављених извршилаца насилничких кривичних дела. Код примања мита је учешће жена нешто веће (n=25 или 6,2 %), с тим да овакве проценте не би требало олако приписивати мањој склоности жена да примају мито, већ би пре разлоге требало тражити у фактичкој ситуацији.

⁵¹⁵ Индикативан је податак да у преко 90% случајева примања мита у кривичној пријави није евидентирана локација (место) извршења.

⁵¹⁶ Може се наслутити да је у извршењу ових дела претходило нарушавање јавног реда и мира, расправа и свађа, кулминирајући у употребу насиља, у неким случајевима чак и са трагичним последицама.

⁵¹⁷ Иначе, у 50,6% ових случајева време извршења није евидентирано у кривичним пријавама.

⁵¹⁸ Иако је и у случају примања мита број пријава у којима није евидентирано време извршења прилично висок (86,5%), треба узети у обзир чињеницу да оно може бити пријављено и као продужено кривично дело, због чега се у пријави не наводи тачно време извршења. Додуше, за извршење овог дела време нема толики значај, колики има место извршења, па тако неко осамљено место (нпр. пут ван насеља) може бити сасвим довољан услов да би се дело несметано извршило и “у сред бела дана”.

Наиме, у српској полицији мушкарци обављају већину кључних функција, посебно на руководећем нивоу. Такође, они се чешће него жене налазе у ситуацији да доносе одлуке на оперативном нивоу (начелници одељења, шефови група, вође патроле). Оваква позиција их несумњиво чешће и доводи у коруптивна искушења.

- **Старост извршиоца:** У случају насилничких дела *групу максималног криминалитета* за сва кривична дела чине извршиоци од 21 до 30 године живота, осим за дело изнуђивања исказа код ког доминирају извршиоци старости између 31 и 40 године. Податак на који би овде требало посебно указати тиче се релативно високе заступљености извршилаца узраста до 20 година (тешко убиство: $n=2$ или 18,2%, обично убиство: $n=3$ или 14,3%, ТТП: $n=12$ или 11,2% и злостава у служби: $n=8$ или 7,3%). Чињеница да су већ на самом почетку своје каријере ови појединци пријављени за тако тешка кривична дела намеће потребу утврђивања њихове условљености. Поставља се питање да ли је у самом процесу селекције кандидата и пријема у службу направљен озбиљан пропуст или су пак по среди фактори који нису могли бити установљени психо-прегледима. За разлику од деликата насиља код примања мита *група максималног криминалитета* је померена на период од 31 до 40 године живота, што се и могло очекивати. Познато је да у извршењу ових дела битну улогу игра радно искуство које појединац има иза себе, као и чињеница да се са напредовањем у служби стичу боље позиције и веће могућности за коруптивно понашање. Но, да ли је тако, видећемо убрзо.

- **Радно искуство извршиоца:** По овом параметру *групу максималног криминалитета* код дела насиља чине извршиоци који су у МУП-у провели *до 5 година*, осим у случају изнуђивања исказа чији извршиоци су радног искуства између 10 и 20 година. Само сазнање да је већина пријава за деликте насиља сконцентрисана на службенике који су на почетку каријере пружа довољан основ за дефинисање и спровођење конкретних механизма како да се ове појаве спрече или редукују у будућности. Иста логика се може применити и у случају примања мита, с тим што у овом случају пажњу треба усмерити на службенике који имају између 10 и 20 година радног стажа. То свакако не значи да остале групе запослених треба запоставити у процесу контроле. Извесно је, међутим, да током професионалне каријере постоје одређене прекретнице када се појединци лакше одлучују да се упусте у корупцију, а које се углавном дешавају након извесног времена проведеног у служби, а не на њеном самом почетку.

Међутим, утврђено је да у структури пријављених лица за дело примања мита значајно место заузимају и појединци са преко 20 година радног искуства (n=70 или 17,4 %), што нам говори да у овој области протеклом времена криминална активност не слаби тако нагло, као што је случај код дела са елементима насиља.

- **Радни статус извршиоца:**⁵¹⁹ Међу пријављеним лицима за дела са елементима насиља доминирају припадници полиције са статусом *овлашћених службених лица* - n=226 или 90,5% извршилаца. При том, за готово сва кривична дела највећи број пријављених припада категорији *униформисаних лица* (УОСЛ): n=210 или 83,7%. Истина је да они чине најбројнију групу запослених у МУП-у и да су, сходно томе, овакви резултати и очекивани. Треба, међутим, нагласити да је заступљеност УОСЛ међу извршиоцима ових кривичних дела знатно већа од њихове заступљености у структури свих радника МУП-а, а која се креће око 60%. Додуше, приметан је изузетак у случају кривичног дела изнуђивања исказа, јер се као извршиоцима ових дела наводе овлашћена службена лица која дужност обављају у цивилу. Међу извршиоцима примања мита такође доминирају УОСЛ (n=324 или 80,7%). Са друге стране, приметно је да остала ОСЛ (у цивилу) у знатно већем броју (n=46 или 11,4 %) учествују у извршењу коруптивних дела, него што је то случај код дела насиља (n=16 или 6,4%). Међутим, чак и тада, проценат заступљености ове категорије међу извршиоцима кривичног дела примања мита не прелази њихову заступљеност у структури свих радника МУП-а, а која се креће око 13%.

- **Линија рада извршиоца:** У структури извршилаца насилних дела доминирају припадници *интервентне полиције* (n=163 или 64,1%), што је посебно изражено код дела злоставе у служби (n=86 или 78,9%). Изузетак представља дело изнуђивања исказа, чији извршиоци су идентификовани као припадници *криминалистичке полиције*, што је и разумљиво, јер знамо да је њихова приоритетна делатност прикупљање информација у циљу расветљавања кривичних дела. Доминација припадника интервентне полиције у структури извршилаца насилних дела може се објаснити дејством бројних фактора, а превасходно природом и делокругом њиховог рада, које их несумњиво чешће доводи у искушење да се користе насилним методама.

⁵¹⁹ Значај овог параметра је што омогућава раздвајање извршилаца који имају статус овлашћених службених лица полиције, од осталих запослених у овом министарству.

Када је у питању дело примања мита највише кривичних пријава је поднето против припадника *саобраћајне полиције* (n=144 или 35,3%), док се поред њих истичу и припадници *границне полиције* (n=80 или 19,6 %).⁵²⁰ Овај податак је донекле очекиван, ако имамо у виду бројне погодности које ове линије рада пружају у погледу остваривања коруптивних трансакција. Међутим, не треба сметнути с ума да и неки други полицијски задаци пружају бројне могућности за вршење корупције, где посебно мислимо на сузбијање одређених видова криминалних појава. У том смислу је вредно указати да су у посматраном периоду против припадника *Службе за борбу против организованог криминала* (СБПОК) поднете 54 пријаве за примање мита (што чини 13,4 % свих пријава поднетих за ово дело).⁵²¹

- **Лична обележја жртве:**⁵²² Достављени подаци упућују на закључак да радници полиције своју агресију углавном усмеравају према *мушкарцима*. Међутим, иако жене представљају жртве у мање од 10% пријављених случајева овај показатељ ипак није за потцењивање, посебно ако узмемо у обзир да су готово сви извршиоци конкретних дела мушкарци. Када је реч о узрасту, код свих инкриминација доминирају лица између 21 и 30 године живота (n=98 или 38,1% свих жртава), а када овој групи придодемо и жртве у четвртој деценији живота долазимо до закључка да 61% свих жртава (n=157) припада узрасту од 21 до 40 године. То даље имплицира закључак да се узраст жртава у значајној мери поклапа са узрастом извршилаца конкретних дела. Овде, међутим, треба указати и на заступљеност најмлађе (до 20 година: n=43 или 16,7%) и најстарије (преко 50 година: n=27 или 10,5 %) популације у структури жртава. Ови подаци се можда и не би чинили тако значајним да је реч о криминалитету цивилних лица, али својство извршилаца ових дела даје им посебан значај, нарочито ако имамо у виду законско ограничење у примени силе, које јасно наглашава посебну обазривост приликом поступања са малолетним и старијим лицима.

⁵²⁰ Додуше, припадници *интервентне полиције* се и у овом случају издвајају, али не у оноликом проценту као код насилних кривичних дела (овде се њихово учешће међу извршиоцима креће око 35%).

⁵²¹ Овај показатељ индиректно указује на везу која постоји између функционисања криминалних организација на одређеном подручју и подмићивања субјеката задужених за контролу организованог криминалитета. Овде је вредно поменути како је у посматраном периоду од 21 кривичне пријаве, поднете за кривично дело одавања службене тајне, 9 пријава поднето против припадника ове службе. Такође је интересантан податак по ком је против припадника СБПОК-а поднето готово три пута више кривичних пријава због примање мита него због кривичног дела злоупотребе службеног положаја.

⁵²² Због недоследног навођења или потпуног изостављања бројних података о жртвама у кривичним пријавама били смо принуђени да статистичку анализу виктимолошке димензије базирамо само на подацима о полу и узрасту жртве. При том, због чињенице да се дело примања мита може тумачити као „деликт без жртве“ ову анализу смо свесно усмерили само ка издвојеним делима насиља.

1.2. Подаци о жалбама грађана на поступање полицијских службеника

1.2.1. Полицијске евиденције

На почетку треба истаћи како се подаци о жалбама грађана заводе у две независне полицијске евиденције. Конкретно, у евиденцији САТИТ заводе се подаци о представкама грађана, чију основаност углавном цени руководиоца организационе јединице у којој притуженик ради, односно његов непосредни старешина. Евиденције СУК садрже податке о притужбама грађана које су непосредно поднете или уступљене на даље поступање овом сектору, уз напомену да се такве жалбе разматрају према одредбама *Правилника о поступку решавања притужби*⁵²³ и то најчешће од стране комисије посебно формиране за вођење поступка по притужбама. Чињеница је, међутим, да се само у евиденцији СУК-а заводи податак о *разлогу* подношења жалбе,⁵²⁴ што је пресудно утицало да предстојећу анализу базирамо на подацима из евиденција ове организационе јединице МУП-а.

Пратећи стање од 2003. године, када је иначе формиран Генерални инспекторат (претеча данашњег СУК-а) и када су успостављене конкретне евиденције, до краја 2013. године, примљено је укупно 32.222 притужбе грађана, што на годишњем просеку износи 2.929. При том, тренд подношења притужби у посматраном периоду бележи константан пораст, крећући се у распону од 423, колико је забележено 2003. године до 4.161 притужбе, колико је евидентирано у 2013. години. У овој години, квота поднетих жалби, мерена у односу на 100.000 становника износи 59.4, а мерена у односу на 100 овлашћених службених лица полиције износи 12.8.⁵²⁵

Узимајући у обзир чињеницу да су поводи интеракције полиције и грађана прилично разноврсни очекивано је да су и разлози за жалбе на поступање полицијских службеника бројни. Сходно њиховој природи, они се крећу од безазлених до веома озбиљних. Конкретно, према подацима које нам је доставио СУК, као најчешћи разлози притужења истичу се:

⁵²³ *Службени гласник РС*, бр. 54/2006.

⁵²⁴ С тим да на основу достављеног материјала овај податак можемо пратити до 2010. године.

⁵²⁵ Поређења ради, резултати истраживања спроведених на подручју САД показују како се број жалби разликује између полицијских управа и да се он креће од 6 до 81 жалбе на 100 полицајаца /R. Roberg, J. Crank, J. Куукедвалл, *op. cit.*, 424/. Овакве варијације се могу правдати различитим факторима, а као неке од њих у литератури се наводе тип заједнице, радно окружење и природа полицијске агенција. Пејт (Pate) и Фридел (Fridell) су открили како локална полицијска одељења у САД имају просечно 4.8 жалби на 100 полицајаца, док је у државним полицијским агенцијама забележено у просеку 1.6 жалби на 100 полицајаца /према: G.P. Alpert, R.G. Dunham, (2004), *op. cit.*, 32/.

• непрофесионалан рад и пропусти у раду; • непримерено поступање и комуникација; • непоступање или неблаговремено поступање по пријавама грађана и • незаконито привођење.⁵²⁶

Полазећи од предмета овог истраживања посебну пажњу привлаче оне притужбе грађана које указују на постојање насилничког понашања у поступању припадника полиције, а које смо разврстали у две категорије: 1) прекомерна употреба средстава принуде и 2) тортура и физичко злостављање.

Табела 6 - Размере и тренд подношења притужби грађана због насилничког понашања полиције:

РАЗЛОГ ПРИТУЖБЕ	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Σ
прекомерна употреба средстава принуде	0	10	19	54	165	156	108	126	638
тортура и физичко злостављање	31	42	67	63	44	53	75	107	482
Σ	31	52	86	117	209	209	183	233	1120

Доводећи конкретне показатеље у однос са оквирним бројем становника у нашој земљи долазимо до податка о **квоти поднетих жалби**, а која у години када је поднето највише конкретних жалби на 100.000 становника износи – 2.3 за прекомерну употребу силе, а 1.5 за тортуру и физичко злостављање, док на 100 овлашћених службених лица полицијета квота износи 0.50 за прекомерну употребу силе, а 0.32 за тортуру и физичко злостављање.⁵²⁷

У посматраном периоду СУК је примио изванредан број притужби које указују на коруптивно понашање полицијских службеника. Међутим, поред примања мита, као разлога притужења, пажњу привлаче и притужбе на појаве блиске корупцији - спрега са лицима из криминалне средине и бављење пословима неспојивим са службеним дужностима.⁵²⁸

⁵²⁶ Овде је вредно поменути да је „Комитет за жалбе на полицију“ у Амстердаму известио како се већина притужби грађана може сврстати у једну од следећих 10 категорија: • неуљудност, • одбијање да се пружи помоћ, • бурне реакције, • погрешна хапшења, • злоупотреба силе, • наношење бола при стављању лисица, • одбијање да се сачини записник, • оштећење имовине, • одбијање полицајаца да се идентификују и • неадекватне просторије за притвор /према: D. Bayley, (1996), *op. cit.*, 277/.

⁵²⁷ Поређења ради, Крафт (Croft) и Остин (Austin) су утврдили стопу од 10 жалби за претерану употребу силе на 100 њујоршких полицајаца годишње /према: G.P. Alpert, R.G. Dunham, (2004), *op. cit.*, 32/

⁵²⁸ Иако се ове појаве не могу аутоматски сврстати у коруптивно понашање, извесно је да се у њима крије потенцијал за злоупотребом полицијских овлашћења, па чак и за остварењем конкретних коруптивних трансакција. Ипак, док ове недоумице остављају простор за сумњу у постојање корупције у конкретним случајевима, поменути разлози за подношење притужби стварају такве околности које без сумње доводе полицијске службенике у сукоб интереса, због чега их тако и третирамо.

Табела 7 - Размере и тренд притужења грађана због коруптивног понашања и појава блиских корупција:

РАЗЛОГ ПРИТУЖБЕ	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Σ
примање мита	1	8	17	45	88	101	75	65	400
спрега са лицима из криминалне средине	0	0	0	4	88	135	178	144	549
послови неспојиви са службеним дужностима	8	42	19	7	32	26	32	26	192
Σ	9	50	36	56	208	262	285	235	1141

Квота поднетих жалби у години када је поднето највише конкретних жалби на 100.000 становника износи – 1.44 за примање мита, 2.54 за спрегу са лицима из криминалне средине и 0.6 за бављење пословима неспојиви са службеним дужностима, док у односу на 100 овлашћених службених лица полиције, износи - 0.31 за примање мита, 0.54 за спрегу са лицима из криминалне средине и 0.12 за бављење пословима неспојиви са службеним дужностима.⁵²⁹

Чињеница је да притужбе грађана могу представљати користан извор података о незаконитим појавама у раду полиције, али пре свих оне притужбе чија основаност је потврђена. У том погледу је вредно указати како је од свих притужби грађана поднетих СУК-у у посматраном периоду основаност потврђена у 23,1 % случајева.⁵³⁰ Будући да се у постојећим евиденцијама основаност притужби не разматра по разлозима притужења битно је отежало утврђивање постојаности насилничког и коруптивног понашања полицијских службеника у конкретним случајевима.⁵³¹

⁵²⁹ У извештају о недавно спроведеном истраживању корупције у српској полицији, између осталог, се наводи како су током 2010. године и првих 10 месеци 2011. године, Сектору унутрашње контроле и подручним полицијским управама грађани поднели укупно 173 представке у којима су указивали на појаву корупције, најчешће (у 69 случајева) у редовима саобраћајне полиције, и то углавном кроз узимање мита од возача због прекршаја који су наводно учинили. Поред тога, садржај појединих притужби је указивао на повезаност полицијских службеника са лицима која се баве шверцом робе (цигаретама, нафтом и др.), али и са нарко-дилерима. Према тврдњама грађана, улога полицијских службеника се састојала у пружању заштите од кривичне одговорности, помоћи у циљу несметаног преласка границе и проласка преко подручја одређене полицијске управе, пружање физичког обезбеђења организаторима ових група, као и учешћу у непосредном обезбеђивању транспорта шверцоване робе /*Strateška-obaveštajna procena korupcije, op. cit., 59-60*/.

⁵³⁰ Поређења ради, учинак истражне комисије надлежне за поступање по жалбама уложеним против припадника полиције Енглеске и Велса (*Independent Police Complaints Commission for England and Wales*) током 2006. и 2007. године је следећи: 37% - решено локалном одлуком; 12% - повучена пријава; 10% - није покренут поступак (недовољно информација, злоупотреба права подношења пријаве); 30% - вођена истрага и на послетку 11% - поткрепљено доказима /*T. Prenzler, op. cit., 53*/.

⁵³¹ У тежњи да дођемо до тих података за помоћ смо се обратили СУК-у. Међутим, у одговору на нашу молбу је образложено како је прикупљање података о основаности притужби по конкретним разлозима притужења једино могуће директним увидом у сваки предмет понаособ, што захтева огроман напор и време, због чега нам нису могли изаћи у сусрет.

У одсуству ових показатеља резултати ранијих истраживања нам могу послужити, макар као илустрација. Индикативно је да ти резултати показују одређену доследност у смислу ниског процента основаности притужби грађана.⁵³²

Овакви показатељи упућују на закључак како полиција у овом случају настоји избећи обавезу да „казни сама себе“. Међутим, делимичну кривицу за такво стање сnose и притужиоци, посебно када своје жалбе базирају искључиво на субјективном доживљају конкретног поступка. Поред тога, извесно је да грађани слабо познају одредбе полицијског права и правни основ за примену појединих овлашћења, па чак и средстава принуде. Такво стање може допринети подношењу жалби грађана и у оним случајевима када су полицијски службеници употребили силу у складу са законом, односно у законом прописаним границама.

Независно од притужби које су истрагом утврђене као неосноване, притужбе могу бити и одбачене, јер се наводи у њима не могу доказати. У том смислу је посебно индикативан податак да СУК уопште није разматрао 5.433 притужбе (или 16,86 % свих притужби поднетих у посматраном периоду), зато што нису садржале довољно елемената за оперативни рад. Овакав исход је нарочито карактеристичан за оне притужбе којима се указује на постојање корупције у полицији, што иначе и потврђују резултати раније помињаног истраживања.⁵³³

Упркос малом проценту основаности, улагање представки и притужби ипак треба охрабривати, будући да су то понекад једини извори сазнања о незаконитим појавама у раду полицији, а посебно о коруптивном понашању. Паралелено с тим, грађане треба инструкисати како се требају жалити само кад имају несумњиве доказе или макар проверљиве индиције о конкретној појави. У противном, илузорно је очекивати да њихова жалба оствари конкретан резултат. Са друге стране, треба дефинисати механизме заштите полицијских службеника од лажног пријављивања.

⁵³² Изузимајући Лондон, у Енглеској и Велсу је 1990. године против 97.223 полицајца поднето 7.455 жалби због прекомерне силе, од којих је свега 1,2 % потврђено (поднета је једна притужба за насиље на сваких 13 полицајаца, а потврђена основаност је 1:1092 полицајца). Исте године, у Новом Јужном Велсу, укључујући и Сиднеј, регистрована је по једна жалба на сваких 15 полицајаца због прекомерне силе, с једним потврђеним случајем на 370 полицајаца. У Торонту је у 1990. години на сваких 17 полицајаца била поднесена по једна притужба за прекомерну силу, а потврђена основаност је 1:108 /D. Bayley, (1996), *op. cit.*, 278/. Када је реч о основаности притужби на корупцију у полицији резултати претходно поменутог истраживања у нашој земљи показују да је од 173 поднете притужбе у свега 13 случајева (или 7,5%) потврђена основаност /*Strateška-obaveštajna procena korupcije, op. cit.*, 57/.

⁵³³ Највећи број представки грађана није могао бити доказан и то из следећих разлога: • оптужбе грађана нису садржале довољно елемената потребних за идентификацију полицијских службеника; • током провера нису се могли обезбедити докази којима би се потврдила сумња (нпр. није било сведока); • у представкама су изнети уопштени наводи који нису могли бити доказани /*Strateška-obaveštajna procena korupcije, op. cit.*, 58/.

1.2.2. Евиденције Заштитника грађана

Структура ових евиденција пружа могућност да предмет истраживања анализирамо, пре свега, у односу на размере поднетих жалби грађана на примену полицијских овлашћења, али и да уједно сагледамо њихову заступљеност у укупној структури поднетих притужби на рад полиције у посматраном периоду.⁵³⁴

Табела 8 - Размере и тренд подношења жалби на рад полиције Заштитнику грађана:

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Σ
Укупан број притужби на рад МУП	27	81	198	286	414	461	489	1.956
Притужбе на примену полицијских овлашћења	3	19	27	48	124	396	296	913
%	11.1	23.4	13.6	16.7	29.9	85.9	60.5	46.7

Када је реч о квоти притужби на примену полицијских овлашћења она у години када је евидентиран највећи број ових случајева у односу на 100.000 становника износи 5.6, док у односу на 100 овлашћених службених лица полиције износи 1.2. Пратећи тренд подношења ових притужби примећујемо њихов константан и постепен раст, с тим да је до 2011. нешто блажи, да би у 2011., а посебно у 2012. години доживео нагли скок, бележећи пораст поднетих притужби од преко 300% у односу на претходну годину, да би у последњој 2013. години овај број пао за неких 25%.

У склопу ове анализе било је неопходно утврдити најчешће разлоге подношења конкретних притужби и на тај начин издвојити конкретна овлашћења полиције, чијом применом су повређена права грађана, а у крајњем случају утврдити постојање оних кривичних дела која представљају предмет нашег истраживања. У том погледу су нам као извор података нарочито помогли сижеи конкретних притужби, а које нам је доставила стручна служба Заштитника грађана.

Према наводима из притужби, поступањем полиције најчешће се повређују следећа права грађана: • право на једнакост пред законом; • право на правну заштиту; • право на заштиту од неоснованог лишења слободе; • право на људско достојанство; • право на неповредивост физичког и психичког интегритета и • право на заштиту од мучења и нечовечног поступања.

⁵³⁴ Стање у овој области је могуће пратити од 2007. године, будући да је те године у нашој земљи и почела са радом ова институција, када су и устројене конкретне евиденције.

Док се неке од поменутих повреда могу тумачити прилично екстензивно (нпр. повреда права на једнакост пред законом), друге су опет толико сведене да се могу недвомислено довести у везу са применом конкретног полицијског овлашћења (нпр. право на заштиту од неоснованог лишења слободе). Поред тога, међу наведеним правима постоје и она чија повреда јасно указује на конкретну радњу којом се то право повређује. Тако на пример, повреда права на неповредивост телесног интегритета се може повезати са поступком полицијског службеника који садржи елементе принуде.

Због не постојања ниједног поузданог показатеља који би указивао на коруптивно понашање овај сегмент је изостављен у предстојећој анализи. Заправо, фокус је стављен на оне притужбе у којима је поступањем полиције повређено право на неповредивост физичког интегритета и право на заштиту од мучења и нечовечног поступања. При том, како би указали на заступљеност конкретне појаве, податке о размерама подношења ових притужби посматраћемо у односу на број поднетих притужби грађана на примену полицијских овлашћења.

Табела 9 – Однос у размерама подношења жалби (примена овлашћења/насиље полиције):

Година	Притужбе на примену полицијских овлашћења	Притужбе због насиља полиције	%
2009	27	2	7.4
2010	48	10	20.8
2011	124	14	11.2
2012	396	14	3.53
2013	296	2	0.67
Σ	891	42	4.71

На основу расположивих података стиче се утисак како се грађани изузетно ретко жале на оне поступке припадника полиције који би се могли тумачити као насилничко понашање. Заправо, ако узмемо у обзир законске услове под којим полицијски службеници могу и смеју употребити средства принуде,⁵³⁵ долазимо до закључка како се њиховим придржавање битно смањују могућности повређивања права грађана, а тиме и поводи за подношење жалби.

⁵³⁵ У члану 12. Закона о полицији Републике Србије се налаже ограниченост и уздржаност у употреби средстава принуде, забрана мучења и примена нечовечних и понижавајућих поступака, са захтевом за остваривање највиших националних и међународних стандарда; Члан 35. Закона о полицији прописује да полицијски службеници у примени полицијских овлашћења морају да поступају хумано и уз поштовање достојанства сваког лица; Члан 36. Закона о полицији захтева да примена полицијског овлашћења мора бити сразмерна потреби због које се предузима, односно у сваком случају уз минимум неопходне силе.

То даље имплицира закључак како се жалбе због насилничког поступања припадника полиције пре могу очекивати у случајевима прекорачења или злоупотребе појединих полицијских овлашћења, него у случају њихове законите примене. Сходно томе, ове притужбе могу представљати јасан наговештај, али не и потпуну гаранцију незаконите употребе средстава принуде у поступању полиције. Заправо, то можемо поуздано тврдити само за оне случајеве у којима је потврђена основаност поднете притужбе. Због тога је веома битно указати на податке о исходу одлучивања Заштитника грађана по овим притужбама.

Табела 10 - Исходи поступања Заштитника грађана по притужбама због насиља полиције:

	Исход	2009	2010	2011	2012	2013	Σ
разматране притужбе	притужба основана	1	1	1	0	1	4
	притужба неоснована	1	1	2	4	0	8
одбачене притужбе	преурањене	0	4	6	6	1	17
	недовољно елемената за поступање	0	2	1	5	0	8
	ненадлежност	0	2	0	0	0	2
поступак у току		0	0	0	0	3	3

Као што примећујемо, од 42 притужбе због насиља полиције, које је Заштитник грађана примио у посматраном периоду, само у 4 случаја (9,5%) је потврђена основаност. Насупрот томе, чињеница да је притужба одбачена свакако не значи да је она и неоснована, нити се тиме потиरे оправданост њеног подношења, као ни и искреност навода у њеном садржају.

Сходно томе, важно се осврнути на поводе за одбачај конкретних притужби, а посебно на њихову преурањеност, као најчешћи разлог одбацивања. Иако би се од притужиоца требало очекивати, тешко да баш сваки грађанин зна да своја права може остварити користећи различита правна средства, али уз обавезу поштовања *принципа поступности*.

Разлоге преурањеног обраћања омбудсману не треба, међутим, тражити само у непознавању прописа и процедура за остваривање права, већ и у свесној намери или настојању притужиоца да на тај начин покуша заобићи интерне механизме контроле полиције, посебно уколико је већ доживео непријатна искуства при подношењу жалби самим полицијским органима.

2. РЕЗУЛТАТИ ДОКУМЕНТАЦИОНЕ АНАЛИЗЕ

2.1. Полицијски извештаји о незаконитој употреби средстава принуде

2.1.1. Карактеристике догађаја

• **Начин извршења (облик незаконите употребе силе):** На основу анализе конкретних случајева (изузимајући оних 10 за које нисмо имали на располагању комплетне предмете)⁵³⁶ идентификовали смо два типа незаконите употребе силе:

- *Непотребна сила* - јавља се кад полицајци користе силу без законског основа и то углавном када нису способни да реше конкретну ситуацију у којој се налазе без непотребног или преурањеног прибегавања сили (5 случајева у Београду и 4 у Новом Саду). За већину ових случајева је карактеристично да полицијски службеник користи средства принуде као реакцију на увреду, провокацију или други вид оспоравања његовог ауторитета.
- *Прекомерна сила* - обухвата оне случајеве у којима је током интервенције коришћено више силе него што је разумно и неопходно (по шест случајева у обе Управе). Реч је о употреби средстава принуде у ситуацији када су се стекли законски услови за коришћење овог овлашћења, с тим да се настављало с употребом средстава принуде и кад су престали оправдани разлози за то.

• **Употребљено средство принуде:** На подручју обе полицијске управе се, од свих средстава принуде, најчешће незаконито користила *физичка снага* (БГ: n=15 или 71,4%, НС: n=5 или 50%). То међутим и није неко изненађење с обзиром да, по принципу сразмерности, физичка снага представља први и најблажи ниво полицијске принуде, због чега се од свих средстава она најчешће користи и у случајевима њихове законите употребе. На подручју ПУ Београд је у 8 случајева забележено коришћење више средстава принуде у комбинацији. Углавном је реч о догађајима у којима су полицијски службеници једним средством започели, а другим окончали интервенцију.

⁵³⁶ Како нам је саопштено у ПУ за град Београд, неколико предмета из овог периода је уништено или битно оштећено услед елементарних непогода (што отвара питање начина чувања и складиштења службених предмета), због чега су једини извор података о овим случајевима представљали уписници из матичних организационих јединица и Одељења за контролу законитости. Међутим, иако ограничене у свом обиму и садржају, ове евиденције су нам, захваљујући уредности њиховог вођења, послужиле као извор бројних корисних података.

У свим тим случајевима је коришћено средство за везивање, и то у комбинацији са физичком снагом (n=7) или након употребе службене палице (n=1). Анализом навода у извештајима и записницима дошли смо до закључка како у оваквим случајевима углавном већ прво употребљено средство принуде бива прекорачено, па сходно томе ни за друго средство се аутоматски нису стекли законски услови за употребу.

• **Околности (повод) интервенције:** Према обрађеним случајевима, у обе полицијске управе су средства принуде најчешће прекорачена *приликом успостављања нарушеног јавног реда и мира* (БГ: n=13 или 61,9%; НС: n=6 или 60%), а након тога, током лишења слободе прекршиоца закона и његовог довођења у службене просторије (БГ: n=6 или 28,6%; НС: n=2 или 20%), док је учешће осталих околности (потера, асистенција, контрола саобраћаја итд.) занемарљиво.

• **Место (локација) интервенције:** Примећено је да полицијски службеници чешће користе силу на незаконит начин *на отвореном простору* (БГ: n=17 или 81%; НС: n=9 или 90%). Тежећи да прецизније одредимо локацију утврдили смо следеће:

- *Отворен простор:* • на улици, у насељу - 13 случајева (БГ – 11; НС – 2), • у близини спортског објекта - 6 случајева (БГ – 2; НС – 4), • испред угоститељског објекта - 3 случаја (БГ – 1; НС – 2), • на паркингу – 2 случаја (оба у БГ), • у парку – 1 случај (БГ), • у дворишту породичне куће – 1 случај (НС);
- *Затворен простор:* • у угоститељском објекту – 2 случаја (БГ – 1; НС – 1), • у стамбеном простору (стан, кућа) – 2 случаја (оба у БГ) и • у службеним просторијама – 1 случај (БГ).

Изложени подаци сугеришу закључак да полицијски службеници знатно чешће користе незакониту силу на јавном месту, у насељу. У појединим случајевима нам локација (у околини спортског терена, у угоститељском објекту или испред њега) сугеришу повод полицијске интервенције (може се претпоставити да је у питању успостављање нарушеног ЈРМ-а). Напослетку треба истаћи да се у свега једном случају незаконита употреба сила повезује са службеним просторијама. Не треба, међутим, заборавити како је ово, ипак, реч о званично евидентираним случајевима. Са друге стране, треба имати у виду да службене просторије представљају једну од локација погодних за скривање оваквих појава (на шта смо раније упозоравали).

• **Време интервенције (доба дана):** Утврђено је како се већи број случајева незаконите употребе силе дешава у *вечерњим часовима – од 18,00 до поноћи* (БГ: n=7 или 33,3%; НС: n=5 или 50%), а нарочито *после поноћи до раних јутарњих часова* (БГ: n=10 или 47,6%; НС: n=3 или 30%). Објашњење треба тражити у постојању бројних фактора, чије дејство се сустиче и преплиће непосредно пре, током, али и након интервенције, резултујући употребом незаконите силе. Овом каузалном динамиком ћемо се детаљније бавити у наставку излагања.

• **Постојање законског основа за употребу силе:** Утврђивање овог параметра је важно, пре свега, ради прецизирања тренутка у ком је дошло до прекорачења употребе средстава принуде. Обрађени случајеви сугеришу закључак како је у већем броју њих, у обе полицијске управе, незаконитој примени силе *претходило испуњење законских услова за употребу средстава принуде* (БГ: n=13 или 61,9%; НС: n=7 или 70%). То даље имплицира закључак да полицијски службеници чешће прекорачују ово овлашћење када је његово коришћење оправдано, с тим што се с његовом применом наставља и када су престали разлози за то. Међутим, није занемарљив ни број оних случајева у којима су употребљена средства принуде, а да се уопште нису стекли законски услови за примену овог овлашћења (БГ: n=8 или 38,1%; НС: n=3 или 30%).

• **Разлог употребе силе:** Поред тога што представља логичан наставак на претходно описану карактеристику, податак о разлогу употребе силе је додатно прецизира. Анализа конкретних случајева указује да је већином употреба силе била *условљена правно основаним поводом* (одбијање напада од себе, савладавање отпора, спречавање бекства), али уз приметне осцилације у њиховој заступљености у односу на полицијску управу. Па тако, у Београду се средства принуде чешће прекорачују у ситуацијама где је повод примене силе било *одбијање напада од себе и савладавање отпора* (n=13 или 61,9%), док се у Новом Саду такви исходи више везују за оне ситуације у којима је сила иницијална потребом *заштите другог* (углавном колеге полицајца) *или спречавањем бекства лица* (n=6 или 60%). Напоследку је важно истаћи да су на подручју обе полицијске управе забележени случајеви (у Београду 4, а у Новом Саду 2) у којима су полицијски службеници користили средства принуде без правно ваљаног разлога, чиме је њихова примена аутоматски сматрана незаконитом. У оваквим случајевима је углавном реч о реакцији полицијских службеника на упућене увреде и провокације.

• **Број присутних полицајаца у тренутку интервенције:**⁵³⁷ Полицијски службеници знатно чешће незаконито користе силу у присуству колега, и то кад су са још једним колегом/колегиницом (БГ: n=9 или 42,9%; НС: n=6 или 60%) или када их је више од двојице/двоје (БГ: n=10 или 47,6; НС: n=4 или 40%), него када су сами. Додуше, овде не треба запоставити чињеницу како већина полицијских задатака, као и рад на терену генерално, захтева ангажовање бар два извршиоца.

• **Присутност других лица у друштву особе према којој је коришћена принуда:**⁵³⁸ Анализом конкретних случајева утврдили смо приличну расподељеност овог параметра: • *лице према ком је употребљена сила било је само* (БГ: n=8 или 38,1%; НС: n=3 или 30%); • *било је у друштву још једне особе* (БГ: n=5 или 23,8%, НС: n=1 или 10%) и • *налазило се у групи* (БГ: n=6 или 28,6%, НС: n=6 или 60%). Када ове показатеље ставимо у однос са бројем полицајаца присутних на месту интервенције долазимо до закључка како је у већини случајева расподела снага била на страни полицајаца. Заправо, међу обрађеним случајевима нисмо утврдили ниједан у ком је полицајац био у неравноправном положају, у смислу да је морао сам да интервенише према два или више лица.

• **Последице употребљене силе:** Увидом у расположиви материјал установили смо како у 16 случајева (52%) нису констатоване никакве повреде код лица према којима је сила коришћена, а међу онима који су задобили повреде већина је квалификована као *лаке* (БГ – 33,3%; НС – 50%), у 3 случаја (2 у БГ и 1 у НС) су лица задобила *тешке телесне повреде*, док ниједан случај није резултовао смрћу лица према коме је сила коришћена. Овакви исходи конкретних интервенција су несумњиво утицали на касније поступке, који су вођени против полицајаца због незаконите употребе силе, а посебно на изречене мере (о чему ће касније бити више речи).

⁵³⁷ У теоријском делу рада смо указали колики значај има групна динамика која се одвија између полицијских службеника на само понашање поступајућих полицајаца. Па тако, понекад само присуство колега у тренутку интервенције представља довољан постицај за појединца да, сходно тој чињеници, прилагођава своје поступке. За неког то може представљати прилику да се докаже или му пак може послужити као додатно охрабрење да нешто учини што не би хтео или можда не би смео да је сам.

⁵³⁸ Као што нам је било важно да утврдимо колико је полицајаца било присутно у тренутку интервенције, тако је било значајно установити и број лица која су се налазила на страни оштећених, тј. у њиховом друштву. При том, уколико је реч о више лица (групи), такав податак може представљати повод за разматрање утицаја групне динамике и психологије масе на сам ток и исход полицијске интервенције. Поред тога, овај број нам може послужити и као извор спознаје односа снага у тренутку примене средстава принуде.

2.1.2. Карактеристике актера

• **Број извршилаца:** Анализом конкретних случајева установили смо да је најчешће поступком једног полицијског службеника прекорачен дозвољен ниво силе (БГ: n=12 или 57,1%; НС: n=6 или 60%), упркос чињеници што је у већини таквих случајева интервенцији присуствовао макар још један полицајац. Са друге стране, у случају када је у чин незаконите употребе силе непосредно умешано више полицајаца, треба разликовати две ситуације: 1) умешаност два полицајца, *један као извршилац, а други као његов саучесник* (најчешће помагач), где је углавном реч о непосредним сарадницима (БГ: n=6 или 28.6%; НС – 0%) и 2) сви умешани полицајци су *саизвршиоци* незаконите употребе силе (БГ: n=3 или 14,3%; НС: n=4 или 40%). До ове друге ситуације најчешће долази приликом успостављања ЈРМ-а нарушеног у већем обиму (нпр. обрачуни са хулиганима). Због чињеница да током оваквих интервенција више полицајаца истовремено користи принуду знатно је отежано идентификовање оних појединаца чији поступци се сматрају незаконитим.⁵³⁹ Заправо, у оваквим околностима је објективан суд могуће извести само у случају изолованих инцидената, односно оних радњи појединаца или мањих група полицајаца које су јасно издвојене из поступања целе јединице и као такве подложне објективнијем оцењивању.

• **Пол полицајца:** Податак по ком је у свега једном случају, и то у ПУ Београд, као извршилац регистрована жена (полицајка) показује доследност резултатима ранијих истраживања,⁵⁴⁰ што нас наводи на закључак како су полицајке мање агресивне према грађанима, односно да су мање склоне коришћењу насилних метода у извршавању службених задатака, од њихових колега. Додуше, овакви показатељи су очекивани и због доминације мушкараца у српској полицији, а посебно у редовима интервентне полиција, чији припадници, како ћемо видети, најчешће прекорачују силу.

⁵³⁹ У четири таква случаја званичном истрагом није утврђен идентитет полицијских службеника који су користили силу. Заправо, на основу околности интервенције (поступање припадника интервентне јединице полиције према групи изгредника) могло се само поуздано тврдити да су у питању мушкарци, али не и њихов узраст, као ни радно искуство у полицији.

⁵⁴⁰ Лерш и Мицковски сумарно приказују неке од резултата тих истраживања: • присуство полицајки у патроли имало је за резултат смањен број кривичних пријава грађана и укупно смањење полицијског насиља; • полицајци су више склони да изазову инциденте насиља и да буду укључени у случајеве бруталности, док полицајке не представљају претећу слику у јавности, јер је откривено да оне избегавају наношење телесних повреда и чини се да стварају општи ефекат смирења; • у мешаној патроли полицајке су биле ефикасније у смиревању потенцијално насилних ситуација; • полицајке су мање склоне да буду умешане у инциденте са смртоносном силом /К. Lersch, Т. Mieczkowski, *op. cit.*, 556/.

Ипак, забележено је неколико ситуација у којима су жене, као припаднице „мешане“ патроле (углавном у својству пратиоца), биле саучеснице извршиоцу или су се пак (што је чешћа ситуација) држале по страни, не предузимајући ништа, тачније нити су помагале, али ни одмагале вођи патроле (одговарале га, спречавале га). Додуше, питање је да ли су у конкретном случају оне могле или смеле било шта да ураде.

• **Старост полицајца:** Највећи број корисника незаконите силе у обе полицијске управе (БГ: n=20 или 95,3%; НС: n=6 или 60%) су старости *између 21 и 40 године*, с тим да је у Београду посебно изражено учешће полицијских службеника који су у *трећој деценији живота* (n=17 или 81%). И овде бележимо одређену доследност раније утврђеним резултатима.⁵⁴¹ Овакви показатељи би се могли повезати са феноменом *мачизма*, односно са чињеницом да младићи праву мушкост препознају у физичкој снази или како се наводи у једном објашњењу, „млађи мушкарац је физички 'спремнији' од мушкараца који су у средњим годинама, односно који су сувише стари да би мушкост изражавали на овај начин.“⁵⁴² Овде, међутим, не треба занемарити ни чињеницу да са стицањем радног искуства полицајци развијају различите алтернативе употреби насилних метода при решавању проблемских ситуација.

• **Радно искуство полицајца:** У већини случајева полицијски службеници, који су незаконито применили силу, имали су *мање од 10 година радног стажа у полицији* (БГ: n=17 или 81%; НС: n=3 или 30%). При том је посебно индикативан податак по ком међу овим полицијским службеницима има и оних *са радним искуством до 5 година* (6 у Београду, 2 у Новом Саду), а за које се с правом може рећи да су још увек на почетку полицијске каријере.⁵⁴³ Овакви показатељи нас свакако упозоравају да мере контроле насилничког понашања (и то пре свих мере превентивног карактера) примењујемо према полицијским службеницима од самог почетка њихове каријере у полицији.

⁵⁴¹ • млађи полицајци су склонији да користе силу него њихове старије колеге /К. Lersch, Т. Mieczkowski, *op. cit.*, 555/; • неискуснији полицајци су активнији, патролирају агресивније, иницирају више контаката с грађанима, али и чешће користе силу /R. Worden, *op. cit.*, 28/.

⁵⁴² М. Vulfgang, F. Ferakuti, *op. cit.*, 135.

⁵⁴³ Овде је вредно поменути да су у недавном истраживању, спроведеном у Републици Словенији, аутори утврдили како полицајци са краћим радним стажом поседују већу склоност ка употреби физичке силе, док њихове старије колеге (са радним стажом преко 16 година) радије бирају да користе упозорење него физичку силу /J. Tankebe, G. Meško, „Police Self-Legitimacy, Use of Force, and Pro-organizational Behavior in Slovenia“ -in: *Trust and Legitimacy in Criminal Justice – European Perspectives* (ed. Meško, G., Tankebe, J.), London 2015, 272/.

• **Линија рада полицајца:** Сходно организационој јединици у коју су распоређени, међу „преступницима“ су идентификовани припадници интервентне, саобраћајне и криминалистичке полиције. Међутим, у обе управе је забележена доминација (око 90% случајева) припадника *интервентне полиције*. Бројни су разлози који оправдавају овакво стање, а један од најважнијих је надлежност и делокруг послова интервентне полиције, а који њене припаднике ставља у позицију да знатно чешће користе средства принуде од извршилаца неких других полицијских делатности, чиме је и повећан ризик од њиховог незаконитог коришћења.⁵⁴⁴

• **Број виктимизованих лица:**⁵⁴⁵ У највећем броју случајева поступком полиције је виктимизовано *само једно лице* (БГ: n=20 или 95,2%, НС: n=6 или 60%), уз напомену да су у Новом Саду забележена 4 случаја у којима су поступком полиције виктимизована два или више лица, док је у Београду забележен један такав случај. Анализом је утврђено како у околностима када полицајци интервенишу према групи жртва прекомерне силе углавном постаје појединац који својим понашањем и поступцима највише „штрчи“, у смислу да вређа, провоцира или напада полицајце.

• **Лична обележја жртве:** Када је реч о пол жртве, од обрађених случајева у њих три (2 у Београду и 1 у Новом Саду) сила је коришћена према особи женског пола. Као што је утврђено овим истраживањем, кључни разлог за овакво стање треба тражити у чињеници да мушкарци у присуству полицајца, знатно чешће него жене, поступају на начин који подстиче конфликт са полицијом (вређају, провоцирају, нападају), дајући тиме снажан повод полицајцима да употребе силу. Додамо ли томе чињеницу да се на обе стране углавном налазе мушкарци, решавање конфликта употребом силе се често чини неминовним, посебно ако томе додамо и узраст лица умешаних у конкретни инцидент.

⁵⁴⁴ Битно је, међутим, напоменути да у овом случају у категорију *интервентне полиције* нису сврстани само припадници специјализованих јединица за дежурство и интервенцију (интервентна 92, полицијска бригада и слично) већ и припадници организационих јединица (полицијских станица и испостава) опште надлежности.

⁵⁴⁵ То што се у друштву оштећеног налазило више лица, па чак и то што су били обухваћени истом интервенцијом, не значи аутоматски да су сви били и жртве насилничког понашања полицијских службеника. Заправо, у немалом броју случајева је забележено да према лицима, која су се налазила у друштву оних лица према којима је коришћена незаконита сила, уопште нису примењивана средства принуде, док је опет према неким од њих сила коришћена на законит начин. Управо то и објашњава велики раскорак у броју лица присутних на месту интервенције и лица виктимизованих незаконитом употребом силе.

Највећи број лица према којима су полицајци користили силу налазило се у *трећој деценији живота* (БГ: n=12 или 57,1%; НС: n=6 или 60%), у којој се иначе налазила и већина поступајућих полицајаца. Чињеница да је то период живота, који је код већине мушкараца обележен хипермаскулинитетом, самим тим је и вероватноћа насилног конфликта велика. Овакав сценарио постаје још извеснији уколико узмемо у обзир околности под којима се средства принуде користе (подсећамо да је то углавном било успостављање нарушеног ЈРМ-а). Овоме треба додати како је у неким од обрађених случајева лице према ком је сила коришћена била под утицајем алкохола.⁵⁴⁶

• **Допринос жртве сопственој виктимизацији:** Након обраде прикупљених података утврдили смо како у *четири анализирана случаја није констатован никакав утицај жртве* на ток и исход полицијске интервенције. Са друге стране, све случајеве у којима је констатовано да је жртва на било који начин допринела сопственој виктимизацији поделили смо у четири групе:

- *одбијање сарадње* – овде је углавном реч о ситуацијама у којима је жртва пружала пасиван отпор у тренутку законито започете примене силе, није поступала по наређењу полицијског службеника или је пак бежала са лица места (БГ: n=5 или 23,8%, НС: n=2 или 20%);
- *вређање и провоцирање* – у ову категорију су сврстани случајеви у којима су жртве ометале полицијске службенике у спровођењу интервенције, тако што су вербално (протествовање, вређање припадника полиције или чланова њихове породице) оспоравали полицијски ауторитет и отворено исказивали непоштовање према полицији (БГ: n=3 или 14,3%, НС: n=2 или 20%);
- *физички напад* – овде су убројани сви они случајеви у којима је жртва претходно физички напала или јасно дала до знања да ће физички напасти полицијског службеника - замахнула руком, машила се за предмет и слично (БГ: n=9 или 42,9%, НС: n=6 или 60%). Иако силу углавном прекорачују полицајци, који су били директно физички нападнути, у пар случајева је забележено да је жртва напала другог присутног полицајца у чију одбрану је стао колега, који је потом прекорачио силу.

⁵⁴⁶ У појединим извештајима о употреби средстава принуде смо наилазили на тврдње како су лица према којима је сила коришћена била у алкохолисаном стању, али прецизан број таквих случајева на основу доступног материјала није било могуће утврдити.

2.1.3. Карактеристике дисциплинског поступка

• **Извор сазнања за догађај:** У већини обрађених случајева (БГ: n= 21 или 100%, НС: n=4 или 40%) за догађај се сазнало на основу полицијског извештаја (извештај о употреби средстава принуде), а који је полицијски службеник био дужан да сачини и поднесе дежурном старешини, и то у року од 24 часа од тренутка употребе овог овлашћења. То нам уједно говори да се за већину догађаја сазнало у року од 24 часа од тренутка његовог одигравања. Примећено је, међутим, да се за пар случајева, а која су се десила на подручју ПУ Нови Сад, сазнало на други начин и то *пријава оштећеног*, односно лица према ком је употребљена сила – 2 случаја, *пријава сведока* – 2 случаја, *видео-снимак са свадбе* – 1 случај и *снимак телевизијске екипе* – 1 случај.

• **Покретање поступка:** У знатно више случајева се против полицијског службеника покрене само дисциплински поступак (БГ: n=12 или 57%, НС: n=5 или 50%), што је и очекивано, ако узмемо у обзир раније помињане последице употребе средстава принуде. Међутим, интересантан је податак да у 10 случајева (БГ – 6; НС – 4) није покретан никакав поступак. При том, поред раније поменутих четири случаја из Новог Сада, у којима није утврђен идентитет полицајца, за случајеве из Београда нисмо дошли до поуздане информације о разлогу не покретања поступка.⁵⁴⁷

• **Изрицање суспензије:** Изузимајући 10 случајева у којима није покретан поступак и 2 случаја код којих није евидентиран податак о изрицању суспензије, дошли смо до закључка како се полицијским службеницима заправо веома ретко изриче ова мера. Конкретно, од свих обрађених случајева суспензија је *изречена у 3 случаја* (око 10%) и то сва три случаја у ПУ Београд. Иако је реч о прилично ограниченом узорку, чак и овако мали број предмета представља довољан основ да се отворено запитамо зашто се мера удаљења до окончања поступка не примењује чешће. Тиме се уједно намеће питање какав утицај таква пракса има на самог полицајца који је користио силу, али и на његове колеге, а посебно на лица према којима је коришћена сила, када виде да ти полицајци и даље обављају своје редовне дужности.

⁵⁴⁷ Службеници ове Управе су само изнели своју претпоставку како је вероватно у таквим случајевима руководилац организационе јединице „преузео ствар у своје руке“, лично предузимајући мере према прекршиоцу (углавном кроз усмену опомену или укор).

• **Исход поступка:** У време истраживања од свих започетих дисциплинских поступака окончано је укупно њих 18 (БГ – 14; НС – 4). Фокусирајући се на њихов исход утврдили смо приличне разлике између полицијских управа. Па тако, у Београду је 7 случајева окончано *ослобађањем* полицајца одговорности, док је у 7 случајева полицијски службеник *кажњен*. Са друге стране, сва 4 случаја у Новом Саду су окончана кажњавањем полицајца. Истина је да разлоге оваквог стања треба тражити у специфичностима појединачних догађаја, али ипак не би требало искључити могућност неуједначене праксе дисциплинских комисија у ове две полицијске управе.

• **Изречена санкција:** У свим случајевима у којима је утврђена одговорност полицијски службеници су трпели новчану казну у виду *умањења личног дохотка*. Додуше, и овде се бележе осцилације између полицијских управа: • *један месец умањење за 10%* - изречено 2 пута (оба у НС); • *један месец умањење за 20 %* - изречено један пут (БГ); • *један месец умањење за 30 %* - изречено три пута (БГ – 1; НС – 2); • *два месеца умањење за 30 %* - изречена три пута (сва три пута у БГ) и • *три месеца умањење личног дохотка за 20 %* - изречено два пута (оба у БГ).

2.2. Извештаји Заштитника грађана о поступању по притужбама на рад полиције

У овом сегменту истраживања смо, из раније описаних разлога, били принуђени да се фокусирамо на оне четири притужбе у којима је утврђена постојаност повреде права на неповредивост физичког интегритета и права на заштиту од мучења и нехуманог поступања, као последице поступања полиције. Тачније, у тим случајевима је Заштник грађана утврдио основаност поднете притужбе.

Анализом расположивих података из достављених извештаја Заштитника грађана било је могуће издвојити неколико параметара, који су нам послужили као основ за утврђивања конкретних карактеристика обрађених случајева, уз напомену да је доношење било каквог уопштеног закључка ограничено изузетно малим узорком.

2.2.1. Издвојене карактеристике:

• **Повод полицијске интервенције** – у три случаја притужиоци су били лишени слободе због постојања сумње да су извршили кривично дело, док је у једном случају полиција интервенисала јер је притужилац нарушавао ЈРМ у алкохолисаном стању.

- **Разлог подношења притужбе** – у сва четири случаја притужиоци се жале да су физички злостављани, а у два и психички злостављани и понижавани (како наводи један од притужилаца полицијски службеници су га терали да пије властиту мокраћу).
- **Однос снага** – у три случаја је више полицијских службеника злостављало једно лице, док су се у једном случају на страни оштећених налазила три лица.
- **Време предузимања радње** – у сва четири случаја притужиоци су злостављани након лишења слободе, с тим да је у два случаја према њима принуда коришћена и пре тога.
- **Место предузимања радње** – у свим случајевима притужиоци наводе да су злостављани у службеним просторијама полиције.
- **Задобијене повреде** – у сва четири случаја задобијене повреде су квалификоване као лаке (посекотине, огреботине и крвни подливи).
- **Констатација повреда** – у свим случајевима нанете повреде нису констатоване у полицијској документацији, већ су забележене тек приликом пријема притужиоца у притворску јединицу.

2.3. Правоснажне пресуде

2.3.1. Карактеристике догађаја

- **Околности извршења:** Обрадом прикупљених пресуда утврдили смо следеће:
 - *убиство* – извршено приликом лишења слободе лица по потерници (n=1 или 50%) и након потере за лицима осумњиченим за извршење кривичног дела (n=1 или 50%);
 - *ТТП* – приликом успостављања нарушеног ЈРМ-а (n=2 или 100%);
 - *злостава у служби* – током довођења лица у службене просторије (n=2), након потере за бегунцем (n=2), током успостављања нарушеног ЈРМ-а (n=2), током обезбеђења јавног скупа (n=1), приликом обављања информативног разговора, а у склопу расветљавања кривичног дела (n=1);
 - *примање мита* – најчешће се дешава приликом контроле саобраћаја (n=11 или 50%), а поред тога још и приликом рада по кривичном делу (n=6), при контроли државне границе (n=3) и током патролне делатности (n=2). Важно је истаћи да је у свим случајевима, где се примање мита повезује са контролом саобраћаја, полицијски службеник искористио прилику која му се случајно указала, док примање мита, повезано са радом по кривичном делу и контролом државне границе, углавном подразумева унапред договорене контакте и исплате, а које се неретко остварују у више наврата.

• **Место (локација) извршења:** Већина обрађених дела је извршена на отвореном простору. Чињеница је, међутим, да овакви показатељи нису довољно прецизни, због чега је било неопходно конкретизовати локације извршења и то за свако кривично дело понаособ. На тај начин смо дошли до следећих показатеља: • *убиство* - на улици, у насељеном месту (n=2 или 100%); • *ТТП* - на улици, у насељеном месту (n=1) и испред угоститељског објекта (n=1); • *злостава у служби* – највећи број случајева се везује за угоститељски објекат и то у самом објекту (n=2) и испред објекта (n=2), а поред тога на улици, у насељеном месту (n=2), на ливади (n=1) и у службеним просторијама (n=1); • *примање мита* – најчешће се одвија на путу, у насељеном месту (n=10 или 45,4%), а поред тога на путу, ван насељеног места (n=3); у службеним просторијама или њиховој непосредној близини (n=3), на граничном прелазу или његовој непосредној близини (n=3), у кући даваоца мита (n=2) и у угоститељском објекту (n=1).

• **Време извршења:** И по овом параметру су примећене одређене разлике између насилних и коруптивних дела. У зависности од доба дана, време извршења је расподељено на следећи начин: • *убиство и ТТП:* прилично индикативна чињеница да су сви случајеви извршени у периоду од 00-06 часова; • *злостава у служби:* n=4 или 50% у периоду од 00-06 часова, n=3 у периоду од 12-18 часова и n=1 у периоду од 06-12 часова и • *примање мита:* (n=6 или 27,2%) у периоду од 12-18 часова, n=4 у периоду од 18-24, n=3 у периоду од 00-06 часова и n=3 у периоду од 06-12 часова. Овome треба додати податак да се у шест случајева примања мита радило о продуженом кривичном делу (вршено је у дужем временском периоду, у пар наврата), због чега у пресуди није наведено време извршења.

• **Средство извршења/предмет коруптивне трансакције:**⁵⁴⁸ Када је реч о насилничким делима код убиства је утврђено *ватрено оружје* као средство извршења у оба обрађена случаја, док се код *ТТП* и злоставе у служби у свим случајевима наводи *физичка снага*, као средство извршења.

⁵⁴⁸ Чињеница је да сама природа кривичног дела у битној мери указује на средство извршења, али га ипак не одређује у потпуности. Тако на пример, насилничка дела битно одређује материјална природа њиховог средства извршења (нпр. оруђе или ватрено оружје), док је код корупције средство извршења често нематеријалне природе, док понекад оно уопште није конкретизовано, због чега га је и тешко утврдити. Из тих разлога смо одлучили да се у овом сегменту анализе код насилничких дела фокусирамо на средство извршења, а код примања мита на предмет коруптивне трансакције.

Са друге стране, у случају примања мита најчешће (n=18 или 81,8%) се као предмет коруптивне трансакције наводи *новац*,⁵⁴⁹ док се у преостала четири случајева наводе различити поклони и предмети (нпр. батерије новчане противвредности 4.200 динара или свеже телеће месо новчане противвредности 200 евра).

• **Последице кривичног дела:** Поред обрађених случајева убистава, смрт је утврђена и као последица једног дела тешке телесне повреде, због чега је у пресуди и означено као тешка телесна повреда квалификована смрћу. Даље, код дела злоставе у служби (злостављања и мучења) у 7 случајева су констатоване лаке телесне повреде, док у једном случају нису констатоване никакве повреде.⁵⁵⁰ Код коруптивних дела у 10 случајева (45,4%) *последице нису констатоване*, а тамо где јесу (12 случајева – 54,6%), као последица је наведена *материјална штета*. При том, у већини пресуда је наглашавано да су материјалну штету трпела она лица која нису имала иницијативу у конкретној трансакцији, већ су заправо након инсистирања полицијског службеника, кроз тражење или захтевање мита, пристајали на остварење конкретне трансакције.⁵⁵¹

2.3.2. Карактеристике актера

• **Број лица умешаних у извршење кривичног дела/постојање саучесништва:** Пре анализе појединачних карактеристика учесника конкретних криминалних појава сматрамо како је битно указати на чињеницу да број лица обухваћених конкретним пресудама (n=74) значајно премашује укупан број донетих пресуда (n=34). Заправо, само у случају кривичног дела убиства ова два броја се поклапају. Иако овакви показатељи указују на постојање саучесништва, анализом пресуда смо утврдили да овај закључак није у потпуности тачан.

⁵⁴⁹ Најчешће је у питању износ од 1.000 динара (5 случајева или 29,4%), а поред тога, наводе се још и следећи износи: 5 евра (1 случај), 2.000 динара (2 случаја), 3.000 динара (1 случај), док је у преосталим случајевима реч о знатно већим сумама (200 евра - 2 случаја, 250 евра – 1 случај, преко 1.000 евра - 2 случаја). Даље је вредно напоменути како се мањи износи углавном везују за случајеве примања мита приликом контроле саобраћаја, док највећи износи представљају плод коруптивне трансакције остварене током рада по кривичним делима.

⁵⁵⁰ Узмемо ли у обзир да је у свим обрађеним случајевима као средство извршења коришћена физичка снага долазимо до закључка како у неким од њих интензитет примене физичке силе очигледно није био велик (висок). Не треба, међутим, у потпуности искључити могућност да су у појединим случајевима извршиоци водили рачуна какве повреде ће нанети жртви.

⁵⁵¹ Иако су у оваквим случајевима, поред полицијских службеника, оптужницом углавном били обухваћени и даваоци мита, они су на крају поступка најчешће били ослобађани одговорности.

Заправо, у појединим случајевима једном пресудом је било обухваћено више лица, али која су се теретили за извршење другачијих кривичних дела.⁵⁵² У случају примања мита запажена је највећа разлика у броју пресуда (n=22) и броју лица у поступку (n=52). Међутим, и у неким од ових случајева је реч о обједињавању различитих инкриминација у један поступак, и то обично тако што се полицијски службеник терети за примање, а друго лице у поступку (грађанин) за давање мита. Треба, међутим, напоменути како је само у једном случају пресудом обухваћено 20 лица и то 16 полицијских службеника, који су се теретили за дело примања мита и 4 грађанина за дело давања мита. Напослетку, када се узму у обзир и ове чињенице, може се закључити да је у свега 10 обрађених случајева постојао неки облик саучесништва, тачније више лица је заједнички извршило исто кривично дело и то: злостава у служби: n=2 или 25% и примање мита: n=8 или 36,3%. При том, треба напоменути како су у свим овим случајевима као саизвршиоци идентификовани припадници полиције и то углавном непосредни сарадници, односно лица распоређена на истим радним местима.

- **Пол и старост извршиоца:** Када је реч о *полу извршилаца*, треба истаћи како је у само једном случају (у питању је дело примања мита) евидентирана жена. Али чак и у том случају она се појављује као један од саизвршилаца. У погледу *старости извршилаца* показатељи су, такође, доследни раније забележеном тренду пријављених лица - група максималног криминалитета код свих обрађених насилничких дела обухвата период од 21 до 30, а код примања мита од 31 до 40 године живота.

- **Школска спрема извршиоца:** Код свих обрађених дела приметна је доминација извршилаца са *средњом стручном спремом*. Штавише, код неких дела (убиство, ттп) они су и једини извршиоци, док се службеници са већим образовањем појављују као извршиоци дела злоставе у служби (виша стручна спрема: n=1 и висока стручна спрема: n=1) и код примања мита (виша стручна спрема: n=2 и висока стручна спрема: n=3). На основу оваквих показатеља би се могло лако закључити како ниво образовања представља значајан криминогени, односно отклањајући фактор. Међутим, у доношењу таквих закључака треба бити опрезан. Заправо, овде би се пре могло говорити о постојању корелацији, али не и о каузалној вези.

⁵⁵² Примера ради, једном пресудом су обухваћена четири лица, од којих се једно теретило за дело тешке телесне повреде (и то полицијски службеник), док су се остало троје (грађани) теретили да су у стицају извршили два кривична дела и то „ометања службеног лица...“ и „учествовање у тучи“.

Разлог овакве статистике не треба тражити само у нивоу образовања извршилаца, већ и њиховом радном месту, односно делокругу послова које обављају, јер тек када ове податке укрстимо можемо доћи до нешто поузданијих закључака. У том смислу треба истаћи како је већина полицијских службеника са вишим нивоом образовања (изузев припадника криминалистичке полиције) распоређена на радна места која не укључују теренски рад и чест контакт са грађанима, а посебно онај вид интеракција које могу лако изродити насилни конфликт.

- **Радно место извршиоца:** Приметно је да су све обрађене криминалне активности сконцентрисане на нивоу *непосредних извршилаца* (полицајци у патроли и оперативни радници) и то убиство: n=2 или 100%; ТТП: n=2 или 100%, злостава у служби: n=8 или 100% и примање мита: n=18 или 81,3%. Чињеница је да извесност криминалног понашања, али и његов интензитет и учесталост битно зависе и од моћи (ауторитета) у доношењу одлука, а коју конкретно радно место носи са собом. Ово је свакако једно од могућих објашњења уплетености полицијских руководилаца у дела примања мита (n=5 или 22,7%). При том, углавном је реч о руководиоцима средњег ранга (командир или заменик полицијске станице, шеф одсека).

- **Линија рада извршиоца:** Постојеће разлике у надлежности и делокругу рада организационих јединица МУП-а битно одређују и разлике у структури кривичних дела које се могу повезати са њима. Примери за то су бројни, а сви они се свODE на исти закључак - поједина радна места у полицији су „погоднија“ за чињење одређених кривичних дела. Отуда је и очекивано што се већина насилничких дела концентрише међу припадницима интервентне полиције (убиство: n=2 или 100%, ТТП: n=2 или 100%, злостава у служби: n=5 или 62,5%), док је примања мита најизражајније унутар саобраћајне полиције (n=11 или 50% свих изречених пресуда за ово дело).

- **Однос извршилаца према делу (облик кривице):** Посебно је индикативан податак да је у свим обрађеним случајевима овај однос окарактерисан *умишљајем*. Тачније, ниједно обрађено кривично дело није настало као последица нехата извршиоца, већ се заправо у већини случајева наводи како је извршилац *хтео*, а у свега два случаја (код једног убиства и једне ТТП) да је *пристао* на извршење дела.

• **Ранија осуђиваност извршилаца:** Обрадом пресуда утврдили смо да су у 6 случаја (2 - злоставе у служби и 4 - примање мита) припадници полиције били раније осуђивани. При том, само један од њих је био осуђен за исто кривично дело за које му се судило у овом поступку и то за дело злоставе у служби, када му је изречена условна осуда. Када је реч о преосталим случајевима, друго лице коме је суђено за злоставу у служби раније је било осуђено за кривично дело „Неовлашћено држање ватреног оружја и муниције“, када му је изречена условна осуда, док су лица којима је суђено за примање мита раније били осуђивани за различита дела, а најчешће за кривично дело „Угрожавање јавног саобраћаја“, и свима је тада изрицана условна осуда.

• **Број жртава:** Индикативан је податак да се код свих насилничких дела појављује само *једна жртва*, док се у свим случајевима у којима је утврђено постојање *две или више жртава* (n=6) ради заправо о делу примања мита. Детаљнија анализа је показала да су то најчешће лица која су полицајци затекли у извршењу истог прекршаја (нпр. нису везали сигурносни појас у возилу или нису носили лична документа). При том, како се наводи у пресудама, они нису нудили мито, већ су то од њих поступајући полицајци *захтевали*, на шта су ови пристали. Иако су у неким од тих случајева грађани гоњени за дело давања мита, нико од њих није осуђен, а као образложење такве одлуке углавном се наводи како се они, због свог пасивног држања, пре могу третирати као жртве, а не као извршиоци.

• **Лична обележја жртава:**⁵⁵³ Индикативан је податак да се само у једном од обрађених случајева, и то код примања мита, као жртва појављује лице женског пола. Треба, међутим, напоменути да је овде реч о продуженом кривичном делу, где је конкретно лице само једно у низу од којих је полицијски службеник захтевао новац (мито). Подаци о *узрасту* жртава не одступају значајно у односу на податке које смо утврдили анализом кривичних пријава. Тако на пример, када је реч о жртвама насилничких дела, највећи број њих је старости до 30 година, док код примања мита доминирају жртве у четвртој деценији живота.

⁵⁵³ Обрадом конкретних случајева утврђена је пракса да се у пресуди наводе само подаци о имену и презимену жртве и евентуално њен датум рођења, а често чак ни то. Додуше, на основу имена би се могло рећи да су у готово свим обрађеним случајевима жртве српске националности. Не треба, међутим, заборавити да у нашој земљи припадници ромске националности често носе таква имена и презимена да се може лако претпоставити да је реч о Србима.

• **Допринос виктимизацији (извршењу дела):** Најпре желимо указати како у неким случајевима и то код злоставе у служби (n=3 или 37,5%) и код примања мита (n=12 или 54,5%) овај допринос није констатован.⁵⁵⁴ Насупрот томе, све случајеве у којима је забележен овај допринос поделили смо у пет група.⁵⁵⁵ • *несарадња* – жртва је одбијала сарадњу са полицијским службеником, пружала је пасиван отпор у тренутку законито започете интервенције, није поступала по наређењу полицијског службеника или је пак бежала са лица места (убиство: n=2, злостава у служби: n=4); • *провокација* – у ову категорију је сврстан један случај ТТП у ком је жртва својим поступцима ометала полицијског службеника у спровођењу интервенције, тако што је псовањем и вређањем исказивала непоштовање; • *физички напад* – овде је сврстан један случај ТТП у ком је жртва претходно физички напала полицијског службеника, на шта је овај узвратио наносећи жртви телесну повреду; • *иницирање трансакције* – овде је сврстано 10 случајева (45,5%) у којима је други актер (грађанин) играо активну улогу у настанку и одвијању конкретног догађаја, у смислу да је подстицао извршиоца (полицијског службеника) на дело, нудећи му мито.

2.3.3. Карактеристике кривичног поступка

• **Трајање поступка:** Познато је да на сам ток и трајање кривичног поступка утичу бројни објективни и субјективни фактори. Од тренутка подношења кривичне пријаве до изрицања правоснажне пресуде овај поступак пролази кроз бројне фазе, уз напомену да од испуњења претходне битно зависи успешност започињања наредне. Овде је, међутим, вредно поменути и дејство специфичних околности, које су код обрађених случајева утицале на трајање поступка. Наиме, током периода на који се односи ово истраживање у нашој земљи је започета реформа правосуђа, а која је, између осталог, укључивала реорганизацију судова и прераспodelу надлежности, што је несумњиво додатно успорило започете поступке.

⁵⁵⁴ Додуше, када је реч о издвојених 12 случајева примања мита, треба напоменути да је код њих други актер (грађанин) заправо *пристао на дело*. Тачније, у овим случајевима је расподела улога таква да је извршилац (полицијски службеник) играо активну улогу, предлажући одређен „дил“ или тражећи, па чак и захтевајући мито, на шта је на послетку други актер пристао.

⁵⁵⁵ Битно другачија природа односа између непосредних актера (код насиља је овај однос углавном обележен конфликтом, а код корупције је најчешће по среди сагласност воља) утицала је и на саму анализу и коришћену категоризацију. Конкретно, код кривичних дела насиља тежили смо утврдити допринос жртве сопственој виктимизацији, изражавајући га кроз несарадњу, провокацију и физички напад. Са друге стране, код коруптивних кривичних дела настојали смо утврдити допринос другог актера остварењу коруптивне трансакције, изражавајући га као иницирање коруптивне трансакције.

Сходно томе, можда и не треба да чуди да су у преко 60% случајева кривични поступци трајали између четири и шест година, што је посебно индикативно за дела насиља, док је у једном случају убиства забележено да је поступак трајао преко 10 година. На основу анализе коју смо спровели могло би се закључити како *најкраће трају поступци вођени за кривично дело примања мита*. Конкретно, у близу 40% ових случајева правоснажна пресуда је изрицана за *непуне две године* од подношења кривичне пријаве, уз напомену да се у већини оваквих поступака чекало и на одлуку Апелационог суда.

• **Одређивање притвора:** Ова мера је изрицана у 19 или 59,3% обрађених случајева и то за убиство: n=2 или 100%, ТТП: n=1 или 50,0% и код примања мита: n=16 или 72,7%. Не желећи да се упуштамо у оцену оправданости доношења оваквих одлука, ипак не можемо, а да се не запитамо како оптужени припадници полиције проводе своје дане на „слободи“, док се против њих води кривични поступак. Тачније, право је питање да ли они и даље обављају своје редовне полицијске дужности?⁵⁵⁶ Ми не споримо чињеницу да је свако невин док се другачије не докаже. Овде, међутим, треба водити рачуна о бројним нус-појавама. Узмимо за пример дело злоставе у служби, које је и најиндикативније, јер ниједном лицу оптуженом за ово дело није изречена мера притвора. Размислимо само какав утицај таква одлука има на жртве ових дела када сазнају да тај полицајца и даље ради свој посао. Постоји велика вероватноћа да ће под притиском или услед страха одустати од гоњења. Не треба додуше одбацити ни вероватноћу да ће се обратити уредништву локалних новина, за које ће ово несумњиво бити сензационална вест, у шта смо се иначе и уверили, анализирајући извештавање медија о полицијским незаконитостима (о чему ће убрзо бити више речи).

• **Исход поступка:** Најпре треба истаћи како у ниједном од обрађених случајева поступак није обустављен. Насупрот томе, бавећи се анализом случајева који су окончани ослобађајућом пресудом (злоставе у служби: n=3 или 37.5% и примање мита: n=6 или 27,5%) утврдили смо да се у таквим случајевима, као образложење, у пресуди наводи како *извршење дела није доказано*.

⁵⁵⁶ Извесно је да се против неких од њих паралелно води и дисциплински поступак и да као резултат тога могу бити привремено удаљени из службе. Међутим, анализом података из полицијских евиденција утврдили смо како се и мера суспензије изриче веома ретко. Познавајући одређене прилике и околности на терену извесно је да многи од ових полицајаца и даље обављају своје редовне дужности или се пак у појединим случајевима привремено или спорадично ангажују на пословима приватног обезбеђења.

Конкретно, код примања мита изјаве дате пред судом су биле контрадикторне и недоследне наводима из оптужнице, а при том нису постојали ни материјални докази, док у случају злоставе у служби није доказано да су конкретне повреде наступиле као последица поступања оптуженог, а уз то су и изјаве оштећеног биле неубедљиве. Оваква образложења намећу питање с каквим доказима је тужилац располагао када је подизао оптужницу и да ли је он у том тренутку могао проценити да дело неће бити доказано и да, сходно томе, прибави поузданије доказе.

• **Врста изречене санкције:** Структуру изречених санкција сачињавају *казна затвора* (убиство – 100%; ТТП – 50,0% и примање мита – 100%) *условна осуда* (ТТП – 50,0% и злостава у служби – 100%). Учестало изрицање условне осуде углавном се правда постојањем бројних олакшавајућих околности у датим случајевима, а пре свега ранијом неосуђиваношћу окривљеног. Посебно је индикативан податак да је у свим случајевима злоставе у служби, окончаним осуђујућом пресудом, изречена условна осуда.⁵⁵⁷ Интересантно је да судије у конкретним поступцима нису изрицали новчану казну (не рачунајући обавезу окривљеног да плати трошкове поступка и одузимање користи стечене извршењем кривичног дела). Све то даје повод за преиспитивање могућности и основаности чешћег изрицања других казни из система кривичних санкција у поступцима вођеним против припадника полиције, а посебно за чешће изрицање новчане казне, нарочито у случајевима примања мита.

• **Трајање казне затвора:** Судаћи према изреченим санкцијама, а посебно према дужини трајања изречених казни затвора у обрађеним кривичним поступцима, стиче се утисак како је *казнена политика судова блага*. Наиме, запажено је да су у већини случајева изречене казне затвора ближе законском минимуму, прописаном за конкретна дела. Ради њихове прегледности, конкретне податке приказаћемо табеларно, разврставајући их у неколико група. При том, желимо истаћи како смо те податке сагледавали у односу на укупан број окривљених полицајаца, а не у односу на број пресуђених случајева. Стога је и број јединица у овом случају знатно већи, посебно у случају дела примања мита.

⁵⁵⁷ Подсећамо да се у два оваква случаја радило о повратницима, с тим да је у једном од њих осуђено лице раније већ било условно осуђено за дело злоставе у служби. Стога је упитно да ли је било оправдано и основано поново изрицати условну осуду у конкретном случају.

Табела 11: Распoдела анализираних пресуда по трајању изречене казне затвора:

	до 6 мес.	од 6 мес. до 1 год.	од 1 до 2 године	од 2 до 4 године	од 4 до 6 година	10 година
убиство	0	0	0	0	1	1
ТТП	0	0	0	0	1	0
мито	6	5	23	1	0	0

Посебно је индикативан података да од свих пресуђених случајева примања мита само у једном од њих изречена казна затвора није била испод законског минимума. Треба, међутим, напоменути да је у том случају извршиоцу суђено у оквиру једног поступка за пет кривичних дела примања мита и да је напослетку осуђен на јединствену казну затвора у трајању од 4 године. Овде је, такође, вредно указати на постојаност неуједначене судске праксе у поступцима вођеним по случајевима примања мита, посебно у погледу неједнаке казнене политике између појединих судова. Иако је оваква пракса донекле и очекивана, анализом појединих пресуда су утврђене неке парадоксалне ситуације.⁵⁵⁸ Овакво стање покреће низ питања, а оно најважније тиче се сврхе и ефекта кажњавања, посебно у погледу спречавања испољавања таквих дела у будућности.

Како би се стекао бољи увид у овај проблем и спознале његове праве димензије, неопходно је ове резултате упоредити са казненом политиком судова у Републици Србији примењеном у случају истих кривичних дела, али када се као окривљено лице појављује обичан грађанин.⁵⁵⁹

⁵⁵⁸ Примера ради, полицијски службеник, који је прихватио понуду у износу од 5 евра од учиниоца саобраћајног прекршаја, осуђен је на казну затвора у трајању од 2 године, док је рецимо полицијски службеник, који је у више наврата захтевао и примио новац од осумњиченог у укупном износу од 1.300 евра како против њега не би подносио кривичне пријаве за дело насиља у породици, упркос бројним интервенцијама полиције по пријави оштећене, на крају је осуђен на казну затвора од 1 године.

⁵⁵⁹ У том смислу се могу чинити интересантним резултати анализа судске праксе за кривична дела корупције, коју је у оквиру пројекта „Активни грађани против корупције“ спровео истраживачки тим из организације *Правни скенер*. Истраживање се односило на кривична дела примања и давања мита за које су донете правоснажне пресуде у периоду од јануара 2010. године до марта 2014. године. На послате захтеве одговорио је већи број судова, па је у коначном добијено 75 одлука Виших судова и 34 одлуке Основних судова. Када је реч о казненој политици судова ово истраживање је дошло до закључка како је иста *блага*. Конкретно, за кривично дело примања мита највише је затворских казни, чак 68%, затим новчаних казни 21% и 3% условних осуда. Међутим, треба истаћи да су изречене затворске казне у трајању до једне године заступљене у 49% правоснажних пресуда, а преко три године само 5%. Код давања мита ситуација је потпуно другачија. Највећи број изречених санкција су условне осуде (89%), док су казне затвора 7%, а новчана казна је заступљена у 4% правоснажних пресуда. Уједно је вредно поменути како је истим истраживањем утврђено да је за оба кривична дела највише поступака правоснажно окончано у области рада полиције (давање мита 45%, примање мита 25%) /извор: интернет страница http://www.partners-serbia.org/antikorupcija/analiza-sudske-prakse-za-krivicna-dela-korupcije/_download [18.09.2014]/.

3. РЕЗУЛТАТИ АНАЛИЗЕ МЕДИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА

3.1. Анализа садржаја новинских чланака о насиљу полиције

Прикупљајући истраживачке податаке утврдили смо да су у посматраном периоду на интернет порталу дневних новина „Блиц“ објављена **194 чланка** у којима се пише о насилничком понашању полицијских службеника. Међутим, у њих **120 (61,8%)** конкретан догађај се повезује са обављањем полицијске дужности, док преостала 74 (38,2%) чланка обрађују случајеве насилничког понашања ван службене дужности.⁵⁶⁰ Чињеница да се већ у наслову наглашава припадност извршиоца полицијској служби, конкретна вест постаје упечатљива и лако препознатљива у маси објављених чланака.

Анализом 120 издвојених текстова њихов садржај смо свели на три теме: • физичко злостављање приликом обављања различитих полицијских задатака: n=74 или 61,6%; • лишење живота и рањавање, као последица интервенције полиције: n=32 или 30,8% и • учешће службеника полиције, тачније припадника Службе државне безбедности, у „политичким ликвидацијама“:⁵⁶¹ n=14 или 11,6%.

Интересантан је податак да 120 чланака у свом садржају обрађује свега 37 различитих догађаја (полицијских интервенција). Оволики диспарат указује колико заправо појава „полицијског насиља“ завређује пажњу конкретног медија. У том погледу је значајна следећа тврдња: „Полицајци као обични људи за медије су невидљиви. Они не виде њихов бол, њихову срећу, њихову хуману страну. За њих је полицајац, пре свега, инструмент силе (...), препознатљив по униформи, значки и пиштољу, као видљивим симболима ауторитета и моћи.“⁵⁶²

⁵⁶⁰ Додуше, примећено је да се и приликом извештавања о „насиљу ван службе“ наглашава професионална припадност извршиоца, без обзира што такви инциденти нису повезани са обављањем полицијске дужности. Овакав приступ је додуше и очекиван, ако га посматрамо у контексту императива новинарске професије, будући да тиме једна готово уобичајена прича добија ексклузиван карактер и постаје више пријемчива читаоцима. Будући да такви случајеви не представљају предмет истраживања овом приликом ћемо само, илустрације ради, указати на кључне теме које су обрађиване у садржају тих чланака: 1) убиства – 34 чланка; 2) повређивање и угрожавање сигурности ватреним оружјем – 22 чланка и 3) насилничко понашање и учешће у тучи – 18 чланака.

⁵⁶¹ Овде се оправдано наметнуло питање да ли описане догађаје третирамо као „полицијско насиље“ и, сходно томе, да ли их анализирати у склопу овог истраживања? Истина, овде би се пре могло говорити о „политичком насиљу“, тачније о (зло)употреби полиције у политичке сврхе, и то њеном најекстремнијем облику, опредељеном у ликвидацији политичких противника. Чињеница је да су околности под којима су се ови догађаји десили као и повод предузимања конкретног насилног чина специфични, чинећи их заправо „злочинима из послушности“. Међутим, управо због тога сматрамо да су овакви случајеви ближи полицијском насиљу него насиљу ван службе, због чега су и узети у разматрање.

⁵⁶² J. Crank, *op. cit.*, 97.

Очигледно је да уредници овог медија користе погодну прилику да један конкретан догађај обрађују у серији повезаних чланака. Додуше, немају сви случајеви овакав третман. Заправо, у многим од њих се извештавање своди на један чланак, који је при том крајње информативан. Насупрот њима, неколико догађаја се издвојило по броју објављених текстова. Тако на пример, поводом догађаја у ком је током полицијске интервенције лишен живота Ђорђе Зарић на овом интернет порталу је објављен 21 чланак. Разлог томе свакако треба тражити у деликатности овог случаја и произашлим последицама.

У склопу анализе посебну пажњу смо усмерили ка утврђивању **обима новинских чланака**. Преводећи њихов садржај на број карактера и речи, као *најкраћи* је издвојен чланак објављен 28.10.2008. године под насловом *Ромска партија: Полицајци у Руми малтретирали ромску децу*.⁵⁶³ • број карактера са размацима – 1.055; • број карактера без размака – 888 и • број речи – 167. Поред тога што је најкраћи, овај текст представља једину вест објављену о конкретном догађају.

Насупрот томе, запажено је да су случајеви у којима се као „жртве малтретирања полиције“ наводе малолетници српске националности праћени знатно већим бројем чланака. Овакав приступ пружа повод за сумњу у постојање дискриминације ромске популације у медијском извештавању, који свакако није оправдан, али је донекле очекиван, ако имамо у виду положај припадника ове националне мањине у нашем друштву, као и постојеће стереотипе и предрасуде, због којих медији, али и сами грађани могу остати равнодушни пред виктимизацијом Рома, па чак и ако су у питању деца.⁵⁶⁴

По свом обиму, као *најдужи*, издвојен је чланак објављен 8.5.2010. године под насловом *Жандарми упали у ноћни клуб и претукли госте*: • број карактера са размацима – 6.809; • број карактера без размака – 5.654 и • број речи – 1.153. Интересантно да је и у овом случају реч о јединој вести о конкретном догађају објављеној на овом интернет порталу. При том, сам текст обилује таквим изразима („претукли“, „батинали“, „шутирали“, „шамарали“, „вукли по поду“) да просечан читалац може лако закључити како у конкретном случају не само да је било прекорачења, већ да је на делу била типична бруталност полиције.

⁵⁶³ Овај чланак, иначе, представља део саопштења за јавност Ромске партије у ком се, између осталог, преносе и речи мајке једног од дечака, која тврди како су њеног сина и још пар дечака ромске националности полицајци тукли и шутирали, као и да су их, са упереним пиштољима, терали да трче испред службених возила, а да надлежни у полицији нису ништа предузели поводом тог случаја.

⁵⁶⁴ То донекле објашњава чињеницу да је конкретна вест изазвала свега 3 коментара читалаца, с тим да се у сва три осуђује описано поступање полиције.

Као саставни део анализе утврђена је и **учесталост појављивања појединих речи** у садржају чланака, где нас је посебно интересовала учесталост коришћења речи *полиција* (полицајац, полицијски). Утврђено је да се у издвојених 120 чланака она помиње укупно 1.197 пута, што у просеку износи близу 10 пута по чланку. Поред ове речи, издвојени су и следећи изрази: • убиство (убица, убити, усмртити) - 262;⁵⁶⁵ • повреда (повредити)⁵⁶⁶ – 114; • тући (претући) – 134; • ударати (ударац, ударање) – 104; • тортура – 70; • интервентна (полиција, јединица) – 62 • жандармерија (жандарм) – 50; • инспектор (оперативац) – 41; • прекорачење (прекорачити) – 39; • овлашћење (овлашћено лице) – 38; • бруталност (брутално, бруталан) - 38; • злостављати (злостављање) – 36; • батинати (батине) – 36; • шутирати – 29; • сила (присилити) – 29; • насиље (насилник) – 25; • мучити (мучење, мучитељ)⁵⁶⁷ - 20; • премлатити (премлаћивање) – 10; • принуда (принудити) – 8; • злоупотреба (злоупотребити) – 5.

Чињеница је да учесталост њиховог коришћења не представља поуздан показатељ важности конкретних речи. Извесно је, међутим, да често коришћење одређених израза у тексту, посебно уколико се то чини на малом простору (нпр. у једном пасусу или једној реченици) може оставити снажан утисак на читаоца. Уколико је, при том, конкретна реч или формулација „сликовита“ утолико је и њен ефекат на читаоца снажнији, у смислу да му олакшава представу о догађају. Стога је важно истаћи да се у издвојеним чланцима учестало користе оне речи којима се конкретан поступак припадника полиције настоји изразити што експлицитније, уз истовремено наглашавање његове насилности.⁵⁶⁸

Индикативно је да аутори кроз цео текст инсистирају на сликовитом описивању прилично мучних и непријатних сцена. Иако је такво извештавање очекивано најизраженије у првој вест, примећено је да се оно значајно не мења ни у наставку извештавања. Заправо, запажа се да аутори константно држе тензију, очигледно настојећи на тај начин да одрже висок ниво заинтересованости и пажње код читалаца. У томе свакако треба тражити објашњење понављања неких најдраматичнијих детаља из првообјављене вести и у наредним чланцима.

⁵⁶⁵ Иако оволики број указује да коришћење речи „убиство“ (убица) и није често треба имати у виду да је у посматраном периоду конкретан медиј извештавао о свега три случаја са смртним исходом.

⁵⁶⁶ Приликом коришћења речи „повреда“ углавном се наводи и њена квалификација, с тим да се у многим случајевима у самом тексту не наводи извор конкретне тврдње, односно доказ на основу ког је конкретна повреда квалификована.

⁵⁶⁷ Реч „мучење“ углавном се користи у комбинацији са термином „злостављање“.

⁵⁶⁸ Као неке од примера издвајамо следеће формулације: „Брутално малтретирани“, „Сурово батинање“, „Тукли су их један и по сат пендрецима, оружјем, бајонетима“, „Извукли људе и бацали их на гомилу, ударајући их сво време“.

Такође је приметно инсистирање аутора на појединим формулацијама које додатно појачавају драматичност текста, као на пример: • „Био је у шоку, пресавио се од болова, а сузе су му текле“, • „Од тада његова породица – деца и жена, која је инвалид, имају велике трауме, а и он сам се често боји да му се нешто слично не понови.“, • „Пуцали су му у чело - плачним гласом каже Јована док гледа у фотографију на којој су она и Ђорђе.“ Оваква писања покрећу снажне реакције читалаца, што је приметно у њиховим коментарима (о чему ће касније бити више речи).

Са друге стране, у анализираним чланцима се знатно мање користе оне речи и појмови који се иначе употребљавају у правним актима и службеним извештајима (средства принуде, правни основ, отпор итд.). Истина, ова област може представљати непознаницу ауторима конкретних текстова, због чега се и не одлучују тако радо на коришћење стручних израза, већ то искључиво користе онда када цитирају изјаве званичника МУП-а. Додуше, такав приступ извештавању може се правдати и чињеницом да стручна терминологија „умртвљује“ текст, па чак и да је њено коришћење у супротности са комерцијалним императивима конкретног медија.

Али баш такав приступ представља значајну препреку у сагледавању конкретног догађаја и правилном тумачењу поступања припадника полиције. Овome треба додати како је, по нашем мишљењу, у неким од објављених чланака било оправдања да се детаљније образложи законски основ за употребу средстава принуде у поступању полиције или да се, макар као информација читаоцима, кратко укаже на те одредбе. То међутим није учињено.

Упечатљиво је да аутори већ у првој објављеној вести заузимају јасан став према догађају о којем пишу, а он је најчешће изразито негативан према конкретном поступку полиције. Истина, од њих јавност и очекује да критикују овакве појаве, те стога и не изненађује што аутори посебно инсистирају на потреби оштрог кажњавања припадника полиције. При том, они углавном не узимају у обзир претпоставку невиности, већ се заправо више руководе претпоставком кривице.⁵⁶⁹ Да проблем буде још већи, чак и у случају сазнања неких нових детаља, аутори остају доследни својој причи и унапред додељеним улогама кривца и жртве.

⁵⁶⁹ У том смислу је посебно индикативна следећа тврдња: „Јасно је да су полицајци криви, али ипак оставимо да надлежни органи истрагу приведу крају“ (извод из чланка: *Полицијски синдикат: Због удараца се не иде код министра* - објављен 27.06.2011. године).

Сходно томе, вредно је указати на изразе који се користе у приказивању актера конкретних догађаја.⁵⁷⁰ Па тако, припадници полиције, који су у конкретном случају користили средства принуде, често се називају „батинашима“. Поред тога, наилазили смо и на изразе „бахати полицајци“, „насилници из полиције“, „полицајци мучитељи“, „силеције“, па чак и „звери“. Овоме треба додати како су у свим случајевима у којима је наступила смрт лица према ком је коришћена сила, припадници полиције називани „убицама“, па чак и када код њих очигледно није постојала намера да лише живота конкретно лице.

Насупрот томе, лица према којима је коришћена принуда углавном се оловљавају као „жртве“, а знатно ређе као „оштећени“. При том, аутори готово увек наводе пуна имена и презимена тих лица (док се у случају припадника полиције то ређе чини). Поред тога, често се у представљању жртава инсистира на њиховом узрасту, па се тако може наићи на изразе „претучени младићи“, „млади људи“, „малолетници“, „средњошколци“.

Индикативно је да аутори учестало користе и неке информације из приватног живота жртве, које иначе нису битне за сам догађај, али зато могу имати утицаја на читаоца и његов суд, као на пример: • образовање жртве – „претучени студент“, „студент завршне године“, „девојка која поред тога што студира, свира и клавир“ [sic!]; • занимање жртве – „претучени учитељ“, „премлаћени инжињер“; • породични статус жртве – „отац петоро деце, од којих је најмлађе старо само три месеца“, „син првенац“. Такође, за разлику од представљања припадника полиције, у портретисању жртве се знатно чешће користе описи дати од стране рођака, пријатеља и комшија.⁵⁷¹

Тиме долазимо да следећег сегмента ове анализе, а који се тиче **извора** одакле је потекла конкретна информација. Приметно је да су у већини случајева то били грађани према којима је коришћена сила. Овакав приступ очигледно није случајан јер, како Гарланд упозорава, „медији су склони привилеговању 'дискурса жртава', јер у њему проналазе значајну реторичку предност.“⁵⁷² Бирајући за кључне саговорнике лица која су снажно емоционално ангажована у конкретном случају, користећи при том изјаве које су заправо експресија њихових емоција, аутори чланака очигледно настоје изазвати снажну емоционалну реакцију код читалаца.

⁵⁷⁰ Треба нагласити да аутори најчешће цитирају туђе изјаве (углавном су у питању речи оштећених или чланова њихове породице), али неретко износе и властити суд.

⁵⁷¹ У том смислу су интересантне следеће изјаве: • „Комшије тврде да је миран младић, који никада није правио проблеме“; • „...а међу комшијама је цењен као миран и поштен човек“.

⁵⁷² D. Garland, (2001), *op. cit.*, 363.

Битно је нагласити како се аутори позивају и на друге изворе, додуше не толико често (лекари који су прегледали повређено лице и констатовали повреде - 5 случајева; сведоци догађаја - 3 случаја), чиме очигледно настоје створити утисак објективности у извештавању. Истина, као извори се често помињу и званични органи, а пре свих полиција, а што би могло представљати својеврстан контрапункт изјавама оштећених. Индикативно је да се у многим случајевима верзија коју износи оштећени и званично саопштење МУП-а потпуно размимоилазе. Поред тога, званична саопштења су обично кратка и крајње информативна, углавном праћена флоскулама типа „У интересу истраге не смемо откривати детаље“ или „У току је детаљна провера о чијем исходу ћете бити обавештени“.

Такође је приметно да званично саопштење углавном не представља иницијалну вест о конкретном догађају, већ је чешће у питању реакција на већ изнете информације у медијима. Оваквој пракси су, иначе, посебно склони представници полицијских синдиката, а чије обраћање је забележено у 10 случајева и то: • у 3 случаја су оправдавали конкретну интервенцију и пружали подршку колегама;⁵⁷³ • у 3 случаја су осуђивали конкретан поступак њихових колега; • у 2 случаја су дискредитовали оштећена лица, углавном наводећи да су лица са криминалним досијеом или вишеструки прекршиоци закона; • у 1 случају су негодовали поводом поступка министра полиције.⁵⁷⁴

Судећи по садржају појединих чланака стиче се утисак да се званичници полиције често обраћају медијима када више није могуће скрити конкретан догађај или поједине информације о њему. Сходно томе, вредно је указати како се у неколико обрађених чланака посебно упозорава на проблем затворености МУП-а.⁵⁷⁵ Конкретна писања стварају утисак да тајновитост није искључиво подстакнута интересима истраге, већ да је по среди класична завера ћутања, а којом се онемогућава привођење осумњичених полицајаца правди.

⁵⁷³ Тако на пример, у једном од објављених чланака се наводи: „Наведени полицајац је два пута проглашаван за најбољег полицајца Београда и трн је у оку свим нарко-дилерима у граду, којима је врло познат, пошто је полицајац без компромиса.“ (извод из чланка: *Синдикати полиције: Полиција није журила Мишића у клубу Старс* - објављен 26.02.2013. године).

⁵⁷⁴ Као реакција на вест да је министар у свом кабинету примио лице које је физички злостављано у полицијској станици, издвајамо део саопштења представника полицијског синдиката: „Министар за представнике синдиката нема времена, термини су му заузети. За криминалце, министар је на располагању.“ (извод из чланка: *Полицијски синдикат: Због ударца се не иде код министра*“ - објављен 27.06.2011. године).

⁵⁷⁵ У том смислу су посебно индикативни чланци са следећим насловима: „МУП крије полицајце који су претукли младиће“ (11.12.2008.); „МУП штити полицајце батинаше“ (17.12.2008.)

Због недовољних информација из званичних извора у медијима су принуђени да се сналазе на различите начине – да се ослањају на незваничне информације (што отвара простор за бројне злоупотребе, чак и унутар саме полиције, у смислу „трговине“ информацијама), да причу граде само на основу тврдњи једне стране или у најгорем случају да измишљају неке детаље и конструишу приче, како би привукли пажњу конзументата. То се свакако одражава и на **квалитет обрађених тема**.

Анализом њиховог садржаја запазили смо како се конкретни чланци примарно баве питањем где и када је полиција употребила силу, а нарочито против кога. Истина, у многим од њих читалац може да спозна и околности конкретне интервенције. Међутим, занимљиво је да се у већини случајева наглашава како су припадници полиције користили силу без икаквог разлога. Такође, у многим чланцима се потенцира како су полицијски службеници грешком употребили силу, а тај детаљ се наглашава и у самом наслову новинског чланка.⁵⁷⁶

На тај начин се стиче утисак да припадници полиције нису довољно обучени да процене проблемску ситуацију и одлуче када и према коме је потребно користити средства принуде. Уједно, таква писања нас терају да се запитамо какви то полицајци брину о нашој безбедности када због њихове грешке страдају невина лица, односно „појединци који су се нашли у погрешно време на погрешном месту“ (како то аутори често наглашавају). Индикативно је, међутим, да се овакве информације углавном заснивају на препречавању догађаја од стране оштећених (или њима блиских лица), а ретко на изјавама неутралних сведока. При том, поред описа трагичног догађаја, текст се углавном допуњује фотографијама нападнутих лица.

Насупрот томе, у писању овог медија су готово у потпуности изостала стручна разматрања, дискусије и дебате о конкретним случајевима или употреби силе у поступању полиције уопште. Конкретно, од свих 120 издвојених чланака у свега два је примећено постојање саговорника из научне и стручне јавности.⁵⁷⁷ Њихове изјаве су, међутим, разматране искључиво у контексту објављених видео-снимака (интервенција у кладионици „Монако“ и „тортура у ПС Вршац“), чиме су и коментари очекивано оштри, а саговорници изразито критички настројени према полицији.

⁵⁷⁶ Неки од тих наслова су: „Полицајци јурили нарко-дилера, а претукли учитеља“ (20.09.2010.); „Полицајци су нас шутирала и газили мислећи да смо навијачи“ (18.10.2011.); „Полицајци јурили крадљивце салама, грешком насрнули на васпитачицу и њеног брата“ (18.07.2012.); „Полицајци сатима брутално тукли двојицу младића, јер су личили на пљачкаше“ (10.08.2013.)

⁵⁷⁷ Као саговорници се помињу професор криминологије, директор Удружења правника, Повереница за заштиту равноправности, директор Центра за права мањина и Заштитник грађана.

Но и поред тога може се закључити да су мишљења припадника научне и стручне јавности прилично маргинализована у конкретним вестима, чиме су читаоци остали ускраћени за многа битна објашњења, а пре свега за разматрање фактора који су условили конкретне поступке и преиспитивање постојаности оваквих појава у раду полиције уопште. Базирајући своје извештаје углавном на изјавама повређених, занемарујући при том шири епистемолошки контекст проблема, овај медиј само фрагментарно и крајње површно рефлектује природу конкретне појаве. Међутим, осим што искривљује јавну перцепцију, оваква селективна и површна репортаже може додатно драматизовати проблем и појачати забринутост код грађана.

Додуше, коришћење сложених академских прича и теорија у медијима се и не очекује, јер како истиче Гарланд, „медији тргују сликама, архетиповима и страховима, а не пажљивим анализама и резултатима истраживања.“⁵⁷⁸ Заправо, од медија се превасходно очекује да покрену конкретна питања, на која треба да одговоре надлежне службе. Такође, медији се могу искористити за преношење апела надлежним органима у држави да преиспитају одређене наводе. Ипак, медијски посленици, морају водити рачуна колико су предочене информације поуздане и истините, и бити свесни да у противном могу бити позвани на одговорност због клевете.

Поред текстуалног садржаја предмет ове анализе су представљали и прилози објављени у склопу чланака. Тако је најпре утврђивана **опремљеност чланака** илустрацијама и видео-снимцима. Посматрано на нивоу свих 120 анализираних текстова, запажено је укупно 107 илустрација и фотографија и 12 видео-снимака.

На фотографијама су углавном представљене повређене особе, на којима је најчешће приказано њихово лице у крупном плану, које углавном одаје утисак забринутости и страха. Поред тога, посебно се истичу фотографије на којима су јасно приказане телесне повреде (крвни подливи, рука у гипсу).

Остале фотографије најчешће приказују место интервенције полиције, а знатно ређе саме припаднике полиције, који су при том обично приказани у интервентној униформи, у тренутку док користе принуду (физичку снагу или службену палицу) над лицем које делује беспомоћно. Интересантно је да многе од тих фотографија нису уопште повезане са конкретним догађајем, али је њихов садржај очигледно био погодан да се искористи како би се ојачали аргументи изнети у самом чланку.

⁵⁷⁸ D. Garland, (2002), *op. cit.*, 135.

Видео-снимци би се по свом садржају могли поделити у две групе. У прву спадају аматерски и снимци сигурносних камера у чијем садржају доминирају експлицитне сцене насиља. Њихов садржај чине искључиво оне сцене у којима припадници полиције користе средства принуде над лицима која се при том не бране, одајући утисак о насилничком понашању припадника полиције, док догађаји који су претходили употреби силе и који су накнадно уследили нису забележени. Иако су углавном лошег квалитета ови снимци су довољно уверљиви, али истовремено и реалистични, што је и очекивано, будући да је реч о спонтано снимљеном и немонтираном садржају.

У другу групу видео-снимака сврстали смо објављене делове ТВ репортажа, а које су уприличене за конкретну информативну емисију. Због такве намене је и садржај монтиран, задржавајући у себи најдраматичније моменте и најузнемирујуће делове изјава повређених лица.

По графичкој опремљености посебно су се издвојили медијски извештаји о два догађаја. Први се односи на интервенцију у кладионици „Монако“ у Земуну, где се у садржају 8 објављених чланака појављује 15 илустрација и то: • замрзнута сцена са видео-снимка (кадар у ком полицијски службеник удара службеном палицом лице које беспомоћно лежи на поду) - 6; • фотографије повређених гостију - 6; • фотографије неутралних саговорника – 3, као и три видео-снимка и то два снимка сигурносне камере из објекта⁵⁷⁹ и један инсерт из репортаже ТВ Б92.⁵⁸⁰

Други догађај се тиче извештавања о „тортури у полицијској станици у Вршцу“, где се у садржају 14 објављених чланака појављује 10 илустрација и то: • замрзнута сцена са видео-снимка (кадар у ком полицијски службеник удара приведено лице) - 7; • фотографије повређеног лица са министром полиције – 3, као и четири видео- снимка.⁵⁸¹

⁵⁷⁹ У питању је понављање истог снимка у трајању од 3:18 минута. Његов садржај је могуће погледати и посредством линка <https://www.youtube.com/watch?v=GAJiduQ8M1k>). У тренутку анализе конкретан снимак је имао 144.258 прегледа.

⁵⁸⁰ Овај снимак, у трајању од 2:38 минута, такође је објављен на интернет страници Youtube (<https://www.youtube.com/watch?v=Z|NwLp3F77k>), а у тренутку анализе имао је 61.894 прегледа.

⁵⁸¹ У свим случајевима је реч о понављању снимка из службених просторија, снимљеног мобилним телефоном, у трајању од 25 секунди. Његов садржај је објављен на интернет страници Youtube (<https://www.youtube.com/watch?v=FmmyUUaF4QE>). У тренутку анализе снимак је имао 32.338 прегледа. Интересантно је да конкретан снимак датира још од 30.6.2007. године, како се наводи у саопштењу, док је први чланак о конкретном догађају, где је и приказан снимак, објављен 25.6.2011. године, дакле четири године касније. Иначе, како се наводи у једном од објављених чланака, овај случај је већ био предмет истраге 2008. године, када је полиција доставила извештај надлежном тужилаштву, али су сви актери догађаја тада негирали постојање физичког малтретирања, па и сам оштећени, а који је сада тврдио да је тада то учинио из страха од последица.

Судећи по садржају објављених фотографија и видео-снимака, учесталости њиховог приказивања, али и места у самом чланку, где се те фотографије и снимци постављају, стиче се утисак да су они свесно и срачунато коришћени да би, пре свега, шокирали читаоце, изазвали сажаљење према жртвама, а осуду и гнев према припадницима полиције.

На крају анализе желимо управо указати на поједине **карактеристике коментара читалаца**. Тако на пример, када је реч о њиховом броју, на свих 120 чланака изнето је укупно 14.937 коментара.⁵⁸² Поред раније поменутог текста *Ромска партија: Полицијци у Руми малтретирали ромску децу*, по малом броју коментара издвојило се и писање о злостављању браће Јовановић – 12 коментара на два чланка објављена 11.8. и 15.8.2008. године. То што је и у овом случају реч о припадницима ромске популације ствара сумњу у равнодушност читалаца према виктимизацији Рома.

Овакве наводе, међутим, демантује чињеница да је *највећу* пажњу читалаца изазвала група чланака која се односи на случај „тортуре у ПС Вршац“ (укупно 2.958 коментара на 14 објављених чланака), а где се такође као жртва појављује припадник ромске популације. Међутим, за разлику од претходно поменутих чланака, чији информативни и крајње сведен садржај је несумњиво утицао и на тако мали број коментара, писање о тортури у ПС Вршац је очигледно више заинтересовало читаоце, јер је било праћено поменутиим видео-снимком.

Поред овог, као и раније помињаних случајева „Ђорђе Зарић“ (1.812 коментара на 21 објављен чланак) и „кладионица Монако“ (1.468 коментара на 8 објављених чланака), издвојио се и случај „асистенције полиције у Вишњићевој улици у Београду“ (укупно 1.654 коментара на 4 објављена чланка). Штавише, од свих 120 објављених текстова, највише коментара читалаца (1.238) извао је управо један од чланака у ком се извештава о овом догађају. У питању је чланак објављен 15.11.2012. године под насловом *Суспендован полицајац који је редом хапсио грађане, следи и кривична пријава*. Лавини коментара несумњиво је допринео видео-снимак у трајању од 1:22 минута (део репортаже ТВ Б92, праћен насловом „Драма у Вишњићевој“), а који је објављен као интегрални део текста.⁵⁸³

⁵⁸² Приметно је да од свих чланака који се истог дана објављују на овом интернет порталу у рубрици „црна хроника“ убедљиво највише коментара читалаца имају управо они чланци у којима се извештава о насилничком понашању припадника полиције. Неретко је тај број и десет пута већи од броја коментара које читаоци износе на друге чланке објављене у истој рубрици.

⁵⁸³ Судећи по коментарима, највеће негодовање и осуде читалаца изазвао је онај сегмент видео-снимка у ком полицајац, у присуству малолетне девојчице, хвата њену мајку за руку и повлачи је према отвореним вратима „марице“, након што га је ова прекорила речима „Срам вас било!“.

Значајно је указати на одређене специфичности у прерасподели коментара читалаца на нивоу свих анализираних чланака. Пре свега, судећи по њиховом броју, најснажније реакције изазива *прва вест* о конкретном догађају, што је и очекивано, посебно ако имамо у виду да се она углавном најављује сензационалним насловом.⁵⁸⁴ Појачане реакције читалаца се бележе и на оне чланке у чијем наслову аутор наглашава изостанак казне или ослобађање полицајаца.⁵⁸⁵ При том, код оних случајева о којима се извештава у серији повезаних чланака, примећено је да интересовање читалаца временом опада, што се може правдати чињеницом да се у садржају наредних чланака не износе неки нови детаљи, који би читаоцима били толико пријемчиви да би изазвали њихову реакцију и потребу да коментаришу.⁵⁸⁶

Даље је утврђено да најмање коментара читалаца изазивају кратки и крајње информативни чланци. Углавном је реч о вестима у којима се извештава о току поступка који се води по конкретним случајевима. Разлог томе треба тражити у чињеници што су такви текстови најчешће сведени на званичан извештај репортера из суднице, што читаоцима очигледно није интересантно. Поред тога, и наслови тих чланака су крајње информативни,⁵⁸⁷ што може одати утисак читаоцу како ни њихов садржај није занимљив.

Анализирајући садржаја изнетих коментара утврдили смо како међу њима значајно доминирају изјаве у којима се **осуђују** описани поступци полиције. Изнете речи и формулације сведоче о великој количини срцбе, беса и огорчености коју читаоци исказују након прочитаног текста. Међутим, многи се не ограничавају на конкретан догађај, већ свој револт исказују према српској полицији уопште. За неке од њих полицајци у Србији су „разуздана банда“, „зликотци“, „животиње, а не људи“, „комплексаши“, „неживљене будале“. Неки од читалаца иду у приличну крајност, као на пример онај који тврди следеће: „Сваки полицајац у Србији је силеција, који једва чека да се иживљава, јер му се може“.

⁵⁸⁴ Примери су следећи: • „Полицајци јурили Уроша Мишића, а претукли недужне младиће“ (565 коментара); • „Полицајац убио младића наред улице“ (323 коментара); • „Вођа полицијске патроле претукао психичког болесника“ (233 коментара).

⁵⁸⁵ Посебно се издвајају следећи наслови: • „Полицајци без казне и поред видео-снимка пребијања“ (393 коментара); • „Полицајци батинаши се вратили на посао“ (324 коментара); • „Полицајцу укинута пресуда за убиство због грешке судије“ (301 коментар).

⁵⁸⁶ Можда у томе треба тражити објашњење малог боја коментара (у просеку 10 по објављеном чланку) на вести у којима се указује на учешће припадника Службе државне безбедности у „политичким ликвидацијама“ током 1990-их година. Иако су конкретни догађаји поново актуелизовани подизањем оптужнице у случају убиства Славка Ћурувије извесно је да у објављеним вестима читаоцима углавном бивају предочене од раније познате чињенице.

⁵⁸⁷ Индикативни су следећи примери: • „Покренут дисциплински поступак против полицајаца“ (10 коментара); • „Почиње суђење припаднику Интервентне бригаде због убиства“ (8 коментара).

Док се једни чуде и са неверицом коментаришу конкретан догађај, други у томе не виде изузетак. Штавише, за многе је то сасвим очекивано, ако се узме у обзир чињеница ко, по њима, заправо ради у српској полицији - „највећа багра“, „најгори олош“, „примитивци из неке чуке“, „необразовани и без основне културе“, „искомплексиране будале, које су у школи други кињили и терорисали, па сад на другима лече своју фрустрираност.“ Коментари ових читалаца потврђују јасне предрасуде које они гаје према полицији, али и стереотипе којима се руководе приликом дефинисања насилника.

Осврћући се на чланке у којима је писано како су припадници полиције грешком користили принуду према неким лицима, многи читаоци у таквим појавама виде резултат неписаног правила које важи у Србији да „полиција прво бије, па пита ко си“. При том, неки од њих поткрепљују те аргументе својим или искуствима њихових познаника. Овде су посебно индикативне оне изјаве читалаца у којима се препознаје њихов страх да у будућности могу без икаквог разлога добити батине од полицајаца, што код њих унапред ствара стрепњу и неповерење према полицији.

Међутим, нису овде читаоци разочарани само у полицијске службенике. Заправо, многи од њих већу одговорност виде у актуелном министру полиције, док га неки чак сматрају кључним кривцем за „дивљање полиције“ (како то неки читаоци описују). Неки од њих сматрају како нас такво поступање полиције враћа у „Слобино време“, док многи цитирају стихове једне новокомпоноване песме „Све је исто, само њега нема“. Поред оних који се у својим коментарима ужасавају и гнушају, други се питају: „Докле ћемо народе овако нешто да трпимо?“, уједно отворено позивајући грађане да изађу на улице и протестују.⁵⁸⁸ Неки пак иду још даље, позивајући на освету, по принципу „око за око, зуб за зуб“, па чак и линч „тлачитеља у униформи“, како их назива један читалац, али и „њихових налогодаваца“, уверени да у противном „они неће осетити правду“.

⁵⁸⁸ Овде је вредно поменути како су, према писању „Политике“, након лишења живота Ђорђа Зарића на Фејсбуку оформљене групе које позивају на окупљање грађана у знак протеста због овог догађаја. (...) После једног од позива на окупљање преко интернета у центру Београда се окупило неколико десетина углавном младих особа. Тада је у вечерњим часовима дошло до нереда на улицама, после којих је полиција привела 17 лица, међу њима и 10 малолетника. Том приликом, како је навела полиција, приведени су оштетили полицијску кућицу испред зграде Владе Србије, каменицама гађали полицајце, разбили четири прозора на приватном стану у Карађорђевој улици, оштетили један аутомобил хрватске регистрације, киоск „Штампе“ код Бранковог моста, стакла на ресторану „Мекдоналдс“ на Зеленом венцу, као и стакло на излогу код биоскопа „Козара“. Поред тога, изгредници су ометали саобраћај, запречавајући улице контејнерима (извод из чланка: *Полиција на нишану гневних* - објављено 24.03.2009. године у дневном листу „Политика“).

Насупрот овим стоје коментари читалаца којима се **оправдавају** конкретни поступци припадника полиције. Иако је очигледно да су то углавном коментари њихових колега, извесно је да се међу њима налазе и они читаоци који нису полицајци. Они углавном настоје оправдати конкретан поступак чињеницом да полиција има тежак посао и да се морају разумети напори и ризици с којим се суочавају припадници ове професије, а који од њих често захтевају да користе силу. Па тако, неки од њих изјављују како „треба пустити људе да раде свој посао“, док се други служе чувеном тврдњом „ко ради тај и греш“ (у овом контексту звучи прилично саркастично).

Присутни су овде и коментари типа „како полиција никад не греш“ или „да нико не добија батине без разлога“, као и „са багром се другачије не може“ и да „треба полиција да их туче“. Овакви коментари јасно потврђују да њихови аутори доживљају полицију превасходно као „инструмент принуде“, а полицијске службенике као неког ко је плаћен да „очисти улице“, због чега им изгледа чак и насиље може бити опроштено.

Међу њима се издвајају и они коментари у којима се, да парафразирамо, наглашава како је код нас полиција принуђена да користи силу, јер друге институције, а посебно судови, не раде свој посао или су њихови службеници корумпирани, па тако, како неки читаоци сматрају, „полицији не преостаје ништа него да ствар узме у своје руке“. Овакав резон је прилично опасан. Полицајци заправо морају да схвате како им ауторитет и моћ коју поседују не дају за право да истерују њима знана правила или да закон спроводе на силу.

Интересантан је и следећи коментар: „Да би систем функционисао грађани требају дати подршку полицији, јер иначе идемо у анархију“. Подршка је несумњиво потребна полицији. Међутим, она мора да се заслужи. Ипак, извесно је да би нас безрезервна подршка и спремност да правдамо баш све полицијске поступке, па чак и оне који су несумњиво насилни, без обзира у коју сврху су коришћени, одвели у ту исту анархију.

Посебно су индикативни коментари којима се настоје умањити последице, док се неке изјаве могу окарактерисати и као порицање нанесених повреда, као на пример следећи коментар: „Па нису му ломили руке и ноге и одбијали бубреге, већ стављали лисице, истина на груб начин“. Неретко читаоци изјављују како описани поступци нису ништа у поређењу са начином на који поступа полиција у неким земљама у свету, посебно када је полицајац нападнут. Како један од читалаца истиче: „Наши полицајци су 'мале маце' за полицију са запада, посебно за америчке полицајце“.

Судећи по њиховим коментарима, за поједине читаоце конкретни поступци припадника полиције не представљају проблем, већ заправо они проблем виде у начину на који се ти догађаји, али и рад полиције уопште приказују у конкретним чланцима, али и медијима уопште. За многе од њих по среди је негативна кампања против српске полиције, а за неке и против државе Србије, а којом се „свесно и тенденциозно настоји додатно урушити наш углед у свету“, како наводи један читалац.

Чини се да су ови читаоци посебно кивни што се искључиво полиција представља као кривац, док се истовремено превиђају грешке „жртва“. Како наводи један читалац: „Изгледа да су у овој земљи сви заштићени осим полиције“. Због тога се неки од њих очигледно осећају дужним да, макар својим коментарима, донекле сачувају част полиције, али и да укажу на лоше стране других актера у конкретним сукобима, као што се то на пример чини у следећем случају: „Због негативне медијске кампање сада ће да одговара полицајац који је само радио свој посао, а нигде се не наводи да је био ометан у обављању службене дужности.“

Многи од њих се осврћу на коментаре других читалаца у којима се припадници полиције унапред осуђују. Понекад се читаоци упуштају у прилично жучну расправу, не бирајући речи како би одбранили своје ставове, једни како би осудили поступке полиције, а други како би их оправдали. Ова нерешена игра супростављених мишљења несумњиво онемогућава одржавање продуктивне дискусије о томе како да се реши проблем „полицијског насиља“.

Истина, међу коментарима читалаца, додуше у најмањем броју, издвајају се и они чији аутори настоје да заузму **неутралан став**. У својим изјавама они наглашавају како не оправдавају прекомерну употребу силе, али истовремено указују како су прилично сумњиве поједине тврдње у објављеним чланцима, а посебно оне да су полицајци без разлога неког тукли. Они избегавају да унапред доносе свој суд, али уједно и апелују на друге да то не чине, подсећајући како је пре тога „неопходно да се чују обе стране“.

Осврћући се на коментаре других читалаца стиче се утисак како они настоје помирити две „зарађене стране“. Такође, по њиховог садржају, могло би се закључити да поједини коментари представљају својеврстан „глас разума“ који нас подсећа како не треба да узимамо здраво за готово информације које нам сервирају медији, јер како један читалац наводи: „Бојим се да ћемо ускоро остати без сопственог мишљења, потпуно подложни утицају медија.“

3.2. Анализа садржаја новинских чланака о коруптивном понашању припадника полиције и појавама блиским корупцији

На почетку желимо истаћи да предмет предстојеће анализе представља **76 чланака**, уз напомену да су сви објављивани у рубрици „црна хроника“. Након детаљне анализе њиховог садржаја чланке смо, у зависности од теме која се у њима обрађује, поделили у три групе: • „класично“ подмићивање (n=37 или 48,6%),⁵⁸⁹ • заштита илегалних активности (n=30 или 39,4%)⁵⁹⁰ и • пружање услуга обезбеђења у приватне сврхе⁵⁹¹ (n=9 или 11,8%).

И овде је приликом анализе утврђен диспарат између броја објављених чланака (вести) и броја догађаја, којима су посвећени конкретни текстови, с тим да ова разлика није толико изражена као код извештавања о „полицијском насиљу“. Конкретно, у овом случају се у 76 чланака писало о 44 различита догађаја. Додуше, треба нагласити да је већини појединачних случајева „класичног“ подмићивања посвећен само по један чланак. Насупрот томе, заштита илегалних активности и пружање услуга обезбеђења у приватне сврхе, посебно где се као корисници тих услуга помињу лица из криминалне средине, најчешће се обрађују у серији повезаних текстова. Тако на пример, по броју објављених чланака издвојило се писање о повезаности припадника МУП-а са кланом Дарка Шарића – 6 чланака.⁵⁹²

⁵⁸⁹ Ова група чланака је посвећена елементарном облику корупције, у литератури познатом и као „опортунистичка“ корупција - полицијски службеник приступа трансакцији спонтано и непланирано, користећи прилику која му се случајно указала, прима мито од лица кога углавном од раније није познавао, нити је с њим имао претходан договор, већ је он остварен на лицу места.

⁵⁹⁰ У овим чланцима се извештава о знатно озбиљнијем виду корупције, којој полицијски службеник, а неретко и група њих, приступају планирано и према унапред оствареном договору са носиоцем криминалних активности, а понекад и са криминалном организацијом, у смислу добијања процента као надокнаде за пружање заштите од прогона или омогућавање несметаног бављења конкретном криминалном делатношћу на одређеном подручју, најчешће у дужем временском периоду.

⁵⁹¹ Бројни су разлози утицали да у предстојећу анализу сврстамо и оне активности које новинари често описују као *тезгарење полиције*. Истина је да такве активности не доводе нужно до корупције, већ заправо полицијски службеници тиме долазе у сукоб интереса. Али, управо таква позиција их чини подложнијим злоупотреби положаја (овлашћења), а неретко и самој корупцији. Неспорно је да таквим активностима полицајци стичу добит, и то на недозвољен начин, будући да је реч о обављању послова неспојивих са службеном дужношћу. Међутим, понекад та добит може представљати резултат коруптивног односа који је успостављен између полицајца и његовог „приватног послодавца“. При том, ствари се додатно компликују уколико се тај „послодавац“ бави криминалним активностима, јер тада полицијски службеник може бити укључен у знатно озбиљније облике корупције, као што је „заштита илегалних активности“, на шта се посебно указује у чланку следећег наслова *Обезбеђење параван за дилере и наоружане банде* (објављен 12.8.2013. године).

⁵⁹² Серију чланака је иницирало покретање кривичног поступка против једног од „високих“ званичника МУП-а због сумње да је одавао службене тајне људима из клана Дарка Шарића. Како су се појављивале поједине информације у јавности о конкретном поступку тако су се и оглашавали новинари Блица на свом интернет порталу.

Саставни део и ове анализе представљало је утврђивање **учесталости појављивања појединих речи** у садржају чланака. При том, и овде нас је превасходно интересовало коришћењаречи *полиција* (полицајац, полицијски). Утврђено је да се у издвојених 76 чланака она помиње укупно 356 пута, што у просеку износи око 5 пута по чланку (дакле, дупло мање него приликом извештавања о насиљу полиције).

Предмет анализе су чиниле и следеће речи (поређане по учесталости коришћења): • МУП – 145; • криминал (криминалац) – 101; • мито – 96; • еври – 89; • саобраћај (саобраћајци) – 87; • група⁵⁹³ – 77; • обезбеђење (обезбедити) – 73; • новац – 57; • примање (примити) – 55; • узимање (узимати) – 51; • дилер – 49; • нарко... (наркобос, наркомани, наркотици) – 48; • организација (организовани) – 38; • граница (гранична) – 38; • инспектор (оперативац) – 36; • злоупотреба (злоупотребити) – 35; • дрога – 31; • корупција – 26; • службени положај – 25; • тражење (тражити) – 22; • кријумчарење (кријумчари) – 21; • давање (дати) – 18; • повезаност (спрега) – 16; • клан – 14; • бизнисмен⁵⁹⁴ – 14; • динари – 12; • заштита (заштитити) – 12; • жандармерија (жандарм) – 12; • овлашћење (овлашћено службено лице) – 8; • захтевање (захтевати) – 7; • договор (договорити) – 6; • подземље – 4; • поклон (дар) – 1.

Овакви показатељи нам могу послужити као основ за извођење појединих закључака о приказу конкретних појава у обрађеним чланцима: • као актери коруптивних активности најчешће се помињу припадници саобраћајне полиције; • у готово свим случајевима се као предмет коруптивне трансакције помиње новац и то знатно чешће страна валута (пре свега евро); • углавном се потенцира на радњи коју је предузео полицијски службеник, у смислу да је примио, односно узео мито (понекад се наглашава да је тражио, па чак и захтевао мито), док се улога друге стране ставља у други план; • нарочито се инсистира на приказивању коруптивних активности групе полицајаца, који при том најчешће делују у спрези са цариницима, адвокатима или непосредно са криминалцима, па чак и криминалним организацијама; • када је реч о заштити илегалних активности у објављеним вестима се најчешће пише о повезаности припадника полиције са нарко-дилерима и кријумчарима (акцизне робе, оружја, људи); • као „приватни послодавци“ полицијских службеника најчешће се помињу контроверзни бизнисмени и лица из криминалне средине.

⁵⁹³ Односи се на криминалну групу, али и групу полицајаца који су организовано приступали коруптивним активностима.

⁵⁹⁴ Уз реч „бизнисмен“ неретко стоји реч „контроверзни“.

Када је реч о **обиму новинских чланака**, превођењем њиховог садржаја на број карактера и речи дошли смо до следећих показатеља: • број карактера са размацама – 168.728; • број карактера без размака – 142.133 и • број речи – 26.517. Поред овог сумарног броја, било је интересно утврдити обим на нивоу дефинисаних тема и појединачних чланака. Тако на пример, код 37 чланака посвећених „класичном“ подмићивању утврђен је следећи обим: • број карактера са размацама – 50.474; • број карактера без размака – 42.469 и • број речи – 7.959, док је код преосталих 39 чланака измерен следећи обим: • број карактера са размацама – 118.254; • број карактера без размака – 99.664 и • број речи – 18.558. Овакви показатељи представљају још један доказ да се у конкретном медију знатно већа пажња посвећује умешаности припадника полиције у заштиту илегалних активности и пружање услуга обезбеђења у приватне сврхе, него „класичним“ случајевима коруптивног понашања.

Отуда и не чуди што је, по свом обиму, као *најдужи*, издвојен чланак објављен 12.06.2010. године под насловом *Полицајац радио за Пеџонија више од шест година*: • број карактера са размацама – 6.189; • број карактера без размака – 5.207 и • број речи – 982. Повезаност припадника полиције са лицима из криминалног подземља, а посебно са тако интригантним појединцима какав је горе поменути (за чију интригантност су, узгред речено, најзаслужнији управо ти исти медији), несумњиво је деликатна појава, а судећи по садржају конкретног чланка и прилично инспиративна тема за медије. При том, када се дође у посед информацији како је у обрачуну припадника личног обезбеђења „два супарничка клана“ учествовао припадник полиције (о чему се иначе пише у конкретном чланку), онда објављивање такве вести несумњиво гарантује сензацију.

Судећи по његовом садржају, аутор овог чланка је очигледно искористио погодну прилику да макар на тренутак избегне писање по „новинарском клишеу“. Дајући себи довољно слободе он, попут неког приповедача, нуди читаоцу једну веома питку и пријемчиву причу. Користећи ретроспективу аутор упознаје читаоце са вођама конкретних кланова (које иначе представља као „успешне пословне људе“), али и предочава след ствари које кулминирају конкретним инцидентом. Он се том приликом не обазире на обавезу заштите података о личности, па тако читалац не само да сазнаје о којим је „бизнисменима“ реч (што додуше и није нека новост), већ наводи пуно име и презиме полицајца који је умешан у инцидент, али и податке још неких његових колега за које постоји сумња, али не и доказ, да су обезбеђивали лица из подземља.

Насупрот томе, као *најкраћи* издвојен је чланак објављен 19.09.2012. године под насловом *Саобраћајни полицајци ухапшени због мита*:⁵⁹⁵ • број карактера са размацама – 431; • број карактера без размака – 369 и • број речи – 62. Будући да је садржај чланка сведен на елементарне информације, стиче се утисак да је као извор коришћено званично саопштење, јер је познато да полицијски и други званични извори најчешће снабдевају новинаре са једноставним описима, који омогућавају минималну контекстуализацију. Додуше, вест да су припадници саобраћајне полиције примили мито и не представља неку новост за читаоце, о чему иначе сведоче и њихови коментари (на шта ћемо указати нешто касније). Тога су очигледно свесни и сами уредници овог медија па таквим вестима и не придају нарочит значај.

Међутим, и остале вести о „класичним“ случајевима корумпирања полицијских службеника су углавном веома кратке. Њихов садржај је најчешће сведен на информацију о хапшењу (неретко се наводе комплетни лични подаци ухапшених припадника полиције), када се углавном указује и на врсту полицијске делатности коју су обављали, а понекад чак ни то, док је било какво детаљније упуштање у образложење конкретног догађаја изостављено. Извесно је да такве поједностављене наративе, у којима преовлађују службене информације и коментари званичника, остављају отвореним многа питања, чинећи тако и само медијско извештавање о корупцији у полицији прилично мањкавим.

То нас и доводи до следећег сегмента наше анализе. Индикативно је да се у већини чланака, као **извор информације** појављује званично саопштење МУП-а или правосудних органа (надлежног тужилаштва или суда). При том, и овде се запажа како су конкретна саопштења најчешће праћена флоскулама типа „У интересу истраге не можемо да откривамо детаље“ или „Након саслушања осумњичених јавност ће о свему бити обавештена.“ Истовремено, званичници полиције користе конференције за штампу као погодну прилику за помпезне изјаве типа „Овом акцијом није стављена тачка на обрачун против корумпираних припадника полиције“ или „Акција се наставља. Ово је само врх леденог брега“.⁵⁹⁶

⁵⁹⁵ Због његовог кратког обима указаћемо на цео садржај конкретног чланка: „Београдски саобраћајни полицајци Миладин М. (29) и Ненад С. (34) ухапшени су због сумње да су примили мито. Двојицу саобраћајних полицајаца ухапсили су припадници Управе криминалистичке полиције. Осумњиченима је одређено полицијско задржавање од 48 сати, након чега ће уз кривичну пријаву бити приведени истражном судији.“

⁵⁹⁶ Стварност, међутим, често демантује овакве изјаве. Они који очекују да ће истрагом бити обухваћене и руководеће структуре МУП-а углавном бивају изневерени. Штавише, поред тога што многи и даље остају скривени у „дубинама“ корупције, ни сви они који су откривени на „врху леденог брега“ не бивају осуђени (о чему сведоче резултати спроведене анализе правоснажних пресуда).

Међутим, и овде је приметно, чак и више него у случају извештавања о насиљу полиције, како се званичници полиције обраћају медијима када више није могуће скрити поједине информације или су пак последице конкретног догађаја јасно манифестоване. Тако на пример, запажено је да пружање услуга обезбеђења криминалцима добија медијску пажњу тек након претходно одиграних обрачуна у „подземљу“ и напада на припаднике одређених криминалних група, а када неретко и сами полицајци, за које каснија истрага утврди да су радили као лично обезбеђење, бивају жртве напада. Након тога, као по устаљеном редоследу, МУП сазива конференцију за штампу, чији званичници откривају само поједине детаље, уједно обећавајући како ће решити конкретан проблем.

Као основ писања појединих чланака појављује се и званично саопштење полицијских синдиката. Додуше, она углавном не представљају иницијалну вест о конкретном догађају, већ заправо представници синдиката реагују на већ изнете информације у медијима. Уприличене конференције за штампу се користе као погодна прилика, пре свега, да се пружи подршка ухапшеним колегама,⁵⁹⁷ да се критикује неосновано кажњавање (уз приметно порицање нанесених повреда),⁵⁹⁸ да се подстакне одлучнија борба против корупције,⁵⁹⁹ али и да би се указало на тежак положај припадника полиције.⁶⁰⁰

⁵⁹⁷ Како изјављује председник једног од репрезентативних полицијских синдиката: „Није по праву нити је праведно да се полицајцима који су осумњичени за лако кривично дело одреди притвор од месец дана, док у исто време дилерима који деци продају дрогу у већини случајева судије не смеју ни да одреде притвор“ (извод из чланка: *Полицајци у Брању ступили у "тихи итрајк" подршке ухапшеним колегама* – објављен 27.10.2012. године). Чињеница да су након пар дана, по одлуци Вишег суда, конкретни полицајци пуштени из притвора, представља довољан разлог за сумњу да је та одлука донета под притиском.

⁵⁹⁸ Изјава председника Полицијског синдиката Србије: „Логичније је да се у држави са високим степеном корупције ухапсе они који су покрали милијарде, а не да се борба против корупције сведе на једну поморанцу.“ (извод из чланка: *Синдикат: Полицајци отпуштени јер су од возача узели поморанцу и пециво* – објављен 25.07.2013. године).

⁵⁹⁹ Председник Полицијског синдиката Србије сматра: „Истраге би требало да обухвате и одређен број старешина јер није могуће да су илегални транспорт робе преко границе организовали полицајци самостално и независно. Очекујемо да буду приведене кључне личности из полиције које су на вишим положајима, иначе овакве акције можемо сматрати само маркетиншким потезима МУП-а“ (извод из чланка: *Полицајци узимали мито од шверцера стоке* – објављен 26.12.2008. године).

⁶⁰⁰ Представници Независног полицијског синдиката Србије истичу: “Последњих неколико година у медијима се појављују тврдње да су многи појединци из врха МУП-а, као и поједини начелници полицијских управа и њихови сарадници, уплетени у многе криминалне радње. Од колега полицијских службеника са терена добијамо позиве да пренесемо министру како су многи од тих навода тачни и да је време да се стане на крај бахатом и криминалном понашању појединаца. (...) Службеници полиције, због криминалних радњи својих колега, не знају коме да се обрате за помоћ. Полицајци не верују више никоме, поготово Управи за борбу против организованог криминала и Сектору унутрашње контроле“ (извод из чланка: *Обавезна декриминализација полиције* – објављен дана 08.07.2011. године).

Новинарима су, међутим, званична саопштења углавном недовољна, те своју „глад“ за информацијама настоје утолити на другој страни. Интересантно је да се већ у наредним чланцима појављују бројни детаљи о конкретним догађајима и њиховим актерима, када се неретко откривају лични подаци полицајаца и појединости из њихове професионалне каријере, док се понекад наводе и неки детаљи из истраге, а који би иначе требали да се чувају као службена тајна, макар до окончања истраге.

Стога се намеће питање на којим изворима су утемељена оваква писања. Анализом садржаја обрађених чланака утврђено је да аутори, када пишу о заштити илегалних активности и пружању услуга обезбеђења у приватне сврхе, често користе формулацију „према незваничним информацијама“ или пак наводе „како им је то пренео извор Блица“. Отуда се можемо запитати колико су заправо овакве информације тачне. Међутим, у многим случајевима, очигледно настојећи да потврде поузданост предочених информација, аутори наводе како им је информације пружио „извора из полиције“ или „извор близак истрази“.

Тиме долазимо до закључка како постојећа пракса у сарадњи медија и полиције доводи до једне парадоксалне ситуације. Наиме, чињеница је да су током званичног саопштења прилично суздржани у откривању информација, правдајући то обично интересима истраге. Међутим, тиме се отвара простор појединцима, чак и оним који учествују у тој истрази, да „тргују“ информацијама. Штавише, такви појединци могу чак и да диктирају цену, јер су очигледно свесни спремности медија да „дебело“ плате објављивање сензационалне вести, посебно уколико нико пре њих то није учинио.

Стога и не треба да чуди зашто су аутори одређених чланака, цитирајући изјаве поменутих извора, објављивали управо такве вести. Тако на пример, у пар наврата је писано о неспремности руководства МУП-а да сузбије појаве „заштите илегалних активности“, али и о њиховој личној умешаности у такве активности.⁶⁰¹

⁶⁰¹ Као илустрацију указаћемо на делове таквих изјава: • „...очигледно да појединци који су учествовали у овом послу имају подршку одређених структура МУП Србије, због чега се све и завршило на хапшењу једне особе“ (извод из чланка: *Полицајац издавао дозволе за 500 евра* – објављен дана 14.07.2010. године); • „За посао код Шарића морао је да има дебелу залеђину и да буде сигуран да се неће наћи на удару полиције. Због тога верујемо да је неко од његових шефова знао за његов ангажман код Шарића.“ (извод из чланка: *Министарку правде чувао Шарићев полицајац* – објављен дана 13.08.2010. године); • „...за то још нико није одговарао, иако за појединце на важним положајима у МУП-у већ дуже време постоје оперативна сазнања да су били у блиским односима са Шарићем. (...) све је урађено у стилу 'и вук сит и овце на броју', па је полицајац само пребачен на друго, ниже радно место.“ (извод из чланка: *Шарићеви људи и даље у полицији* – објављен дана 16.08.2010. године).

Даље желимо нагласити да и приликом писања о корупцији у полицији чланови научне и стручне јавности ретко служе као примарни извори вести, мада се понекад користе као секундарни извори.⁶⁰² Тачније, они се готово никад не појављују као централне личности у тексту, односно као кључни саговорници, већ више као пролазни ликови, чије коментаре аутори чланака углавном наводе „успут“ и то обично када желе да оснаже своју аргументацију.

Маргинализовањем ових извора и њиховог критичног гласа, а које се само назире у појединим контекстима, изостављено је стручно разматрање појаве корупције у полицији у конкретним чланцима, што представља њихов нарочит недостатак. То даље имплицира закључак да конкретан медиј, представљајући корупцију у полицији кроз призму различитих догађаја, базирајући при том своје извештаје углавном на званичним саопштењима или незваничним изворима, само површно рефлектује природу ове појаве.

Међутим, и поред тога значај ових чланака је несумњив, пре свега јер су њиховим објављивањем покренута бројна питања. Ови новински чланци би, такође, могли да послуже као опомена да се такве појаве не смеју толерисати, јер је извесно да постоји неко ко ће на крају да обелодани поједине информације и тиме покрене питање одговорности, чак и за оне који су знали, а ћутали о томе.

Поред текстуалног садржаја и у овом случају су предмет анализе представљали прилози објављени у склопу конкретних чланака. Тако је најпре утврђивана **опремљеност чланака** илустрацијама и видео-снимцима. Посматрано на нивоу свих 76 анализираних чланака запажене су укупно 44 илустрације и фотографије (што је око 2.5 пута мање него код извештавања о „полицијском насиљу“), док ниједан видео-снимак није објављен.

Чињеница је да фотографије, а нарочито видео-снимци остављају снажнији ефекат на читаоце од самог текста, што посебно важи за медијско извештавање о деликтима насиља. Отуда и не чуди њихово чешће коришћење код приказивања ове појаве. Насупрот томе, у представљању коруптивних активности овакви садржаји немају толико употребљиву вредност, због чега се углавном изостављају, а и тамо где су приказани, њихов садржај није толико експлицитан или пак није уопште везан за конкретан догађај. Поред тога, због специфичности корупције, аутентични и оригинални видео-снимци најчешће ни не постоје.

⁶⁰² Конкретно, од свих 76 издвојених чланака у свега три је примећено постојање саговорника из научне заједнице, и то професор Саобраћајног факултета и двојица криминолога.

Судећи по садржају објављених фотографија, учесталости њиховог приказивања и места у самом чланку где су постављене, стиче се утисак да су оне коришћене, пре свега, да би додатно информисале читаоце или да би их заинтересовале за конкретан текст, али не и да би њихов садржај значајно утицао на ставове и мишљења читалаца. Евентуално, неке од фотографија подржавају поједине стереотипе који се везују са коруптивне појаве, док већина њих има чисто симболичну вредност.

То посебно важи за оне фотографије које нису директно везане за конкретан догађај (вест), већ индиректно указују на њен садржај, по следећем принципу: • када вест објављује информацију да је припадник саобраћајне полиције примио мито аутор у прилогу приказује фотографију неког полицајца како контролише саобраћај; • ако се као предмет коруптивне трансакције помиње новац, па макар то биле и мале суме, на фотографији је приказан велик број новчаница на гомили; • када се пише о пружању услуга обезбеђења у приватне сврхе у прилогу се ставља фотографија набилдованих младића, како стоје испред угоститељског објекта.

Иначе, по својој опремљености посебно су се издвојили чланци у којима се писало о повезаност припадника МУП-а са кланом Дарка Шарића. Укупно је објављено 6 фотографија, од којих су три фотографије вође овог клана, на којима је приказано његово лице у крупном плану (реч је о фотографији са потернице, а која је била објављена у готово свим медијима у Србији). Поред тога, као најопремљенији појединачни чланак издвојен је онај са насловом *Полицајци помагали шверцерима нафте* (објављен 28.06.2010. године). Уз текст је приложено 9 фотографија лица лишених слободе, од којих су 4 фотографије ухапшених полицијских службеника.

Напоследку ћемо указати на поједине **карактеристике коментара читалаца**. Тако на пример, на свих 76 чланака изнето је укупно 3.252 коментара, што у просеку износи 43 коментара по чланку. Подсећамо да је у случају извештавања о насиљу утврђен просек од 124 коментара по чланку, што представља јасан доказ да такве вести побуђују знатно већу заинтересованост код читалаца. Сматра се да је „насиље најпогодније за наглашавање емотивних елемената конкретне приче, као што су непосредност, драма, персонализација, интрига и сензација.“⁶⁰³ Чињеница је да управо ти елементи значајно утичу на опажене вредности објављеног текста код читалаца, што потврђује и садржај изнетих коментара.

⁶⁰³ C. Greer, *Crime and Media: A Reader*, London 2009, 186.

И овде је важно указати на одређене специфичности у прерасподели коментара читалаца на нивоу свих анализираних чланака о корупцији у полицији. Тако на пример, примећено је да најмање коментара изазивају чланци у којима се описују класични случајеви примања мита. Штавише, неки од тих чланака (као нпр. *Ухапшени цариници и полицајци код Неготина*“ – објављен 10.04.2009. године), немају ниједан коментар. Објашњење треба тражити, пре свега, у чињеници да су конкретне вести сведене на званично саопштење. Штавише, уколико судимо по изнетим коментарима, овакве вести и не представљају неку новост, чиме ни не завређују коментарисање.

Насупрот томе, највећу реакцију читалаца изазивају чланци у којима се пише о случајевима заштите илегалних активности, а нарочито они текстови у којима се описује повезаност припадника полиције са лицима из криминалног подземља. Појачаној реакцији читалаца несумњиво доприноси чињеница да се ове интригантне теме најављују сензационалним насловима, као на пример *Шефови полиције 7 година примали 1.500 евра месечно од дилера дроге*, који уједно представља појединачан чланак са највише коментара читалаца - 464.

Интересантно је поменути да се већ у наредном чланку, посвећеном истом догађају, наводи следећа информација: „Инспектори се уопште не терете да су узимали 1.500 евра месечно пуних седам година да би штитили дилере, како је првобитно објављено. Ти наводи се чак не налазе ни у кривичној пријави, ни у захтеву за спровођење истраге. Износ који су наводно узимали не прелази 150 евра.“ – извод из чланка: *Ухапшени инспектори оптужују нарко-дилере да им се свете*“ (објављен 01.09.2013. године).

Оваква вест је битно утицала на коментаре читалаца, чији број се значајно смањио, док су истовремено многи од изнетих коментара попримили сасвим другачију конотацију. Наиме, након изнетих похвала за извршено хапшење полицајаца, сада многи читаоци исказују сумњу и неповерење у конкретан случај, сматрајући да је по среди намештаљка, док немали број њих пружају подршку ухапшеним полицајцима. Овакве драстичне промене у исказаним коментарима сведоче колико заправо медији могу представљати снажно оружје за манипулацију.

Након анализе њиховог садржаја све коментара читалаца смо, узимајући у обзир коришћену аргументацију, могли сврстати у неколико група. Пре свега, ту су коментари којима се **осуђују** овакве појаве. Треба, међутим, нагласити да је у укупној структури свих изнетих коментара најмање оних којима се осуђује конкретан чин коме је и посвећена вест.

При том, ти коментари се најчешће свODE на потребу оштрог кажњавања корумпираних полицајаца („моментални отказ“, „робија најмање 10 година“, „губитак права на пензију“ итд.).

Индикативно је да се многи читаоци у својим коментарима не задржавају на конкретном догађају, тежећи да генерализују конкретну појаву. Немали број њих том приликом констатују „како објављена вест не представља никакву новост“ или пак „да их такве вести уопште не чуде“, посебно када се пише о корумпирању саобраћајаца и полицајаца који раде на граници.

Штавише, многи читаоци износе саркастичне коментаре, као на пример: „Ма дајте, откуд то?“, „Ма 'ајте молим вас, то су лажи“, „Ма не би они то никад“, „Ма сигурно је нека грешка у питању“ (уз неизбежног ☺ на крају коментара). Неки опет износе шаљиве коментаре, као на пример: „Полиција да чува границу??? Па то је као да сте зецу дали да чува купус“ или „Немојте више да их контролишете, јер ако наставите остаћете без саобраћајаца, јер не постоји тај који није узео мито.“

Неки од њих иду у приличну крајност у својим коментарима и осудама, а као пример наводимо следеће изјаве: • „Најопаснија мафија је 'пандурска' мафија.“; • „Једна значка – једна плачка, један криминалац – један полицајац!“; • „Полиција је организација легалних криминалаца!!“. Такође, предлози неких читалаца како да се спречи корупција у полицији су прилично екстремни. Па тако један од њих сматра: „Потребно је похапсити сву пограничну полицију, да би се спречио шверц и кријумчарење“, док други тврди: „Нама треба комплетна лустрација полиције ...од најобичнијег саобраћајца до мастиљара у министарству“.

Постоје и читаоци који су нешто умеренији у својим ставовима. Они углавном поздрављају конкретне акције хапшења, али уједно сматрају како акција није спроведена до краја, односно да њоме нису обухваћене „крупне рибе“ (а које читаоци виде у руководству МУП-а и старешинском саставу појединих полицијских управа). Немали број њих наводе стање у граду у ком живе, а један од њих тврди: „Јавна је тајна ко све 'шурује' са криминалцима, али се готово ништа не предузима по том питању.“

У том погледу би посебно издвојили следећа два коментара: 1) „Сваки 'први' у ПУ, а богами и други и трећи, су постављени по директиви. Држава је као и увек у спрези са криминалцима, а командири су ту стратешки постављени, да покривају доказе и склањају предмете, када затреба! Сви 'пљују' по обичним полицајцима а највећа мафија је 'горе'!“; и

2) „Израз 'организовани криминал' само замагљује ствари, прави назив је 'државни криминал', јер је власт организатор, контролор, а неретко и извршилац сваког иоле озбиљнијег криминала у Србији. Тако смо сви рекетирани од државе која производи криминал, а тек понекад нас штити од њега.“

Међу изнетим коментарима читалаца готово је највише оних којима се **рационализује корупција** и настоји оправдати коруптивно понашање полицијских службеника. При том, у коришћеним аргументима се препознаје коришћење неких класичних техника неутрализација, а пре сих позивање на вишу лојалност. Већина тих читалаца сматрају како кључни проблем лежи у малим платама полицијских службеника те је, сходно томе, по њима, „нормално да се људи сналазе на други начин“, како би прехранили породицу или школовали децу.

Приличан је број и оних коментара којима се поричу нанесене повреде. Овом приликом ћемо изнети неке од њих: • „Уместо оних што украдоше милијарде и милијарде, ви се хватате за неког ко нема ни за 'леба.“, • „Доведете људе у ситуацију да немају да преживе, а онда их хапсите као да су шверцовали две тоне кокаина.“; • „Код нас је изгледа пракса да се кажњавају они који крадуцкају, а они који опљачкаше предузећа и државу уживају заштићени као бели медведи.“

У неким од коментара се износе тврдње које бисмо могли дефинисати као порицање одговорности, као на пример: • „Корупција је ушла дубоко у све поре нашег друштва и сада је тешко из свега тога изаћи јер напосто невини не постоје.“ У многим коментарима се тежи пребацити кривица и одговорност са полицајаца који примају мито на оне који тај мито нуде.

Такође, индикативни су и они коментари у којима се нуђење мита полицајцу сматра најрационалнијим решењем у датој ситуацији, као на пример: • „Колико знам најмања казна је 5.000 динара. Па јефтиније је дати 2.000 динара и решити проблем.“ • „До сад још ниједну казну нисам платио. Црвена све решава ...Али није то само са полицијом. Ови са пауком су још спремнији за договор.“

Судећи по томе како је корупција третирана, макар међу читаоцима ових вести, чини се како на плану супростављања овој појави посебне напоре треба предузети у правцу подизања свести о опасности корупције и последицама које она ствара. Иако је ово несумњиво мукотрпан посао, јер је познато да се устаљене вредности тешко мењају, то је неминовно. Без тога ни друге мере неће дати очекиване резултате.

4. РЕЗУЛТАТИ АНКЕТИРАЊА ПОЛИЦИЈСКИХ СЛУЖБЕНИКА

4.1. Перцепције, ставови и вредносни судови о незаконитој употреби силе

4.1.1. Мишљења о незаконитој употреби силе

A) Заступљеност датих одговора

• **Схватање незаконите употребе силе:** Након обраде прикупљених података установили смо како значајан проценат припадника сва три субузорка (из криминалистичке полиције готово 50%) нису уопште одговорили на ово питање. Тешко би се, међутим, могло рећи да овакав исход представља одраз њиховог незнања, већ пре да се иза неодговарања на ово *отворено* питање крије мањак воље. Насупрот томе, дати одговори указују на огромне разлике у тумачењу ове појаве, а које се креће од прилично рестриктивног до потпуно либералног схватања:

- *Сво насиље* – „Сваки вид насиља према другима“ или нешто конкретнији одговор „Ударање у главу, шутирање, вучење за уши“;
- *Повређивање* – „Свака употреба силе која утиче на здравствено стање лица“ или нешто одређенији одговор „Када настану трајне последице по лице“;
- *Непотребна сила* - „Тући некога без разлога“; „Иживљавање над другима“;
- *Несразмерна сила* – „Када је сила употребљена према лицу које је већ савладано“; „Наношење веће штете од зла које прети“ и
- *Ништа* – „Нема незаконите употребе, људи су много безобразни“; „У принципу нико није добио батине, а да их није заслужио“.

• **Ризик од прекорачења употребе силе:**⁶⁰⁴ Анализом свих датих одговора из ове категорије успели смо дефинисати 4 проблемске ситуације које у себи обједињују више блиских одговора, од којих ћемо цитирати најупечатљивије:

- *Активан отпор* (око 35% испитаника) – „Када је физички нападнут од стране групе лица“; „Када је колега физички нападнут“;
- *Околности интервенције* (око 20% испитаника) – „Приликом потере и хапшења опасних лица“; „Кад је нарушен ЈРМ у већем обиму“; „Када има мало времена за процену ситуације“;

⁶⁰⁴ И у овом случају немали број испитаника (око 30% њих) није дало никакав одговор.

- *Лични фактор* (око 10% испитаника) – „Због психичке неспремности приликом интервенције и лоше процене“; „Из страха и незнања“; „Интервенисање под утицајем алкохола“; и
- *Увек* (око 5% испитаника) – „При свакој интервенцији, јер граница између законите и прекомерне силе је танка“.

• **Принуђеност на прекорачење употребе силе:** Испитаници из сва три субузорака су расподелили одговоре - припадници криминалистичке полиције у највећем проценту (61,4%) сматрају да постоје ситуације у којима је службеник полиције принуђен на прекорачење, припадници саобраћајне полиције у највећем проценат (61,7%) мисле супротно, док су код припадника интервентне полиције одговори готово уједначени. Чињеница да су многи испитаници дали потврдан одговор, и да су додатно појаснили своје мишљење, омогућила је идентификацију бројних проблемских ситуација у којима су полицијски службеници *принуђени да употребе прекомерну силу*:

- *Заштита* – „Кад му је угрожена сигурност“;⁶⁰⁵
- *Више лица* – „Кад је бројчано надвладан, а приморан је да интервенише“;
- *Јавни ред и мир* – „Код нарушавања ЈРМ у већем обиму“;
- *Притисак продуктивности* – „Притисак расветљавања кривичног дела у условима неадекватне опремљености и подршке“ и
- *Лични фактор* – „Када дође до премора и неадекватног расуђивања“.

Б) Анализа разлика, карактеристике и дистанца између субузорака (криминалистичка/ интервентна/саобраћајна) у односу на мишљења о незаконитој употреби силе

Табела 12 – Анализа разлика (мултиваријантна и дискриминативна):

	n	F	p
MANOVA	3	6.187	.000
дискриминативна	3	6.179	.000

Табела 13 – Анализа разлика (униваријантни поступци):

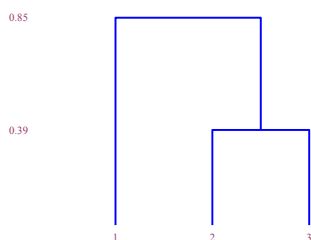
	χ	R	F	p	к.дск
дефиниција	.202	.197	8.304	.000	.042
ризик	.130	.112	2.628	.073	.017
принуђеност	.182	.181	6.983	.001	.035

⁶⁰⁵ Треба нагласити како су испитаници из све три групе најчешће наводили проблемску ситуацију коју смо дефинисали као *заштита*, што представља још један доказ да је прекорачење употребе средстава принуде најизвесније у оним ситуацијама када је полицијском службенику угрожена сигурност.

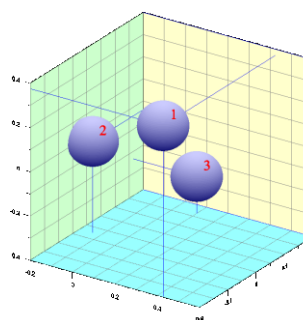
Табела 14 - Карактеристике и хомогеност субузорака:

	криминал	интервентна	саобраћај	допринос %
дефиниција	без одговора*	непотребно*, несразмерно*	без одговора", непотребно"	44.681
принуђеност	да*	не", да"	не*	37.234
ризик	увек*	-	-	18.085
n/m	37/57	170/254	60/107	
хомогеност %	64.91	66.93	56.07	

Графикон 3 – Mahalanobis-ова дистанца:

Графикон 4 – Дистанца између субузорака (3D):

Легенда: криминалистичка полиција – 1, интервентна полиција - 2, саобраћајна полиција – 3.

4.1.2. Процене фактора незаконите употребе силе

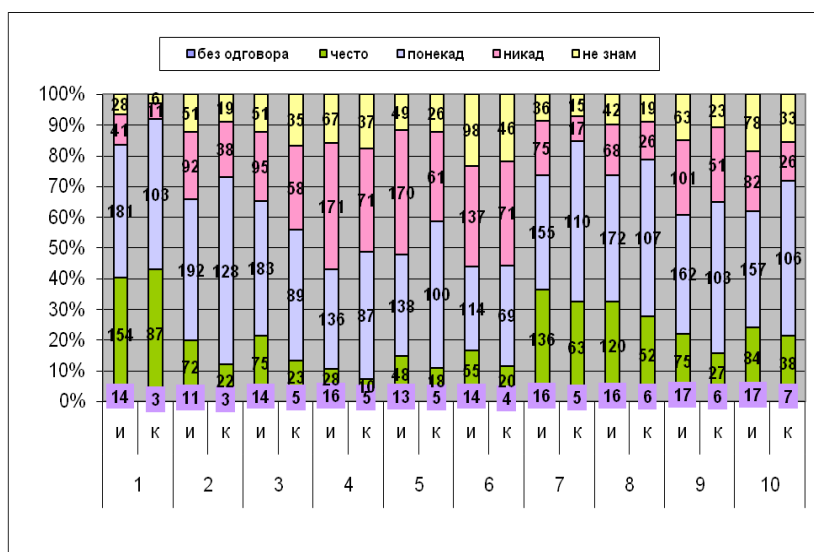
А) Заступљеност датих одговора

Битно је напоменути да подаци добијени унутар ове тематске целине нису обрађивани кроз факторску анализу, већ је заправо овај сегмент истраживања сведен на утврђивање начина на који испитаници процењују учесталост појављивања конкретних фактора ризика од незаконите употребе силе у полицијској пракси.

Овде смо се руководили претпоставком да су припадници полиције, на основу досадашњег искуства и могуће присутности оваквим догађајима, као и заокупљености тим проблемом или кроз размену мишљења са колегама стекли одређен став о условљености незаконите употребе силе и да ће нам управо њихови ставови помоћи у идентификацији тих фактора, али и утврђивању учесталости њиховог деловања.

Још једна претпоставка, коју смо узели у обзир, је да непосредни извршиоци (службеници који користе средства принуде) другачије перципирају овај проблем од контролора (службеника који оцењују законитост и оправданост употребе силе). Сходно томе, сматрали смо да би анализа ове тематске целине била комплетнија уколико би њом обухватили процене из ова два угла.

Графикон 5 – Исказане процене фактора незаконите употребе силе:

Легенда:

субузорци - извршиоци (и), контролори (к);

фактори - исхитреност и неискуство полицијског службеника (1), склоност полицијског службеника да употребом силе решава проблеме (2), претходно проживљени напади и задобијене повреде у сличним ситуацијама (3), подстицање и охрабривање одлучније примене силе од стране колега (4), доказивање способности и чврстине пред колегама (5), интервенисање под утицајем алкохола (6), непоштовање полицијског ауторитета - дрско понашање, вређање, провоцирање (7), стрепња за властиту сигурност и/или сигурност колеге и потреба њене заштите (8), императив очувања реда и сузбијања криминала (9) и непостојање адекватних алтернатива употреби силе у датом моменту (10).

Б) Анализа разлика и карактеристике субузорока (непосредни извршиоци/контролори) у односу на процене фактора незаконите употребе силе

Табела 15 - Анализа разлика (мултиваријантна и дискриминативна):

	n	F	p
MANOVA	10	5.194	.000
дискриминативна	10	5.186	.000

Табела 16 - Анализа разлика (униваријантни поступци):

	χ	R	F	p	к.д.к
неискуство	.131	.133	11.153	.001	.003
склоност	.146	.147	13.844	.000	.004
виктимизација	.114	.115	8.339	.004	.017
охрабривање	.104	.105	6.928	.009	.000
доказивање	.150	.152	14.683	.000	.007
алкохол	.082	.082	4.251	.038	.000
непоштовање	.169	.172	18.978	.000	.011
заштита	.095	.096	5.766	.016	.000
продуктивност	.112	.113	8.078	.005	.002
без алтернатива	.131	.132	11.120	.001	.005

Табела 17 - Карактеристике и хомогеност субузорака:

	извршиоци	контролори	допринос %
виктимизација	често*	-	34.694
непоштовање	никад*	понекад*	22.449
доказивање	никад*	понекад*	14.286
без алтернатива	никад*	понекад*	10.204
склоност	често*	понекад*	8.163
неискуство	никад*,	-	6.122
продуктивност	-	понекад*	4.082
алкохол	-	-	.000
охрабривање	никад*	понекад*	.000
заштита	-	понекад*	.000
n/m	260/418	133/210	
хомогеност %	62.20	63.33	

4.1.3. Искуства са незаконитом употребом силе

Због ограничених резултатата (мали број потврдних одговора) у овој тематској целина је онемогућена анализа значајности разлика и дефинисање карактеристика субузорака. Због тога смо били принуђени да исказане одговоре сагледамо само кроз њихову бројчану и процентуалну заступљеност на нивоу сваког субузорок (непосредни извршиоци/контролори) понаособ.

- **Ставови непосредних извршилаца:** Након обраде прикупљених података установили смо да је мали број испитаника (криминалистичка: n=9 или 15,8%; интервентна: n=34 или 13,4% и саобраћајна: n=3 или 2,8% испитаника) одговорио како *зна* за неки случај у ком је колега из његове организационе јединице незаконито употребио силу. Чак и овако мало потврдних одговора нам је пружио прилику да кроз потпитања сазнамо бар нешто више о проучаваној појави. Међутим, ту се бележи прилично осипање података, јер нису сви испитаници описали конкретан догађај.

Због њиховог малог броја навешћемо их све, а због верности описа, цитираћемо их у оригиналу: • „Употреба силе је била оправдана, па преиначена због утицаја“; • „Интервенисао сам против 3 лица и једном од њих сам нанео неколико удараца палицом по леђима“; • „Полицајац нападнут од стране два лица, а он употребио силу и према трећем, који је био у друштву нападача, јер у моменту интервенције није могао боље да процени“; • „Током ранијих одлазака на Косово, где су лица тучена у просторијама за задржавање до изнемоглости“; • „Колега тукао везано лице“; • „Приликом расветљавања КД, када је било поуздано да је то лице извршилац“ и • „Када се разбојници лишавају слободе“.

Испитивањем искуства у смислу раније присутности конкретним догађајима утврдили смо да је већина испитаника одговорила одречно (криминалистичка: n= 52 или 91,2%; интервентна: n= 227 или 89,4; саобраћајна; n=104 или 97,2%). Насупрот њима, укупно 35 испитаника (криминалистичка: n=5 или 8,8%, интервентна: n=27 или 10,6% и саобраћајна: n=3 или 2,8%) су навели такво искуство, а неки од њих су дали кратак опис догађаја: • „Група млађих пијаних лица вређа полицајца, повлачи га за униформу и гађа предметима, на шта овај енергично реагује према коловођи и тако зауставља напад“; • „Туча више лица“; • „Приликом фудбалских утакмица“; • „Хапшење илегалних миграната“; • „Колега је нанео ТТП малолетнику само зато што му је овај опсовао мајку“; • Лице одбило да да личну карту на увид па је полицајац употребио физичку снагу и довео лице у службене просторије“.

Упркос томе што су описи прилично концизни из њих можемо спознати неке карактеристике проучаване појаве, а пре свега начин испољавања незаконите употребе силе, околности и поводе под којима и према коме се она користи. Наравно, било би научно неосновано изводити неке опште закључке из овако малог броја случајева и генерализовати такве показатеље, представљајући их као опште карактеристике.

• **Ставови контролора:** Полазећи од надлежности ове групе испитаника, питање смо формулисали како бисмо утврдили њихово искуство у контроли и поступању по случајевима незаконите употребе силе. Интересантно је да значајна већина испитаника (хијерархијска контрола: n=133 или 89,3%, контрола законитости: n=25 или 75,8% и оперативна контрола: n=20 или 71,4%) наводи како у досадашњој каријери *нису имали таква искуства*. Да ли нам овакви резултати говоре да је незаконита употреба силе ретка појава у пракси српске полиције, да наши испитаници немају богато искуство контролора иза себе или можда нешто сасвим треће, питања су која се намећу, а чији одговор у овом тренутку можемо само да нагађамо.

Извесно је, међутим, да потврдни одговори, колико год нам се чинили малобројним, пружају основ за доношење одређених закључака о овој појави:

- *облик контроле* – од свих припадника интерног система контроле, који су навели да су поседовали искуство у откривању и решавању случајева незаконите употребе силе, највећи број је извршилаца хијерархијске контроле, односно непосредних старешина у организационим јединицама полиције (n=11 или 42,3% свих испитаника из ове групе);

- *објекат контроле* – највећи број испитаних припадника интерног система контроле, са искуством у откривању и решавању случајева незаконите употребе силе (n=12 или 46,1%), као објекат њихове контроле су наводили полицијске службенике из састава интервентне полиције;
- *употребљено средство* – у највећем броју случајева незаконите употребе силе, у чијем откривању и решавању су учествовали испитани припадници интерног система контроле, полицијски службеници су користили физичку снагу (n=16 или 61,5 % свих случајева);
- *околности интервенције* – најчешће околности под којима је долазило до незаконите употребе силе у оним случајевима у чијем откривању и решавању су учествовали испитани припадници интерног система контроле је успостављање нарушеног јавног реда и мира (n=18 или 69% свих случајева).

4.1.4. Ставови према искушењима незаконите употребе силе

А) Заступљеност датих одговора

• **Реакција у случају присуства изнуђивању исказа:** Добијени одговори указују на приличне разлике у изреченим ставовима, како између појединачних субузорака тако и унутар сваког субузорка. Истина, највећи број испитаника из све три групе (криминалистичка: n=21 или 36,8%; интервентна: n=124 или 48,8% и саобраћајна: n=55 или 51,4%) одговорили су како би покушали да *спрече колегу* који употребом силе настоји изнудити исказ од осумњиченог. Међутим, ни присуство осталих одговора није занемарљиво, где посебно истичемо одговоре оних испитаника (криминалистичка: n=10 или 17,5%; интервентна; n=40 или 15,7% и саобраћајна: n=6 или 5,6%) који су истакли како *не би ништа предузели*.

Постојање образложења по свим понуђеним одговорима, а посебно то што су коришћени аргументи разноврсни и садржајни, омогућило је идентификацију бројних ставова. Анализом изнетих аргумената, за сваки одговор понаособ, било је могуће утврдити неколико кључних ставова, а који у себи обједињују више блиских одговора (образложења). Због њихове бројности и разноврсности, са једне стране, и ограниченог обима овог рада, са друге стране, принуђени смо само да наведемо конкретне ставове, цитирајући она образложења која их најверније описују, не упуштајући се дубље у њихову анализу:

- **Покушао/ла бих да га спречим ако...:** 1) *Извесност престапа* – „...је очигледно да крши људска права.“; 2) *Могућност спречавања* – „...сам у могућности да то учиним.“; 3) *Интензитет силе* – „...видим да претерује“ и 4) *Карактеристике осумњиченог* – „...је малолетник, жена или немоћно лице.“
- **Не бих ништа предузео/ла зато што...:** 1) *Претпоставка кривице* – „...је учинилац кривичног дела.“; 2) *Рационализација* – „...је сила понекад веома корисна у расветљавању дела.“; 3) *Колегијалност* – „...је то мој колега.“; 4) *Избегавање* – „...свако одговара за себе.“; „...не желим да улазим у проблем.“
- **Саветовао/ла бих га...:** 1) *Не чини то* – „...да то не чини, јер нисмо за то плаћени.“; 2) *Други начин* – „...да постоје и други начини.“; 3) *Ефикаснији метод* – „...којим методом да дође до признања.“; 4) *Поштуј закон* – „...да поступа у складу са законом.“
- **Придружио/ла бих му се уколико...:** 1) *Помоћ* – „...сматрам да му је потребна помоћ.“; 2) *Резултат* – „...видим да негов поступак не даје резултате.“ и 3) *Заинтересованост* – „...је лице мени интересантно.“
- **Нешто друго предузео/ла (шта?):** 1) *Упозорење* – „...најпре бих га упозорио да то не чини, а ако не послуша покушао бих да га спречим.“; 2) *Пријава* – „...пријавио бих случај.“; 3) *Прикривање* – „...уразумио бих колегу и сакрио инцидент.“ и 4) *Избегавање* – „...склонио бих се.“; „...изашла бих из канцеларије.“

• **Реакција на издато наређење старешине:** Утврђено је да преко 70% испитаника (посматрано на нивоу сва три субузорка) не би поступили по наређењу. Са друге стране, заступљеност оних који би извршили такво наређење, посматрано на нивоу субузорака, износи за криминалистичку: n=17 или 29.9% испитаника, за интервентну: n=62 или 24,4% и за саобраћајну: n=25 или 23,3% испитаника.

Чињеница да смо и у овом случају оставили могућност испитаницима да додатно појасне свој став, допринела је да за све понуђене одговоре утврдимо више аргумената, обједињујући их у неколико кључних ставова:

- **Одбио/ла бих наређење зато што...:** 1) *Свест о незаконитости* – „...то није у складу са законом.“; 2) *Аутономност* – „...радим онако како ја мислим да треба у том моменту.“ и 3) *Сумња* – „...старешина не би после стао иза мене.“
- **Одбио/ла бих наређење уколико...:** 1) *Здравље* – „...постоји опасност по здравље људи.“ и 2) *Живот* – „...би то угрозило живот других.“

- **Поступио/ла бих по наређењу само уколико...:** 1) *Гаранција* - „...је написмено (да имам доказ).“; 2) *Изостанак казне* – „...не би одговарао за прекорачење употребе силе.“; 3) *Неопходност* – „...је то неходно за обезбеђење доказа за најтежа кривична дела.“, „...су то лица према којима мора тако да се поступа.“; 4) *Нема алтернативе* – „...се на други начин не може решити проблем.“; 5) *Сврхисходност* – „...би повреда била мања од оне која би могла наступити.“
- **Поступио/ла бих по наређењу зато што...:** 1) *Хијерархија* – „...постоји линија одговорности.“ или „...је и њему то неко наредио.“ и 2) *Покорност ауторитету* – „...је то наредио старешина.“ или „...се по наређењу мора поступити.“

• **Реакција на захтев колеге:** Прикупљени подаци говоре да око 80% испитаника не би у оваквом случају „изашли колеги у сусрет“. Да ли нам то говори да је полицијска солидарност идеализована, односно да полицајци ипак преваходно мисле на себе. Одговор на ово питање делимично смо добили анализом датих образложења:

- **Не бих га послушао/ла зато што...:** 1) *Свест о незаконитости* – „...не радим оно што није дозвољено.“; 2) *Последице* – „...увек размишљао о последицама.“; 3) *Аутономност* – „...радимо онако како ја мислим да треба.“
- **Не бих га послушао/ла уколико...:** 1) *Други начин* – „...је могуће постићи циљ на други начин.“ и 2) *Без силе* – „...би проценио да нема потребе за силом.“
- **Послушао/ла бих га само уколико...:** 1) *Нема алтернативе* – „...се на други начин не може решити проблем.“; 2) *Помоћ и заштита* – „...му је потребна помоћ.“; „...му је угрожен живот.“; 3) *Исто мишљење* – „...и ја сматрам да треба тако поступити.“; 4) *Нема последица* – „...не би довело до штетних последица по лице.“ и 5) *Гаранција* – „...је он већ употребио силу.“

• **Употреба незаконите силе уз извесност обезбеђења доказа кривичног дела:** Добијени подаци говоре како би око 30%, а у случају криминалистичке полиције готово 40% испитаника, под оваквим околностима употребило силу. И овде је одговоре потребно додатно образложити, користећи се аргументима самих испитаника:

- **Употребио/ла би силу, али само...:** 1) *Нема алтернативе* – „...уколико не могу на други начин да обезбедим доказе.“; 2) *Сврхисходност* – „...ако сам потпуно уверен да ће одговорати за своје дело“; 3) *Увереност у кривицу* – „...ако сам сигуран да је извршилац.“; 4) *Тип дела* – „...ако је у питању дело убиства или силовања.“ и 5) *Последице* – „...ако не бих лицу нанео озбиљне повреде.“

• **Употреба незаконите силе уз извесност изостанка казне:** И овде је код сва три субузорка приметна доминација одречног одговора (креће се око 70%), с тим да је она сада најмање изражена код припадника интервентне полиције (n=164 или 64,6% испитаника). То даље имплицира закључак како би око 30%, а у случају интервентне полиције око 35% испитаника, под оваквим околностима употребило силу. Узимајући у обзир начине на које су образлагали одговоре испитаници који су истицали како би употребили силу под наведеним околностима, дошли смо до следећих ставова:

- **Употребио/ла би силу, али само...:** 1) *Након упозорења* – „...ако настави са вређањем након упозорења.“; 2) *Садржај увреде* – „...ако ми вређа мајку.“; „...у случају вређања породице.“; 3) *Држање особе* – „...ако је уз то лице и агресивно.“ и 4) *Околности* – „...када нико не види.“

• **Спремност других колега да пријаве/прикрију незакониту употребу силе:** Запажена је блага предност одречних одговора код сва три субузорка (од 50-55%), што потврђује постојаност „плавог застора“ у проучаваним организационим јединицама, али уједно и оставља простор за сагледавање разлога присутности ове појаве:

- **Разлози непријављивања незаконите употребе силе:** 1) *Солитарност* – „Да би га заштитили.“; „Зато што је колега у питању.“; 2) *Избегавање* – „Због могућих санкција.“; „Због осуде средине.“; „Зато што гледају своја посла.“; 3) *Лично искуство* – „Зато што се и њима то дешава.“ и 4) *Неповерење* – „Зато што не знају коме да пријаве.“

• **Лична спремност пријављивања/прикривања незаконите употребе силе:** На нивоу субузорака забележена је разлика у смислу да већина испитаних припадника криминалистичке (n=27 или 47,4%) и интервентне полиције (n=110 или 43,3%) *не би пријавили колегу никада*, док је већина испитаних припадника саобраћајне полиције (n=40 или 37,4%) наводила како би *пријавили колегу у сваком случају*. Могућност појашњења изречених ставова допринела је спознаји интересантних аргумената:

- **Пријавио/ла бих га у сваком случају зато што...:** 1) *Незаконитост* – „...је такво понашање забрањено.“; 2) *Заштита угледа* – „...такво понашање штети угледу службе.“; 3) *Савест* – „...ме на то обавезују професионална етика.“; 4) *Превенција* – „...тима спречавам да се исто понови.“ и 5) *Последице* – „...таквим понашањем може озбиљно да повреди некога.“

- **Пријавио/ла бих га само...:** 1) *Избор* – „...ако је имао на располагању алтернативу.“; 2) *Императив* – „...ако за његово понашање и ја одговарам.“; 3) *Начин употребе силе* – „...ако је учестало.“; „...ако се иживљава.“; 4) *Исход* – „...ако се лице жалило.“; „...ако су нанете тешке телесне повреде.“; 5) *Доказ* – „...ако постоје докази за то.“; „...ако сам томе непосредно присуствовао.“
- **Не бих га пријавио/ла никада, зато што...:** 1) *Рационализација* – „...нико не прекорачује силу без разлога.“; 2) *Колегијалност* – „...је колега светиња.“; 3) *Несигурност* – „...не постоје механизми заштите.“; 4) *Избегавање* – „...свако одговара за себе.“ и 5) *Пребацивање одговорности* – „...то није моја обавеза.“

Б) Анализа разлика, карактеристике и дистанца између субузорака (криминалистичка/интервентна/саобраћајна) у односу на ставове о искушењима незаконите силе

Табела 18 – Анализа разлика (мултиваријантна и дискриминативна):

	n	F	p
MANOVA	7	3.172	.000
дискриминативна	7	3.166	.000

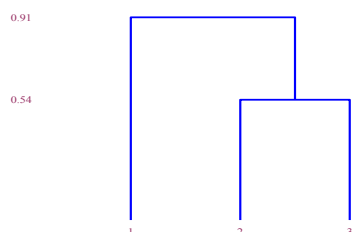
Табела 19 -Анализа разлика (униваријантни поступци):

	χ	R	F	p	к.дск
присуство	.190	.148	4.641	.010	.016
наредба	.100	.094	1.837	.161	.005
колега	.156	.133	3.738	.025	.011
сила-доказ	.178	.159	5.384	.005	.025
сила-увреда	.129	.102	2.153	.117	.011
пријава других	.073	.056	.646	.525	.006
лична пријава	.129	.124	3.251	.040	.010

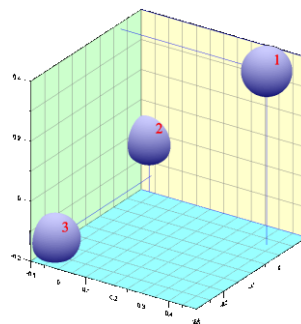
Табела 20 - Карактеристике и хомогеност субузорака:

	криминал	интервентна	саобраћај	допринос %
сила-доказ	да, али*	-	не*	21.368
присуство	ништа*	ништа"	спречити*	13.675
колега	не, ако*	не, ако"	-	9.402
сила-увреда	-	да*	-	9.402
лична пријава	никад*	никад"	увек*	8.547
пријава других	-	-	-	5.128
наредба	-	-	-	4.274
n/m	24/57	103/254	70/107	
хомогеност %	42.11	40.55	65.42	

Графикон 5 – Mahalanobis-ова дистанца:

Графикон 6 – Дистанца између субузорака (3D):

Легенда: криминалистичка полиција – 1, интервентна полиција - 2, саобраћајна полиција – 3.

4.1.5. Процене ефикасности механизма контроле незаконите употребе силе

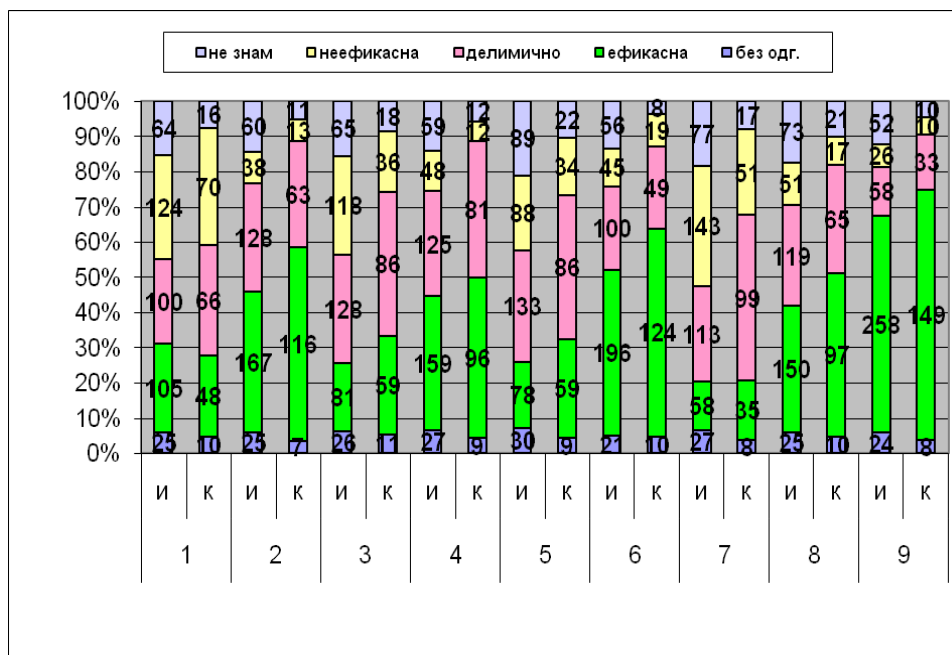
А) Заступљеност датих одговора

Узимајући у обзир постављене циљеве истраживања, тежња нам је била да у склопу анкетања утврдимо и како испитаници процењују ефикасност конкретних механизма и мера контроле (спречавања и сузбијања) незаконите употребе силе у поступању полиције. Добијеним резултатима смо настојали заокружити причу о проблему незаконите употребе силе у поступању полиције, посматраном из угла припадника полиције, али не само ради пуке презентације њихове представе, већ и да бисмо из њихових перцепција извукли конкретне закључке, а који би могли послужити као битна основа у планирању и спровођењу конкретних мера, усмерених ка спречавању и редуковању незаконите употребе силе у будућности.

Извесно је да су спроводиоци контроле над радом полиције најкомпетентнији саговорници на ову тему, посебно уколико су имали искуства у контроли незаконите употребе силе и том приликом примењивали неке од механизма контроле, чију ефикасност сагледавамо у овој тематској целини. Ипак, због професионалног искуства у коришћењу средстава принуде и чињенице да се над њима примењују механизми интерне контроле, и непосредни извршиоци се могу сматрати компетентним за давање ове процене, посебно уколико су били подложни примени неких од анализираних механизма и мера.

Сходно томе, сматрали смо да би анализа укупне полицијске перцепције ефикасности механизма контроле незаконите употребе силе била комплетнија уколико би њом биле обухваћене процене из ова два угла.

Графикон 7 – Исказане процене ефикасности појединих мера контроле незаконите употребе силе:

Легенда:

субузорци - непосредни извршиоци (**и**), контролори (**к**).

мере - поштравање услова за употребу средстава принуде (**1**), јасније дефинисање процедура поступања у ситуацијама које захтевају употребу силе (**2**), јачање механизма унутрашње контроле (**3**), развијање механизма самоконтроле понашања (**4**), спровођење независних истрага (**5**), обучавање за ненасилно решавање конфликта (**6**), оштрије кажњавање (**7**), психо-прегледи полицијских службеника, посебно након инцидената са употребом силе (**8**) и повећање заштите полицијских службеника (**9**).

Б) Анализа разлика и карактеристике субузорока (непосредни извршиоци/контролори) у односу на процене ефикасности мера контроле незаконите употребе силе

Табела 21 – Анализа разлика (мултиваријантна и дискриминативна):

	n	F	p
MANOVA	9	5.317	.000
дискриминативна	9	5.312	.000

Табела 22 - Анализа разлика (униваријантни поступци):

	χ	R	F	p	к.дск
поштравање примене	.130	.131	10.863	.001	.000
јасније процедуре	.180	.182	21.493	.000	.002
унутрашња контрола	.182	.185	22.150	.000	.002
самоконтрола	.176	.178	20.500	.000	.004
независне истаге	.183	.187	22.527	.000	.001
обука за ненасиље	.163	.165	17.474	.000	.000
оштрије кажњавање	.226	.231	35.333	.000	.018
психо-преглед	.136	.137	11.970	.001	.000
заштита полицајаца	.137	.139	12.211	.001	.002

Табела 23 - Карактеристике и хомогеност субузорака:

	извршиоци	контролори	допринос %
оштрије кажњавање	неефикасна*, не знам*	делимично*	62.069
механизми самоконтроле	неефикасна*, не знам*	ефикасна*, делимично*	13.793
заштита полицајаца	не знам*	ефикасна*	6.897
јасније процедуре	не знам*	ефикасна*	6.897
унутрашња контрола	неефикасна*, не знам*	ефикасна*, делимично*	6.897
независне истаге	не знам*	ефикасна*, делимично*	3.448
обука за ненасиље	не знам*	ефикасна*	.000
поштравање услова примене	не знам*	делимично*	.000
психо-преглед	не знам*	ефикасна*	.000
n/m	241/418	133/210	
хомогеност %	57.66	63.33	

4.2. Перцепције, ставови и вредносни судови о корупцији у полицији

4.2.1. Мишљења о „полицијској корупцији“

А) Заступљеност датих одговора

• **Схватање корупције:**⁶⁰⁶ Изнете одговоре смо свели на четири кључна схватања, а која иначе сведоче о значајним разликама у тумачењу ове појаве:

- *Примање мита* (ово је иначе најзаступљеније схватање у сва три субузорка) – „Примање поклона или новца за пропуштање или не извршавање службеног задатка.“, „Примање поклона или новца за учињене услуге.“;
- *Противправна корист* – „Сваки поступак којим полицијски службеник прибавља материјалну корист на основу посла који обавља.“, „Сви поступци где се стиче противправна имовинска корист.“;
- *Незаконито понашање* – „Свако противзаконито понашање.“, „Све ван поступања у складу са законом.“;
- *Девијантно понашање* – „Свако одступање од утврђених правила и норми.“

⁶⁰⁶ Интересантно је да не тако мали број испитаника уопште није одговорио на ово питање (нпр. из саобраћајне полиције то није урадило њих 48 или 46,2% испитаника из овог субузорка).

- **Врста коруптивне добити:** Из датих одговора су дефинисана четири кључна става:
 - *Материјалне погодности* (најзаступљеније схватање код сва три субузорка) – „Све што има материјалну вредност.“, „Било која роба која прелази вредност од 200 динара.“, „Роба по набавној или нижој цени.“, „Летовања.“;
 - *Само новац* – „Ништа осим новца.“;
 - *Нематеријалне погодности* – „Положај у друштву.“, „Сексуалне услуге.“, „Погодности у вези обављања приватних послова.“, „Радно место.“;

• **Прихватање ситних материјалних дарова – корупција или не?.**⁶⁰⁷ Благоу предност има схватање по ком ово понашање у сваком случају треба сматрати корупцијом (криминалистичка: n=22 или 38,6%; интервентна: n=88 или 37,1% и саобраћајна: n=40 или 38,5%). Међутим, постојаност и других одговора захтева њихово додатно појашњење. При том, важно је истаћи да су код свих одговора испитаници из сва три субузорка најчешће износили аргументе које смо дефинисали првим ставом:

- **Да, зато што...:** 1) *Противуслуга* – „...се тиме доводи у дужнички положај.“, 2) *Плата* – „...не радимо за поклоне већ за плату.“; 3) *Клизав терен* – „...је то предворје крупне корупције.“ и 4) *Остало* – „...је јадно продавати се за ситнице.“
- **Да, али само...:** 1) *Противуслуга* – „...ако се тражи или очекује противуслуга полицијског службеника.“; 2) *Служба* – „...ако има везе са извршењем службених радњи.“; 3) *Последица* – „...ако се тиме доприноси извршењу кривичних дела.“; 4) *Интензитет* – „...у прекомерним количинама и учестало.“ и 5) *Остало* – „...од непознатог лица.“

⁶⁰⁷ Оправданост постављања оваквог питања правдамо чињеницом да у научној и стручној јавности постоји оштра подељеност по питању да ли примања ситних поклона и коришћења „бесплатних привилегија“ полицијског занимања треба сматрати коруптивним понашањем. Због тога се у литератури издвојило неколико аргумената који иду у прилог, али и аргумената који су против овакве праксе у полицијској професији. Аргументи **за**: • *Захвалност* - природно је да се покаже захвалност онима који пружају јавне услуге, док је непристојно да се захвалност одбије; • *Безначајност* - поклони и бесплатне привилегије нису довољно значајни да купе или створе корист; • *Везе са заједницом* - прихватање поклона и привилегија је нераздвајно од неговања блиских веза са заједницом, на чијим основама се гради „добар рад полиције“; • *Део полицијске културе* - сваки покушај да се забрани оваква пракса завршиће незадовољством и цинизмом; • *Поверење* - покушаји забране стављају до знања полицајцима да нису способни да доносе разборите моралне одлуке које усмеравају њихово понашање. Са друге стране, аргументе **против** чине: • *Осећај обавезе* - чак и најмањи поклон неизбежно ствара осећај обавезе; • *Клизав терен* - прихватање поклона води до ситуације где искушења постају неприметно већа, а одбијање веома тешко; • *Уклањање искушења* - не могу сви полицајци доносити исправне закључке о томе шта је разумно да се прихвати, због чега је паметније за организацију да уклони искушења; • *Стицање повлашћеног третмана* - особе које нуде поклоне, у суштини, настоје да „купе“ повлашћени третман /P. Neyroud, A. Beckley, *Policing, Ethics and Human Rights*, London 2001, 90/.

- **Не, уколико...:** 1) *Нема противуслуге* – „...полицејски службеник и након тога обавља своју дужност без фаворизовања.“; 2) *Знак пажње* – „...је то знак захвалности за професионално понашање.“; 3) *Пријатељство* – „...си пријатељ или познаник са лицем.“; 4) *Вредност* – „...су мале вредности.“ и 5) *Остало* – „...ничија права и обавезе нису угрожени.“
- **Не, зато што...:** 1) *Знак пажње* – „...та лица само желе да награде полицајца.“, 2) *Обичај* – „...је то традиција и обичај.“; 3) *Пријатељство* – „...то углавном дају пријатељи.“; 4) *Корист* – „...се од тога не прибавља корист.“ и 5) *Остало* – „...смо слабо плаћени.“, „...пијем пиће са сваким.“

• **Пружање полицејских услуга за сопствени рачун – корупција или не?:** И овде је већина испитаника (криминалистичка: n=39 или 68,5%, интервентна: n=130 или 54,9% и саобраћајна: n=58 или 55,7%) дала потврдан одговор. Будући да су многи додатно појаснили своје мишљење пружило нам је могућност да идентификујемо читав низ тумачења ове појаве:

- **Да, зато што...:** 1) *Нespoјивост* – „...је то неспојиво са службеном дужношћу.“; 2) *Конкуренција* – „...постоје службе које се већ тиме баве.“; 3) *Злоупотреба* – „...то представља злоупотребу службеног положаја.“ и 4) *Контакт* – „...полицајац на тај начин постаје близак са криминалцима или према њима неће предузети законом предвиђене радње.“;
- **Да, али само...:** 1) *Клијент* – „...ако се ради за рачун тајкуна и/или криминалаца.“; 2) *Новац* – „...ако се заузврат добија новац.“; 3) *Извор* – „...уколико је то накнада од физичких лица.“ и 4) *Противзаконитост* – „...ако том приликом чини кривично дело.“;
- **Не, уколико...:** 1) *Службени интереси* – „...не чини услуге лицима из криминалне средине.“, „...позитивно утиче на безбедност.“; 2) *Злоупотреба службе* – „...се не позива на полицејска овлашћења.“, „...се не користе службени ресурси.“ и 3) *Неопходност* – „...помажеш пријатељу.“, „...се обезбеђује егзистенција за живот.“;
- **Не, зато што...:** 1) *Материјални положај* – „...људи немају пара па се сналазе на разне начине.“; 2) *Уобичајеност* – „...је то нормална појава.“, „...се сви баве додатним радом.“; 3) *Интерес службе* – „...и даље радиш свој посао.“ и 4) *Предиспозиције* – „...је полицајац обучен за те ствари.“

• **Допринос полицијског службеника настанку коруптивне трансакције:** Утврђена је расподељеност одговора, уз благу предност потврдног одговора код крим. полиције (n=31 или 54,4%) и интервентне полиције (n=121 или 51,1%), док је код припадника саобраћајне полиције израженији одречан одговор (n=60 или 57,7%). Идентификовани начини на које, по мишљењу испитаника, полицијски службеник може иницирати коруптивну трансакцију су:

- *Тражењем* – „Тражењем надокнаде за одређено чињење или нечињење.“
- *Обећањем* – „Обећање да ће завршити посао уз неку надокнаду.“;
- *Навођењем* – „Стављајући до знања да могу толерисати одређене преступе.“, „Утичу на учиниоце кривичних дела или прекршаја наводећи како ће на суду проћи скупље.“, „Сугерисањем на прекршај и нуђењем заједничког решења.“
- *Застрашивањем* - „Застрашивањем неупућених и неуких.“, „Користећи се претњом, уценом или присилом.“ и
- *Посредовањем* - „Повезивањем заинтересованих лица и посредовањем у њиховом 'пословном' односу.“

• **Принуђеност полицијског службеника на коруптивно понашање:** Не узимајући у обзир прилично мали број оних који по овом питању нису изнели никав став, примећујемо да је већина испитаника из сва три субузорака (криминалистичка: n=48 или 84,2%; интервентна: n=181 или 76,4% и саобраћајна: n=91 или 87,5%) одговорила одречно. Упркос томе, сама чињеница да је изврстан број испитаника дао потврдан одговор, а посебно то што су многи од њих додатно појаснили своје мишљење, пружило нам је могућност да идентификујемо околности у којима су, по мишљењу испитаника, полицијски службеници принуђени на коруптивно понашање:

- *Потребе* (најчешћи аргумент) - „Када морају да прехране породицу.“, „Како би школовали децу.“;
- *Узвраћање* – „Накнада за услугу.“, „Услуга за услугу.“;
- *Добра намера* – „Када их људи моле да им опросте прекршај, сами нудећи мито.“;
- *Притисак* – „Ако колега узме, а ти не.“, „Ако га колега присили на то.“;
- *Доказ* – „Како би доказао постојаност кривичног дела давања мита.“

Б) Анализа разлика, карактеристике и дистанца између субузорака (криминалистичка/интервентна/саобраћајна) у односу на мишљења о „полицијској корупцији“

Табела 24 – Анализа разлика (мултиваријантна и дискриминативна):

	n	F	p
MANOVA	6	3.360	.000
дискриминативна	6	3.371	.000

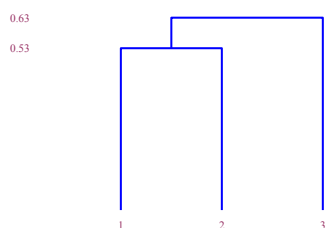
Табела 25 – Анализа разлика (униваријантни поступци):

	χ	R	F	p	к.дск
појам	.192	.179	6.498	.002	.023
предмет	.131	.125	3.121	.045	.018
ситни дар	.150	.140	3.958	.020	.005
приват. рад	.189	.160	5.181	.006	.022
иницирање	.113	.114	2.571	.078	.006
принуђеност	.128	.129	3.350	.036	.013

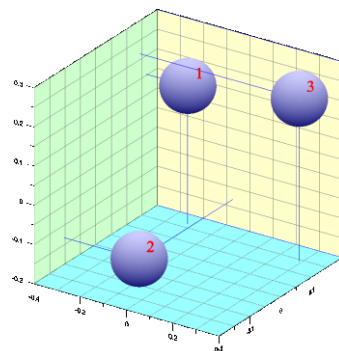
Табела 26 - Карактеристике и хомогеност субузорака:

	криминал	интервентна	саобраћај	допринос %
појам корупције	мито*	-	без одг.*	26.437
приватни рад	да, зато што*	да, али само*	без одг.*	25.287
предмет корупције	-	-	све*	20.690
принуђеност	-	да*	не*	14.943
иницирање	да*	да"	не*	6.897
ситни дар	-	да, али само*	-	5.747
n/m	33/57	132/237	59/104	
хомогеност %	57.89	55.70	56.73	

Графикон 7 – Mahalanobis-ова дистанца:

Графикон 8 – Дистанца између субузорака (3D):

Легенда: криминалистичка полиција – 1, интервентна полиција –2, саобраћајна полиција – 3.

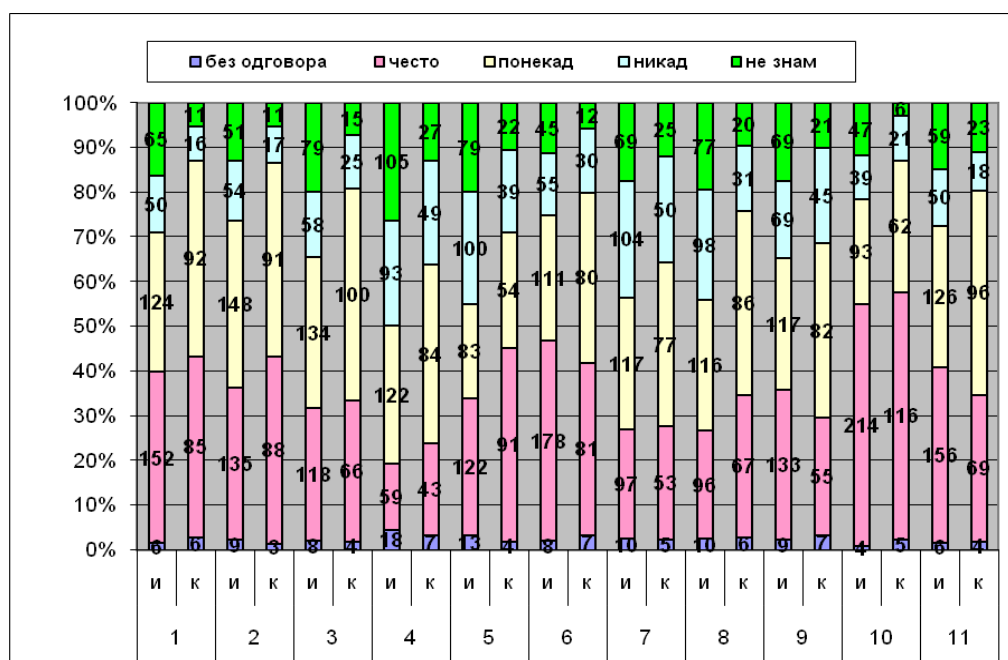
4.2.2. Процене фактора корупције у полицији

А) Заступљеност датих одговора

Као и у случају процене фактора незаконите употребе силе и овде смо тежили утврдити како испитаници процењују учесталост појављивања конкретних фактора ризика од корупције у полицијој пракси, не упуштајући се у детаљнију факторску анализу. Такође, пошло се од претпоставке како непосредни извршиоци перципирају овај проблем другачије од оних који контролишу рад полиције, те смо конкретну перцепцију посматрали из ова два угла.

При том, у одабиру конкретних фактора узете су у обзир поставке неколико кључних теоријских концепција и резултати ранијих истраживања, и на тај начин је за потребе ове анализе издвојено укупно 11 фактора.

Графикон 9 – Исказане процене фактора корупције у полицији:

Легенда:

субузорци - непосредни извршиоци (**и**), контролори (**к**).

фактори - морална слабост полицијског службеника (1), подстицање и иницирање корупције од стране грађана (2), размишљање о корупцији као уобичајеној појави у друштву (3), висок ниво дискреционе моћи одлучивања полицијских службеника (4), блага казнена политика за дела корупције (5), незадовољство условима рада (6), толерисање корупције у радном окружењу (7), мала вероватноћа откривања коруптивног понашања (8), разочараност у функционисање спровођења закона у пракси (9), лош материјални положај и ниске плате полицијских службеника (10), приватни проблеми (нпр. нагомилани дугови) (11).

Б) Анализа разлика и карактеристике субузорака (непосредни извршиоци/контролори) у односу на процене фактора корупције у полицији

Табела 27 – Анализа разлика (мултиваријантна и дискриминативна):

	n	F	p
MANOVA	11	4.631	.000
дискриминативна	11	99999.99	.000

Табела 28 – Анализа разлика (униваријантни поступци):

	χ	R	F	p	к.дск
слаб морал	.196	.200	25.101	.000	.009
подстицај	.158	.160	15.743	.000	.001
уобичајеност	.188	.191	22.845	.000	.004
дискрец. оцена	.171	.173	18.641	.000	.002
благе казне	.172	.175	18.955	.000	.003
незадовољство	.135	.137	11.492	.001	.001
толерисање	.093	.093	5.250	.021	.008
неоткривање	.193	.197	24.320	.000	.006
разочараност	.145	.147	13.248	.000	.007
лош положај	.163	.165	16.835	.000	.011
приват. проб.	.142	.144	12.718	.001	.006

Табела 29 - Карактеристике и хомогеност субузорака:

	извршиоци	контролори	допринос %
лош положај	не знам*	-	18.966
слаб морал	никад*, не знам*	понекад*	15.517
толерисање	не знам*	понекад*	13.793
разочараност	често*, не знам*	понекад*	12.069
неоткривање	никад*, не знам*	често*, понекад*	10.345
приватни проб.	-	понекад*	10.345
уобичајеност	не знам*	понекад*	6.897
благе казне	никад*, не знам*	често*	5.172
дискрец. оцена	не знам*	често*, понекад*	3.448
подстицај	никад*, не знам*	често*	1.724
незадовољство	не знам*	понекад*	1.724
n/m	210/397	146/210	
хомогеност %	52.90	69.52	

4.2.3. Ставови о постојању корупције у полицији и искуству са њом

Руковођени претпоставком да су испитаници у таквој позицији да могу сазнати или макар чути за неки овакав случај, а можда чак и да су присуствовали коруптивном понашању свог колеге или пак да су учествовали у решавању таквих случајева, и да су спремни да поделе такво искуство са нама, ову тематску целину смо сагледали из два угла - непосредних извршилаца и контролора.

Ипак, након обраде прикупљених резултата утврђен је изузетно мали број потврђених одговора, чиме је анализа ове тематске целине морала бити сведена на преглед бројчане и процентуалне заступљености датих одговора (изречених ставова) на нивоу сваког субузорок (непосредни извршиоци и контролори) понаособ.

- **Ставови непосредних извршилаца:**

Првим питањем смо фокусирали наше интересовање ка утврђивању *генералног става испитаника о постојању корупције у српској полицији* и на тај начин дошли до следећих показатеља.

Табела 30 – Процена размера корупције у српској полицији:

	без одг.		нема је		има мало		нема много		много		веома много	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
криминал	7.	12.3	4.	7.0	7.	12.3	25.	43.9*	9.	15.8*	5.	8.8
интервентна	18.	7.6	25.	10.5	22.	9.3	72.	30.4	37.	15.6"	63.	26.6*
саобраћај	6.	5.8	29.	27.9*	29.	27.9*	24.	23.1	4.	3.8	12.	11.5

Разлике у процени раширености ове појаве су очигледне. Као што је приметно, највећи проценат припадника криминалистичке полиције (43,9%) је на скали од 1 до 5 заокружио тројку (*нема је много*), највећи проценат припадника интервентне полиције (26,6%) је заокружио петицу (*има је веома много*), док су припадници саобраћајне полиције своје одговоре у највећем проценту сконцентрисали на јединицу (*нема је уопште* – 27,9%) и двојку (*има је мало* – 27,9%), што је интересантан податак, посебно ако имамо у виду да се корупција у полицији најчешће повезује са припадницима саобраћајне полиције (на шта указују и резултати нашег истраживања).

Мишљења о **најчешће манифестованом виду корупције** у полицији смо, упркос блискости датих одговора, ради конкретизације разврстали у следећих пет категорија: • *Мито* – обухвата одговоре у којима је само навођена формулација „примање мита“; • *Поклон* - одговори у којима је поклон представљен као предмет корупције; • *Новац* – одговори у којима су испитаници децидно наводили новац као предмет коруптивне трансакције; • *Услуге* - одредница корупције је одређена у одговору „чињење услуга“ (с тим да испитаници нису наводили о каквим услугама је реч); • *Радна места* - упркос само једном оваквом одговору, он је ипак издвојен у посебну категорију, преваходно због своје специфичности и чињенице да оно указује на постојаност тзв. „интерних исплата“ и у српској полицији.

Табела 31 – Најчешће манифестован облик корупције у српској полицији:

	без одг.		мито		поклон		новац		услуге		радно место	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
криминал	36.	63.2	6.	10.5	1.	1.8	13.	22.8"	1.	1.8	0.	.0
интервентна	128.	54.0	27.	11.4	5.	2.1	76.	32.1*	0.	.0	1.	.4
саобраћај	80.	76.9*	8.	7.7	3.	2.9	13.	12.5	0.	.0	0.	.0

Даље смо настојали утврдити мишљење испитаника о постојању области полицијског рада у којима се корупција најчешће испољава. Након њихове анализе све дате одговоре смо свели на пет области које, по мишљењу испитаника, представљају **корупциона чворишта**: 1) послови контроле саобраћаја; 2) контрола границе и рад са странцима; 3) криминалистичке истраге (посебно су наглашаване истраге деликата у привреди и рад на сузбијању нарко-деликата); 4) руководеће позиције у полицији, а посебно вишег и високог ранга; 5) управни послови. Међутим, постоје и они испитаници који нису прецизирали конкретну област, наводећи како је она присутна у свим областима полицијског рада, уз напомену како је само износ мита другачији.

Табела 32 – Области најчешћег испољавања корупције у српској полицији:

	без одг.		саобраћај		граница		криминал		руководство		управни		свугде	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
криминал	30	52.6	18.	31.6	4.	7.0	1.	1.8	1.	1.8	0.	.0	3.	5.3
интервентна	116	48.9	70.	29.5	3.	1.3	11.	4.6	10.	4.2	6.	2.5	21.	8.9
саобраћај	75	72.1	5.	4.8	0.	.0	9.	8.7	2.	1.9	5.	4.8	8.	7.7

Приметно је да мали број испитаника из сва три субузорка не препознају своју област као место испољавања корупције. Додуше, познато је да су људи склони да проблем радије виде у другима, што би се могло објаснити деловањем механизма пројекције и потребе човека да сачува добру слику о себи. Сходно томе се и могло очекивати да ће већина испитаника проблем корупције видети у другим областима полицијског рада. Интересантно је да су то баш оне области за које иначе у јавности постоји уобичајено мишљење да представљају „легло“ корупције у полицији. Вредно је поменути да су овакви показатељи доследни резултатима ранијих истраживања корупције у српској полицији.⁶⁰⁸

⁶⁰⁸ Конкретно, у недавном истраживању, спроведеном у оквиру научног пројекта „Корупција у јавној управи“, већина анкетираних полицијских службеника (63 или 33.6%) су издвојили „послове саобраћајне полиције“ као област која је највише угрожена ризиком од коруптивног понашања, а затим „управне послове“ (19 испитаника или 10.2%) /Б. Симеуновић-Патић, Ђ. Ђорђевић „Нека обележја корупције у јавној управи у Републици Србији – резултати емпиријског истраживања“ – у: *Корупција у јавној управи* (ур. Ђ. Ђорђевић), Београд 2011, 215/.

У тежњи да употпунимо сазнања добијена претходним питањем испитанике смо питали да ли располажу информацијама о **постојању коруптивног понашања у њиховој радној организацији.**⁶⁰⁹

Табела 33 - Сазнања о постојању корупције у радном колективу:

	да		не	
	п	%	п	%
криминалистичка	9.	15.8*	48.	84.2
интервентна	34.	13.4"	220.	86.6
саобраћајна	3.	2.8	104.	97.2*

Како би појаснили свој потврдан одговор испитаницима је постављено потпитање, којим је тражено да наведу најчешћи вид корупције.

Табела 34 - Најчешће манифестован облик корупције у радном колективу:

	без одг.		поклон		новац	
	п	%	п	%	п	%
криминал.	54.	94.7*	2.	3.5	1.	1.8
интервентна	197.	83.1	15.	6.3	25.	10.6"
саобраћајна	83.	79.8	8.	7.7	13.	12.5*

Међутим, код следећег потпитања, а којим је од испитаника тражено да кратко опишу конкретан случај, бележи се прилично осипање одговора. Само 22 испитаника су то учинили. Због значаја ових описа за наше истраживање навешћемо их неколико, цитирајући их у оригиналу: • „Узет новац ради пуштања робе.“, • „Примање мита за непријављивање прекршаја.“, • „Примљен новац за непредузимање радње због царинског прекршаја.“, • „Малверзације око регистрације страних возила.“, • „Одуговлачење процеса.“, • „Уцењивање проститутки.“, • „Агенције су давале мито да би се предмети брже решавали.“, • „Колега узео 20 немачких марака за саобраћајни прекршај.“, • „Не поступање по наредби за привођење.“

Упркос чињеници што су дати описи прилично сведени из њих се ипак могу извући одређени закључци о карактеристикама корупције у полицији, а пре свега о разноврсности њеног испољавања, као и различитим околностима и поводима под којима се трансакција остварује.

⁶⁰⁹ У раније помињаној „Стратешко-обавештајној процени корупције“ наводи се како је 13,4% анкетираних полицијских службеника (1.358) изјавило да располаже информацијама о корумпираним колегама. Највећи број их је обављао послове контроле саобраћаја (1.061), а затим послове сузбијања криминалитета (285) и управне послове (218) /*Strateško-obaveštajna procena korupcije, op. cit., 36/.*

- **Ставови припадника интерног система контроле:**

Полазећи од делокруга послова и надлежности ове групе испитаника, тежња нам је била да утврдимо њихово искуство у откривању и поступању по случајевима коруптивног понашања полицијских службеника. На тај начин је утврђено да значајна већина испитаника (хијерархијска контрола: n=133 или 89,3%, контрола законитости: n=26 или 78,8% и оперативна контрола: n=18 или 64,3%) наводи како у досадашњој каријери *нису имали таква искуства*. Овакви показатељи би требало да охрабрују, али само под условом да они указују на слабу заступљеност корупције у српској полицији. Ипак, можда се иза оваквих одговора крије чињеница да наши испитаници, генерално, имају скромно искуство у пословима контроле иза себе, чиме су се и ретко налазили у прилици да поступају по конкретним случајевима коруптивног понашања.

Конкретно, од свих испитаних припадника интерног система контроле, који су навели да су поседовали такво искуство, највећи број њих су припадници *Сектора унутрашње контроле* (n=9 или 40,9% испитаника из ове групе). Даље треба истаћи како је највећи број (n=13 или 59,1%) испитаних припадника интерног система контроле, са искуством у откривању коруптивног понашања, наводио како је та појава откривана међу припадницима *саобраћајне полиције*. Овим испитивањем је такође утврђено како су службеници полиције, против којих је покретан поступак, у 12 случајева (54,5%) примали *поклоне мање вредности*, а у осталим случајевима *новац*. То свакако не значи да је новац, као предмет коруптивне трансакције, ређи у полицијској пракси. Извесно је, међутим, да се поклону може лакше ући у траг него новцу, чиме је и конкретну трансакцију лакше доказати.

4.2.4. Ставови према искушењима корупције

А) Заступљеност датих одговора

- **Реакција на присуство ситуацији у којој колега прима мито:** Добијени одговори указују на приличне разлике у изреченим ставовима, како између појединачних субузорака тако и унутар сваког субузорка. Истина, највећи проценат испитаника из све три групе (криминалистичка: n=32 или 56,1%; интервентна: n=101 или 42,6% и саобраћајна: n=61 или 58,7%) одговорио је како би *покушао да спречи колегу* у тежњи да узме мито.

Међутим, ни присуство осталих одговора није занемарљив, где је посебно индикативно да не тако мали број испитаника (криминалистичка: n=7 или 12,3%; интервентна: n=33 или 13,9% и саобраћајна: n=13 или 12,5%) *не би ништа предузели*. Овде је важно истаћи аргументе којима су испитаници образлагали свој одговор:

- **Покушао/ла бих да га спречим ако...:** 1) *Ефекат* – „...хоће да ме послуша.“, „...бих успео и био подржан од стране старешина.“; 2) *Увереност* – „...бих то видео.“; 3) *Сарадник* – „...ради са мном.“; 4) *Новац* – „...узима новац.“ и 5) *Остало* – „...то већ нико није учинио.“
- **Не бих ништа предузео/ла зато што...:** 1) *Незаинтересованост* – „...свако одговара за своје поступке.“, „...је то његов избор.“; 2) *Колегијалност* – „...је колега.“; 3) *Последице* – „...не желим проблеме.“, „...бих био 'црна овца'.“; 4) *Безначајност* – „...не бих ништа изменио.“, „...је опште распрострањено.“; 5) *Остало* – „...у мом присуству то не би урадио ниједан полицајац.“
- **Саветовао/ла бих га...:** 1) *Одговарање* – „...да то не чини јер ће изгубити посао.“; 2) *Присуство* – „...да то не ради у мом присуству.“; 3) *Подстицање* – „...да 'крадуцка' помало.“, „...да узме још.“
- **Нешто друго бих предузео/ла (шта?):** 1) *Забрана* – „забрањено бих му да то ради у мом присуству.“; 2) *Избегавање* – „склонио бих се.“, „тражио бих да не радим с њим.“; 3) *Пријава* – „написао бих службену белешку.“, „поднео бих оперативну информацију.“; 5) *Лишавање слободе* – „лишио бих га слободе.“

• **Реакција на понуду мита:** Иако је одговор *поднео бих пријаву против коруптора* прилично заступљен (око 40% код сва три субузорка), интересантно је да су испитаници из све три групе више (око 50%) одговарали *како би такво лице опоменули да то више не чине*. Међутим, највећу пажњу свакако привлаче они појединци који би реаговали тако што би *прихватили понуду*. Додуше, њих је и најмање у проучаваној популацији (криминалистичка: n=3 или 5,3%; интервентна: n=12 или 5,1% и саобраћајна: n=3 или 2,9%). Ипак, због деликатности ове опције и важности њеног образложења у овом случају смо пружили могућност допуне конкретне одговора. Након обраде прикупљених података сва образложења смо свели на три става:

- *Износ* – „...ако је сума са шест нула.“;
- *Поверење* – „...ако је добар човек.“, „...под условом да верујем човеку.“, „...ако се не би сазнало.“;
- *Доказ* – „...да бих лакше доказао да ми је понудио мито.“

• **Примање мита уз извесност избегавања одговорности:** Утврђено је да код сва три субузорка значајно доминира (око 90%) *одречан одговор*. Међутим, интересантна су образложења која су изнели испитаници уз одговор *примио бих мито, али само...*:

- *Материјална ситуација* – „...ако ми је материјална ситуација лоша.“;
- *Износ* – „...ако би сума била преко 100.000 €.“ и
- *Остало* – „...ако то не би била материјална вредност већ ситан знак пажње за професионалан рад.“, „...као ситну услугу.“

• **Спремност других да пријаве/прикрију коруптивно понашање:** Полазећи од значајности утврђивања постојаности и степена изражености завере ћутања у полицији, посебну пажњу смо усмерили ка утврђивању спремности испитаника да пријаве колегино коруптивно понашање. При том, најпре смо настојали утврдити њихов лични утисак у погледу спремности пријављивања корупције унутар организационе јединице, тачније коруптивног понашања од стране њихових колега. На тај начин је утврђена блага предност одговора (од 50-55% у зависности од субузорка) како би већина запослени у организационој јединици испитаника *пријавили* колегино коруптивно понашање. Значајан проценат преосталих одговора потврђују сумњу у постојање завере ћутања, али уједно и оставља простора за сагледавање разлога њене присутности, а они су следећи:

- *Солидарност* (ово је иначе најчешће дат аргумент у све три групе испитаника) – „Не желе да га угрозе.“, „Врана врани очи не вади.“;
- *Последице* – „Страх од одбацивања.“, „Страх по сопствену безбедност.“
- *Незаинтересованост* – „Не желе да се мешају у туђе поступке.“, „Туђа брига свраб не чеше.“;
- *Безначајност* – „Нема сврхе, јер се не би ништа постигло.“, „Зато што свест о штетности корупције није на високом нивоу.“;
- *Пребацивање одговорности* – „Постоје службе за то.“, „То је посао унутрашње контроле.“⁶¹⁰

⁶¹⁰ У раније помињаној студији „Корупција у јавној управи“ постављено је исто питање анкетираним полицијским службеницима и том приликом је утврђено како 34.9% испитаника сматра како већина запослених у њиховој организационој јединици не би пријавили колегино коруптивно понашање. При том, као најчешћи разлози такве реакције издвојили су се: настојање да избегну замерање са колегама, осуда колектива, професионална солидарност и страх од освете /Б. Симеуновић-Патић, Ђ. Ђорђевић, *op cit.*, 220/.

• **Лична спремност пријављивања/прикривања коруптивног понашања:** Након утврђивања начина на који испитаници процењују спремност других колега да пријаве корупцију у организационој јединици било је важно утврдити ту спремност и на личном нивоу.

За разлику од насилничког понашања, овде запажамо *већу спремност пријављивања* код све три групе испитаника (креће се у распону од 43-52%). Ипак, постоје и они који *не би никада пријавили* колегино коруптивно понашање.⁶¹¹ Посматран на нивоу субузорака овај одговор бележи следећу заступљеност - криминалистичка: n=13 или 22,8%, интервентна: n=54 или 22,8% и саобраћајна: n=26 или 25%). Могућност појашњења датог одговора и овом случају је допринела спознаји бројних аргумената и објашњења, а које ћемо ради верности цитирати у оригиналу:

- **Пријавио/ла бих га у сваком случају зато што...:** 1) *Свест* – „...сматрам да то није исправно.“; 2) *Одговорност*– „...је то обавеза сваког полицијског службеника.“; 3) *Углед* – „...крши углед службе.“, „...доводи у изглед и мој интегритет.“; 4) *Остало* – „...то заслужује.“, „...се и поштено може живети.“
- **Пријавио/ла бих га само...:** 1) *Последице* – „...ако је у вези с неким тешким кривичним делом.“, „...ако угрожава мене или друге колеге.“, „...ако би мене покушао да увуче у то.“; 2) *Природа и интензитет* – „...ако узима новац.“, „...ако он иницира корупцију.“, „...ако то ради користећи силу.“, „...ако то често чини.“; 3) *Увереност* - „...ако имам поуздане информације и доказе.“; 4) *упозорење* – „...ако и после упозорења то и даље ради.“; 5) *остало* – „...ако не бисмо делили мито.“

⁶¹¹ Како показују резултати неких од раније спроведених истраживања: • од 270 анкетираних полицајаца њих 18% не би пријавили колегу за ког би знали да је узео мито у висини половине вредности новчане казне за прекорачење брзине /L. Westmarland, “Police Ethics and Integrity: Breaking the Blue Code of Silence”, *Policing and Society* 2/2005, 156/; • од свих понуђених сценарија „кодом ћутања“ у јужно афричкој полицији најзаштићенија је делатност пружања услуга обезбеђења ван радног времена, а коју не би пријавило око 50% испитаника /S. Kutnjak Ivković, A. Sauerman, „Curtailling the code of silence among the South African police“, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management* 1/2013, 184/; • у полицијском одељењу Rainless West (у питању је псеудоним) ћутање полицајаца је најизраженије код прихватања бесплатних оброка и поклона од трговаца /S. Kutnjak-Ivković, M. Haberfeld, R. Peacock, “Rainless West: The Integrity Survey’s Role in Agency Accountability”, *Police Quarterly* 2/2013, 166/; • исте резултате показује и недавно истраживање међу словеначким полицајцима. Конкретно, од 550 испитаника око 40% њих не би пријавили колегу који је узео бесплатан оброк у ресторану или прихватио поклон од трговца /B. Lobnikar, G. Meško, *op. cit.*, 350/; • знајући да је колега злоупотребио функцију ради личне користи 4,3% испитаника не би ништа предузели /A. Maljević, et al., *op. cit.*, 133/; • 45% испитаних припадника МУП-а Републике Србије никада не би пријавила корумпираног колегу /S. Đorđević, (2014), *op. cit.*, 26/.

- **Не бих га пријавио/ла никада, зато што...:** 1) *Солидарност* – „.....је колега у питању.“, „...је можда у неким проблемима.“; 2) *Незаинтересованост* – „...немам ништа од тога.“, „...гледам своја посла.“; 3) *Пребацивање одговорности* – „...нисам плаћен за тај посао.“, „...нисам старешина, чији је то посао.“; 4) *Последице* – „...не желим проблеме.“, „...је кажњавање селективно.“; 5) *Остало* – „...немам коме да пријавим.“, „...треба доказати такво понашање.“

Б) Анализа разлика, карактеристике и дистанца између субузорака (криминалистичка/интервентна/саобраћајна) у односу на ставове о искушењима корупције

Табела 35 – Анализа разлика (мултиваријантна и дискриминативна):

	n	F	p
MANOVA	5	1.794	.059
дискриминативна	5	1.799	.058

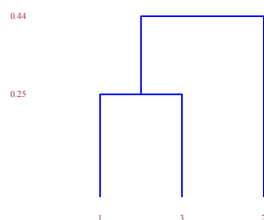
Табела 36 – Анализа разлика (униваријантни поступци):

	χ	R	F	p	к.дск
колега-мито	.190	.169	5.791	.003	.025
понуда мита	.075	.066	.866	.421	.006
неоткривање	.074	.069	.938	.392	.001
пријава других	.062	.061	.746	.475	.001
лична пријава	.109	.108	2.342	.098	.008

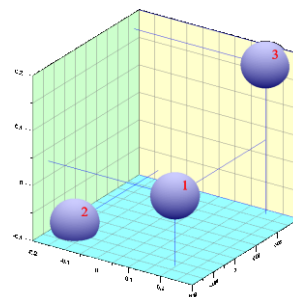
Табела 37 – Карактеристике и хомогеност субузорака:

	криминал	интервентна	саобраћај	допринос %
колега-мито	нешто друго*, спречавање"	савет*	спречавање*	60.976
лична пријава	-	-	-	19.512
понуда мита	-	-	-	14.634
неоткривање	-	-	-	2.439
пријава других	-	-	-	2.439
n/m	36/57	138/237	66/104	
%	63.16	58.23	63.46	
n/m				
хомогеност %				

Графикон 10 – Mahalanobis-ова дистанца:

Графикон 11 – Дистанца између субузорака (3D):

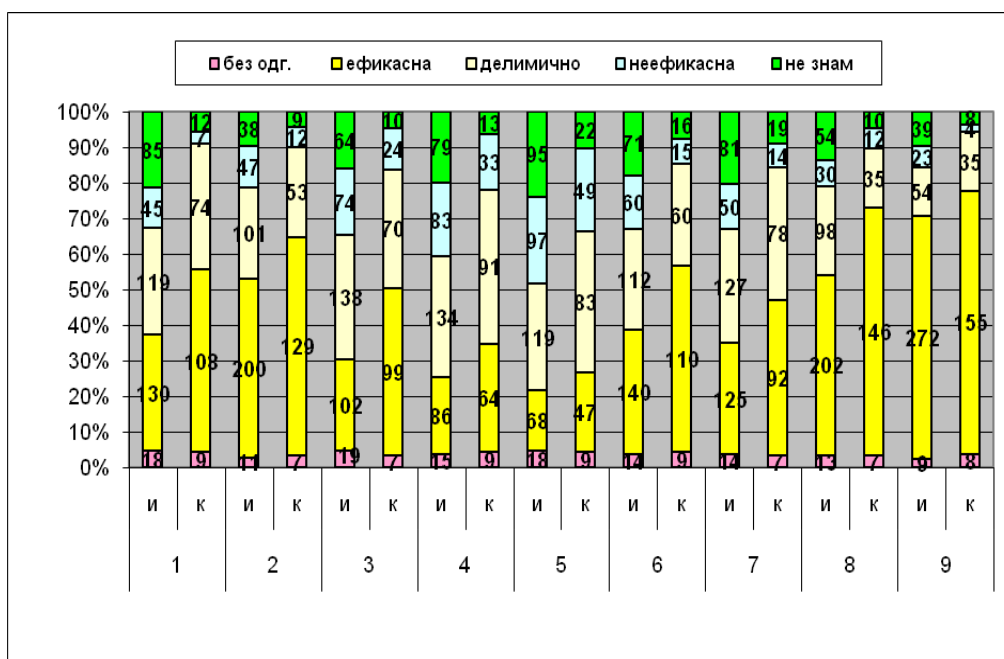
Легенда: криминалистичка полиција – 1, интервентна полиција – 2, саобраћајна полиција – 3.

4.2.5. Процена ефикасности механизма контроле корупције у полицији

А) Заступљеност датих одговора

Узимајући у обзир постављене циљеве истраживања, и у оквиру испитивања ставова о корупцији у полицији посебна пажња је усмерена ка утврђивању начина на који испитаници процењују ефикасност конкретних механизма и мера контроле ове појаве. Као у случају незаконите употребе силе и овде је конкретна тематска целина разматрана у односу на критеријум радног места – непосредни извршиоци/контролори, а заступљеност датих одговора је приказана графички. При том, и овде смо настојали да на основу процена ефикасности конкретних мера од стране самих испитаника извучемо конкретне закључке, а који би могли послужити као битна основа у планирању и спровођењу конкретних мера, усмерених ка спречавању и редукцији корупције у полицији у будућности.

Графикон 12 – Исказане процене ефикасности појединих мера контроле корупције у полицији:

Легенда:

субузорци - непосредни извршиоци (и), контролори (к).

мере - специјалне истражне технике (1), подстицање моралног понашања (2), перманентна едукација (3), стимулисање пријављивања корупције (4), смањење дискреционе моћи одлучивања (5) заштита узбуњивача (6), независне истраге (7), оштрије кажњавање (8) и побољшање мат. положаја (9).

Б) Анализа разлика и карактеристике субузорака (непосредни извршиоци/контролори) у односу на процене ефикасности мера контроле корупције у полицији

Табела 38 – Анализа разлика (мултиваријантна и дискриминативна):

	n	F	p
MANOVA	9	7.966	.000
дискриминатив.	9	7.946	.000

Табела 39 – Анализа разлика (униваријантни поступци):

мере	χ	R	F	p	к.дск
1	.262	.272	48.148	.000	.028
2	.148	.149	13.716	.000	.003
3	.245	.253	41.179	.000	.023
4	.206	.210	27.827	.000	.000
5	.173	.176	19.218	.000	.000
6	.207	.211	28.228	.000	.002
7	.188	.191	22.952	.000	.001
8	.192	.196	23.975	.000	.002
9	.148	.150	13.903	.000	.001

Табела 40 – Карактеристике и хомогеност субузорака:

	извршиоци	контролори	допринос %
специјалне истражне технике	не*, не знам *	да*	46.667
перманентна едукација	не*, не знам *	да*	38.333
подстицање моралности	не*, не знам *	да*	5.000
оштрије кажњавање	делимично*, не знам *	да*	3.333
заштита узбуњивача	не*, не знам *	да*	3.333
независне истраге	не*, не знам *	да*	1.667
побољшање положаја	не*, не знам *	-	1.667
смањење дискреционе власти	не знам *	делимично*	.000
стимулисање пријављивања	не знам *	да*, делимично*	.000
n/m	240/397	157/210	
хомогеност %	60.45	74.76	

5. СТУДИЈЕ СЛУЧАЈА

5.1. Случајеви насилничког понашања полицијских службеника

СЛУЧАЈ ПРВИ

Бројне специфичности овог случаја, а посебно његове последице и реакције у јавности које је проузроковао, учиниле су га значајним за сагледавање предмета нашег истраживања. Као извор података коришћена је правоснажна пресуда, новински чланци објављени у дневним новинама „Политика“ и „Блиц“, интервју са поступајућим полицајцем (интервјуисан у својству осуђеника) и разговор са његовим васпитачем.

А) АНАЛИЗА ПРЕСУДЕ

Карактеристике догађаја	
Квалификација дела	Убиство чл. 113 КЗРС
Облик кривице	Директан умишљај – „Био је урачунљив, свестан свог дела и његове забрањености, чије извршење је хтео“
Радња извршења	Са репетираним пиштољем пришао вратима сувозача, наредио му да изађе напоље, па када је овај изашао из возила, са растојања од 5 цм, испалио му један пројектил у пределу главе
Околности извршења (повод интервенције)	Након потере за возилом, које се кретало недозвољеном брзином и прошло кроз раскрсницу док је на семафору било црвено светло
Место (локација) извршења	У насељеном месту, на улици (коловозу)
Време извршења	04,15 часова
Средство извршења	Ватрено оружје, службени пиштољ ЦЗ 99, калибра 9 мм
Последице	Лишење живота (смрт на лицу места)

Карактеристике актера	
Пол извршиоца	Мушкарац
Узраст извршиоца	24 године
Нацио. припадност извршиоца	Србин
Школска спрема извршиоца	ССС (Средња школа унутрашњих послова у Сремској Каменици)
Радно место извршиоца	Полицијски службеник
Године стажа у полицији	5 година
Ранија осуђиваност извршиоца	Не
Број жртава	1
Пол жртве	Мушкарац
Узраст жртве	Нема података
Национална припадност жртве	Србин
Допринос виктимизацији	Није констатован

Карактеристике поступка	
Трајање поступка	3 године
Одређивање притвора	Да, 2 године и 11 месеци
Исход поступка	Осуђујућа пресуда
Врста изречене санкције	Казна затвора
Трајање казне затвора	Најпре 7 година, а у поновљеном поступку 13 година, да би одлуком Апелационог суда казна смањена на 10 година

Б) АНАЛИЗА САДРЖАЈА НОВИНСКИХ ЧЛАНАКА

Квантитативни показатељи	Блиц	Политика
Број објављених чланака	21	8
Обим чланака – број речи	9.272	5.450
Најобимнији чланак – број речи	1.117	1.192
Опремљеност чланака – број фотографија/илустрација	21	9
Број коментара читалаца – укупан број	1.812	132

Иако су оба дневна листа писали о конкретном догађају у серији повезаних чланака, епизодичан карактер извештавања је изражајнији у Блицу. Разлог томе је што су новинари овог листа пратили цео ток овог случаја (од интервенције полиције до плаћања одштете породици покојника),⁶¹² док су се у Политици задржали на описивању трагичног догађаја и дешавањима која су уследила непосредно након тога.

Разлика је очигледна и код самог приступа у приказивању конкретног догађаја. Тако на пример, у писању Блица не постоји сумња да је у питању умишљајно убиство, док се у Политици не искључује могућност нехатног лишења живота. Поред тога, у извештавању Блица су знатно присутније формулације и реченице које појачавају драматичност самог догађаја, док су текстови у Политици приметно умеренији.

Разлог томе треба тражити у чињеници што су новинари Блица за пресудне саговорнике бирали лица која су снажно емоционално ангажована у конкретном случају (чланови породице и блиски пријатељи покојника). Додуше, ни новинари Политике нису заобишли ове саговорнике, али су се зато знатно чешће позивали и на званично саопштење,⁶¹³ али су такође чешће бирали неутралне саговорнике, међу којима и чланове научне и стручне јавности, а чијим изјавама су очигледно настојали створити утисак објективности у извештавању.

Приметна су, међутим, значајна поклапања ова два медијска извора у портретисању жртве. При том, посебно је индикативно често коришћење информација из приватног живота жртве, као на пример да је тај младић био добар студент, који је успут тренирао и фудбал. Том приликом су често коришћени описи дати од стране рођака, пријатеља и комшија, који очекивано имају само речи хвале, описујући жртву као „мирног младића, који никада није правио проблеме“, односно као „доброг и поштеног дечка.“

⁶¹² Иначе, породици покојника је исплаћена одштета у износу од 2,4 милиона динара.

⁶¹³ У званичном саопштењу МУП-а посебно се инсистира на чињеници да је покојник био у алкохолисаном стању и да је при изласку из возила одгурнуо руку полицајца у којој је држао пиштољ.

Фотографије објављиване у прилогу текстова одиграле су значајну улогу у приказивању догађаја и потретисању жртве, посебно у случају извештавања Блица. Заправо, судећи по њиховом садржају, учесталости приказивања, али и места у самом чланку где су те фотографије постављане, стиче се утисак да су оне свесно и срачунато коришћене да би, пре свега, изазвале сажаљење према жртви, а осуду полицајца. Конкретно, у садржају 21 чланка, објављеног на порталу Блица, појављује се 21 илустрација (фотографија), међу којима доминира фотографија жртве, а која приказује лице једног мршуљавог дечака у крупном плану, са благим осмехом, које одаје утисак среће и безбрижности.⁶¹⁴

Посматрајући фотографију жртве просечан читалац тешко да се не запита шта је могао да скриви младић овако невиног лица да доживи тако трагичну судбину и какав је то човек који је могао да пуца и усмрти овог недужног дечка. Извештавање се додатно драматизује фотографијама сачињеним на сахрани, а чији садржај узнемирује, подсећа и опомиње. Тако на пример, у писању Блица, на једној од фотографија, на челу поворке са крстом у руци стоји дечак, на другој, маса људи окупљена на гробљу гледају како се сандук покојника спушта у гроб, на трећој, родитељи и брат покојника уплакани стоје над сандуком.

Податак да је писање Блица условило готово 13 пута више коментара читалаца, довољно говори сам за себе. Да коментари представљају рефлексију медијског извештаја потврђује чињеница да је у већини њих, посебно код читалаца Блица, приметан гнев и презир, а који се неретко исказује према српској полицији генерално.

В) РЕЗУЛТАТИ ИНТЕРВЈУА СА ОСУЂЕНИКОМ

• **Детаљи из професионалне каријере:** *Позив полицајца волим одмалена и нема друге професије коју бих волео да радим осим те. Том послу ме највише привлачила прилика да помогнем људима и да им се нађем у невољи. (Посвећеност племенитом циљу!)*

⁶¹⁴ Иначе, на приказивању ове фотографије у Блицу се инсистира кроз цео ток извештавања о овом догађају, што доказује чињеница да је она понављана укупно 10 пута, с тим да је понекад приказана сама, а некад у комбинацији са фотографијом снимљеном на лицу места, са јасно уочљив лешом. Интересантан је такође и податак да је током извештавања о овом догађају име и презиме покојника навођено укупно 163 пута. Тешко да читаоци конкретних чланака могу остати равнодушни на овај догађај чак и без оволико учесталих и константних подсећања, али је извесно да су на тај начин аутори конкретних текстова оставили још снажнији утисак код читалаца.

Највише сам волео да ухватим лице на делу, а посебно да пронађем дрогу. (Одговара типу „конвенционалног борца против криминала“!)⁶¹⁵ Новчано сам награђиван више пута и добио сам захвалницу од председника општине, проглашаван сам за полицајца године у целој управи због хватања неколико лица на делу и спашавања самоубица. Једном сам дисциплински кажњен и то зато јер нисам написао извештај о интервенцији у којој сам поступао према колеги који је побегао саобраћајној патроли. Међутим, извештај нисмо написали, јер нам је старешина рекао да не треба.

• **Опис догађаја (околности интервенције, преломни тренуци):** *Око 04,00 смо се кретали службеним возилом према делу сектора на ком има више угоститељских објеката и где су честе туче и вршење кривичних дела. Тада је из супротног правца поред нас великом брзином пројурило неко возило. Скоро да нас је ударило. (Изненадно суочавање са проблемом!) Учинило ми се да је возило марке и типа које се у последње време често краде. Окренули смо се. Лично сам упалио ротацију и сирену и кренули смо у потеру. Јурећи за њим возило је повећавало брзину. Прошло је укупно три пута кроз црвено светло. То је појачало наше сумње да је возило крадено или да у њему беже неки криминалци. Након што смо престигли возило, препречили смо му пут.*

Тада сви излазимо из возила вадимо пиштоље, репетирамо их и ја прилазим вратима сувозача. Рекао сам бар четири пет пута „Полиција, излази из возила“. Пошто нико није излазио крећем да отворам врата. Међутим, тада се врата нагло отварају. Ја сам се надао да ће тај покојни дечко полако да изађе, али он је искочио и одмах ухватио пиштољ и почео да га цима, док сам ја пиштољ вукао ка себи. И тада се чуо пуцањ. Да ли сам окидач повукао ја или он, не знам. Чуо се пуцањ и дечко је пао. Пиштољ више није био код мене.

• **Повод за вађење оружја из футроле и убацивање метка у цев:** *Када смо видели да возило бежи, да пролази кроз црвено светло, да је можда возило крадено. Све је то узето у обзир. Како изаћи голорук после тога, када имаш посла са свакаким људима. Па зар да прођем као колега у Љермонтвој који је упуцан. У тој ситуацији сам морао да извадим пиштољ и да репетирам. (Међуутицај осећаја опасности, неизвесности проблемске ситуације и преокупације узбуђењем и акцијом!)*

⁶¹⁵ Овај тип радне личности чине полицајци склони агресивном стилу патролирања, који имају тенденцију да се у раду фокусирају на тежа кривична дела /R. Roberg, J. Crank, J. Kuykendall, *op. cit.*, 323/.

• **Свест о могућим последицама:** *Не знам да ли је иједан полицајац свестан могућих последица када мора да интервенише у делићу секунде. Нисам имао времена да размишљам. Далеко од тога да ја нисам знао шта радим. Гледали сте вероватно показне вежбе на Макишу, како препречују пут возилу, истрчавају, отварају врата и ваде лица из возила. Тако сам и ја хтео да поступим. (Рутинско приступање решавању проблема и поступање по аутоматизму, уз „слепо“ прихватање научене процедуре!).⁶¹⁶ Међутим, никаква намера није постојала да убијем тог дечка.⁶¹⁷ Био је то сплет несретних околности.*

• **Психичко стање:** *Не могу да се сетим психичког стања пре и током интервенције, давно је то било. Знам само да је то била једна од уобичајених интервенција по којима сам раније често поступао. Међутим, веома добро се сећам да ме је после опаљења метка обузео страх и страховито лупање срца када сам видео дечка како је пао. Нисам знао шта ми се десило, само сам успео да на везу изустим „Авала хитна“. После сам отишао до службеног возила и назвао сам супругу на мобилни. Не сећам се ни шта сам јој рекао. После ми је она пренела да сам упорно понављао „Напао ме је...нисам крив“.*

• **Допринос жртве виктимизацији:** *Не знам зашто није одмах изашао из возила и зашто је морао да хвата пиштољ?*

• **Препознавање властитих грешака:** *Мислим да није могло другачије да се одради. Можда још да сам понављао наређење „Полиција, излази из возила“, али докле. Не знам, можда да сам био опрезнији приликом отварања врата. (Порицање одговорности и смањена самокритичност!)*

⁶¹⁶ Гелер (Geller) и Скот (Scott) наглашавају да су полицајци често приморани да реагују *ad hoc* и да постоји мало тога шта они могу да ураде како би изменили природу њиховог сусрета са жртвом, јер се потенцијални конфликт често развија у насилну ситуацију у само неколико секунди. Такође, како додају ови аутори, поједини полицајци који су учествовали у интервенцијама које су окончане лишењем живота лица према ком је коришћено ватрено оружје описују како им се често у делићу секунде чини да се инцидент одвија „успорено“ са њиховим јединим фокусом на акцију нападача. У већини таквих случајева полицајци на опажену претњу реагују аутоматски, примењујући методе из обуке за решавање ситуација опасних по живот /према: R. Parent, S. Verdun-Jones, *op. cit.*, 433/.

⁶¹⁷ Иако одаје утисак приличне смирености док описује сам догађај, интересантно је да саговорник ни у једном тренутку није поменуо име и презиме покојника, већ га искључиво ословљава као „покојни дечко“, што указује на могућу потребу за дистанцирањем.

• **Утицај раније едукације и обуке:** *Утицала је много, али сад видим да је оно што раде на Макишу само лепо за показну вежбу и атрактивно за гледаоце, али није исправно.*⁶¹⁸

• **Степен обучености за поступање у оваквим ситуацијама и недостаци:** *Мислим да сам био довољно обучен, али не толико добро. Старешине и инструктори не раде са полицајцима. Мало је обуке. Одемо једном годишње да одрадимо неку ситуациону вежбу и то је све. У сали се игра фудбал, а уместо тога би требало вежбати поступање у оваквим ситуацијама и хапшења уопште. Међутим, не ради се овде само о вежбању. Проблем је што се мало ради на планирању и припремама поступања у оваквим ситуацијама. Углавном је све препуштено полицајцима на терену. Такође, мислим да треба много више времена проводити са оружјем. Није ми јасно зашто се не може одрадити више гађања, па зар је све у новцу. Мада, има их који ни то гађање не одрађују. Метке носе кући па ох касније испуцају на некој свадби.*

• **Ранија искуства у коришћењу средстава принуде:** *Само једном сам пре овог догађаја користио ватрено оружје и то тако што сам испуцао два метка у ваздух, као опомену када сам ухватио једно лице на делу (крало је возило), али никад нисам пуцао у некога. Физичка снага и службена палица су друга прича. Њих сам користио често, не сећам се колико пута. Најчешће по оним кафанчинама код аутобуске станице, када те нападну оне пијандуре. Нападан сам и повређиван неколико пута (биле су то лакше повреде, модрице, подливи). Нисам дао на себе, нити сам се бојао за себе (Полицијски мачизам!), више за друге. Увек сам гледао да заштитим немоћне, старе, мајке са децом, а то је често поразумевало употребу силе. (Екстремна посвећеност племенитом циљу!)*

• **Ранија прекорачења средстава принуде:** *Да, физичку снагу или службену палицу, али не и ватрено оружје, то никако.*

⁶¹⁸ Овај трагичан случај потврђује колико следећа констатација има оправдања: „Уважавањем ауторитета, а не аргумената, на јавним наступима полицајци поступају по принципу 'што брже и фасцинантније', како би присутне одушевили. 'Одушевљени' то поздраве несебичним аплаузима, актери то схвате као награду одговорних за професионални приказ вештина и исто прихвате као свој модел поступања. Свакако, 'тапшачи' не осећају – не прихватају, такав допринос, а нарочито онда када наступе непотребне штетне последице.“ /D. Arlov, R. Janković, „Veštačenje primene ovlašćenja u vidu upotrebe sredstava prinude kao neophodnost u spoznaji istine“ – u: *Nove sigurnosne ugroze i kritična nacionalna infrastruktura* (ur. K. Antoliš), Zagreb 2013, 25/.

Али и тада нисам користио принуду без разлога, већ углавном када сам нападан. На пример, у бесу удариш неког ко те нападне, он падне, а ти га удариш још пар пута – „Ти си мене ударио, е сад ћу ја теби да покажем.“ (Казна за пружање отпора и повраћај нарушеног ауторитета!) Али, никад нисам претеривао, један два ударца или пар шамара. (Порицање нанесених повреда!) Нисам одговарао за то, јер то нисам ни пријављивао, а и такви поступци су се углавном толерисали. Међутим, није то само код мене, често то раде и други полицајци. (Порицање одговорности!)

- **Лица која заслужују строжији третман полиције:** То заслужују сви они који малтерирају слабије од себе, старије људе и жене, али и сви који физички нападају полицајце. (Радно поимање принуде уз потенцијал порицања постојања жртве!)

- **Мишљење о кривичном поступку и изреченој казни:** Цео кривични поступак до апелације се може описати једном речју – катастрофа. Нису ми давали реч да кажем. Изјаве колега се сматрају пристрасним, а онај наркоман што је управљао возилом, све што каже се прихвата. Нису ми давали отворену посету у притвору, па мораш да клечиш и молиш. Волео бих да видим супругу, да је узмем за руку, а не дају ми. А тек за поновљени поступак немам речи. Сви докази који су били мени у прилог су избачени. Судница је очигледно унапред имала предрасуду о мени. За њу сам ја био само један од бахатих полицајаца. (Осуда оних који осуђују!) Чак ме је при изрицању пресуде назвала „чланом разуларене банде“. Мислим, стварно нема смисла, јер ако судије имају такво мишљење о полицији, шта онда да очекујемо од криминалаца.

- **Доживљај медијског извештавања о догађају:** То сам доживео као сопствено разарање. Тај дечко је тада имао 24 године као и ја, а у новинама су ставили неку његову слику на којој има 15 година, или бар тако делује. Како су ме представили и ја бих вероватно размишљао: „Ј... му матер пандурску, уби дете“. Грозио сам се. Не могу да верујем да читам о себи. Ко је ова особа, питам се. Само су ме оцрнили. Не могу да верујем да нико из МУП-а није реаговао на претње са фејсбука – „Убићемо те“, „Убићемо ти породицу, знамо где живиш“. Ја не могу да верујем да ми се то дешава. Ајде да сам извршио неко разбојништво, у реду, (Порицање нанесених повреда?) али ја сам часно радио свој посао. (Позивање на виши циљ!)

• **Суочавање са условима у заводу и депривацијама:** Док сам био у Падињаку у новом крилу, у Пентагону како га називају, из разлога безбедности сам тражио да будем сам у соби. И био сам 2 године и 1 месец. Када су остали осуђеници сазнали ко сам почели су да прете да ће ме убити и да ће ми силовати жену. Тражио сам да ми доделе посебног стражара да буде увек уз мене док сам у дворишту у шетњи, али нису ми дали. (Лишење осећаја сигурности!) Због тога сам одлучио да не излазим из собе. Седам месеци нисам излазио. Можете ли то да замислите. Био сам блед ко крпа. Али бар сам успео у таквим условима да учим и завршим факултет. Марицом су ме возили на испите.

• **Поуке:** Мислим да би закон требао бити више наклоњен полицији. Погледајте како је у Америци. Тамо држава штити полицију, а овде си препуштен сам себи. Цаба ти је да се трудиш и часно радиш свој посао, јер чим направиш грешку нико не стаје иза тебе. Систем те за час прогута. У МУП сам скроз разочаран. Није ми пружена никаква подршка ни заштита, а мислим да сам је заслужио. Макар да пошаљу адвоката. Док си добар тапшу те по рамену, али један 'мали пех' (Порицање нанесених повреда!) и сви те забораве. Једину захвалност дугујем својој супрузи што је све издржала и што је била уз мене. Да није било ње не бих могао да издржим. Не гризе ме савест, јер нисам урадио ништа намерно. Сплет несрећних околности се одиграо. Изгледа је тако морало да буде. (Порицање одговорности!)

Г) МИШЉЕЊЕ ВАСПИТАЧА

Осуђеник не признаје извршење дела нити своју кривицу, не показује бригу савести, јер сматра да је то био несрећан случај. Након премештаја у наш завод разврстан је у групу Б1 и смештен у отворено одељење. Користи све погодности у складу са групом. Радно је ангажован на кућним пословима завода. Коректног је понашања, сарадљив, тако да у протеклом периоду није опомињан нити дисциплински кажњаван. Током издржавања казне окончао је студије Правног факултета за привреду и правосуђе. Законом о Амнестији ослобођен је дела казне у трајању од 2 (две) године и 6 (шест) месеци. Предвиђени истек планиран је за септембар 2016. године. Рецидив се не очекује.

СЛУЧАЈ ДРУГИ

За овај случај смо сазнали тек након увида у податке које су нам доставили казнено-поправни заводи. На одлуку да га детаљније обрадимо пресудно је утицала екстремност његове последице,⁶¹⁹ као и чињеница да је актер овог случаја (осуђеник) исказао спремност да учествује у истраживању. Чињеница да се конкретан догађај одиграо још 1995. године отежала је прикупљање још неких података, а који би несумњиво били корисни за комплетнију анализу овог случаја, као што су на пример новински чланци. Претражујући архиве неколико дневних листова успели смо пронаћи свега два чланка посвећена конкретном случају. Међутим, чак и овако мали број представљао је извор драгоцених информација, а које ће бити посебно изложене.

А) АНАЛИЗА ДОСИЈЕА ОСУЂЕНИКА

Карактеристике догађаја	
Квалификација дела	Изнуђивање исказа чл. 136 КЗРС
Облик кривице	Директан умишљај – „Био је урачунљив, свестан свог дела и његове забрањености, чије извршење је хтео“
Радња извршења	Заједно са више колега употребио силу у намери да изнуди изјаву од осумњиченог, које је било праћено тешким насиљем. Најпре су му везали руке и ноге, обукли му панцир и бејзбол палицом га ударали по глави и телу.
Околности извршења	Рад на расветљавању кривичног дела
Место (локација) извршења	У службеним просторијама
Време извршења	У пар наврата, током два дана
Средство извршења	Физичка снага и бејзбол палица са металним врхом
Последице	Тешке телесне повреде опасне по живот у виду нагњечења великог и малог мозга, нагњечења виталних органа (јетре, слезине, бубрега), поткожног ткива трупа и удова, од којих је наступила смрт

Карактеристике актера:	
Пол извршиоца (осуђеника)	Мушкарац
Узраст извршиоца	23 године (у време извршења дела)
Нацио. припадност извршиоца	Србин
Школска спрема извршиоца	Виша стручна спрема (ВШУП у Земуну)
Радно место извршиоца	Оперативни радник
Делатност извршиоца	Сузбијање општег криминалитета
Године стажа у полицији	2 године (у време извршења дела)
Ранија осуђиваност извршиоца	Не
Број жртава	1
Пол жртве	Мушкарац
Узраст жртве	Нема података
Национална припадност жртве	Србин
Допринос виктимизацији	Није констатован

⁶¹⁹ Како се наводи у чланку дневног листа Политика, објављеном поводом конкретног догађаја „овај случај многи узимају за пример највеће полицијске тортуре у Србији“ (извод из чланка „Пресуда насилним полицајцима изречена после 17 година“ – објављено 10.04.2012. године).

Карактеристике поступка	
Трајање поступка	17 година
Одређивање притвора	Не
Исход поступка	Осуђујућа пресуда
Врста изречене санкције	Казна затвора
Трајање казне затвора	1 година и 6 месеци

Б) АНАЛИЗА САДРЖАЈА НОВИНСКИХ ЧЛАНАКА

Квантитативни показатељи	Данас	Политика
Број објављених чланака	1	1
Обим чланка – број речи	446	663
Опремљеност чланака – број фотографија/илустрација	0	1
Број коментара читалаца – укупан број	0	9

Исти повод објављивања (у питању је вест о изрицању пресуде за конкретан случај изнуђивања исказа) значајно је утицао на садржај оба чланка, а која су у већем делу идентична. Штавише, чак им је и наслов готово истоветан. Додуше, у наслову се читаоцима не указује на трагичан епилог „полицијске обраде“ (како је називају аутори чланака), али је на то јасно указано у самом тексту.

У њиховом садржају се, између осталог, нуди читаоцима ретроспектива догађаја, где се указује на повод полицијске интервенције над осумњиченим (наводи се његово пуно име и презиме и место пребивалишта, али и име и презиме тројице полицијских службеника који су га „обрађивали“ и против којих је поднета кривична пријава за изнуђивање исказа).

Аутори посебно инсистирају на описивању насилног чина,⁶²⁰ као и тежини повреда које је осумњичени том приликом задобио.⁶²¹ Овај приказ је у Политици употпуњен прилично узнемирујућом фотографијом (приказује одраслог мушкарца како лежи у болничкој постељи на боку, потпуно наг, а чије тело је готово у потпуности прекривено модрицама и крвним подливима).

⁶²⁰ Како је наведено у чланку објављеном у листу Данас: „...полицајци су везали ноге и руке --- и потом су га, у присуству шефа ---, немилице тукли. Два дана и две ноћи трајао је 'полицијски третман', --- је падао у несвест, долазио свести и након поливања водом испитивање се настављало истим темпом. Неки полицајци, који нису учествовали у пребијању, касније су тврдили да су испитивачи током тортуре често потезали флашу са ракијом како би остали у форми.“

⁶²¹ У Политици се позивају на извештај вештака који је сведочио у поступку, а у ком се, између осталог, наводи: „До смрти је дошло услед нагњечења великог и малог мозга, нагњечења плућа у околини прелома деветог и десетог ребра са леве стране, нагњечења срчаног мишића, јетре, слезине, црева и престанка рада оба бубрега. Овакве повреде указују да су оне нанете активним дејством механичког оруђа, а може да се деси да су то песница, лакат, колена, стопало, бејзбол палица, пендрек.“ У истом чланку се наводи и део из налаза обдуцента у ком се тврди да су „на рукама и ногама покојника установљени отисци ланаца“.

Званично саопштење поступајућег суда, а у ком се кратко указује на садржај пресуде, аутори надопуњују изјавама чланова породице покојника, исказујући њихову огорченост, пре свега, изреченом пресудом и непримерено ниском казном.⁶²² Поред разочарења, кћерка покојника додаје „како се искрено није надала да ће поступак икада бити окончан с обзиром на то да се 'развлачио' толико година.“⁶²³ Она уједно изражава сумњу да су све ове године виновници били заштићени, што делимично поткрепљује и наш саговорник током интервјуа.

В) РЕЗУЛТАТИ ИНТЕРВЈУА СА ОСУЂЕНИКОМ

• **Детаљи из професионалне каријере:** *Радио сам у полицијској служби непуних 20 година и то искључиво као припадник криминалистичке полиције. Свакако ми је било најдраже када расветлим неко кривично дело, а посебно када ухватим извршиоца на делу. Био сам пар пута новчано награђиван, због расветљавања кривичних дела. Нисам био никад дисциплински кажњаван, нити сам раније осуђиван.*

• **Опис догађај:** *Колега и ја смо у цивилу били у заседи на паркингу са ког су биле учестале крађе возила. Запазили смо нека лица како се шуњају и једног од њих како проваљује возило. Хватамо лица на делу и лишавамо их слободе. Том приликом сам употребио средства принуде (физичку снагу и лисице), према једном од њих, али у границама прописа. Међутим, да се разумемо, после тога ја нисам никог тукао. Лица су касније спроведена у СУП где су предата на даљу обраду колегама из моторњака. Ми се враћамо у своју базу и пишемо извештај. Сутрадан смо добили задатак да лица спроведемо од затвора до СУП-а, одакле смо их преузели живе и здраве и такве предали колегама из моторњака. Ту ми завршавамо посао са лицима. Када су нас поново позвали да преузмемо лица и вратимо их у притвор један од њих се жалио на јаке болове због чега је пребачен у болницу. Причало се да су га током саслушања тукле колеге из моторњака. Говорим само шта сам чуо.*

⁶²² Сходно насталим последицама казна од 18 месеци је несумњиво изузетно ниска. Међутим, овде треба узети у обзир да оптуженим лицима није суђено за убиство нити његов покушај, већ за изнуђивање исказа. Но, и поред тога, изречена казна је испод законског минимума.

⁶²³ Као што смо напоменули, кривични поступак је, након бројних одлагања, завршен после 17 година, с тим да је против једног од оптужених лица поступак застарео. Иначе, овај оптуженик је, према тврдњама које нам је током интервјуа изнео осуђени полицајац, био заправо најодговорнији за конкретан злочин, јер као непосредни руководилац не само да није спречио своје потчињене да се користе насиљем током саслушања осумњиченог, већ их је подржавао у томе, па чак и сам учествовао у спровођењу тортуре. Стога би могли закључити како га је застарелост поступка „спасила“ од заслужене казне.

То је иначе био препознатљив начин рада моторњака – ставе ти панцир и удри. Повреде нису тако видљиве споља, а унутра су органи растурени. Чак је и сам покојник у болници, пре него што је преминуо, поименично наводио ко га је тукао. Касније сам сазнао да је његов адвокат договарао са шефом моторњака да не поднесе кривичну пријаву против његовог клијента, а да их он неће тужити због злостављања, не очекујући да ће његов клијент преминути. Након тога супруга покојника је поднела тужбу.⁶²⁴

- **Разлог конкретног поступања:** Речено ми је да не пишем ништа и да ћутим. (Полицијски „кодекс ћутања“!). Нисам био принуђен. Урадио сам то по наговору старијег и искуснијег колеге (шефа моторњака), јер ми је обећао да ће он све да среди (Негативан аспект полицијске солидарности!).

- **Свест о могућим последицама:** Ма није ми на памет пало да ће се то овако завршити, а поготово не да ће осумњичени да умре.

- **Допринос жртве виктимизацији:** Ако би се то могло сматрати доприносом, онда је то његово раније искуство у криминалу. Постојала су оперативна сазнања да је покојник извршио бројне крађе моторних возила, али му то нису могли доказати. (Претпоставка кривице и тежња за расветљавањем серије кривичних дела!) Међутим, то свакако не оправдава онакво поступање.

- **Препознавање властитих грешака:** Признајем да сам направио пропуст не пријављујући запажене повреде. Рачунао сам да то није толико страшно. Грешка је што сам слепо веровао шефовима. Био сам млад и лаковеран.

- **Ранија искуства у коришћењу средстава принуде:** Користио сам наравно, али не често. Ми из оперативе ретко користимо принуду, јер када имамо нека хапшења с нама углавном иде интервентна. Дешавало се да сам користио физичку снагу или лисице, а да о томе нисам писао извештај, јер код нас у крим. полицији није то толико ригорозно као у униформи. (Варијације полицијске субкултуре оператива/униформа!)

⁶²⁴ Током интервјуа саговорник поименично ословљава покојника, док личне податке о колегама који су учествовали у саслушању не наводи. При том, он делује прилично смирено када прича о овом догађају.

• **Ранија прекорачења средстава принуде:** *Дешавало се. Али само до одређене мере, никад нисам претеривао. (Порицање нанесених повреда!) Нисам одговарао за то, јер су се такви поступци углавном толерисали. Говорим о ранијем периоду, током 1990-их година, када је то, тако рећи, било одобрено. (Легитимизација насиља!)*

• **Лица која заслужују строжији третман полиције:** *Пре свих силоватељи и то одмах приликом хапшења. Иначе, уверио сам се да они који су омражени на слободи, омражени су и у затвору. Такође, ако процениш да је неко уживао у извршењу кривичног дела и nanoшењу патње другом, као и да је то намерно учинио онда су том батине загарантоване, јер ако си спреман да тако нешто урадиш другом онда и ти заслужујеш то. (Лични однос према делу и учиниоцу уз порицање постојања жртве!) Мислим да према вишеструким извршиоцима кривичних дела не можеш поступати исто као и према обичним грађанима. Они би требали да пролазе строжији третман, јер сам сигуран да би тад било и мање криминала. (Радно поимање принуде!)*

• **Мишљење о кривичном поступку и изреченој казни:** *Када ми је саопштено да сам ухапшен и због чега био сам шокиран. То никако нисам очекивао, јер понављам, ја нисам никог тукао. Зато могу слободно да тврдим да је поступак против мене неосновано покренут, поготово што су прави кривци још увек на слободи. (Порицање одговорности!) Целу истину знају они који су обрађивали лице, од којих су неки још увек у МУП и то на високим позицијама. И тада су били под нечијом шапом и могли су да раде шта су хтели, а и сада су. На крају сам само ја завршио у затвору, а зашто, питам се?⁶²⁵ А што се тиче самог кривичног поступка, могу га описати једном речју - катастрофа. Замислите само детаљ да је судија, који је донео пресуду у мом случају, то урадио да би остварио напредак у каријери. (Осуда оних који осуђују!)*

• **Допринос других покретању поступка:** *Има их много. Неки од тих људи још увек раде у МУП-у па не бих да их именујем. Али је сигурно да се плаше да ли ћу ја да проговорим и шта ћу да кажем. Зато и даљем осећам притисак, али не одустајем од жалбе – идем до Стразбура ако треба.*

⁶²⁵ Подсећамо да је кривични поступак по овом случају вођен против три полицијска службеника. За једног је поступак застарео, други је, према изјави интервјуисаног лица, преминуо убрзо након изрицања пресуде, тако да је на крају само наш саговорник завршио у затвору због конкретног кривичног дела.

• **Суочавање са условима у заводу и депривацијама:** *Није овде толико страшно. Ипак је ово отворено крило. Једино ме нервира зашто ми без објашњења одбијају захтев за условни отпуст.*

• **Поуке:** *Глупо је користити силу према човеку који не може да се брани. Не треба имати много поверења у старешински састав. (Антагонизам на релацији руководиоца/извршилаца!) Убудуће само написмено, не веровати никоме на реч, а посебно не старешинама. (Логика „сачувај себе“!).⁶²⁶ Када би се поново нашао у сличној ситуацији самостално бих урадио посао до краја и свугде би се покривао папиром.*

Г) МИШЉЕЊЕ ВАСПИТАЧА

Од извршења кривичног дела до доласка на издржавање затворске казне прошао је дуг временски период (19 година), те је самим тим веома тешко коментарисати било шта о овом делу. Међутим, оно што се може истаћи је да осуђеник негира извршење. Казну је прихватио као неминовност. Изражава жаљење због самих последица које су наступиле по жртву. Од почетка издржавања казне коректног је понашања. Поштује сва правила кућног реда. Без опомена, није дисциплински кажњаван. Радно је ангажован у континуитету. Сам се пријавио да буде ангажован око осликавања капеле завода. Поштује ауторитет службених лица. Разврстан је у Б1 групу, а напредовао је до А1. Прогноза будућег понашања је позитивна. Рецидив се не очекује, пре свега, јер се неће вратити на старо радно место.

⁶²⁶ Наклоњеност полицајаца моделу понашања по ком превасходно теже да “сачувају себе” (енг. *save your ass*) у литератури се углавном објашњава као „последича антагонистичких интереса руководиоца и извршилаца“ /E. Reuss-Ianni, *Two Cultures of Policing – street cops and management cops*, New Brunswick 1983, 16/. Говорећи о овом проблему Херберт (Herbert) истиче како усредсређивање руководиоца у полицији на кршење правила и кажњавање резултује потребом полицајаца за „скривањем или штићењем себе“ (енг. *lay-low or cower your ass*) /S. Herbert, *Morality in law enforcement: Chasing ‘bad guys’ with the Los Angeles Police Department*, *Law and Society Review* 4/1997, 805/. Такво уверење охрабрује неповерење и циничност полицајаца, а која се манифестује у ставовима типа: „Само ако летиш испод радара можеш сачувати своје дупе.“ /J. Cochran, M. Bromley, *op. cit.*, 90/.

СЛУЧАЈ ТРЕЋИ

Специфичност овог случаја огледа се, пре свега, у томе што је конкретна интервенција полиције снимљена сигурносним камерама, а чији садржај је објављен на интернет порталу *You tube*. Снимак на ком доминира експлицитна сцена насиља (полицајац удара службеном палицом лице које беспомоћно лежи на поду) условио је изузетну пажњу медија, о чему сведоче ТВ репортаже и серије чланака у дневним новинама, а чије објављивање је изазвало снажну реакцију и осуду јавности. Због таквог публицитета смо се одлучили да овај случај детаљније анализирамо.

Полазиште у трагању за додатним изворима података представљали су нам управо медијски извештаји, а чији садржај је обиловао бројним корисним информацијама. На тај начин је утврђено да надлежна служба МУП-а није поднела кривичну пријаву против поступајућих службеника полиције, већ су они гоњени по приватној тужби, за кривично дело злостављања и мучења, с тим што тај поступак до завршетка овог истраживања није био окончан. Међутим, против поступајућих полицајаца је вођен и окончан дисциплински поступак, што је допринело да за извор података користимо и службене списе сачињене током овог поступка. Упознавање са садржајем ових списа нам је омогућено посебним одобрењем Дирекције полиције.

За спознају конкретног случаја и његову анализу било је значајно испитати и непосредне актере, а посебно поступајуће полицајце, будући да њихово лично мишљење није било могуће утврдити из осталих прикупљених података, за разлику од мишљења грађана према којима су интервенисали, а чије изјаве су иначе доминирале у објављеним медијским извештајима. Сходно томе, у склопу ове студије нисмо ни тежили да обавимо разговор с њима, јер је очекивано да бисмо на тај начин дошли до већ познатих чињеница.

Податак да су поступајући полицијски службеници били и даље у активној служби створила је бојазан да они неће лако пристати на интервјуисање, што се иначе показало готово као правило у другим случајевима. Међутим, након што смо им објаснили повод интервјуа и сврху конкретног истраживања они су исказали задовољство пред чињеницом да неко ипак жели да чује и њихову страну приче, будући да су им, како они тврде „старешине ускраћивале право да се јавно огласе.“⁶²⁷ Ово је уједно био један од разлога да као извор података о конкретном случају користимо и интервју са непосредним старешином поступајућих полицајаца, а који би нам послужио као допуна, али и провера њихове приче.

⁶²⁷ Уобичајена је пракса МУП-а да се поводом конкретног случаја даје званично саопштење, обично на посебно уприличеној конференцији за штампу. Истовремено, поступајућим полицајцима је забрањено давање званичних изјава медијима. Тиме они бивају хендикепирани, будући да нису у прилици да изнесу своју верзију приче и демантују наводе друге стране.

А) АНАЛИЗА ЗАПИСНИКА О ДИСЦИПЛИНСКОМ ПОСТУПКУ

Карактеристике догађаја	
Квалификација дела	Тежа повреда чл. 157 ст. 1 т. 7 Закона о полицији – „Понашање које штети угледу службе или нарушава односе међу запосленима“
Опис догађаја	Након што су установили да су позвани на лице места без основа, полицијски службеници су приступили провери идентитета присутних лица, током ког су појединци почели да протестују, а након што су их и физички напали припадници патроле су употребили средства принуде, с тим да су наставили с њиховим коришћењем и када су престали разлози за то.
Околности извршења	Приликом легитимисања
Место (локација) извршења	Угоститељски објекат
Време извршења	00,15 часова
Средство извршења	Физичка снага (употребљена несразмерно) и службена палица (употребљена неправилно, ударањем по врату и кичменом стубу)
Последице	Тешка телесна повреда (прелом руке) и лаке телесне повреде (крвни подливи по глави, врату и леђима)

Карактеристике актера:	
Пол извршиоца	Мушки (оба поступајућа полицајца)
Узраст извршиоца	42 године (вођа патроле), 32 године (пратилац)
Нацио. припадност извршиоца	Србин (оба поступајућа полицајца)
Школска спрема извршиоца	ССС (вођа патроле – курс за полицајце; пратилац – СШУП)
Радно место извршиоца	Полицијски службеник у станици опште надлежности
Делатност извршиоца	Рад на безбедносном сектору (ауто-патрола)
Године стажа у полицији	19 година (вођа патроле), 12 година (пратилац)
Ранија осуђиваност извршиоца	Не
Број лица према којима је коришћена сила („жртве“)	4
Пол жртава	Мушки (3) и женски (1)
Узраст жртава	Између 28 и 41 године
Нацио. припадност жртава	Нема података
Допринос виктимизацији	Физички напад на полицијске службенике

Карактеристике поступка	
Трајање поступка	4 месеца
Изрицање суспензије	Не
Исход поступка	Дисциплинска казна
Врста изречене санкције	Новчана (умањење личног дохотка)
Висина казне	- 30% два месеца (оба полицајца)

Б) АНАЛИЗА САДРЖАЈА НОВИНСКИХ ЧЛАНАКА

Квантитативни показатељи	Блиц	Политика
Број објављених чланака	8	3
Обим чланака – број речи	4.337	1.119
Најобимнији чланак – број речи	910	542
Опремљеност чланака – број фотографија/илустрација	15	5
Опремљеност чланака – број видео снимака	3	0
Број коментара читалаца – укупан број	1.468	58

Након анализе садржаја објављених чланака примећене су значајне разлике у извештавања ових двеју новинских кућа, а које представљају доказ битно другачије уређивачке политике Блица и Политике:

➤ оба дневна листа су извештавали о конкретном догађају у серији повезаних чланака, с тим да је епизодичан карактер извештавања изражајнији код Блица. Тако су у пар наврата новинари Блица упозоравали на чињеницу да „полицајци батинаши“ (како су их често ословљавали) још увек нису кажњени, упркос неспорном доказу (приказујући том приликом у прилогу чланка поменути видео-снимак или фотографије са секвенцама конкретног снимка). Насупрот њима, новинари Политике су се задржали на опису саме интервенције и формалних радњи које су уледиле непосредно након тога (формирање посебне Комисије МУП-а и најављена суспензија поступајућих полицајаца).

➤ у писању Блица учестало се користе речи којима се читаоцу даје до знања како су се полицијски службеници понашали насилно („батинање“, „пребијање“ и слично), док су новинари Политике прилично умеренији, не употребљавајући ниједном чак ни реч „насиље“, а камоли неке еуфемизме и пежоративне изразе;

➤ новинари Блица не узимају у обзир претпоставку невиности, већ конкретан поступак унапред квалификују као бруталност, тортуру, мучење и злостављање, настојећи да то аргуменују поменути видео-снимком⁶²⁸ Насупрот томе, новинари Политике су прилично суздржани у давању оваквих коментара, обично наглашавајући како би требало сачекати шта ће званична истрага показати;

➤ у вестима Блица се као кључни саговорници бирају лица према којима је коришћена принуда, чиме се више потенцира њихова верзија приче, а посебно изјава како су припадници полиције користили силу без икаквог разлога.⁶²⁹ Додуше, ни новинари Политике не заобилазе ове саговорнике, али се ипак знатно чешће позивају и на званично саопштење,⁶³⁰ уједно наглашавајући како су „две стране дале опречне изјаве“.

⁶²⁸ Истина, садржај видео-снимка недвосмислено упућује на закључак да је по среди прекомерна употреба силе. Међутим, из садржаја снимка није могуће сазнати шта је претходило том поступку, односно шта би евентуално могао бити повод таквог поступања полиције, што је значајно за сагледавање целокупног догађаја, а посебно за утврђивање његове етиолошке позадине.

⁶²⁹ Иначе, прву вест о конкретном догађају Блиц је објавио под насловом „Полиција нас тукла без разлога“.

⁶³⁰ Поводом овог догађаја огласио се и МУП-а, када се посебно инсистирало на чињеници да су полицијски службеници били физички нападнути и да су зато морали да одговоре употребом силе.

➤ коментаре припадника научне и стручне јавности новинари Блица користе превасходно како би њима оснажили аргументе које иначе сами потенцирају, док су у писању Политике коментари припадника ове групације у потпуности изостали. Сходно томе, можемо закључити да је маргинализација или потпуни изостанак стручног разматрања, дискусија и дебате о конкретном случају, учинило конкретне медијске извештаје мањкавим;

➤ након упоређивања садржаја коментара читалаца вести објављених на ова два интернет портала нисмо запазили неке значајније разлике, иако се то могло очекивати с обзиром на битно другачији приступ у извештавању. Стога се чини како је само наговештај или сумња у „полицијско насиље“ довољна да изазове осуду, гнев, па чак и презир према полицији.⁶³¹

В) РЕЗУЛТАТИ ИНТЕРВЈУА СА ПОСТУПАЈУЋИМ ПОЛИЦАЈЦИМА

Најпре желимо истаћи како су полицијски службеници, који су интервенисали у овом догађају, интервјуисани независно. При том, испоставило се да је вођа патроле током интервјуа био знатно „отворенији“, често не бирајући речи, док је пратилац, упркос предоченој намери обављања интервјуа, био више суздржан. Због тога смо се одлучили да предност у излагању дамо изјавама вође патроле, док ће нам одговори пратиоца углавном послужити као допуна појединих навода, али и као потврда да оба полицајца поседују једнак систем вредности.

• **Детаљи из професионалне каријере:** *Полицијски посао ми је жеља од детињства. Цели досадашњи радни стаж, а то је око 20 година, провео сам у тренутној полицијској станици, углавном у ауто-патроли, решавајући различите типове интервенција. Награђиван сам више пута, додатком на плату. Дисциплински сам кажњен једном, због неке ситне глупости. (Порицање нанетих повреда!)*

• **Опис догађаја:** *Тога дана смо ја и колега радили ноћну смену (20-08) у ауто-патроли. Око поноћи смо пролазили поред угоститељског објекта, испред ког су била паркирана три возила хитне помоћи.*

⁶³¹ Ако можемо судити по изнетим коментарима читалаца Политике, чини се да је у нашој земљи неповерење грађана у полицију толико снажно да било какво „улепшавање“ појединих информација нити покушај објективног извештавања не могу значајно поправити ту слику. То уједно потврђује да побољшање односа грађана и полиције захтева системски приступ.

Било је летње време и топла ноћ, па је прозор на возилу био отворен, те сам могао лако да чујем из баите локала довикивање „Полиција“, што ми је привукло пажњу, мислећи да је неком потребна наша помоћ.⁶³²

Када смо ја и колега дошли у баишту локала нисмо запазили ништа проблематично. Међу гостима је било и неколико лица у униформама хитне помоћи, који су седели за столом и пили пиће, што ми је указивало да се ту нису налазили по службеном задатку. (Повод за сумњу!) Тада сам се обратио присутним „Добро вече, шта се дешава?“, на шта ми је један од гостију одговорио „Шта те боли к..., ко те је звао?“

Већина лица који су били присутни у локалу су ми били познати од раније, јер дуго радим на том терену. Све су то углавном локални дрипци, (Улични сленг!) за које је иначе постојала сумња да се баве препродајом наркотика, али и који су познати по томе да често провоцирају и нападају полицајце приликом интервенција.⁶³³ (Субјективни осећај опасности!)

Тада сам им се обратио речима „Дајте личне карте!“, на шта ми је М.В. одговорио „Шта хоћеш п... пандурска, ајде марш одавде“. Не желећи тек тако да прекинем интервенцију, сада пажњу усмеравам према радницима хитне помоћи, обраћајући им се „Ало момци, дајте личне карте“, све време стојећи испред М.В., док је за то време мој пратилац стајао иза мене.

Како сам се обратио радницима хитне у том тренутку ме је М.В. ударио ногом међу ноге и од задобијеног удараца сам устукнуо.⁶³⁴ Мој колега тада узима моторолу и позива помоћ. Одмах потом и он добија ударац у главу, флашом или пепељаром, не сећам се, након чега сви из групе крећу да нас нападају. Док сам покушавао да зграбим М.В., неко ми је скочио на леђа. Била је то нека девојка. Повукао сам је за косу и збацио са себе.

⁶³² Овде су запажена одређена непоклапања у изјавама саговорника. Пратилац је изјавио следеће: „Чуо сам како из баите локала гости добацују 'керови, керови', и при том лају.“ Због другачијих изјава није било могуће установити шта је заправо био повод интервенције – процена да је неком потребна помоћ полиције или реакција на упућене увреде.

⁶³³ И пратилац наглашава ову чињеницу, наводећи следеће: „Познавао сам та лица од раније, по причама других полицајаца, како провоцирају и нападају полицајце (знате оне дрипачке форе – узму шапку полицајцу па се добацују с њом или их терају из локала).“

⁶³⁴ Током интервјуа саговорник изражава сумњу да је физички напад на њега инициран намером да легитимише присутне раднике хитне помоћи. Тада из џепа вади неко старо издање Блица и предочава један конкретан чланак. У њему је објављена вест да је ухапшена група лица под сумњом да су чинили услуге локалним нарко-дилерима, превозећи у возилима хитне помоћи дрогу од штека до штека. Конкретно хапшење је уследило неколико месеци након интервенције полиције коју обрађујемо у овом случају, а с њим га повезује чињеница да су ухапшени возачи хитне помоћи, како се наводи у самом чланку, те ноћи били присутни у конкретном угоститељском објекту током интервенције полиције и да су касније давали изјаве у корист повређених грађана.

Тада ми је пришао М.П., који је дупло већи од мене, шчепао ме за груди и бацио у страну, те сам ударио телом од зид и пао на под. Када сам се придигао видео сам како ми ти дрипци туку колегу. Сада ми је било најбитније да му помогнем. Настојим да одвојим М.П. од колеге, који га је шчепао за врат, али не успевам у томе, због чега почињем да га шамарам по глави и телу. Убрзо потом у локал утрчавају још два полицајца из наше станице, а недуго затим пристиже још патролних возила, што закључујем по све гласнијим сиренама. Тада ове п... почињу да беже, а ја покушавам да задржим М.В. вукући га за руку. Један од тих дрипаца је бежећи пао преко бетонске жардињере и том приликом поломио руку, што је касније и сам признао, иако је за новине говорио како су му полицајци поломили руку.⁶³⁵

• **Психичко стање:** Када сам установио о којим лицима је реч, осетио сам одређену стрепњу, јер знам да њима није проблем да нападну полицајца. Након што сам нападнут осетио сам такав набој адреналина и бес, а тек када сам видео како ми нападају млађег колегу, више ми ништа није било битно, само сам гледао да му помогнем. (Полицијска солидарност!) Након што је пристигла помоћ других колега осетио сам олакшање, али и охрабрење.⁶³⁶ Међутим, овај догађај ме и даље заокупља, јер још није почело суђење, а иначе и ја и колега смо приватно тужени. Изгледа их је њихов адвокат добро подучио. (Осуда оних који осуђују!) Међутим, немам ја разлога за бригу, јер сам све урадио по закону. Ипак, није ми свеједно. Знате, чим улазите у тај систем, ангажуј адвоката, потуцај се по судовима. То ме је прилично оптеретило.⁶³⁷

• **Свест о могућим последицама:** Немаш ти времена да размишљаш о последицама. То се тако изненада и неочекивано десило.

⁶³⁵ Како бисмо комеплетирали причу указаћемо и на део изјаве пратиоца: „Након што је онај дрипац (Улични сленг!) ударио колегу, подижу се и остали из тог друштва и почиње опишти метеж. Један из групе ме хвата за врат и у том тренутку ме с леђа неко удара у главу, чини ми се да је била пепељара у питању. Окрећем се и најближе себи видим П.Ћ., узимам службену палицу и ударам га три пута у пределу леђа, након чега овај пада на под (Ово је иначе детаљ интервенције којим започиње поменути видео-снимак). Тада већ у објект улазе још неке колеге из наше станице, када већина присутних почиње да бежи.“

⁶³⁶ Сличан одговор даје и пратилац: “У тренутку интервенције, када је кренуло негодовање, осетио сам страх и узнемиреност, јер знам о каквим лицима је реч. Али када сам добио ударац у главу тај страх се претворио у бес. Након доласка колега у помоћ осетио сам значајно олакшање и самопоуздање.“

⁶³⁷ Можда је вредно поменути да је након овог догађаја, по одлуци њиховог старешине, вођа патроле повучен са терена и да тренутно ради као курир у полицијској станици. За разлику од њега, пратилац и даље ради у ауто-патроли на истом терену и након конкретног догађаја је, како изјављује, пар пута виђао лица из објекта, али није било никаквих сукоба с њима, већ се углавном све сводило, како он тврди, „на претеће погледе“.

• **Препознавање властитих грешака:** *Нисам ја бирао шта ћу радити и према коме интервенисати. Тако се наметнуло. Упао сам у легло из ког нисам могао назад. (Порицање одговорности!) Можда је моја једина грешка што сам ушао у тај локал, али већ кад сам то урадио није се могло назад. Проценио сам ја да би ова интервенција могла бити проблематична, али нисам хтео да одем, (Посвећеност мисији!) јер нисам ја п... која се повлачи, већ полицајац. (Полицијски мачизам!) Посао полицајца јесте тежак и неке ствари се неминовно дешавају, али је сада изгледа дошло време да више не можемо ни интервенисати, већ као п... да се повлачимо и тражимо помоћ. Да се разумемо, никог ја нисам хтео да повредим, нисам ја пуцао на неког нити потезао ништољ. (Порицање нанесених повреда!) Испровоциран сам и нападнут.*⁶³⁸

• **Ранија искуства у коришћењу средстава принуде:** *Ватрено оружје нисам користио, у смислу да сам пуцао у неког (ако не рачунамо оно док сам био на Косову, јер то је друга прича), али физичку снагу и службену палицу јесам небројено пута, углавном по угоститељским објектима и на обезбеђењу утакмица.*

• **Ранија прекорачења средстава принуде:** *Дешавало се, као што се свима дешава. (Порицање одговорности!) Али није ту било никаквог претеривања, шамар два. (Порицање нанесених повреда!)*

• **Лица која заслужују строжији третман полиције:** *Управо онакви дрипци и наркомани какви су те ноћи били у тот локалу. (Порицање постојања жртве!) Ако дозволите, указао бих на пар чињеница, чисто да се зна о каквом је олошу реч. Недуго после ове интервенције М.В. је у својој кафани претукао младића и нанео му тешке телесне повреде. М.П. је запалио возни парк (четири возила) газди његовог кума, због тога што му је овај дуговао неке паре.*⁶³⁹

⁶³⁸ Сличан резон примећујемо и код пратиоца: „Нисам размишљао да се повлачим, нити да то предложим колеги, јер ипак ја имам свој понос, ја сам полицајац и носим униформу коју поштујем, (Посвећеност мисији!) али требају и други да је поштују.“

⁶³⁹ Саговорник је очигледно тежио да овом изјавом, пре свега, додатно умањи сопствену одговорност, али истовремено да укаже како лица тако лошег кредибилитета, као што су „жртве“ поменутог догађаја, заслужују строжији третман приликом поступања полиције. Заправо, ови појединци би се, уколико их посматрамо у контексту описа која је дао наш саговорник, могли сматрати „лошим жртвама“ (енг. *bad victim*) /K. Russell-Brown, *op. cit.*, 61/, о чему је иначе било више речи у теоријском делу рада.

• **Доживљај медијског представљања догађаја:** Писање новина о овом случају и телевизијске репортаже су ме кроз пореметиле. Испаде да су Блиц и Б92 јачи него МУП. Све саме лажи, манипулације и намештања. (Осуда оних који осуђују!) Нама је забрањено да се оглашавамо, док они своје изјаве намештају. Па зар највећи олош, дрипци и наркомани да стану изнад нас. На објављеном снимку се уопште не види какве смо ми батине добили. Они су очигледно на снимку оставили само оно што њима иде у прилог.⁶⁴⁰

• **Поуке:** Очигледно је дошло време да полицајци не смеју да интервенишу, а камоли да употребе принуду. Мислим да би надлежни требали озбиљно да размисле коме стају у заштиту и због чега ми полицајци увек испадамо црне овце. Када бих се поново нашао у таквој ситуацији не бих ништа променио.⁶⁴¹

Г) МИШЉЕЊЕ НЕПОСРЕДНОГ СТАРЕШИНЕ ПОСТУПАЈУЋИХ ПОЛИЦАЈАЦА

Ово је само један у низу случајева који се веома често дешава на нашем терену, поготово у том крају. Једина његова специфичност је у томе што је интервенција снимљена сигурносним камерама и што је тај снимак после „освануо“ на интернету. Да тога није било, ко зна шта би од свега на крају испало. Не желим да кажем да би ми ту нешто превидели, јер би свакако извршили проверу оправданости употребе средстава принуде. Међутим, онолики публицитет, који лично мислим да је био претеран, (Осуда оних који осуђују!) створио је огроман притисак. Можда би неки и „жртвовали“ те полицајце, али ја као њихов старешина нисам могао. Нисам такав човек. Да се разумемо, не бих ја њих штитио да су они нешто озбиљно згрешили (Порицање нанесених повреда!). И мени је било у интересу да се ствар истера до краја, а за то је било потребно време. Нема сумње да је ту било прекорачења, на шта смо и указали у нашем извештају – ударање палицом по кичменом стубу и оних пар шамара након што су престали разлози за употребу принуде, што се јасно види на снимку, и зато су кажњени.

⁶⁴⁰ У свом осврту на медијско извештавање други саговорник наводи: „Највише ме је изнервирало то што је форсирана лаж у медијима, као полицајци су нас тукли без разлога. (Осуда оних који осуђују!) Увиђајна екипа је направила грешку што нису узели снимљени материјал, јер би се тад сигурно видела цела интервенција, а овако су имали довољно времена да избаце детаље који не иду њима у корист.“

⁶⁴¹ Интересантна је и констатација пратиоца: „Према њима се није могло другачије интервенисати. Не само према њима, него и према било коме другом, када би ме напао и ударио, без обзира да ли га знам од раније као проблематичног или не, исто бих поступио.“

Ипак, треба се запитати зашто су они тако поступили. Не желим ја њих да оправдавам, али покушавам да их разумем, јер ипак сам и ја радио на терену. Шта очекивати од полицајца који је нападнут, да побегне? Па после не би могли од срамоте да се појаве колегама пред очи. (Етос мушкости!) А и питање је како поступити са таквим лицима. Не можете ви с њима нормално разговарати. (Окривљавање жртве!) Неки из тог друштва су нам правили озбиљне проблеме на терену, нападали су полицајце неколико пута, али у договору са колегама из наркотика нисмо их „дирали“, јер су били под њиховом присмотром.

5.2. Случајеви коруптивног понашања полицијских службеника

СЛУЧАЈ ПРВИ

Оно што је овај случај издвојило из групе кривичних дела примања мита, за које смо располагали конкретним подацима, и уједно га учинило интересантним за студију случаја, јесте умешаност више припадника полиције и њихова организованост у пружању заштите обављању конкретне криминалне активности у дужем временском периоду.⁶⁴² Полазиште у проучавању овог догађаја представљала нам је правоснажна пресуда. Међутим, поред ње, као извори података су коришћени још и новински чланци, објављени на интернет порталу дневних новина Политика и Блиц, резултати обављених интервјуа и мишљење васпитача осуђених полицајаца.

А) АНАЛИЗА ПРЕСУДЕ

Карактеристике догађаја	
Квалификација дела	Продужено кривично дело примања мита чл. 367 ст. 3 КЗРС
Радња извршења	У више наврата, као полицијски службеници, запослени у станици граничне полиције, у договору са осталим члановима групе, примали новац, да у оквиру својих овлашћења не изврше службену радњу и то надзор и обезбеђење државне границе, и у вези са тим, откривање кривичног дела кријумчарења из члана 230 КЗРС. Они су откривали кријумчарима, најчешће телефонским путем, своју месну и временску позицију, како би им указали који део границе није под надзором полиције и тако им отклонили препреке и омогућили да несметано на тим местима изврше илегални транспорт крупне стоке.
Околности извршења	Контрола прекограничног криминалитета
Место (локација) извршења	Дуж граничног појаса
Време извршења	У временском периоду од 6 месеци
Коруптивна добит	Новац

⁶⁴² Конкретном пресудом је обухваћено 20 лица и то 16 полицијских службеника за продужено кривично дело примања мита и 4 цивилна лица за продужено кривично дело давања мита.

Карактеристике актера	
Пол извршиоца (полицјских службеника)	Мушки (15); женски (1)
Узраст извршиоца	Између 24 и 40 година
Школска спрема извршиоца	Средња (од тога у три случаја СШУП)
Радно место извршиоца	Непосредни извршиоци у Станици граничне полиције – рад у патроли или дежурној служби
Делатност извршиоца	Надзор и обезбеђење државне границе
Године стажа у полицији	Нема података
Ранија осуђиваност извршиоца	Један од окривљених је раније био осуђен за кривично дело „Недавање издржавања“ (чл. 195 ст. 1 КЗРС)

Карактеристике поступка	
Трајање поступка	2 године
Одређивање притвора	Да (6 месеци)
Исход поступка	Осуђујућа пресуда
Врста изречене санкције	Казна затвора
Трајање казне затвора	Од 17 до 20 месеци (највећи број окривљених је осуђен на 18 месеци)

Б) АНАЛИЗА САДРЖАЈА НОВИНСКИХ ЧЛАНАКА

Квантитативни показатељи	Блиц	Политика
Број објављених чланака	1	2
Обим чланака – број речи	529	401+400
Опремљеност чланака – број фотографија/илустрација	4	0
Број коментара читалаца – укупан број	55	11

У садржају новинских чланака доминира вест о „спектакуларном“ хапшењу групе полицајаца (наводе се њихова пуна имена и презимена, а у писању Блица су у прилогу стављене и фотографије неколико ухапшених). Образлаже се да су ухапшени примали мито како би „зажмурили“ (како се наводи у једном чланку) на шверцовање стоке преко границе у периоду од неколико месеци. Међутим, образложење конкретног догађаја и шире описивање појединих карактеристика је изостало.

Будући да је садржај чланака сведен на елементарне информације о догађају стиче се утисак да се до конкретних вести дошло путем званичног саопштења МУП-а, односно на конференцији за штампу, уприличеној поводом овог догађаја. У писању Блица се, иначе, преноси и званично саопштење полицијских синдиката, чији представници поздрављају конкретну акцију, док истовремено апелују на потребу одлучније борбе против корупције у полицији. По њима, такве коруптивне активности полицијских службеника нису могле бити спроведене без сагласности или подстицаја из виших структура МУП-а. Због тога, по њима, сузбијање корупције у полицији не сме да се ограничава на непосредне извршиоце на терену.

Иако се у извештавању о корупцији у полицији новинари често позивају на изворе „блиске истрази“ (на шта смо раније указивали), а који углавном откривају знатно више детаља о самом догађају него што се то чини путем званичног саопштења, остаје отворено питање зашто су ти саговорници у овом случају изостали. Чак и да аутори конкретних чланака нису успели да обезбеде такве саговорнике, могли су макар да консултују чланове научне и стручне јавности. Међутим, у извештавању поводом овог случаја они се нису појавили чак ни као секундарни извори.

Овако поједностављена новинарска нарација, у којој преовлађују службене информације и коментари званичника, оставила је отвореним многа питања, чинећи тако и само медијско извештавање о конкретном догађају мањкавим. То нас је и навело да детаљније информације и податке о овом случају тражимо у другим изворима, а пре свих кроз интервју.

В) РЕЗУЛТАТИ ИНТЕРВЈУА

У време извођења овог истраживања умешани припадници полиције су се налазили на слободи, након издржане казне затвора. Међутим, нико од оних с којима смо успели ступити у контакт није пристао да учествује у истраживању. Због тога се створила потреба за другим саговорницима.

Конкретно, интервју је обављен са лицем које је, иначе, било један од најважнијих сарадника у истрази конкретног случаја. Поред тога, до значајних информација дошли смо током интервјуисања осуђеника за друго кривично дело, а који је узгред поменуо и овај случај, додајући како је током истраге био у притвору са једним од чланова ове групе. То смо искористили као прилику да му поставимо још нека питања. Тако је прича полако почела да се одмотава.

• **Специфичност „заштите“ кријумчарења стоке:** *Кријумчарење стоке на овом подручју постоји још од 1993. године. Био је то уносан „бизнис“ јер је кријумчарима од туре остајало и по 30.000 марака. Међутим, кријумчарење стоке је по много чему особено. Стока губи на килажи. На пример, човек дотера из другог краја Србије 70 товних телади и склања их до ноћи негде у италу. Али, теле када стигне у нову италу неће да једе и пије, због чега губи на тежини. Ако телад стоје 4 дана у итали шверцер трпи озбиљан губитак, а пети дан је већ у минусу. Шта то значи?*

Ако шверцер нема неког ко ће му „обезбедити“ пребацавање стоке преко границе што пре он неће моћи уопште да ради, јер му се не исплати. Због тога мора све ићи глатко и сигурно. Ту се отвара простор да се у „посао“ укључе службеници који су задужени за контролу границе. Раније, док је војска обезбеђивала границу, свега два војна инспектора су била задужена за цело ово подручје. Како причају шверцери, ти инспектори су од њих унапред узимали по 10.000 марака за целу годину да би ови могли радити, с тим да инспекторе није било брига колико ће ови имати тура и какав им је ризик пословања. Заузврат, како би инспектори имали бар неке резултате, крупнији шверцери су им одавали информације о ситнијим шверцерима, Међутим, никад нико од шверцера, па чак ни тих ситних, није био ухапшен, већ је само роба заплешивана. После 2000. године цена стоке пада и зараде су мање, али и даље постоји интерес шверцера да им неко пружа заштиту.

• **Мотивација:** *У овом случају су постојала искушења и добре прилике, које су искоришћене. Овој групи је на руку ишла нова организација рада, по којој постоје полицијске станице које су надлежне само за контролу границе. Ти полицајци су познавали терен, па су могли да процене колика је пропусност границе, колико је насељен појас уз границу, где су погодне тачке итд. Поред тога, већина њих живе у том крају, па добро познају терен. Имали су они резултата у откривању кријумчарене робе и хватању шверцера, али се оно и даље одвијало готово истим темпом, што је створило сумњу да је неко из правосуђа узимао лову. Тиме долазимо до једног од објашњења постојања корупције на граници. Конкретно, људи који раде на граници углавном размишљају на следећи начин - Боље да ми 'опорезујемо' кријумчаре него да им пишемо пријаву, па да то после ураде тужилац или судија. Тако вам је на свакој граници. Овоме треба додати и тешку материјалну ситуацију полицијских службеника. Због тога мислим да су они превасходно искористили повољну прилику да се „поправе“.*

• **Формирање организације:** *У почетку се у причу укључује један полицајац, који ступа непосредно у контакт са шверцером. Међутим, испоставља се да му временом треба још полицајаца који раде на том терену, јер не може он увек сам радити ноћну смену. Било би сумњиво. Због тога креће врбовање других полицајаца како би се наместила шема за пар ноћи заредом.*

Тиме се формира организациона структура, где искључиво полицајац-коловођа ступа у контакт са шверцером, од ког узима новац и део расподељује осталим укљученим полицајцима. Са повећањем броја врбованих полицајаца повећава се и број људи који узима новац. Такође, и шверцерских група је више. Конкретно, у овом случају са полицијом је радило 10 група, а само њих четири су биле укључене у истрагу. Један полицајац може да контактира по две шверцерске групе, а други по рангу у организацији друге две групе.

• **Коруптивна добит и њена расподела:** Процент своје зараде у овом случају су одређивали полицајци, тачније њихове коловође, договарајући исплате по тури.⁶⁴³ Дешавало се да је полицајац који уговара посао узимао и по 200 евра по тури. Његов задатак је био да организује посао - да комуницира са колегама у смени и касније им даје њихов део. Најчешће је то било 20 евра за вече. Када се узме у обзир цифра, процењује се да су полицајци-коловође из ове организације, који су врбовали друге полицајце и били активни током целог периода колико је ова група радила (процењује се да је тај период био око две године) прибавили себи између 15.000 и 20.000 евра, док су они који су били врбовани, посебно полицајци који су се прикључили групи пар месеци пре њиховог откривање у затвору завршили због пар стотина евра.⁶⁴⁴ У овом случају већина полицајаца су тек током суђења, када су чули транскрипте снимљених телефонских разговора, сазнали о којој цифри је заправо било реч и тада су се уверили како су узимали свега пар процената, док су организатори узимали знатно више новца. Због тога се очекивало да ће, по њиховом изласку на слободу, доћи до разрачунавања и сукоба, међутим до тога ипак није дошло.

• **Групна динамика:** Већина полицајаца, због материјалне ситуације, у почетку пристају да узимају колико им се понуди – по принципу боље ништа него ништа. Они узимају новац и не питају ништа више.

⁶⁴³ Оваквом континуираном исплатом укључена лица су несумњиво била у већем ризику од откривања. Међутим, како је навео наш други саговорник: „Мој цимер из притвора је био задужен само да чува паре у итеку.“ Судаћи по томе, умешани полицајци су настојали додатно да се осигурају не узимајући новац непосредно након коруптивне трансакције, већ су то највероватније чинили на крају смене, преузимајући свој проценат из штека. Поред тога, како би се додатно осигурали, како истиче наш саговорник „полицајци су имали унапред договорену заштиту да уколико неки полицајац 'падне' шверцери му плаћају доброг адвоката.“

⁶⁴⁴ Овде ћемо се осврнути на изјаву другог саговорника: „Код њих је био организован 'посао' као и код нас на прелазу. Међутим, тамо је био добар шверц па је била и већа лова. На пример, добијало се 50 евра по бики, а дешавало се да се у тури претера по 30 бикова.“

*Међутим, сукоб може настати због разлике у исплати, али то остаје између њих, они то решавају између себе. Нема информација ка споља. Затворени су, одбијају сарадњу и ћуте.*⁶⁴⁵

• **Раскривање групе:** *За откривање једне овакве групе потребан је човек из саме организације, који има поуздане информације, али и поверење осталих чланова. И управо један од умешаних шверцера, који је био уништен од конкуренције, исказао је спремност да сарађује у истрази. Без овог човека случаја вероватно не би ни било.*⁶⁴⁶

Г) МИШЉЕЊЕ ВАСПИТАЧА

Иако су припадници полиције, осуђени за ово кривично дело, већ издржали своју казну сматрали смо да би нам мишљење њихових васпитача пружило још неке драгоцене податке и информације о овом случају и његовим актерима. За то се створила погодна прилика будући да је васпитач осуђеника ког смо интервјуисали у својству извршиоца другог кривичног дела био задужен и за осуђенике из поменуте групе. Дотични је био веома предусретљив те нам је доставио веома исцрпно мишљење и за овај случај.

• **Однос осуђеника према кривичном делу:** *Није било могуће утврдити детаље о коруптивним активностима осуђеника, као ни факторима који су томе допринели, будући да су сви порицали учешће у конкретном кривичном делу. То је и разлог зашто нису показивали грижу савести нити кајање.*

⁶⁴⁵ На наше питање како су припадници те групе могли тако дуго несметано да „раде“ и да ли су им старешине „гледале кроз прсте“, наш други саговорник одговара: *Они су били добро организовани. Практично су мислили да су недодирљиви. Нема шансе да су њихове старешине знале. Чуо сам да су чак имали проблема са командиром (у пресуди је иначе наведен податак да су шверцери припремали ликвидацију командира када су сазнали да је овај почео да сумња и да припрема истрагу), али не верујем у те приче да су хтели да га убију већ пре да га смакну, у смислу да се неко из МУП-а постара да смени командира како би они имали контролу над целим прелазом. Ти шверцери су јаки људи. Велика је ту лова у питању. И тадашњи министар полиције је био умешан у то. Шта је њему био проблем да смени једног командира.“* Чињеница да су представници полицијских синдиката у свом саопштењу поводом овог случаја апеловали на опсежнију истрагу, додатно поткрепљује сумње да су и сами поседовали информацију да је конкретна организација имала заштиту „са врха“.

⁶⁴⁶ Занимљиво је објашњење откривања ове групе, а које је другом саговорнику пренео његов цимер: *„Постоји информација да су припадници БИА пратили комуникацију због Младића и пресрели су наше разговоре. Касније су та сазнања проследили унутрашњој контроли МУП-а и тако је почела истрага.“* Међутим, истрага овог случаја је, као што смо напоменули, иницирана на сасвим други начин, а ова прича са хашким оптужеником је вероватно „продана“ члановима конкретне групе како би се њихове сумње преусмериле на другу страну и уједно пружила додатна заштита сарадницима у истрази.

• **Личност осуђеника:** *Осуђеници потичу из комплетних породица, а у многим од њих је мајка углавном имала већу улогу у васпитању, док су очеви били више заокупљени послом. Најчешће су радили тешке физичке послове или су боравили у иностранству, те нису имали довољно времена да се баве децом. Процес емоционалног и социјалног сазревања осуђених текао је уредно у периоду ране адолесценције. Већина су детињство и младост провели на селу. Радећи на породичном имању рано су стекли радне навике. На време су укључени у образовни процес и завршили су средњу школу. Сви су криминолошки и пенилошки првопреступници. Просечних су психофизичких и интелектуалних способности. У стању су да уоче своје животне проблеме, а нарочито проблеме у којима се тренутно налазе, и у том смислу су делимично самокритични. Неки од њих су веома тешко прихватили чињеницу да више неће обављати посао полицијског службеника.*

• **Понашање осуђеника у заводу и однос према особљу:** *На издржавање казне су дошли сами. Лако су се адаптирали на пеналну средину, јер су били у притвору шест месеци у овом Заводу. По доласку су распоређени у групу Б1 да би током трајања третмана били накнадно разврстани у групу А1, јер су остварили видан напредак у реализацији индивидуалних циљева, према планираној динамици. Веома су сарадљиви на релацији ауторитета службених лица. Током боравка у пеналној средини остваривали су адекватно понашање и владање. Само један од њих је био дисциплински кажњен за лаку повреду кућног реда, мером укора. Код осуђених су сво време биле присутне радне референце које су их мотивисале да забораве тренутну ситуацију у којој се налазе. Били су радно ангажовани на различитим пословима у заводу (молер, кувар, вртлар, рад на економији). За свој рад су више пута награђивани различитим погодностима, које су оправдали. Неки од њих су били и корисници посебних права ван завода које нису злоупотребили. Током боравка у пеналној средини нису долазили у сукоб са преосталим осуђеницима. У почетку су се издвајали од њих, да би временом и с њима остваривали адекватне релације.*

• **Извесност поврата:** *Сви осуђеници су изашли из завода по добијању условног отпуста. Процена је да казна није у значајној мери нарушила њихов психички, физички и интелектуални интегритет. Не гаје неумерен и неоправдан оптимизам, нити желе да се пасивно препусте околностима.*

Будући да су сви током издржавања казне сачували позитивне односе са члановима примарне породице, који су им иначе пружали значајну подршку током боравка у заводу, осуђеници су исказали жељу да се по изласку на слободу врате у породично окружење. Такође су испољили жељу да се што пре радно анимирају. Већина је пре доласка на издржавање казне засновала радни однос и по њиховим наводима вратиће се том послу док се не створе могућности за нешто боље. Појединци планирају започети сопствену делатност (отварање угоститељског објекта, возња таксија), док неки имају у плану одлазак у иностранство код родбине. Са реалним оптимизмом треба очекивати адекватан прихват осуђеника у социјално окружење и позитивну реинтеграцију у друштвене токове, због чега је и могућност понављања кривичног дела битно смањена.

СЛУЧАЈ ДРУГИ

За конкретан случај смо се посебно заинтересовали након увида у садржај достављених правоснажних пресуда. Оно што га је издвајало од других дела примања мита, које смо обрадили у склопу овог истраживања, јесте чињеница да је конкретним кривичним поступком био обухваћен један окривљени, али који се при том теретио за извршење шест кривичних дела примања мита.

Трагом конкретне пресуде дошли смо до још неких значајних података и информација о конкретном случају, тако да су у његовој анализи коришћени још и резултати интервјуа са окривљеним полицајцем и мишљење његовог васпитача.

А) АНАЛИЗА ПРЕСУДЕ

Карактеристике догађаја	
Квалификација дела	Примања мита чл. 367 ст. 3 у вези ст. 1 КЗРС
Радња извршења	У више наврата као службено лице непосредно захтевао и примио новац од неколико власника приватних предузећа да у оквиру својих овлашћења не изврши службену радњу коју би морао извршити, односно како не би поднео кривичну пријаву због кривичних дела која се гоне по службеној дужности, а који су проистекли из пословања конкретних лица
Околности извршења	Сузбијање привредног криминалитета
Место (локација) извршења	Угоститељски објекти и пословни простор оштећених лица
Време извршења	У периоду од девет месеци, током једне календарске године
Коруптивна добит	Новац (550 евра и 73.000 динара)

Карактеристике актера	
Пол извршиоца	Мушки
Узраст извршиоца	39 година (у време извршења дела)
Нацио. припадност извршиоца	Србин
Школска спрема извршиоца	Висока (Правни факултет)
Радно место извршиоца	Шеф одсека
Делатност извршиоца	Инспектор за сузбијање привредног криминалитета
Године стажа у полицији	12 година
Ранија осуђиваност извршиоца	Не
Број оштећених	5
Пол оштећених	Мушки
Узраст оштећених	Нема података

Карактеристике поступка	
Трајање поступка	2 године и 6 месеци
Одређивање притвора	Да (сво време трајања поступка)
Исход поступка	Осуђујућа пресуда
Врста изречене санкције	Казна затвора
Трајање казне затвора	У првостепеном поступку је осуђен на јединствену казну затвора у трајању од 6 година, да би одлуком Апелационог суда казна смањена на 4 године

Б) РЕЗУЛТАТИ ИНТЕРВЈУА СА ОКРИВЉЕНИМ ПОЛИЦАЈЦЕМ:

У време извођења овог истраживања окривљени се већ налазио на слободи, након издржане казне затвора. На основу расположивих информација пронашли смо га на пријављеној адреси становања. Након што смо му предочили сврху обављања интервјуа и указали му на битне смернице без двоумљења је пристао да учествује у интервјуу. Интересантно је поменути како је саговорник током интервјуа показао изузетну елоквентност, али да је ипак био суздржан у давању појединих коментара, а понекад је одавао утисак да свесно бира речи које ће да изговори. Такође, у појединим одговорима је била приметна велика количина горчине и незадовољства код интервјуисаног лица, што је посебно било изражено приликом изношења детаља о самом кривичном поступку, који је вођен против њега.

• **Детаљи из професионалне каријере:** *Сасвим случајно сам изабрао посао у полицији. Појавило се једно упражњено место у СУП-у и тако сам из суда прешао да радим у полицију. Око 12 година сам радио и то цело време као инспектор по привредним деликтима. Десетинама пута сам био награђиван (додатком на плату) због постигнутих резултата. Једном сам био дисциплински кажњен због саобраћајног прекршаја - претекао сам возило преко дружног прелаза.*

• **Опис догађаја:** У мају 2010. године открио сам неку фантомску фирму која је иначе „ојадилa“ многе наше фирме. Власника те фирме сам држао под присмотром док нисам прикупио сав материјал, након чега сам га ухапсио. Нисам имао података да је тај човек био део организоване групе која је деловала на подручју Београда и Новог Сада, а коју је пратио и СБПОК. У праћењу разговора појавио се и мој број мобилног телефона па су колеге очигледно посумњале да сам и ја део те групе. Све моје предмете су покупили. Очигледно подстакнути од неког, колеге из СБПОК су позивали све моје клијенте у Београд на саслушање. Те странке се никад раније никоје нису жалиле на мене и мој рад, а онда су тамо наводно изјавиле да сам од њих тражио новац да нешто не урадим што бих иначе требао да урадим.

• **Свест о последицама:** Нисам могао ни да претпоставим да ћу бити ухапшен и завршити у затвору, јер сам само радио свој посао, поступајући искључиво у складу са законом. (Порицање одговорности!) Зато сам био шокиран и у неверици када су ми саопштили разлоге мог хапшења.

• **Препознавање властитих грешака:** Све моје грешке су последица наивности и лаковерности. Слепо сам веровао мојим претпостављеним.

• **Допринос других лица покретању поступка:** Нема сумње да ми је напаковано. Мој тадашњи начелник ме је узео на зуб, јер нисам хтео да будем део његових шема. То сам му јасно рекао једном приликом током разговора у његовој канцеларији.

• **Мишљење о кривичном поступку:** То је био један намонтиран случај у ком сам био унапред осуђен. (Осуда оних који осуђују!) Тражио сам да детаљно провере наводе мојих бивших клијената како и када сам од њих тражио новац, али они то нису учинили. Дан пре доношења пресуде промењено је судско веће. На крају сам сазнао да је пресуда донета телефоном, када је тај поменути начелник рекао „Одерите га“.

• **Суочавање са условима у заводу и депривацијама:** Једном речју, боравак у затвору сам доживео као „спрдњу“. Њихова ресоцијализација се своди на ринтање. Говорено ми је да не пишем џаба захтев за условни отпуст, јер га нећу добити зато што нисам задовољио неке законске услове. Као, све је супер, радиш, слушаш, али споро напредујеш у групама.

Мене затвор није уопште променио. Био сам у затвору, а у мислима сам био са својом породицом, која ми је највише недостајала, као и моји пријатељи. Ђеркицу, моју мезимицу, нисам видео 16 месеци. Када сам је након тога први пут видео држао сам је 15 минута у загрљају. Недостајао ми је и посао, не мислим на полицијски посао конкретно, већ посао у смислу прилике да зарађујем и обезбедим егзистенцију породици.

• **Ранија коруптивна искуства (примање мита):** Нисам никад узео мито, уколико не рачунамо неке ситне поклоне (флаша пића и томе слично, али новац никад). Али да се разумемо, све је то заправо био израз захвалности неких мојих клијената, а не мито. (Порицање нанесених повреда!) Па нисам баш толико луд да се продам за флашу пића. Међутим, ево ја ћу вас да питам да ли знате како функционише корупција у полицији? Овако стоје ствари. Директор полиције има поверљивог човека који жели да послује са приватним фирмама или да отвори своју фирму. Тада се директор обраћа начелнику подручне полицијске управе (иначе који је такође његов човек, јер га је он поставио на то место) и говори му да ће му се обратити извесни господин који жели да отвори фирму, да улаже на конкретном подручју и да би он требао да га подржи, да му изађе у сусрет, да му се нађе, а он ће заузврат да спонзорише неке активности полиције, славља, презентације и слично. Када то траје годинама и сами начелници дођу на исту идеју као и директор полиције.

• **Поуке:** Ако му је намештено, човек не треба да губи време и ствара илузије да ће доказати правду, јер правда у Србији не постоји. То је јефтин холивудски филм. Овакво нешто можеш да избегнеш само ако не радиш у полицији или пак уколико се уклопиш у систем где су све врлине ниподаштаване, ако си снисходљив и дволичан. Неки од кључних проблема с којим се суочава МУП је непотизам и слепа послушност, поготово у ситуацији када људи морају да полагају рачуне. Проблем је што људи воле да буду послушници, да не таласају. Ако би нешто променио у свом поступку онда то не бих био ја. Радио сам онако како сам осећао да треба, да је исправно. После свега ја и моја породица живимо мирно и достојанствено. Ја сам подвукао црту. Живот иде даље. Пронашао сам други посао.

В) МИШЉЕЊЕ ВАСПИТАЧА

Након што смо дошли до информације у ком заводу је окривљени издржао казну затвора, обратили смо се молбом Управи за извршење кривичних санкција да нам се достави стручно мишљење васпитача конкретног осуђеника, што је и учињено.

- **Однос осуђеника према кривичном делу:** *Осуђени је злоупотребио свој положај, тј. своју формалну моћ како би остварио финансијску добит. Међутим, он негира извршење дела због чега код њега не постоји грижа савести ни кајање. Самим тим што не постоји свест о кривици не постоји ни мотивација да се суочи с њом. Незадовољан је законским поступком за који сматра да је био пристрасан. Верује да је неправедно осуђен, себе види као жртву система. Наводи да током рада у полицији није имао довољно подршке и разумевања, као и да је имао више стресних ситуација на послу везаних за надређене.*

- **Личност осуђеника:** *Вербално изражава пренаглашено позитиван и рационалан однос према себи и својим способностима. Има висок ниво самопоуздања. Декларативно прихвата друштвене вредности, у групи воли да доминира, индивидуалац је. Ниске фрустрационе толеранције, али интелектом одржава самоконтролу. Није директан и искрен, наступа манипулативно. Базично је неповерљив, дистанциран од других. Пасивно и вербално агресиван. Није склон директном, физичком насиљу. Повремено реагује непромишљено, после се каје.*

- **Понашање у заводу и однос према особљу:** *Осуђени се рационално односи према затворском особљу, разуме њихову улогу. Изражава спремност за сарадњу. Мотивисан је да се радно ангажује унутар установе. Не бира послове. Поштује кућни ред. Са осталим осуђеницима је остварио адекватне интерперсоналне релације, али је ипак дистанциран.*

- **Извесност поврата:** *Осуђени изражава негативан став према криминалу. Има позитиван став према друштвеној заједници, поседује развијену свест о правима других, равноправности и толеранцији. Изражава жељу да буде део заједнице. Има позитиван став према раду, постоји мотивација за запослењем по истеку казне.*

По наводима осуђеног, породични односи су функционални, са развијеним односима блискости, поверења и помагања. Остварује редовне контакте са мајком и сродницима. Постоји породична приврженост и солидарност. Изражава задовољство својим емотивним животом. Гаји интензивне и дубоке односе са супругом, остварују редовне контакте, имају развијен однос блискости, поверења и помагања. У сталном је контакту са својом децом. Подрика породице мотивационо делује на његово даље функционисање. Због тога се може очекивати успешна реинтеграција у социјално окружење и друштвене токове, чиме је и могућност поврата минимална.

СЛУЧАЈ ТРЕЋИ

Са овим случајем смо се упознали након увида у податке које су нам доставили казнено-поправни заводи. На одлуку да га обрадимо у оквиру студије случаја пресудно је утицала чињеница да је од свих актера коруптивног понашања, са којима је обављен интервју, окривљени за овај случај давао најсадржаније одговоре и, што је за наше истраживање било посебно битно, најдетаљније је описивао своја претходна коруптивна искуства. Чињеница да се у време спровођења истраживања он налазио на издржавању казне затвора искоришћена је да се као извор података за конкретан случај, поред резултата обављеног интервјуа, искористе и одређени наводи из досијеа осуђеника, као и стручно мишљење његовог васпитача.

А) АНАЛИЗА ДОСИЈЕА ОСУЂЕНИКА

Карактеристике догађаја	
Квалификација дела	Примања мита чл. 367 ст. 1 КЗРС
Радња извршења	Са тројицом колега, службених лица Управе граничне полиције, примио поклон у виду мита да би пропустио аутобус без контроле
Околности извршења	Контрола преласка државне границе
Место (локација) извршења	Гранични прелаз
Време извршења	Око 23 часа
Коруптивна добит	Новац

Карактеристике актера:	
Пол извршиоца (осуђеника)	Мушки
Узраст извршиоца	44 године (приликом доласка на издржавање казне затвора)
Нацио. припадност извршиоца	Србин
Школска спрема извршиоца	Средња (и курс за полицајце)
Радно место извршиоца	Полицијски службеник
Делатност извршиоца	Контрола преласка државне границе
Године стажа у полицији	22 године
Ранија осуђиваност извршиоца	Не

Карактеристике поступка	
Трајање поступка	6 година
Одређивање притвора	Да
Исход поступка	Осуђујућа пресуда
Врста изречене санкције	Казна затвора
Трајање казне затвора	1 година

Б) РЕЗУЛТАТИ ИНТЕРВЈУА СА ОСУЂЕНИКОМ

• **Детаљи из професионалне каријере:** *Отац ми је радио у КПД као стражар, те сам од малена заволео униформу. Хтео сам и ја да будем надзорник као и отац, али нисам успео да прођем пријемни. Када је почетком 1990-их година расписан конкурс за полицију пријавио сам се и прошао. Цео свој радни век, не рачунајући ратишта и Косово, радио сам на граничном прелазу. Вишеструко сам награђиван за постигнуте резултате. Дисциплински сам једном кажњен јер нисам написао извештај након што сам употребио силу према неком лицу које је правило проблеме на граничном прелазу.*

• **Опис догађаја:** *Колега ме је замолио да учиним неком услугу, а нисам ни знао коме. Питао ме је ко у тој смени ради на граници, ја сам му рекао и дао сам му број телефона од тог колеге. После је тај колега ваљда узео неке паре, а пријаву су поднели и против мене. Најпре зато што сам узео паре, па зато што сам помогао другом да узме паре, па на крају јер сам посредовао у примању мита. Ма то је све толико компликовано да вам ни сам не знам објаснити.*

• **Разлог таквог поступања:** *Па хтео сам да помогнем колеги, то је за мене било сасвим нормално. (Полицијска солидарност!) Нисам био принуђен на то. То је била моја лична одлука.*

• **Свест о последицама:** *Нисам ни сањао о томе, а поготово да ћу завршити у затвору због тога.*

• **Препознавање властитих грешака:** *Кривим себе само што сам дао тај број телефона. Нисам ја пустио аутобус. То чак и није мој рејон. Да сам ја све рекао како је било ја данас не би био у затвору. Колегу сам заштитио, јер сам мислио да ћу добити условну. Затвору се никако нисам надао.*

• **Мишљење о поступку:** *Када ми је речено да сам ухапшен занемео сам. Цео свет ми се срушио. Мислим да је против мене неосновано покренут поступак, а посебно тврдим да није било оправдања за казну затвора. (Осуда оних који осуђују!) Поготово ако узмемо у обзир да против оних који су заиста криви није чак ни пријава поднета. Ето на пример, тај колега који је пустио аутобус и даље је на слободи. Ја не знам да ли је он узео паре, али ја нисам сигурно. (Порицање одговорности!)*

• **Суочавање са условима у заводу и депривацијама:** *Овде су максимално коректни. Ја сам психички јак. Радим као црнац. Хоћу да одслужим казну. Не бојим се ја за себе. Издржао сам ја и горе. Проблем ми је за породицу. Због мене сада пате моја деца. Детету је најтеже објаснити када си му узор и онда паднеш. Тај приказ када ми син долази у притвор у посету, када разговараш с њим преко стакла, то је катастрофа за родитеља. Ту видиш да си пао на испиту. Међутим, ја хоћу и даље да се борим за њих, да их одшколујем, да постану људи. У почетку ми је недостајао посао. Немаш униформу, службену, оружје. Сада сам се већ одвикао.*

• **Ранија коруптивна искуства (примање мита):** *Узимао сам мито, али не само ја, већ сви на прелазу где сам радио. Гледајући и остале колеге прихватио сам правила игре. Како сви тако и ја. (Порицање одговорности!) Па то је било нормално. Нико није свестан да је то тешко кривично дело. (Порицање нанесених повреда!) Временом вам то уђе у крв. Навикнете се на додатна примања (поклони, цигаре, пиће, водиш децу на море). Ослади вам се. Први пут када сам узео новац, сећам се тога као да је јуче било, иако се то десило пре 20 година. Неки човек није имао зелени картон па смо га ја и колега вратили назад. Тада нам он прилази и пружа колеги пасош. Колега отвара, а у пасошу две новчанице од 20 марака. Претрнуо сам, али некако сам прегрмео. Видим колега узима па узећу и ја. Згужвао сам новчаницу, отишао сам у ВЦ, и тамо сам је ставио у гаће. Молио сам бога да се смена заврши што пре. Добио сам пролив од муке. Неколико дана нисам могао доћи себи. И после свега, опет дођеш у такву ситуацију, а немаш пара за излазак и за цигаре, па си на клацкалици и некад преломиш. Међутим, за озбиљна кријумчарења није било праштања. Дрогу сигурно нико није прошверцовао, али ова ситна шверцовања (акцизна роба, цигаре), али и то никад нешто велико, јер би се видно обогатио. (Порицање нанесених повреда!) Добијеш по 10, 20, 50 евра од неких ситних шверцера, али и то делиш са колегама у смени. Увек су та лица сама нудила. Никад нисмо тражили нити отимали.*

Било је оних који нису хтели да узимају новац. Један вођа смене није узимао новац, али је по цео дан седио у кафани и пио. Па шта мислите ко му је плаћао та пића. Био је један дечко који ваљда из страха није хтео да узима новац, али пелене за бебу или прашак за веш, то може. Нико од колега није смео да стисне петљу да иде против десет људи. Неместе ти зврчку за час. Зато је било боље да ћутиш. Хтео не хтео, напослетку си морао да узимаш мито. (Групна динамика!) . Нема шансе да су то старешине знале, имали су доста другог посла, нису имали времена да нас контролишу. Међутим, покривали смо се ми добрим резултатима па нас нико није ни дирао. Ја лично сам и даље имао доста резултата (нафта, акцизна роба...). Зато нисмо имали ригорозне контроле, било је неких рутинских, али ништа страшно. Не очекујеш да ћеш бити откривен. Били смо добро уиграни. Имаш вођу смене који скупља паре од свих и ставља у „штек“ и на крају смене, при повратку кући, делимо. За штек је бирано неко скривено место у близини, никако у службеним просторијама. Некада смо радили у шеми са конобарима из оближње кафане, који нам је чувао паре. (Организовано деловање!)

- **Поуке:** Саветовао бих све полицајце да раде свој посао поштено и да не подлежу лако искушењима. Можда им неће бити лако. Деловаће им да их никад неће открити. Да ће бити толико сигурни. Али и ја сам био сигуран и на крај памети ми није било да ћу завршити у затвору, али ето кикснуо сам и сада је све готово. Више не бих мрднуо прстом за другог. Тек сада сам свестан последица свог дела и каква сам будала испао.

В) МИШЉЕЊЕ ВАСПИТАЧА

- **Однос осуђеника према кривичном делу:** Кривично дело је резултат обављања посла на граничном прелазу. Осуђени се солидарисао са колегама како би се омогућио прелазак преко границе без царинских дажбина. По наводима осуђеног, он није био свестан последица конкретног понашања. Негира примање било каквог мита. Минимизира своју улогу у извршеном кривичном делу, али упркос томе изражава кајање и грижу савести. Присутно је осећање кривице, али превасходно које осећа у односу на своју породицу и децу.

• **Личност осуђеника:** *Осуђени је просоцијално оријентисан. Одрастао је у функционалној породици. Интелектуални капацитети су у границама просека. Менталне функције су усклађене. Емоционално је вулнерабилан, поготово када је породица у питању. Губитак посла је оставило дубок траг на њега на емоционалном плану, јер позив полицајца изузетно воли. Ради се о примарном извршиоцу кривичних дела. Има солидну самоконтролу и руководи се логиком. У контакту је присутан и јасан, али држи границу. Склон је да сопствена мишљења потисне, како би оставио утисак на друге. Такође је више спреман да се прилагоди туђим мишљењима него да наметне своја, те се стиче утисак да је поводљив. Има капаците да актуелну ситуацију превазиђе без фрустрација и дубљих емотивних последица. Такође, користи личне капаците како би превладао тренутне депривације.*

• **Понашање у заводу и однос према особљу:** *Поштује кућни ред. Никада није био дисциплински кажњаван. Има изражене радне навике које у пеналној средини максимално користи, због чега је неколико пута био награђиван. Са службеним лицима је сарадљив, поштује ауторитет. Са осталим осуђеницима остварује адекватне интерперсоналне релације. Очекује се да ће се до краја третмана понашати примерено.*

• **Извесност поврата:** *Нема криминалне ставове. Подрика породице мотивационо делује на његово даље функционисање те тако са оптимизмом треба очекивати његову реинтеграцију у друштвене токове. Самим тим је могућност поврата готово у потпуности искључена.*

ГЛАВА III ОСВРТ НА РЕЗУЛТАТЕ ИСТРАЖИВАЊА И ЊИХОВА ВЕРИФИКАЦИЈА

1. ПРИКАЗ КЉУЧНИХ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

1.1. Статистички показатељи

Подаци о пријављеним кривичним делима

Табела 41 – Упоредни приказ података о пријављеним делима насиља и корупције:

	НАСИЉЕ	КОРУПЦИЈА
Укупан број пријава	249	401
Годишњи просек	19.1	30.8
Квота на 100.000 становника	0.27	0.44
Квота на 1.000 ОСЛП	0.58	0.94
Територијална дистрибуција	Цент. Србија (без БГ) – 40.2%; Војводина – 35.3%	Цент. Србија (без БГ) – 60.8%; Војводина – 19.4%
Локација извршења	Отворен простор – 65.4% На улици у насељу - > 50%	Није евидентирано – 92.5% На улици – 54.8% (евидентирани.)
Време извршења (доба дана)	Није евидентирано – 50.6% 00-06 – 39.2% (евидентирани)	Није евидентирано – 86.5% 06-12 – 48.1% (евидентирани)
Пол извршиоца	Мушки – 98.8%	Мушки – 93,9%
Узраст извршиоца	21-30 године – 42.6%	31-40 године – 58.1%
Радни стаж извршиоца	до 5 година – 35.4%	10-20 година – 48.8%
Радни статус извршиоца	Униформисано ОСЛ – 83.7%	Униформисано ОСЛ – 80.7%
Линија рада извршиоца	Интервентна полиција – 64.1%	Саобраћајна полиција – 35.3%
Пол жртве	Мушки – 90.2%	/
Узраст жртве	Између 21 и 30 година – 38.1%	/

Подаци о жалбама грађана

Табела 42 – Упоредни приказ података о поднетим жалбама грађана по разлогу притужења (полицијске евиденције):

	УКУПНО	НАСИЉЕ	КОРУПЦИЈА
Број жалби	32.222	1.120	400
Годишњи просек	2.929	101	36
Квота/ 100.000 становника	41.8	1.4	0.5
Квота/ 1.000 ОСЛП	90.1	3.1	1.1
Процент основаности	23.1%	-	-

Табела 43 – Размере и структура поднетих жалби грађана на рад полиције и поступање полицијских службеника (евиденције Заштитника грађана)

	УКУПНО	НА ПРИМЕНУ ОВЛАШЋЕЊА	НАСИЉЕ
Број жалби	1.956	913	42
Годишњи просек	279,4	130,4	8,4
Квота/ 100.000 становника	3.9	1.9	0.1
Квота/ 1.000 ОСЛШ	8.6	4.0	0.3
Процент основаности	-	-	9.5%

1.2. Резултати документационе анализе

Резултати анализе полицијских извештаја о незаконитој употреби силе

Табела 44 – Број обрађених извештаја:

Полицијска управа	ПУ Београд	ПУ Нови Сад
n	21	10

Табела 45 – Појединачне карактеристике незаконите употребе средстава принуде (карактеристике догађаја):

	ПУ Београд	ПУ Нови Сад
Облик незаконите употребе силе	Прекомерна сила – 54.5% (познатог) Непотребна сила – 45.6% (познатог)	Прекомерна сила – 60% Непостребна сила – 40%
Употребљено средство принуде	Физичка снага – 71.4%	Физичка снага – 50%
Околности интервенције	Успостављање ЈРМ-а – 61.9%	Успостављање ЈРМ-а – 60%
Место (локација) интервенције	Отворен простор – 81% На улици, у насељу – 52.3%	Отворен простор – 90% У околини спортског терена – 40%
Време интервенције (доба дана)	00-06 часова – 47.6%	18-24 часа – 50%
Постојање законског основа	Да – 61.9%	Да – 70%
Разлог употребе средстава принуде	Лична заштита – 33.3%	Заштита другог – 40% (најчешће ради заштите колеге)
Присутност других полицајаца	Више од двоје – 47.6%	Још један – 40%
Присутност лица у друштву жртве	Жртва је била сама – 38.1%	Жртва се налазила у групи – 60%
Последице употребљене силе	Без повреда – 57.1%	Лака телесна повреда – 50%

Табела 46 – Појединачне карактеристике незаконите употребе средстава принуде
(карактеристике актера):

	ПУ Београд	ПУ Нови Сад
Број извршилаца	Један – 57.1%	Један – 60%
Пол полицајца	Мушки – 95.2%	Мушки – 100%
Узраст полицајца	21-30 године – 81%	21-30 године – 60% (познатог)
Радни стаж	5-10 година – 52.4%	до 5 година – 20% (познатог)
Линија рада	Интервентна полиција – 90.1%	Интервентна полиција – 90%
Број жртава	Једна – 95.2%	Једна – 60%
Пол жртве	Мушки – 90.5%	Мушки – 90%
Узраст жртве	18-30 године – 57.1%	18-30 године – 60%
Допринос жртве	Физички напад – 42.9%	Физички напад – 60%

Табела 47 – Појединачне карактеристике незаконите употребе средстава принуде
(карактеристике дисциплинског поступка):

	ПУ Београд	ПУ Нови Сад
Извор сазнања	Полицијски извештај – 100%	Полицијски извештај – 40%
Покренут поступак	Само дисциплински – 57.1%	Само дисциплински – 50%
Изрицање суспензије	Не – 66.6%	Не – 100%
Исход поступка	Изречена казна – 50% (најчешће умањење личног дохотка за 30% два месеца)	Изречена казна – 100% (најчешће умањење личног дохотка за 30% у једном месецу)

Резултати анализе правоснажних пресуда за дела насиља и корупције

Табела 48 – Број обрађених пресуда:

Тип криминалитета	НАСИЉЕ	КОРУПЦИЈА
n	12	22

Табела 49 – Упоредни приказ појединачних карактеристика кривичних дела насиља и
корупције (карактеристике догађаја):

	НАСИЉЕ	КОРУПЦИЈА
Околности извршења	Успостављање ЈРМ – 33.3% Након повреде – 25%	Контрола саобраћаја – 50% Рад по кривичном делу – 27.2%
Место (локација) извршења	На улици, у насељу – 41,6% Угоститељски објекат – 41.6%	На улици, у насељу – 45,4%
Време извршења (доба дана)	00-06 часова – 66.6%	12-18 часова – 27.2% 18-24 часа – 18.1%
Средство извршења/ предмет трансакције	Физичка снага – 83.3%	Новац – 81.8%
Последице	Лака телесна повреда – 58.3% Смрт – 25%	Материјална штета – 54.6% Нису констатоване – 45.4%

Табела 50 – Упоредни приказ појединачних карактеристика кривичних дела насиља и корупције (карактеристике актера):

	НАСИЉЕ	КОРУПЦИЈА
Број пресуда/ број полицајаца у поступку	12/13	22/43
Пол извршиоца	Мушки – 100%	Мушки – 97.6%
Узраст извршиоца	21-30 године – 71.2%	31-40 године – 68.1%
Школска спрема извршиоца	Средња школа – 84.6%	Средња школа – 88.3%
Радно место извршиоца	Непосредни извршилац – 100% (полицајац или оперативац)	Непосредни извршилац – 88.3% (полицајац или оперативац)
Линија рада	Интервентна полиција – 69.2%	Саобраћајна полиција – 50%
Однос према делу (облик кривице)	Директан умишљај – 83.3% Евентуални умишљај – 16.7%	Директан умишљај – 100%
Ранија осуђиваност	Да – 15.3% Општи поврат 50 %	Да – 9.3% Општи поврат 100%
Број пресуда/ број жртава	12/12	-
Пол жртве	Мушки – 100%	-
Узраст жртве	18-30 година – 33.3% (познатог)	-
Допринос виктимиз./ извршењу дела	Није констатован – 25% Пасиван отпор – 50%	Није констатован – 54.5% Нуђење мита – 45.5%

Табела 51 – Упоредни приказ појединачних карактеристика кривичних дела насиља и корупције (карактеристике кривичних поступака):

	НАСИЉЕ	КОРУПЦИЈА
Трајање поступка	4-6 година – 58.3%	2-4 године – 54.5%
Одређивање притвора	Да – 25%	Да – 72.7%
Исход поступка	Осуђујућа пресуда – 75%	Осуђујућа пресуда – 72.7%
Изречена санкција	Казна затвора – 33.3% Условна осуда – 66.7%	Казна затвора – 100%
Трајање казне затвора	4-6 година – 66.6%	1-2 године – 65.7%

1.3. Резултати анализе садржаја

Табела 52 – Број анализираних новинских чланака:

Тип криминалитета	НАСИЉЕ	КОРУПЦИЈА
n	120	76

Табела 53 – Упоредни приказ појединачних карактеристика медијског извештавања:

	НАСИЉЕ	КОРУПЦИЈА
Најчешће обрађивана тема	Физичко злостављање – 61.6%	Заштита илегалних активности – 39,4%
Број чланака/број догађаја	120/37	76/44
Обим чланака (број карактера/број речи)	269.382/52.301	142.133/26.517

	НАСИЉЕ	КОРУПЦИЈА
Најобимнији чланак (број карактера/број речи)	5.654/1.153	5.207/982
Најкраћи чланак (број карактера/број речи)	888/167	369/62
Учесталост појављивања речи „полиција“	1.197 пута (просек 10 пута по чланку)	356 пута (просек 5 пута по чланку)
Најчешћи извор	Грађани према којима су коришћена средства принуде	Званично саопштење (МУП или суд)
Опремљеност чланака	107 фотографија и 12 видео-снимака	44 фотографије
Број коментара читалаца	14.937	3.252
Просек коментара по чланку	129	43
Чланак са највише коментара	1.238	464
Чланак са најмање коментара	3	0
Природа и повод коментара	Осуда понашања полицајца – преко 80%	Рационализација поступка полицајца – преко 50%

1.4. Резултати анкетања

Табела 54 – Број испитаника:

Тип криминалитета	НАСИЉЕ	КОРУПЦИЈА
n	628	608

Табела 55 – Упоредни приказ ставова и мишљења испитаника према појединим обележјима:

	НАСИЉЕ	КОРУПЦИЈА
Најзначајнији фактор ризика	Исхитреност и неискуство полицајског службеника – 38.3%	Лош материјални положај – 54.2%
Реакција у присуству колегином незаконитом поступку	Покушај спречавања – 43% Ништа не би предузели – 12%	Покушај спречавања – 51% Ништа не би предузели – 13%
Израженост завере ћутања	Не би га пријавили никада – 40.6%	Не би га пријавили никада – 23.5%
Најзначајнији разлог ћутања	Рационализација поступка – 17.7%	Солидарност (колегијалност) – 50%
Лично поступање уз извесност изостанка казне	Да – 30%	Да – 10%
Најефикаснија мера супростављања	Обучавање за ненасилно решавање конфликта – 50.9%	Побољшање материјалног положаја – 70.2%

2. ПРОВЕРА ОСНОВАНОСТИ ПОЛАЗНИХ ПРЕТПОСТАВКИ

2.1. Резултати истраживања насиља полиције

Хипотеза: *У полицијској пракси чешће долази до прекомерне употребе средстава принуде, него њиховог непотребног коришћења.*

Будући да су у статистичким евиденцијама МУП-а садржани само подаци о укупним размерама незаконите употребе средстава принуде, али не и о њеним појединачним манифестацијама, конкретну хипотезу смо морали проверити на други начин и то, анализом појединачних полицијских извештаја и записника.

На тај начин смо утврдили да службеници полиције користе *непотребну силу* углавном када нису способни да реше конкретну ситуацију у којој се налазе без непотребног или преурањеног прибегавања средствима принуде. Од свих обрађених случајева овај облик незаконите употребе силе је евидентиран у њих 9 (29%). За већину ових случајева је карактеристично да полицијски службеници користе средства принуде као реакцију на претходно упућену увреду, провокацију или други вид оспоравања њиховог ауторитета.

Насупрот томе, коришћење *прекомерне силе* – више силе него што је разумно и неопходно у датој ситуацији - забележено је у 12 или 38,7% обрађених случајева. При том, утврђено је да се у већини тих ситуација (ПУ Београд: n=12 или 61.9%; ПУ Нови Сад: n=7 или 70%) полицијски службеници приступили употреби средстава принуде пошто су се стекли законски услови за коришћење овог овлашћења, с тим да су настављали с употребом средстава принуде и кад су престали оправдани разлози за то.

То даље имплицира закључак како до прекорачења употребе средстава принуде чешће долази у тренутку законито започете радње, него у оним ситуацијама где се уопште нису стекли законски услови за коришћење овог овлашћења.

Хипотеза: *Од свих средстава принуде полицијски службеници најчешће незаконито користе физичку снагу.*

Имајући у виду податке из полицијских евиденција, а који се односе на размере употребе појединачних средстава принуде, може се закључити да се у највећем броју евидентираних случајева (n=48 или 47%) незаконито користи **физичка снага**.

Даље желимо напоменути да смо *анализом појединачних случајева незаконите употребе силе*, забележеним на подручју Полицијских управа Београд и Нови Сад, установили како је у таквим случајевима најчешће коришћена **физичка снага** (БГ: n= 8 или 38.1%, НС: n=5 или – 50%). Поред тога, на подручју ПУ Београд је у 7 случајева (33.3% обрађених предмета) забележено како су приликом конкретне интервенције припадници полиције *користили физичку снагу у комбинацији са средствима за везивање*. При том, важно је појаснити како та средства нису коришћена истовремено (у смислу да је полицијски службеник тукао везано лице), већ да је најпре коришћена физичка снага на незаконит начин, а потом и средства за везивање без правног основа.

Конкретну хипотезу смо потврдили и анализом садржаја правосудних пресуда, изречених против полицијских службеника за одређена насилна кривична дела, тако што смо утврдили да је **физичка снага** коришћена као средство извршења код кривичног дела *злоставе у служби* (n=8 или 100%) и кривичног дела *тешке телесне повреде* (n=2 или 100%). При том, у једном случају је полицијски службеник користио физичку снагу у толиком интензитету да је својим поступком изазвао смрт лица, због чега је у пресуди његово дело и означено као тешка телесна повреда квалификована смрћу. У овом случају се иначе сустичу готово све карактеристике полицијске бруталности, на које смо указали у теоријском делу рада.

Напоследку желимо истаћи да смо анкетирањем припадника интерног система контроле полиције, и то из одговора оних службеника који су истицали како су имали искуства у поступању по случајевима незаконите употребе силе, утврдили да се од свих средстава принуде најчешће незаконито користи **физичка снага** (61,5% свих случајева у чијем поступању су учествовали испитаници).

Хипотеза: Насилничко понашање је најзаступљеније у популацији службеника мушког пола, радног искуства до десет година.

Обрадом појединачних случајева незаконите употребе силе у само једном је утврђено да је полицајка (жена) та која је непосредно употребила средство принуде и то средства за везивање. Међутим, у неколико ситуација је забележено да су жене као припаднице „мешане“ патроле (углавном у својству пратиоца, док је вођа патроле био мушкарац) биле саучеснице извршиоцу или су се пак (што је чешћа ситуација) држале по страни, не предузимајући ништа, тачнији нити су помагале нити одмагале вођи патроле, у смислу да су га одговарале или спречавале да тако поступа.

Даље треба истаћи како је највећи број евидентираних извршилаца незаконите силе у обе полицијске управе (БГ: n=20 или 95.3%; НС: n=6 или 60%) старости између 21 и 40 година, с тим да је у Београду посебно изражено учешће полицијских службеника који су у **трећој деценији живота** (81%). У већини случајева, полицијски службеници који су незаконито применили силу су имали **мање од 10 година радног стажа у полицији** (БГ: n=17 или 81%; НС: n=3 или 30%). При том је посебно индикативан податак по ком међу овим полицијским службеницима, посебно у Београду, има доста оних **са радним искуством до 5 година**.

Користећи податке о пријављеним службеницима полиције за одређена кривична дела утврдили смо да се у свега три случаја појављује жена као извршилац и то код тешког убиства (1 случај) и тешке телесне повреде (2 случаја). Још је индикативнији податак до ког смо дошли анализом правоснажних пресуда за конкретна насилна кривична дела, а по ком су сви извршиоци били мушкарци.

Иначе, када говоримо о *групи максималног криминалитета* њу чини узраст од 21 до 30 година за сва обрађена дела насиља, осим за дело изнуђивања исказа, код ког доминирају извршиоци старости од 31 до 40 године живота. Податак на који би овде требало посебно указати тиче се релативно високе заступљености извршилаца узраста до 20 година. Овоме треба додати како у већини случајева дела насиља чине извршиоци који су у МУП провели **до 5 година**, осим у случају изнуђивања исказа које се везује за извршиоце радног искуства између 10 и 20 година.

Хипотеза: Насилничко понашање је најзаступљеније међу припадницима интервентне полиције, ангажованим на пословима одражавања ЈРМ.

Основаност ове хипотезе смо такође проверавали из више извора. Тако је на пример, на основу података о поднетим кривичним пријавама утврђено како у структури извршилаца већине насилних дела доминирају припадници **интервентне полиције** (n=163 или 64,1%), што је посебно изражено код дела злоставе у служби (n=86 или 78,9%), док изузетак представља кривично дело изнуђивања исказа, чији извршиоци су идентификовани као припадници *криминалистичке полиције*. Такође, анализом правоснажних пресуда смо утврдили да је код већине насилничких дела поступак вођен против припадника **интервентне полиције** (убиство: n=2 или 100%, ТТП: n=2 или 100%, злостава у служби: n=5 или 62,5%).

Иначе, из садржаја правоснажних пресуда смо утврдили и бројне околности под којима полицијски службеници врше насилна кривична дела - приликом лишења слободе осумњиченог лица и довођења у службене просторије, након потере за осумњиченим лицима, током обезбеђења јавног скупа, али и приликом обављања информативног разговора, а у склопу расветљавања кривичног дела. Чињеница је, међутим, да ова дела полицијски службеници најчешће (ТПП: n=2 или 100% и злостава у служби: n=2 или 25%) врше током успостављања нарушеног јавног реда и мира, чинећи то обично у угоститељском објекту или његовој непосредној близини.

Даље, анализом појединачних случајева незаконите употребе силе међу „преступницима“ смо идентификовали припаднике саобраћајне и криминалистичке полиције, али у скоро 90% тих случајева је утврђено да је силу прекорачио припадник **интервентне полиције**. Према обрађеним случајевима, у обе полицијске управе су средства принуде најчешће прекорачена приликом успостављања нарушеног јавног реда и мира (БГ: n=13 или 61.9%; НС: n=6 или 60%).

Напослетку, анкетирањем припадника интерног система контроле утврдили смо, између осталог, како се њихова искуства у поступању по случајевима незаконите употребе средстава принуде највише везују за припаднике **интервентне полиције**. Конкретно, 12 испитаника или 46,1% њих су као објекат контроле у датим случајевима наводили полицијске службенике из састава интервентне полиције. Такође, на исти начин је утврђено да до незаконите употребе силе најчешће долази приликом успостављања нарушеног јавног реда и мира (69% свих случајева у чијем поступању су учествовали испитаници).

Хипотеза: Приликом извештавања медија о насилничком понашању припадника полиције запоставља се детаљна анализа конкретне проблемске ситуације, случај се додатно драматизује, а у први план се стављају права и слободе лица према којима је принуда коришћена.

Анализом садржаја издвојених 120 чланака утврђено је да су у њима готово у потпуности **изостала стручна разматрања**, дискусије и дебате о конкретним случајевима или употреби силе у поступању полиције уопште. Конкретно, у свега два случаја је примећено постојање саговорника из научне и стручне јавности.

Оваквим маргинализовањем стручних и научних мишљења о конкретној појави читаоци су остали ускраћени за многа битна објашњења, а пре свега за разматрање фактора који су условили конкретне поступке полицијских службеника, као и преиспитивање разлога постојаности насиља у раду полиције уопште.

Приметно је да аутори чланака инсистирају на сликовитом описивању прилично мучних и непријатних сцена, учестало користећи речи којима се поступак припадника полиције настоји изразити што експлицитније, уз истовремено наглашавање његове насилности. Запажена је такође и тежња аутора да **константно одржавају тензију**, понављајући неке од најдраматичнијих детаља из првообјављене вести и у наредним чланцима.

У портретисању жртава инсистира се на њиховом узрасту, али и на неким информацијама из приватног живота жртве, које нису толико битне за сам догађај, али зато могу имати утицаја на читаоца и његов суд, као на пример, образовање жртве или њен породични статус. Такође, за разлику од представљања припадника полиције, у портретисању жртве се знатно чешће користе описи дати од стране рођака, пријатеља и комшија.

Бирајући за кључне саговорнике лица према којима су припадници полиције користили средства принуде или њима блиска лица (чланове уже родбине или пријатеље) у медијским извештајима се **привилегује дискурс жртве**. Такође, цитирајући изјаве тих лица, а које су заправо експресија њихових емоција, аутори несумњиво теже да изазову снажну емоционалну реакцију код читалаца.

Судећи по садржају објављених фотографија и видео-снимака, учесталости њиховог приказивања, али и места у самом чланку, где се те фотографије и снимци постављају, стиче се утисак да су они свесно и срачунато коришћени да би, пре свега, шокирали читаоце, изазвали сажаљење према жртвама, а осуду и гнев према припадницима полиције.

Хипотеза: Приликом извештавања медија о насилничком понашању полицијских службеника запоставља се правни основ коришћења средстава принуде у конкретном случају, не поштује се претпоставка невиности и пре судског епилога се случај оцењује као бруталност или тортура полиције.

Анализом њиховог садржаја запазили смо како се конкретни чланци примарно баве питањем где и када је полиција употребила силу, а нарочито против кога.

Занимљиво је да се у већини случајева наглашава како су припадници полиције користили силу без икаквог разлога или су је грешком употребили, што се наглашава и у самом наслову чланка. При том, ретко се користе оне речи и појмови који се иначе учестало употребљавају у правним актима и службеним извештајима (средства принуде, правни основ, отпор итд.), што представља значајну препреку у сагледавању конкретног догађаја и тумачењу поступања припадника полиције. Иако је било оправдања да се у неким случајевима детаљније образложи законски основ за употребу средстава принуде у поступању полиције или да се, макар као информација читаоцима, кратко укаже на те одредбе, то није учињено.

Приметно је да аутори већ у првој објављеној вести заузимају јасан став према догађају о којем пишу, а он је најчешће **изразито негативан** према конкретном поступку полиције. При том, они углавном не узимају у обзир претпоставку невиности, већ се заправо више **руководе претпоставком кривице**. Чак и у случају сазнања неких нових детаља, аутори остају доследни својој причи и унапред додељеним улогама кривца и жртве. У том смислу је нарочито индикативно да се припадници полиције, који су у конкретном случају користили средства принуде, често називају батинашима, насилницима, мучитељима или силецијама.

Хипотеза: Медијско извештавање о насилничком понашању припадника полиције код конзументата углавном изазива огорченост и оштру осуду, а која се неретко проширује на полицију уопште.

Анализирајући садржај 14.937 изнетих коментара утврдили смо како међу њима значајно (преко 80%) доминирају изјаве у којима се **осуђују** поступци полиције. Изнете речи и формулације сведоче о великој количини срџбе, беса и огорчености коју читаоци исказују након прочитаног текста. Међутим, многи се не ограничавају на конкретан догађај, већ свој револт исказују према српској полицији уопште, док неки иду у крајност, сматрајући све полицајце у Србији силецијама.

Многи читаоци већу одговорност виде у актуелном министру полиције, док га немали број њих сматрају кључним кривцем. Истовремено, знатан број читалаца са неверицом констатује како нас такво поступање полиције враћа у 1990-те године, док неки сматрају како то време нисмо ни напустили, у смислу да неопходне реформе нису спроведене.

Поред оних који се у својим коментарима ужасавају и гнушају, други отворено позивају грађане да изађу на улице и протестују, док неки иду још даље, позивајући на освету па чак и на линч припадника полиције.

Хипотеза: Постоји значајна разлика у мишљењима о незаконитој употреби средстава принуде између припадника криминалистичке, интервентне и саобраћајне полиције.

Утврђене вредности $p=.000$ (анализе MANOVA) и $p= .000$ (дискриминативне анализе) су показале како *постоји разлика и јасно дефинисана граница* између субузорака, у односу на конкретну тематску целину. Поступком ANOVA или Роу-евим тестом је утврђена вредност $p<.1$ код свих обележја (питања) из конкретне тематске целине, чиме је доказано како код испитаника постоје *значајне разлике у изреченим стововима*. Коефицијент дискриминације (к.дск) упућује да је разлика највећа код обележја *дефинисање прекорачења употребе силе (.042)*. Рачунањем Mahalanobis-ове дистанце између субузорака (врста делатности испитаника) утврђено је најмање растојање између саобраћајне и интервентне полиције (.39), док су најудаљеније саобраћајна и криминалистичка полиција (.81).

Хипотеза: Постоји значајна разлика у проценама фактора прекорачења употребе силе између полицајаца који делатност обављају на терену и вршилаца контроле рада полиције.

Утврђене вредности $p=.000$ (анализе MANOVA) и $p= .000$ (дискриминативне анализе) показују како *постоји разлика и јасно дефинисана граница* између субузорака, у односу на конкретну тематску целину. Поступком ANOVA или Роу-евим тестом је утврђена вредност $p<.1$ код свих обележја (параметара) из конкретне тематске целине, чиме је доказано како код испитаника постоје *значајне разлике у изреченим стововима*. Коефицијент дискриминације (к.дск) упућује да је разлика највећа у процени утицаја фактора *претходно проживљени напади и задобијене повреде у сличним ситуацијама (.017)*. Рачунањем Mahalanobis-ове дистанце утврђено је *умерено (.61)* растојање између субузорака – непосредни извршиоци и контролори.

Хипотеза: *Постоји значајна разлика у ставовима припадника криминалистичке, интервентне и саобраћајне полиције према искушењима незаконите употребе силе.*

Утврђене вредности $p=.000$ (анализе MANOVA) и $p=.000$ (дискриминативне анализе) доказују како *постоји разлика и јасно дефинисана граница* између субузорака, у односу на конкретну тематску целину. Поступком ANOVA или Роу-евим тестом је утврђена вредност $p<.1$ код већине обележја, чиме је доказано како код испитаника постоје *значајне разлике у изреченим стововима*. Коефицијент дискриминације упућује да је разлика највећа код обележја *употреба незаконите силе уз извесност обезбеђења доказа кривичног дела* (.025). Рачунањем Mahalanobis-ове дистанце утврђено је најмање растојање између саобраћајне и интервентне полиције (.54), а најудаљеније су саобраћајна и криминалистичка полиција (.93),

Хипотеза: *Постоји значајна разлика у проценама ефикасности механизма контроле незаконите употребе силе између полицајаца који делатност обављају на терену и вршилаца контроле рада полиције.*

Утврђене вредности $p=.000$ (анализе MANOVA) и $p=.000$ (дискриминативне анализе) потврђују како *постоји разлика и јасно дефинисана граница* између субузорака, у односу на конкретну тематску целину. Поступком ANOVA или Роу-евим тестом је утврђена вредност $p<.1$ код свих обележја, чиме је доказано како код њих постоје *значајне разлике у изреченим стововима*. Коефицијент дискриминације (к.дск) упућује да је разлика највећа код процене ефикасности мере *оштрије кажњавање* (.018). Рачунањем Mahalanobis-ове дистанце утврђено је умерено (.59) растојање између субузорака – непосредни извршиоци/контролори.

2.2. Резултати истраживања корупције у полицији

Хипотеза: *У полицијској пракси се чешиће испољава пасивно него активно коруптивно понашање.*

Ову хипотезу је било могуће проверити на основу анализе правоснажних пресуда. Тако је у 10 случајева (45,5% обрађених пресуда за дело примање мита) утврђено како је корупцију *иницирао грађанин*, нудећи мито полицијском службенику, док је у преосталих 12 случајева (54.5%) утврђено да се коруптивна трансакција остварила на *инсистирање полицијског службеника*, тражењем или захтевањем мита.

Овоме треба додати како је у свим обрађеним пресудама (укључујући и насилна кривична дела) у којима је забележено постојање **две или више жртава** (укупно 5 таквих случајева) радило о кривичном делу примања мита. Колико год нам се овај податак чинио чудним, он указује да неки полицијски службеници не презају да траже или захтевају мито од више лица истовремено. Анализа ових случајева је показала да су то најчешће лица која су затечена у извршењу истог прекршаја (нпр. нису користили сигурносни појас у моторном возилу или нису носили лична документа са собом).

Хипотеза: У највећем броју случајева предмет коруптивне трансакције је новац.

Анализом правоснажних пресуда је утврђено како **новац** представља предмет корупције у 18 случајева (81,8%). Иначе, до података значајних за проверу основаности ове хипотезе дошли смо и анкетирањем полицијских службеника. Тако на пример, случајеви корупције који су описали испитани непосредни извршиоци сугеришу како је у највећем броју њих (преко 70%) предмет корупције био **новац**. Насупрот њима, испитани припадници интерног система контроле, са искуством у откривању случајева корупције, наводили су како службеници против којих је покретан поступак чешће (око 54%) примају **поклоне**, док у осталим случајевима примају новац.

Иза оваквих размимоилажења у одговорима се могу крити бројни разлози, а свакако један од њих је да се новцу знатно теже улази у траг него поклонима, чиме је такве трансакције теже доказати. Стога се чини логичним да су контролори чешће пријављивали случајеве који су укључивали конкретан поклон као предмет корупције. Међутим, другачија позиција непосредних извршилаца и контролора пружа могућност располагања другачијим сазнањима. Овде треба имати у виду чињеницу да се знатно већи број коруптивних трансакција одвија на терену, односно да многе од коруптивних активности промичу пажњи контролора, те је стога логично претпоставити да непосредни извршиоци располажу поузданијим информацијама.

Хипотеза: Коруптивно понашање је најзаступљеније у популацији полицајаца мушког пола, радног искуства од десет до двадесет година.

Анализирајући параметре из кривичних пријава, код примања мита је забележено нешто веће учешће жена међу извршиоцима, него код дела насиља, с тим да оно и даље не прелази 10%.

Такође, за разлику од деликата насиља код коруптивних кривичних дела *група максималног криминалитета* је померена на узраст од 31 до 40 године живота. Штавише, утврђено је да у структури извршилаца коруптивних кривичних дела значајно место заузимају и појединци са преко 20 година радног искуства, што нам говори да у овој области протеклом времена криминална активност не слаби тако нагло, као што је случај код насилних кривичних дела.

Даље треба истаћи како међу пријављеним лицима и овде доминирају ОСЛ, а посебно униформисани припадници полиције који делатност обављају **непосредно на терену** (n=324 или 80,7% случајева). Уједно треба истаћи да заступљеност униформисаних овлашћених службених лица (УОСЛ) међу пријављеним лицима за дело примања мита прелази њихову заступљеност у структури радника МУП-а.

Битан извор провере основаности ове хипотезе представљале су и правоснажне пресуде, а чија анализа је показала да је жена (полицајка) евидентирана само у једном случају, али чак и тада се појављује као један од саизвршилаца. У погледу *старости извршилаца* показатељи су доследни забележеном тренду пријављених лица (група максималног криминалитета од 31 до 40 године живота), као и у погледу *радног статуса извршилаца*, у смислу да су пресудама углавном обухваћени службеници нижег ранга, тачније патролни полицајци и оперативни радници (n=18 или 81.3%).

Хипотеза: Коруптивно понашање је најзаступљеније међу припадницима саобраћајне полиције.

Основаност ове хипотезе тежили смо проверити из више различитих извора. Конкретно, када је реч о поднетим кривичним пријавама утврђено је како је за кривично дело примања мита највише пријава поднето управо против припадника **саобраћајне полиције** (n=144 или 35.3%), док се поред њих истичу и припадници *граничне полиције* (n=80 или 19.6%). Анализом правоснажних пресуда за кривична дела примања мита установили смо како је највећи број поступака (n=11 или 50% свих изречених пресуда за ово дело) вођено против припадника **саобраћајне полиције**.

Даље треба истаћи како су анкетирани припадници полиције (непосредни извршиоци) као главно „корупционо чвориште“ у полицији издвојили послове контроле саобраћаја. Овоме треба додати како смо испитивањем контролора са искуством у поступању по случајевима корупције утврдили како се оно најчешће (близу 60% случајева) бележи међу припадницима **саобраћајне полиције**.

Хипотеза: Приликом извештавања медија о злоупотреби полицијских овлашћења и корупцији у полицији већа пажња се придаје случајевима пружања полицијских услуга у приватне сврхе него класичним видовима коруптивног понашања.

Утврђено је да 37 анализираних чланака (48.6%) обрађује случајеве „класичног“ подмићивања припадника полиције, док је тема пружање полицијских услуга, а пре свих услуга обезбеђења у приватне сврхе обрађивана у 9 чланака (11,8%). Међутим, када се узме у обзир обим тих чланака, запажа се како се ова друга тема знатно детаљније обрађује. Такође треба нагласити да је од свих 76 анализираних чланака о корупцији у полицији као најкраћи издвојен управо онај који у свом садржају обрађује случај „класичног“ подмићивања полицијског службеника. Поред тога, извештавање о тим случајевима је најчешће сведено на један чланак, док се пружање услуга обезбеђења у приватне сврхе углавном обрађује у серији повезаних текстова.

Хипотеза: Приликом извештавања медија о злоупотреби полицијских овлашћења и корупцији у полицији највише пажње се придаје повезаности припадника полиције са лицима из криминалне средине.

Анализа садржаја издвојених чланака показује да се у овом медију посебно инсистира на приказивању оних коруптивних активности припадника полиције, који се свде на заштиту илегалних активности и спрегу са криминалцима, па чак и криминалним организацијама, и то најчешће оним које се баве препродајом наркотика. То потврђује чињеница да се о таквим случајевима пише у серији повезаних чланака, да су ти чланци углавном најдужи у свом обиму, али и да су најопремљенији прилозима - фотографијама, као и да изазивају највише коментара читалаца.

Хипотеза: Медијско извештавање о коруптивном понашању припадника полиције код конзумента углавном не изазива снажну осуду, већ пре ствара реакцију у виду рационализације и оправдавања конкретних поступака умешаних актера

Након анализе садржаја 3.252 коментара читалаца утврдили смо највише (око 50%) оних којима се **рационализује корупција** и настоји оправдати коруптивно понашање полицијских службеника.

При том, ово се превасходно односи на „класично“ подмићивање, али не и на случајеве заштите илегалних активности и спрегу са лицима из криминалног подземља, на шта читаоци нису толико равнодушни.

У изреченим коментарима се препознаје коришћење техника неутрализација, а пре сих позивање на вишу лојалност, у смислу да се коруптивно понашање настоји оправдати прехрањивањем породице или школовањем деце. Приличан је број и оних коментара којима се поричу нанесене повреде, тако што се обично истиче како је корупција у полицији „ситна“ у поређењу са неким другим областима, као на пример у привреди или политици. У многим коментарима се тежи пребацити кривица и одговорност са полицајаца који примају мито на оне који тај мито нуде. Такође, индикативни су и они коментари у којима се нуђење мита полицајцу сматра најрационалнијим решењем у датој ситуацији.

Хипотеза: Постоји значајна разлика у мишљењима о корупцији у полицији између припадника криминалистичке, интервентне и саобраћајне полиције.

Утврђене вредности $p=.000$ (анализе MANOVA) и $p=.000$ (дискриминативне анализе) указују како *постоји разлика и јасно дефинисана граница* између субузорака, у односу на конкретну тематску целину. Поступком ANOVA или Роу-евим тестом је утврђена вредност $p<.1$ код свих обележја, чиме је доказано како код испитаника постоје *значајне разлике у изреченим стововима*. Коефицијент дискриминације (к.дск) упућује да је разлика највећа код обележја *дефинисање корупције* (.023). Рачунањем Mahalanobis-ове дистанце утврђено је најмање растојање између интервентне и криминалистичке полиција (.53), док су најудаљеније саобраћајна и интервентна полиција (.65).

Хипотеза: Постоји значајна разлика у проценама фактора коруптивног понашања полицијских службеника између полицајаца који делатност обављају на терену и вршилаца контроле рада полиције.

Утврђене вредности $p=.000$ (анализе MANOVA) и $p=.000$ (дискриминативне анализе) доказују како *постоји разлика и јасно дефинисана граница* између субузорака, у односу на конкретну тематску целину.

Поступком ANOVA или Роу-евим тестом је утврђена вредност $p < .1$ код свих обележја, чиме је доказано како код испитаника постоје *значајне разлике у изреченим стововима*. Коефицијент дискриминације (к.дск) упућује да је разлика највећа код процене утицаја фактора *лош материјални положај* (.011). Рачунањем Mahalanobis-ове дистанце је утврђено умерено (.61) растојање између субузорака (непосредни извршиоци и контролори).

Хипотеза: *Постоји значајна разлика у ставовима припадника криминалистичке, интервентне и саобраћајне полиције према искушењима корупције.*

Утврђене вредности $p = .059$ (анализе MANOVA) и $p = .058$ (дискриминативне анализе) указују како *постоји разлика и јасно дефинисана граница* између субузорака, у односу на конкретну тематску целину. Поступком ANOVA или Роу-евим тестом је утврђена вредност $p < .1$ код појединих обележја, чиме је доказано како постоје *значајне разлике у изреченим стововима*. Коефицијент дискриминације (к.дск) упућује да је разлика највећа, код обележја *реакција на присуство ситуацији у којој колега прима мито* (.025). Рачунањем Mahalanobis-ове дистанце утврђено је најмање растојање између саобраћајне и криминалистичке полиције (.25), а најудаљеније су саобраћајна и интервентна полиција (.46).

Хипотеза: *Постоји значајна разлика у проценама ефикасности механизма контроле коруптивног понашања између полицајаца који делатност обављају на терену и вршилаца контроле рада полиције*

Утврђене вредности $p = .000$ (анализе MANOVA) и $p = .000$ (дискриминативне анализе) указују како *постоји разлика и јасно дефинисана граница* између субузорака, у односу на конкретну тематску целину. Поступком ANOVA или Роу-евим тестом је утврђена вредност $p < .1$ код свих обележја, чиме је доказано како код њих постоје *значајне разлике у изреченим стововима*. Коефицијент дискриминације указује како је разлика највећа у процени ефикасности мере *примена специјалних истражних техника* (.028). Рачунањем Mahalanobis-ове дистанце утврђено је умерено (.73) растојање између субузорака (непосредних извршилаца и контролора).

ЗАКЉУЧАК

Рад полиције је већ одавно постао толико комплексан да је за његово разумевање била неопходна научна анализа. Поред тема о историјату, функцији и организацији полиције, које су иначе годинама доминирале као предмети научних истраживања, све већа пажња се посвећује и проблему девијантног и противзаконитог понашања полицијских службеника. Оваква искуства се, додуше, превасходно бележе у оним земљама које се сматрају демократским, а да ли оне то заиста и јесу, тежи се доказати, између осталог, и кроз научне анализе рада полиције.

Заштита људских права и слобода свих грађана је оно што демократија превасходно очекује од полиције. Заправо, циљ сваке демократски опредељене државе је да полицију држи у границама права, односно да обезбеди обављање полицијских дужности и задатака у складу са одредбама позитивних прописа и уз поштовање основних људских права и слобода. Истовремено, од полицијских службеника се с правом очекује да буду репрезенти законитог понашања, јер их на то обавезује њихова функција.

Међутим, да стварност неретко демантује правила сведоче резултати раније спроведених истраживања у свету, а која указују на постојање различитих видова незаконитог поступања и кршења слобода и права грађана од стране припадника полиције. Неки од тих поступака представљају прекорачење овлашћења, а као типичан пример издваја се прекомерна употреба средстава принуде, која се с правом сматра насилничким понашањем. У полицијској пракси се, међутим, бележе и злоупотребе овлашћења, међу којима корупција заузима посебно место.

Избор ових двеју појава за предмет овог истраживања правдали смо чињеницом да је обједињеном анализом насиља и корупције у полицији могуће утврдити бројне карактеристике и специфичности „полицијске делинквенције“, и на тај начин учинити овај феномен разумљивијим. Потреба за оваквим истраживањем произашла је из чињенице да у нашим условима нису у довољном броју спроведене емпиријске студије, којим би се системски и свеобухватно истражио конкретан феномен.

Сходно томе, како би се пружила прилика да се на основу резултата емпиријских истраживања, а не помоћу паушалних и својевољних процена, критички вреднује рад полиције у Србији, применом одговарајућих метода, уз поштовање принципа научне перспективе, приступили смо анализирању конкретних појава.

Чињеница је да се након спроведених истраживања аутори налазе у дилеми како да резимирају свој рад, посебно уколико он садржи обиље података и резултата. Чинило нам се како би после свега реченог једино имало смисла и оправдања изнети неколико препорука које произилазе из остварених резултата, а тичу се супростављања „полицијској делинквенцији“, а посебно насиљу и корупцији у полицији. Најпре ћемо истаћи неколико општих препорука.

Познато је да припадници полиције крше закон из различитих разлога и побуда. Због тога би контрола полиције требала представљати један интегрисан систем интервенција. То конкретно значи како се мере и механизми контроле не смеју ограничавати само на појединце и њихове личне карактеристике, већ такође морају бити усмерене ка споља, а пре свега ка организационим праксама полицијских одељења у којима тај полицајац ради, али и неформалним вредностима полицијске субкултуре, а које су неретко истински водичи полицајцима у свакодневном раду.

Извесно је да незаконите појаве у раду полиције подстичу стварање негативног имица у друштву, а самим тим и неповерења грађана у рад полиције. Овде је вредно подсетити на искуства земаља са ниском стопом криминалитета, а која показују да успешност супростављања овој појави на општем плану битно зависи од подршке коју полицијским органима пружају грађани. Због тога спречавање и сузбијање незаконитог поступања полиције треба ценити преваходно у погледу доприноса побољшању односа између грађана и полиције, а тиме индиректно и повећању ефикасности рада полиције.

Сумирајући бројне предлоге, узимајући при том у обзир и резултате овог истраживања, сматрамо да је избалансираност унутрашње и спољне контроле најбољи приступ у супростављању незаконитом раду полиције. Међутим, прихватање оваквог решења и његова примена у пракси није ствар простог избора, већ оно зависи од испуњење бројних предуслова, а међу најважнијим сматрамо развијање свести унутар саме полиције о важности и неопходности независне контроле њеног рада.

Упркос оправданости постојања спољне контроле посебну пажњу ипак треба посветити јачању механизма унутрашње контроле, будући да они представљају прву линију одбране. Хипотетички речено, када би унутрашња контрола била у потпуности делотворна и ефикасна, потреба за осталим средствима контроле била би сведена на минимум. Уједно, на тај начин би полиција доказала како њена основна мисија – да обезбеди примену закона у једном друштву, није само екстерно, већ и интерно усмерена.

Међутим, искуства овог истраживања показују како је стање унутар интерног система контроле полиције у Републици Србији на незавидном новоу. Истина, оно није алармантно, али разлози за бригу постоје. Наиме, бројне тешкоће, административне, материјалне и кадровске природе, као и постојање двоструког дискурса у раду, битно отежавају делотворност унутрашње контроле уопште, па тиме и у сегменту контроле насиља и корупције у полицији. Постојеће стање се, међутим, може додатно погоршати уколико се у скорије време не изнађу начини за решење тих проблема.

Још један проверен рецепт би требало применити у контроли полицијских незаконитости, а који подразумева комбинацију превентивних и репресивних мера, по принципу, „превенција као одређење, репресија као нужност“. Сходно томе, контролу би требало усмерити у два основна правца: 1) спречавање незаконитости у раду полиције, пре свега кроз јачање професионалног интегритета и 2) сузбијање полицијских незаконитости, развијањем капацитета за њихово откривање, расветљавање и доказивање.

Битан предуслов примене првог сета мера подразумева тестирање интегритета, а којим би се дијагностификовао постојећи систем вредности и етичка клима унутар полицијских организација. То би послужило као основ за дефинисање конкретних мера јачања и одржавања високог нивоа професионалног интегритета. Неке од тих мера су: • уподобљавање селекције кандидата (за пријем у службу, али и касније напредовање) високим моралним стандардима; • промовисање и развијање позитивне професионалне културе спровођењем перманентне едукације и обуке; • подстицање моралног понашања награђивањем узорних полицајаца и • развијање улоге полицајца-ментора.

Извесно је, међутим, да предузимање *a priori* механизма није увек довољно, а у неким случајевима је чак и готово безначајно, чинећи тако неопходним примену репресивних мера. Сходно томе, посебан значај треба придати усавршавању метода и техника откривања и доказивања незаконитих појава у полицији. У том смислу посебно треба имати у виду да бројне специфичности ових појава захтевају одређене компетенције за откривање и расветљавање полицијских незаконитости.

Стога, како би се обезбедио довољан број квалитетног и стручног особља, неопходно је спроводити специјалистичку обуку, а чији план и програм би требало ускладити конкретним потребама. Такође, овом обуком не би требало обухватити само будуће припаднике СУК-а, већ и све остале службенике полиције у чију надлежност спада контрола законитости (нпр. „официри за законитост“, али и руководиоци у полицији, који су иначе надлежни за спровођење тзв. „хијерархијске контроле“).

Због чињенице да контролна делатност представља само једну у низу функција коју обављају руководиоци (непосредне старешине), њена ефикасност је упитна. Како би се решио овај проблем требало би размислити о прерасподели надлежности међу старешинама унутар једне организационе јединице или о систематизацији радних места, а која би предвиђала да у свакој организационој јединици, сходно објективним потребама, постоје службеници задужени искључиво за контролу законитости.

При том, њихова надлежност би се превасходно односила на спречавање тих појава (нпр. кроз примену поменутих мера јачања професионалног интегритета или контролу поступања полицијских службеника посредством „Система за рано упозорење“), али би свакако укључивала и примену постделиктних мера.

Ипак, како би се избегло преклапање надлежности између различитих субјеката интерног система контроле требало би за сваког од њих појединачно дефинисати делокруг рада, стварајући уједно услове за њихову координацију. Тако на пример, непосредне старешине у организационим јединицама или раније поменути службеници за контролу законитости били би задужени само за откривање незаконитих појава, али не и за њихово расветљавање и доказивање, за које би надлежни били припадници посебних истражних одељења.

У неким случајевима поменуте кадровске и организационе мере нису довољна гаранција успешности контроле незаконитих појава у полицији, због чега је неопходно у тај процес укључити и саме запослене (непосредне извршиоце). Под тим конкретно подразумевамо спровођење интерперсоналне контроле, а која се односи на оне мере контроле које спроводе полицијски службеници истог ранга, односно припадници полиције распоређени на иста радна места, тако што утичу међусобно једни на друге, обликујући на тај начин конкретне поступке и коначне одлуке.

Чак и ако узмемо у обзир негативан утицај неформалне социјализације, као једно рационално објашњење настанка девијантних и противзаконитих појава у полицији, то свакако не значи како аутоматски требамо избегавати примену интерперсоналне контроле. Заправо, уместо њене опструкције, овакву контролу би требало подстицати и јачати међу полицајцима, будући да су њене могућности велике. Овде, пре свега, треба имати у виду да равноправан статус и заједничко ангажовање на извршавању службених задатака пружа могућност за успешну примену бројних мера контроле, као што су саветовања, критиковање, убеђивање, пријављивање, па чак и неформално кажњавање у појединим случајевима.

Овоме треба додати како се унутар полицијске поткултуре не гледа на све незаконите појаве благонаклоно, већ заправо да степен подршке колега варира у зависности од бројних фактора, а пре свега од процене озбиљности конкретног понашања. Поред тога што неки незаконити поступци нису заштићени постојећим „кодексом ћутања“ на њих други полицајци често и веома оштро реагују, што укључује изопштавање извршиоца таквих деликата из полицијске заједнице, чиме се они остављају на милост и немилост механизмима кривично-правне репресије.

Насупрот томе, поједине незаконитости остају скривене иза „плавог застора“, чинећи тако њихово сузбијање готово немогућим. Раније смо истакли како у неким случајевима успешност целокупног процеса контроле зависи од спремности полицијских службеника да пријаве колегино незаконито понашање. Ово посебно важи за корупцију, за коју неретко пријава полицијских службеника представља једини извор сазнања.

Резултати овог истраживања показују присутност завере ћутања и код насилничког, али и код коруптивног понашања, с тим да је она више изражена у случају незаконите употребе средстава принуде. При том, идентификовани разлози непријављивања могу нам послужити као основ у креирању мера и механизма којима би се подстицали и охрабривали полицијски службеници да спремније пријављују конкретне незаконитости, односно да не ћуте и на такав начин подстичу њихово даље постојање у радном окружењу.

Тако на пример, уколико се ћутање правда утицајем неформалних механизма, а пре свих полицијском солидарношћу, неопходно је предузети конкретне мере у правцу мењања или делимичне корекције вредности полицијске субкултуре. У том смислу, требало би највеће напоре уложити на плану подизања свести полицијских службеника о штетним последицама незаконитог понашања, а које могу да трпе и они сами, робујући неколицини преступника у властитим редовима.

Посебну групу чине они полицијски службеници који се не одлучују да пријаве конкретан случај, јер нису сигурни у позитиван исход својих пријава. Неки од њих би можда и поднели пријаву, али нису сигурни коме, будући да су неповерљиви према постојећим субјектима контроле, чак и оним у властитим организацијама. Да би се превазишао овај проблем у будућности би требало посебно радити на повећању поверења у институције и субјекте контроле. Бескомпромисно сузбијање незаконитих појава, којим би се јасно дало до знања да нема привилегованих у полицијским редовима, јесте један од начина како да се поверење стекне и оправда.

Постоје, међутим, и они полицајци који би желели да пријаве конкретне појаве, али то не смеју да учине, због бојазни од последица које ће лично да трпе услед подношења пријаве. Овим службеницима је очигледно неопходно пружити подршку и јасне гаранције да ће бити заштићени након што пријаве конкретну појаву. При том, та заштита би требала бити пружена у складу са постојећим нормативним решењима о заштити узбуњивача, или пак кроз добијање статуса заштићеног сведока, уколико интереси конкретне истраге то захтевају.

Поред ових општих препорука за супростављање полицијској делинквенцији, специфичности њених појединачних облика захтевају и примену неких особених мера контроле. Па тако, када је реч о контроли насилничког понашања полицијских службеника, требало би размотрити следеће препоруке:

- *Поступање у ситуацијама повећаног ризика од насилничког понашања би требало прецизније дефинисати и нормирати.* Како показују резултати овог истраживања извесност прекорачења употребе средстава принуде је највећа у интервенцијама које се одвијају у касним ноћним или раним јутарњим часовима, најчешће испред угоститељских објеката, током успостављања јавног реда и мира, нарушеног од стране више лице (углавном мушкараца), који су обично под утицајем алкохола и углавном спремни да пруже активан отпор. Како би се полицијски службеници припремили за адекватно поступање у овој, али и свим другим потенцијално насилним ситуацијама (када им је угрожена сигурност, након потере, током нереда грађана итд.) неопходно је дефинисати прецизне и недвосмислене смернице, са понуђеним законским решењима. При том, конкретне смернице и препоруке би требале бити утемељене на искуству, као и да је њихов успех у решавању датих проблема већ потврђен у пракси.
- *Обука за ненасилно решавање конфликта требала би заузети битније место у процесу професионалне обуке, него што је то сада.* У будућности би акценат требало ставити на едукативне програме и тренинге којима би се редуковала употреба средстава принуде, тако што би се развијале и унапређивале вербалне вештине и способности контролисања осећања. Паралелно с тим, код полицијских регрута, али и активних припадника полиције мора се развијати свест о вишеструком значају решавања конфликта ненасилним путем, где посебно треба имати у виду превентивни ефекат таквог приступа, у смислу спречавања насилних сукоба и смањења последица по грађане, али и саме полицијске службенике.

- *Потребно је припадницима полиције пружити што већи избор алтернатива смртоносној сили.* Политика употребе ватреног оружја у поступању полиције треба јасно да промовише заштиту права на живот. Сходно томе, потребно је снажно подржавати принцип употребе смртоносне силе као крајње опције, а по којој би се уздржаност требала сматрати кључним принципом. При том, како би се смањиле смртне последице, а успешност извршења службеног задатка и даље била загарантована, потребно је проширити капацитете принуде различитим несмртоносним средствима, а који се у свету већ увелико користе (различити спрејеви, хемијска средства и електро-омамљујуће оружје). Истовремено, постојање оних ситуација у којима ватрено оружје још увек нема адекватну алтернативу намеће потребу спровођења појачаних мера интерне, али и екстерне контроле овог сегмента поступања полиције. При том, за истрагу свих оних случајева у којима је лишено живота лица према ком је полиција интервенисала требала би искључиво бити надлежна независна комисија.
- *Стручна помоћ психолога и редовни здравствени прегледи би требали постати правило, а не изузетак.* Уместо досадашње праксе, а која се углавном сводила на тзв. „циљане прегледе“, у будућности би овај сегмент контроле требало појачати. Конкретно, ангажовање психолога, а по потреби и психијатара у пружању стручне помоћи полицијским службеницима, посебно након излагања изузетно стресним ситуацијама, требало би постати део редовне процедуре. Извесно је да би се на тај начин смањио ризик од деструктивног, али и аутодеструктивног понашања припадника полиције. Овде, међутим, треба подсетити на отпор полицијских службеника таквим третманима, што је делимично последица личних предрасуда, а много више страха од етикетирања унутар радног колектива. Како би се премостио овај јаз унутар полицијских организација би требало развијати програме који подстичу оспособљавање припадника полиције и њихово шире укључивање у процес пружања стручне помоћи и саветовања њихових колега у тренуцима емотивне кризе, као што је на пример програм „Полицајац-полицајцу“ (*COP-2-COP*). Паралелно с тим, требало би промовисати оне приступе који заговарају директно суочавање са проблемом, уместо његовог избегавања, популаришући уједно отворенију дискусију о томе, а која би за крајњи циљ имала одржавање психолошки здравих појединаца, способних да функционишу ефикасно како на послу тако и у приватном животу.

Контрола корупције у полицији такође захтева примену неких специфичних мера. Стога би требало размотрити оправданост следећих предлога:

- *Учинити ефикаснијим и делотворнијим процес селекције кандидата за пријем у службу и напредовање током професионалне каријере.* Селекцију кандидата би требало поштрити, посебно инсистирајући на њиховим моралним вредностима и анулирајући политичке утицаје, посебно приликом избора на руководећа места. Поред ограничења мандата руководиоца организационих јединица требало би размислити и о увођењу рада на одређено време непосредним извршиоцима (на пример на пет година), пружајући им могућност продужења рада или каријерног напредовања тек након спроведених провера стручних компетентности и личног интегритета.
- *Поспешити процес откривања и доказивања дела корупције.* Имајући у виду проблем тешког доказивања дела примања мита у пракси, што је иначе утврђено и овим истраживањем, у будућности би требало предузети читав низ мера како би се такво стање променило. Пре свега, то би подразумевало формирање посебних тимова, који би искључиво били надлежни за контролу корупције у полицији и њихово стручно оспособљавање за откривање и доказивање тих дела, што би уједно чинило неопходним већу примену специјалних истражних мера и радњи. Паралелно с тим, треба уложити огромне напоре у правцу подстицања пријављивања корупције у полицији, од стране грађана, али и самих полицијских службеника. У том погледу посебно треба радити на подизању свести о проблему корупције и потреби њеног пријављивања, уз неопходно пружање боље заштите појединаца спремних да пријаве корупцију, разматрајући при том могућности и начине награђивања самог пријављивања.
- *Поштрити казнену политику.* Индикативан је податак да само у једном од обрађених случајева примања мита изречена казна затвора није била испод законског минимума. Како би се постигла сврха кажњавања, посебно у погледу спречавања испољавања таквих дела у будућности, сматрамо како би се казнена политика за дела корупције у полицији требала знатно поштрити, као и да би се конкретне казне требале изрицати у што краћем року. Такође, уместо досадашње праксе, а према којој су извршиоцима ових дела претежно изрицана казна затвора или условна осуда, требало би размислити о чешћем изрицању новчаних казни, а које би свакако било праћено одузимањем добити стечене коруптивним понашањем и забраном поновног рада у полицији.

Напоследку бисмо истакли пар напомена у тежњи да повећамо интересовање научне јавности за истраживањем полицијске делинквенције у будућности. Пре свега, резултати овог, али и неких ранијих истраживања и њихови закључци дају до знања како однос полиције према праву не можемо разумети уколико не узмемо у обзир бројне специфичности полицијске професије. Ту превасходно мислимо на природу професионалног окружења, које ствара особен систем вредности и норми понашања, а које су неретко у супротности са формалним правилима.

Претпоставка је да неформалне вредности полицијске поткултуре представљају битан, а у неким случајевима чак и пресудан фактор у настанку полицијских незаконитости. Стога се чини логичним да промене традиционалих вредности полицијске поткултуре, а посебно оне њене компоненте које слабе утицај формалних механизма, представљају један од битних предуслова успешности спречавања незаконитог понашања полицијских службеника.

Значајне културне промене су, међутим, тешко изводљиве. Наиме, од полицајца се не може очекивати, без обзира на то колико су добронамерни, да лако пристану на промене вредности, које су у њиховом радном окружењу помно одржаване деценијама. Мењање укореењених вредности захтева не само радикално поновно обликовање полицијске улоге него и уклањање слике коју полицајци имају о тој улози. Међутим, упркос очекиваном отпору припадници полиције морају бити свесни важности ових промена, јер ако желе јавну подршку и поштовање, они морају сами исказати спремност да се промене, наравно на боље.

Све то нас доводи до закључка како будућа научна истраживања полиције требају бити превасходно усмерена ка феномену полицијске поткултуре, а чије разматрање је у нашим условима готово у потпуности занемарено. При том, неопходно је тим истраживањима дијагностификовати актуелно стање, у смислу идентификације присутности и раширености оних сегмената поткултуре који погодују настанку и развоју девијантних и делинквентних појава у полицији.

Истовремено, таква истраживања требају преиспитати капацитете полицијске поткултуре на плану супростављања овим појавама и спречавању њиховог даљег ширења. Овакав приступ захтева битан заокрет у досадашњој истраживачкој пракси, где уместо тзв. „истраживања са дистанце“ (ослањање на секундарне изворе података) већу пажњу треба приклањати етнографским студијама, комбинујући методе посматрања са учествовањем, испитивања и експерименте.

Будућа истраживања би свакако требало усмерити и ка процесима селекције и обуке припадника полиције, тако што би се сагледале предности и недостаци актуелних механизма у одабиру кандидата, не само приликом пријема у службу, већ и у каснијем напредовању, као и важећи наставни планови и програми основне и специјалистичке обуке, кроз њихову евалуацију, посебно у смислу уподобљености спречавању настанка и развоја негативних појава у раду полиције.

Истовремено, истраживањима се морају преиспитати могућности јачања капацитета ових процеса, а посебно професионалне обуке, како полицијских регрута тако и активних припадника полиције, у правцу развијања и одржавања високог нивоа професионалног интегритета. Извесно је, међутим, да ове мере, чак и ако су веома квалитетно конципиране, па чак и ако су ефикасно спроведене, неће дати очекиване резултате уколико нису праћене применом других мера, пре свега унутар саме полицијске организације. При том, ту не мислимо само на нормативне и промене у процедурама рада, већ и на оне мере којима се побољшавају услови рада, али и сам положај полицијских службеника.

На крају можемо закључити да само уколико расположиве капацитете формалне и неформалне контроле фокусирамо ка остварењу заједничког циља, а то је у овом случају решавање проблема незаконитог поступања припадника полиције, при том координирајући њихове међусобне активности, позитиван резултат неће изостати. Додуше, да би се овако нешто констатовало и није потребна нарочита мудрост, али је зато она потребна у реализацији овакве замисли.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Adams, K.:** "Measuring the Prevalance of Police Abuse of Force" – in: *Police Violence: Understanding and Controlling Police Abuse of Force*, (eds. W.A. Geller, H. Toch), New Haven 1996, 52-93;
2. **Ainsworth, P.B.:** *Psychology and Policing in a changing World*, Chichester 1995.
3. **Alpert, G.P., Dunham, R.G.:** *Policing Urban America* - second edition, Illinois 1992.
4. **Alpert, G.P., Dunham, R.G.:** *Understanding Police Use of Force – Officers, Suspects and Reciprocity*, New York 2004.
5. **Alpert, G., Noble, J.:** „Lies, True Lies, and Conscious Deception: Police Officers and the Truth“, *Police Quarterly* 2/2009, 237-254.
6. **Amendola, K.:** „Stress and Police Work” - in: *Encyclopedia of Police Science* (ed. J.R. Greene), New York 2007, 1208-1213.
7. **Anderson, L.:** „Unutrašnja kontrola“ – u: *Uputstva za očuvanje policijskog integriteta*, The Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), Geneva, 2012, 153-182. http://www.bezbednost.org/upload/.../program_prezentacije.pdf_download [03.01.2013].
8. **Andersen, M.E.:** "Argentine Police and the 'Dirty War': A Study of What Not to Do, and When Not to Do It", *Policing* 3/2009, 264-274.
9. **Антонић, Д., et al.:** *Корупција у Србији*, Београд 2001.
10. **Arlov, D., Janković, R.:** „Veštačenje primene ovlašćenja u vidu upotrebe sredstava prinude kao neophodnost u spoznaji istine“ – u: *Nove sigurnosne ugroze i kritična nacionalna infrastruktura* (ur. K. Antoliš), Zagreb 2013, str.15-26.
11. **Babović, B.:** "Police Brutality or Police Torture", *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management* 3/2000, 374-380.
12. **Bailey, W.C.:** „Less-Than-Lethal Weapons and Police-Citizen Killings in US Urban Areas“, *Crime and Delinquency* 4/1996, 535-552.
13. **Banutai, E., Šifrer J., Meško, G.:** „Deviance and Police – Organizational Culture in Slovenia“ – in: *Policing in Central and Eastern Europe – Social Control of Unconventional Deviance* (eds. G. Meško, A. Sotlar, J. Winterdyk), Ljubljana 2011, 379-400.
14. **Barker, T.:** "Peer Group Support for Police Occupational Deviance" –in: *Police Deviance*, (eds. T. Barker, D. Carter), Cincinnati 1986, 9-21.
15. **Barker, T., Carter, D.:** "A Typology of Police Deviance" – in: *Police Deviance* - 2nd edition (eds. T. Barker, D. Carter), Cincinnati 1994, 3-12.
16. **Batton, C., Kadleck, C.:** „Theoretical and Methodological Issues in Racial Profiling Research“, *Police Quarterly* 1/2004, 30-65.
17. **Bayley, D.:** *Patterns of Policing – A Comparative International analysis*, New Brunswick 1990.
18. **Bayley, D.:** "Police Brutality Abroad" - in: *Police Violence: Understanding and Controlling Police Abuse of Force* (eds. W.A. Geller, H. Toch), New Haven 1996, 273-291.

19. **Bayley, D.:** "Law Enforcement and the Rule of Law: Is There a Tradeoff?", *Criminology & Public Policy* 1/2002, 133-154.
20. **Begović, B.:** *Ekonomska analiza korupcije*, Beograd 2007.
21. **Беговић, Б. et al.:** *Корупција у Србији – пет година касније*, Београд 2007.
22. **Bek, U.:** *Svetsko rizično društvo – u potrazi za izgubljenom sigurnošću* (orig. Ulrich Beck, Weltrisikogesellschaft - Auf der Suche nach der verlorenen Sicherheit, Frankfurt 2007 – sa nemačkog prevala Ljiljana Glišović), Novi Sad 2011.
23. **Benković, V., Balabanić, I.:** „Analiza sadržaja najposjećenijih hrvatskih internetskih portala“, *Medijsko istraživanje* 2/2010, 43-56. http://hrcak.srce.hr/file/95909_download [02.05.'14]
24. **Beckett, K., Nyrop, K., Pflingst, L.:** „Race, Drugs and Policing: Understanding Disparities in Drug Delivery Arrests“, *Criminology* 1/2006, 105-137.
25. **Bieler, E.:** „Policajac u sukobu sa agresivnošću“, *Izbor* 2-3/1984, 152-162.
26. **Bloss, W.:** "Police Misconduct: After the Rodney King Incident" - in: *Encyclopedia of Police Science* (ed. J.R. Greene), New York 2007, 964-968.
27. **Bolton Jr., K., Feagin, J.:** *Black in Blue: African-American Police Officers and Racism*, New York 2004.
28. **Bouza, A.:** *The Police Mistique: An Insider's Look at Cops, Crime and the Criminal Justice system*, New York 1990.
29. **Bowling, B., et al.:** *Policing and Human Rights: Eliminating Discrimination, Xenophobia, Intolerance and Abuse of Power from Police Work*. UN Research Institute for Social Development, New York, 2004.
http://eprints.lse.ac.uk/28367/1/Policing_and_Human_Rights_.pdf_download[23.3.2011]
30. **Bratton, W.J.:** "Crime is Down in New York City: Blame the Police" – in: *Zero Tolerance: Policing a Free Society* (ed. N. Dennis), London 1997, 29-43.
31. **Brinks, D.:** *The Judicial Response to Police Killings in Latin America: Inequality and the Rule of Law*, New York 2008.
32. **Brunson, R.K., Miller, J.:** „Young Black men and Urban policing in the United States“, *The British Journal of Criminology* 4/2006, 613–640.
33. **Buerger, M.:** "Police Cynicism" - in: *Encyclopedia of Police Science* (ed. J.R. Greene), New York 2007, 370-373.
34. **Burke, R.:** "The socio-political context of zero tolerance policing strategies", *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management* 4/1998, 666-682.
35. **Burrows, C.:** „Critical Decision Making by Police Firearms Officers: A Review of Officer Perception, Response, and Reaction“, *Policing* 3/2007, 273–283.
36. **Васильевић, Д.:** *Законитост управе и дискрециона оцена*, Београд 2012.
37. **Violanti, J.:** *Police suicide – epidemic in blue*, Springfield 2007.
38. **Violanti, J., Vena, J., Marshall, J.:** „Disease Risk and Mortality among Police Officers: New Evidence and Contributing Factors“, *Journal of Police Science and Administration* 1/1986, 17-23.

39. **Вуковић, С.:** *Право, морал и корупција*, Београд 2005.
40. **Vulfgang, M.E., Ferakuti, F.:** *Potkultura nasilja – Ka jednoj integrisanoj kriminološkoj teoriji* (orig. Wolfgang, M.E., Ferracuti, F., *The Subculture of Violence – Towards an Integrated Theory in Criminology*, London 1967 – prevod Dragica Ljubičić), Београд 2012.
41. **Gavrilović, Z., et al.:** *Borba protiv korupcije u Srbiji – Alternativni izveštaj*, Београд 2013.
42. **Garland, D.:** „The Limits of the Sovereign State - Strategies of Crime Control in Contemporary Society“, *The British Journal of Criminology* 4/1996, 445-471.
43. **Garland, D.:** „The Culture of High Crime Societies - Some Preconditions of Recent ‘Law and Order’ Policies“, *British Journal of Criminology* 3/2001, 347-375.
44. **Garland, D.:** *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*, Chicago 2002.
45. **Garland, D., Sparks, R.:** „Criminology, Social Theory and the Challenge of Our Times“, *British Journal of Criminology* 2/2000, 189–204
46. **Geller, W., Toch, H.:** “Understanding and Controlling Police Abuse of Force” – in: *Police Violence: Understanding and Controlling Police Abuse of Force* (eds. W.A. Geller, H. Toch), New Haven 1996, pp.292-328.
47. **Glass, D.:** „Getting the Balance Right: The Use of Firearms in British Policing“, *Policing* 3/2007, 293–299.
48. **Goffman, E.:** *Stigma: zabeleške o ophođenju sa narušenim identitetom* (orig. Erving Goffman, *Stigma: notes on the management of spoiled identity*, Simon & Schuster, New York 1963, prevela sa engleskog Minja Janković), Novi Sad 2009.
49. **Goldstein, H.:** *Problem-Oriented Policing*, Philadelphia 1990.
50. **Gottschalk, P.:** „Conceptual Framework for Police Deviance applied to Police Crime Court Cases“, *Professional Issues in Criminal Justice* 3-4/2011, 75-88.
[https://DocumentStore/Docs11/pdf/CJ/PICJ/PICJ_V6N3.pdf_download\[22.01.2014\]](https://DocumentStore/Docs11/pdf/CJ/PICJ/PICJ_V6N3.pdf_download[22.01.2014]).
51. **Grant, H. and Terry, J.:** *Law Enforcement in the 21st. Century*, Boston 2005.
52. **Gredelj, S., Gavrilović, Z., Šolić, N.:** *Profesija (i) korupcija: Aktiviranje profesionalnih udruženja u borbi za integritet profesija i protiv korupcije*, Београд 2005.
53. **Green, P., Ward, T.:** *State Crime - Governments, Violence and Corruption*, London 2004.
54. **Greer, C.:** *Crime and Media: A Reader*, London 2009.
55. **Датзер, Д.:** „Појам корупције у полицији“, *НБП - Наука, Безбедност, Полиција* 2/2007, 97-107.
56. **Davids, C.:** *Coflict of interest in policing*, London 2008.
57. **Dean, G., Gottschalk, P.:** „Continuum of Police Crime: An Empirical Study of Court Cases“, *International Journal of Police Science and Management* 1/2011, 16–28.
58. **Delattre, E.J.:** *Character and Cops – Ethics in Policing*, Washington 1996.
59. **Dempsey, S., Forst, S.:** *An Introduction to Policing*, Belmont 2005.
60. **Dirkem, E.:** *Samoubistvo* (orig. E. Durkheim: *La suicide*, prevod s francuskog Borislav R. Radulović), Београд 1997.

61. **Dixon, D.:** *Law in Policing: Legal Regulation and Police Practices*, New York 1997.
62. **Dombrink, J.:** „The Touchables: Vice and Police Corruption in the 1980's“ – in: *Police Deviance - second edition* (eds. T. Barker, D. Carter), Cincinnati 1994, 61-85.
63. **Donald, H.M.:** „The Police are not Racist“ –in: *Police Brutality* (ed.S. Fitzgerald), Greenhaven 2006, 63-69.
64. **Donner, C.M., Jennings, W.G.,** „Low Self-Control and Police Deviance: Applying Gottfredson and Hirschi's General Theory to Officer Misconduct“, *Police Quarterly* 3/2014, 203-222.
65. **Dror, I.E.:** „Perception of Risk and the Decision to Use Force“, *Policing* 3/2007, 265–272.
66. **Dorđević, S.:** *Civilno društvo protiv korupcije u policiji*, Beograd 2013.
67. **Dorđević, S.:** *Procena korupcije u policiji u Srbiji*, Beograd 2014.
http://www.bezbednost.org/upload/document/pkps_knjiga_%5Be-izdanje%5D.pdf_download [24.02.2015].
68. **Dorđević, S., Litvanski, J.:** *Zbirka predloga praktične politike za reformu policije u Srbiji*, Beograd 2012.
69. **Eitle, D., D'Alessio, S.J., Stolzenberg, L.:** „The Effect of Organizational and Environmental Factors on Police Misconduct“, *Police Quarterly* 2/2014, 103–126.
70. **Жаберл, М., Арлов, Д.:** „Квалитет истраге поводом незаконите употребе средстава принуде“, *НБП - Наука, Безбедност, Полиција* 3/2006, 65-80.
71. **Zekavica, R.:** „Primena prava i efikasnost policije“ – u: *Suzbijanje kriminala i evropske integracije* (ur. Ž. Nikač) Beograd, 2010, 469-478.
72. **Zimbardo, F.:** *Luciferov učinak - Kako dobri ljudi postaju zli*, (orig. Phillip Zimbardo, The Lucifer Effect: Understanding how Good People turn Evil, New York 2008), Zagreb 2009.
73. **Ignjatović, Đ.:** „Strategije policijskog delovanja i prevencija kriminaliteta“ – u: *Mesto i uloga policije u prevenciji kriminaliteta* (ur. Lj. Stajić), Beograd 2002, 89-102.
74. **Ignjatović, Đ.:** „Kriminološki aspekti delikata nasilja“ – u: *Delikti nasilja* (ur. D. Radovanović), Beograd 2003, 259-269.
75. **Ignjatović, Đ.:** *Teorije u kriminologiji*, Beograd 2009.
76. **Ignjatović, Đ.:** „Kriminološki pogled na nasilnički kriminalitet“, *Revija za kriminologiju i krivično pravo* 2-3/2011, 27-42.
77. **Ignjatović, Đ.:** *Metodologija istraživanja kriminaliteta*, Beograd 2013.
78. **Ignjatović, Đ.:** *Komparacija kriminaliteta i kaznene reakcije: Srbija – Evropa*, Beograd 2013.
79. **Ignjatović, Đ.:** *Kriminologija*, Beograd 2015.
80. **Ignjatović, Đ., Simeunović-Patić, B.:** *Viktimologija*, Beograd 2011.
81. **Ignjatović, Đ., Simeunović-Patić, B.:** *Viktimologija – opšti deo*, Beograd 2015.
82. **Ignjatović, Đ., Škulić, M.:** *Organizovani kriminalitet*, Beograd 2010.
83. **Јанковић, Б.:** „Контрола употребе средстава принуде у полицији Републике Србије“, *Безбедност* 3/2009, 218-231.

84. **Jancsics, D.:** „Petty corruption in Central and Eastern Europe: the client’s perspective“, *Crime, Law and Social Change* 3/2013, 319-341.
85. **Jacobs, D., O’Brien, R.:** „The Determinants of Deadly Force: A Structural Analysis of Police Violence“, *American Journal of Sociology* 1/1998, 837-62.
86. **Jovanović, P.:** *Anatomija korupcije*, Beograd 2001.
87. **Јовашевић, Д.:** *Кривична дела корупције*, Београд 2009.
88. **Kane, R.:** “Abuse of Authority by Police” - in: *Encyclopedia of Police Science* (ed. J.R. Greene), New York 2007, 5-11.
89. **Kane, R., White, M.:** “Bad Cops: A Study of Career-Ending Misconduct Among New York City Police Officers”, *Criminology & Public Policy* 4/2009, 737-769;
90. **Kappeler, V., Sluder, R. and Alpert, G.:** *Forces of Deviance, Understanding the Dark Side of Policing*, Long Grove 1998.
91. **Karklins, R.:** *Sistem me je naterao: Korupcija u postkomunističkim društvima* (orig. The System Made Me do it: Corruption in Post-Communist Societies, prevod: Nenadić N.), Beograd 2005.
92. **Kelman, H.C.:** “The policy context of torture: A social-psychological analysis”, *International Review of the Red Cross* March 2005, 123-134.
[http://scholar.harvard.edu/hckelman/files/PolicyContextTorture.pdf_download\[27.5.'10\]](http://scholar.harvard.edu/hckelman/files/PolicyContextTorture.pdf_download[27.5.'10]).
93. **Kelman, H.C., Hamilton, V.L.:** *Crimes of Obedience. Toward A Social Psychology of Authority and Responsibility*, London 1989.
94. **Kennedy, R.:** *Race, crime and the law*, New York 1997.
95. **Кешетовић, Ж.:** *Социологија – избор текстова за раднике ОВП-а*, Београд 2002.
96. **Kleinig, J.:** *The Ethics of Policing*, New York 1996.
97. **Klinger, D.A.:** „Negotiating Order in Patrol Work: An Ecological Theory of Police response to Deviance“, *Criminology* 2/1997, 277–306.
98. **Klinger, D.A.:** *Into the Kill Zone – A Cop's Eye View of Deadly Force*, San Francisco 2004.
99. **Klockars, C., et al.:** *The Measurement of Police Integrity*, National Institute of Justice – Research in Brief, 2000. http://www.ojp.usdoj.gov/nij_download [11.04.08];
100. **Koen, S.:** *Stanje poricanja – znati za zlodela i patnje* (orig. Stanley Cohen, States of Denial. Knowing about Atrocities and Suffering, London 2001, s engleskog prevela Slobodanka Glišić), Beograd 2003.
101. **Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., Kostić, M.:** *Kriminologija*, Niš 2003.
102. **Kraska, P.B.:** “Militarization and Policing - Its Relevance to 21st Century Police”, *Policing* 4/2007, 501–513.
103. **Kraska, P.B., Cubellis, L.:** “Militarizing Mayberry and Beyond: Making Sense of American Paramilitary Policing”, *Justice Quarterly* 4/1997, 607-629.
104. **Kutnjak-Ivković, S.:** *Fallen Blue Knights: Controlling Police corruption*, New York 2005.
105. **Kutnjak-Ivković, S.:** „Rotten apples, rotten branches, and rotten orchards - A cautionary tale of police misconduct“, *Criminology & Public Policy* 4/2009, 777-785.

106. **Kutnjak-Ivković, S.**, O'Connor, T.: "The Bosnian Police and Police Integrity: A Continuing Story", *European Journal of Criminology* 4/2005, 428-464.
107. **Kutnjak-Ivković, S.**, Sauerman, A.: „Curtailling the code of silence among the South African police“, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management* 1/2013, 175-198.
108. **Kutnjak-Ivković, S.**, Haberfeld, M., Peacock, R.: "Rainless West: The Integrity Survey's Role in Agency Accountability", *Police Quarterly* 2/2013, 148-176.
109. **La Grange, R.**: *Policing American Society*, Chicago 1993.
110. **Lawrence, R.**: *The Politics of Force – Media and Construction of the Police Brutality*, Berkeley 2000.
111. **Lee, T.**: "Police Corruption" - in: *Encyclopedia of Police Science* (ed. J.R. Greene), New York 2007, 263-268.
112. **Leino, T.**, et al.: "Work-Related Violence, Debriefing and Increased Alcohol Consumption among Police Officers", *International Journal of Police Science & Management* 2/2011, 149-157.
113. **Lersch, K.**, Mieczkowski, T.: „Violent police behavior: past, present and future research directions“, *Aggression and Violent Behavior* 5/2005, 552-568.
114. **Lilly, J.R.**, Cullen F.T., Ball, R.A.: *Criminological Theory – Context and Consequences*, London 2007.
115. **Lindsay, V.**, Shelley, K.: "Social and Stress-related Influences of Police Officers' Alcohol Consumption", *Journal of Police and Criminal Psychology* 2/2009, 87-92.
116. **Lobnikar, B.**, Meško, G.: „Perception of police corruption and the level of integrity among Slovenian police officers“, *Police Practice and Research: An International Journal* 4/2015, 341–353.
117. **Locke, H.**: "The Color of Law and the Issue of Color: Race and the Abuse of Police Power" – in: *Police Violence: Understanding and Controlling Police Abuse of Force* (eds. W.A. Geller, H. Toch), New Haven 1996, 129-149.
118. **Loftus, B.**: *Police Culture in a Changing World*, New York 2009.
119. **Loyens, K.**: „Why police officers and labour inspectors (do not) blow the whistle: A grid group cultural theory perspective“, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management* 1/2013, 27-50.
120. **Lund, N.**: „Racial Profiling should be eliminated“ –in: *Police Brutality* (ed. S. Fitzgerald), Greenhaven 2006, 120-126.
121. **Maljević, A.** et al.: *Otvoreno o policiji i korupciji*, Sarajevo 2006.
122. **Manning, P.**: „Theorizing policing – The Drama and Myth of Crime Control in NYPD“, *Theoretical Criminology* 3/2001, 315-344.
123. **Manning, P.**, Redlinger, L.: "Invitational Edges of Corruption: Some Consequences of Narcotic Law Enforcement" –in: *Police Deviance* (eds. T. Barker, D. Carter) Cincinnati 1986, 40-65.
124. **Marshall, J.**: *Zero tolerance policing*, The Information Buletin March 1999, 1-14. http://www.ocsar.sa.gov.au/docs/information_bulletins/IB9.pdf_download [2.3.2011].

125. **Meehan, A., Ponder, M.:** „Race and Place: The Ecology of Racial Profiling African American Motorists“, *Justice Quarterly* 3/2002, 399-430.
126. **Meeks, K.:** *Driving while Black - What To Do If You Are A Victim of Racial Profiling*, New York 2000.
127. **Meško, G.:** „Transfer of Crime Control Ideas – Introductory Reflections“ – in: *Crime Policy, Crime Control and Crime Prevention – Slovenian Perspectives* (eds. G. Meško, H. Kury), Ljubljana 2009, 21-41.
128. **Meško, G., Eman, K.:** „Legitimacy of Policing in Central and Eastern Europe: Results from a Cross-National Law Student Survey“ – in: *Trust and Legitimacy in Criminal Justice – European Perspectives* (ed. Meško, G., Tankebe, J.), London 2015, 231-260.
129. **Miller, J.:** *Police Corruption in England and Wales: An assessment of current evidence*, London 2013.
130. **Miller, J. et al.:** „Racism and Police Stops: Adapting US and British Debates to Continental Europe“, *European Journal of Criminology* 2/2008, 161-191.
131. **Miller, L.:** „Good Cop – Bad Cop: Problem Officers, Law Enforcement Culture and Strategies for Success“, *Journal of Police and Criminal Psychology* 2/2004, 30-48.
132. **Милетић, С.:** *Појмовник полицијског права*, Београд, 2001.
133. **Milgram, S.:** *Obedience to Authority: An Experimental View*, New York 1974.
134. **Милић, Н.:** Дозвољени и недозвољени притисак на осумњиченог током просеца саслушања, *НПБ – Наука, Безбедност, Полиција* 1/2005, 115-129.
135. **Милосављевић, Б.:** *Наука о полицији*, Београд 1997.
136. **Миловановић, Д.:** „Правна дефиниција злочина и један алтернативни поглед“, *Анали правног факултета* 2/2005, 20-28.
137. **Mischkowitz, R., et al.:** *Einschätzungen zur Korruption in Polizei, Justiz und Zoll*, BKA-Forschungsreihe, Bd.46, Wiesbaden 2000.
http://www.bka.de/kriminalwissenschaften/veroeff/band/band46/001_582.pdf_download [12.04.2009].
138. **Micucci, A.J., Gomme, I.M.:** „American police and subculture support for the use of excessive force“, *Journal of Criminal Justice* 5/2005, 487-500.
139. **Moran J.:** „‘Blue walls,’ ‘grey areas’ and ‘cleanups’: Issues in the control of police corruption in England and Wales“, *Crime Law and Social Change* 1/2005, 57-79.
140. **Murill, R., Laličić, L.:** *Metodološki vodič za analizu rizika*, Tehnički dokument projekta Evropske unije i Saveta Evrope „Jačanje kapaciteta policije i pravosuđa za borbu protiv korupcije u Srbiji“ (PACS), Beograd 2013.
141. **McLaughlin, E.:** *The New Policing*, London 2007.
142. **McNeill, M.:** *Alcohol and the police workplace – Factors associated with excessive intake*, Report Series, No. 119.1, National Police Research Unit, Adelaide 1996.
http://www.anzpa.org.au/Upload/pubs/ACPR119.1.pdf_download [18.12.'12];
143. **Nalla, M.K., Rydberg, J., Meško, G.:** „Organizational factors, environmental climate and job satisfaction among police in Slovenia“, *European Journal of Criminology* 2/2011, 144–156.

144. *Najuspešniji postupci za borbu protiv korupcije* (orig. Best Practices in Combating Corruption, OSCE, Vienna 2004 – prevod: Nemanja Nenadić), Beograd 2004.
145. **Nenadić, N.:** „Pojam i uzroci korupcije“ - u: *Korupcija: osnovni pojmovi i mehanizmi za borbu* (ur. G.P. Ilić), Beograd 2007, 11-28.
146. **Nenadić, N.:** „Pitanja za zakon o zaštiti uzbunjivača“ – u: *Zaštita uzbunjivača* (ur. M. Milosavljević, D. Matović), Beograd 2011, 15-17.
147. **Newburn, T.:** *Understanding and Preventing Police Corruption: Lessons from the Literature*, Home Office – Policing and Reducing Crime Unit: Research, Development and Statistics Directorate, London 1999.
http://rds.homeoffice.gov.uk/rds/prgpdfs/fprs110.pdf_download [08.07.2010].
148. **Newburn, T., Jones, T.:** „Symbolizing crime control - Reflections on Zero Tolerance“, *Theoretical Criminology* 2/2007, 221–243.
149. **Neyroud, P., Beckley, A.:** *Policing, Ethics and Human Rights*, London 2001.
150. **Ottolenghi, E.:** „Police Shoot-to-Kill Policies are necessary to stop Suicide-Bombers“ –in: *Police Brutality* (ed. S. Fitzgerald), Greenhaven 2006, 111-115.
151. **Павићевић, О., Симеуновић-Патић, Б.:** *О негативном друштвеном јунаку*, Београд 2011.
152. **Pavićević, O., Kron, L., Simeunović-Patić, B.:** *Nasilje kao odgovor: Socijalne i psihološke implikacije krize*, Beograd 2013.
153. **Paoline, E.A.:** “Taking stock: Toward a richer understanding of police culture”, *Journal of Criminal Justice* 3/2003, 199-214.
154. **Parent, R., Verdun-Jones, S.:** “Victim-precipitated homicide: police use of deadly force in British Columbia”, *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management* 3/1998, 432-448.
155. **Pettersson, T.:** „Belonging and Unbelonging in Encounters Between Young Males and Police Officers: The Use of Masculinity and Ethnicity/Race“, *Critical Criminology* 4/2013, 417-430.
156. **Phillips, S.W., Sobol, J.J.:** „Police Attitudes about the Use of Unnecessary Force: An Ecological Examination“, *Journal of Police and Criminal Psychology* 1/2011, 47-57.
157. **Prenzler, T.:** *Police Corruption – Preventing Misconduct and Maintaining Integrity*, Boca Raton 2009.
158. **Punch, M.:** “Police Corruption and its Prevention”, *European Journal on Criminal Policy and Research* 3/2000, 301-324.
159. **Punch, M.:** *Police Corruption – Deviance, Reform and Accountability in policing*, London 2009.
160. **Punch, M.:** *Shoot to Kill – Police accountability, firearms and fatal force*, London 2011.
161. **Radoman, J., Tadić, M.:** *Romkinje i Romi i reforma sektora bezbednosti u Republici Srbiji: Kako Romkinje i Romi opažaju vlastitu bezbednost i rad institucija sektora bezbednosti*, Beograd 2014.
162. **Rallings, M., Martin, P., Davey, J.:** “A prospective study of alcohol consumption rates of first-year Australian police officers”, *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management* 2/2005, 206-220.

163. **Ramirez, D.**, McDevitt, J., Farrell, A.: *A resource guide on racial profiling data collection systems: Promising practices and lessons learned*, Washington 2000.
http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/bja/184768.pdf_download [12.01.2012];
164. **Ramljak, A.**, Simović, M.: *Viktimologija*, Banja Luka 2006.
165. **Recasens, A.**: “The Control of Police Powers”, *European Journal on Criminal Policy and Research* 3/2000, 247–269.
166. **Reiner, R.**: *Law and order: an honest citizen’s guide to crime and control*, Cambridge 2007.
167. **Reiner, R.**: *The Politics of the Police*, New York 2010.
168. **Reisig, M.D.**, Tankebe, J., Meško, G.: „Compliance with the Law in Slovenia: The Role of Procedural Justice and Police Legitimacy“, *European Journal of Criminal Policy and Research* 2/2014, 259–276.
169. **Reuss-Ianni, E.**: *Two Cultures of Policing – street cops and management cops*, New Brunswick 1983.
170. **Roberg, R.**, Crank, J., Kuykendall, J.: *Policija i društvo* (orig.: Police and Society – second edition, New York 2000, prevod: Dalibegović M.), Sarajevo 2004.
171. **Roebuck, J.**, Barker, T.: “A Typology of Police Corruption”, *Social Problems* 3/1974, 423-437.
172. **Rouz-Ejkerman, S.**: *Korupcija i vlast – uzroci, posledice i reforma* (orig. S. Rose-Ackerman, Corruption and Government – Causes, Consequences and Reform, Cambridge, 1999 – prevod: Janković I.), Beograd 2007.
173. **Rowe, M.**: *Policing, Race and racism*, London 2004.
174. **Russell-Brown, K.**: *Underground Codes – Race, Crime and Related Fires*, New York 2004.
175. **Svendsen, L.**: *Filozofija zla* (orig. Ondskapens filosofi, Universitetsflorlaget 2001, prevela s norveškog Nataša Ristivojević-Rajković), Beograd 2006.
176. **Sigler, R.**, Dees, T.: “Public Perception of Petty Corruption in Law Enforcement”, *Journal of Police Science & Administration* 1/1988, 14–20.
177. **Simeunović-Patić, B.**: *Ubistva u Beogradu*, Beograd 2003.
178. **Симеуновић-Патић, Б.**: „Криминолошки осврт на проблем корупције у јавној управи“ – у: *Корупција у јавној управи* (ур. Ђ. Ђорђевић), Београд 2011, 35-54.
179. **Симеуновић-Патић, Б.**: „Криминолошки осврт на корупцију и њену повезаност са организованим криминалом“ - у: *Супростављање организованом криминалу: правни оквир, међународни стандарди и процедуре* (ур. Д. Коларић), Београд 2013, 231-242.
180. **Симеуновић-Патић, Б., Ђорђевић, Ђ.** : „Нека обележја корупције у јавној управи у Републици Србији – резултати емпиријског истраживања“ – у: *Корупција у јавној управи* (ур. Ђ. Ђорђевић), Београд 2011, 35-54.
181. **Симовић, Д.**, Зекавица, Р.: *Полиција и људска права*, Београд 2012.
182. **Simon, J.**: *Governing Through Crime – How the War on Crime Transformed American Democracy and Created a Culture of Fear*, New York 2007.
183. **Simonović, B.**: „Suzbijanje korupcije u policiji i ostalim državnim organima“, *Revija za kriminologiju i krivično pravo* 3/2009, 197-219.

184. **Simonović, B.**: „Korupcija u policiji – strateški pristup staroj, ali (još) uvek aktuelnoj sigurnosnoj ugrozi“ – u: *Nove sigurnosne ugroze i kritična nacionalna infrastruktura* (ur. K. Antoliš), Zagreb 2013, 315-327.
185. **Skolnick, J.**: *Justice without Trial: Law Enforcement in Democratic Society*, New York 2011.
186. **Skolnick, J., Fyfe, J.**: *Above the law*, New York 1993.
187. **Skot, Dž. R.**: *Istorija torture kroz vekove* (orig. G.R. Scott: *History of Torture Through out the Ages*, London 1939, prevod: Vineta Marinović), Beograd 2005.
188. **Smith, B.**: “Structural and organizational predictors of homicide by police”, *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management* 4/2004, 539-557.
189. **Smith, B., Novak K.J., Lowenkamp, C.**: „Explaining police-officer discretionary activity“, *Criminal Justice Police Review* 3/2005, 325-346.
190. **Smith, D.**: “Alcohol and tobacco consumption among Australian police officers: 1989 to 2005”, *International Journal of Police Science and Management* 3/2007, 274-286.
191. **Smith, R.**: “Tasers prevent Excessive Force” - in: *Police Brutality* (ed. S. Fitzgerald), Greenhaven 2006, 139-145.
192. **Smith, D.J., Gray, J.**: *Police in People in London: The PSI Report*, London 1985.
193. **Стевановић, О.**: *Безбедносни менаџмент*, Београд 2012.
194. **Stewart, E.A. et al.**: „Neighborhood Racial Context and perceptions of Police-Based Racial Discrimination among Black Young“, *Criminology* 3/2009, 847-887.
195. **Stojak, R.**: *Metoda analize sadržaja*, Sarajevo 1990.
196. **Стојановић, З.**: „Кривичноправни појам насиља“ - у: *Насиље у Србији – узроци, облици, последице и друштвене реакције* том 1 (ур. Д. Коларић), Београд 2014, 1-8.
197. **Stojanović, Z., Kolarić, D.**: *Krivičnopravno suzbijanje organizovanog kriminaliteta, terorizma i korupcije*, Beograd 2014.
198. *Strateška-obaveštajna procena korupcije*, MUP Republike Srbije, Beograd 2012.
199. **Субошић, Д.**: „Појам несмртоносних оружја“, *НБП – Наука, Безбедност, Полиција* 1/2006, 97-108.
200. **Субошић, Д., Оташевић, Б., Милић, Н.**: „Примена препорука за сузбијање корупције у полицији“ - у: *Сузбијање криминала и европске интеграције* (ур. Љ. Машковић), Београд 2010, 92-101.
201. **Sharp, D., Atherton, S.**: „To Serve and Protect? - The Experiences of Policing in the Community of Young People from Black and Other Ethnic Minority Groups“, *The British Journal of Criminology* 5/2007, 746-763.
202. **Shelley, L.**: *Policing Soviet Society – The evolution of state control*, London 1996.
203. **Sherman, L.**: „Becoming Bent: Moral Careers of Corrupt Policemen“ – in: *Order under Law* (eds. R.G. Culbertson, M.R. Tezak), Illinois 1981, 96-110.
204. **Sherman, L.**: “Execution without trial: Police Homicide and the constitution” – in: *Police Deviance* (eds. T. Barker, D. Carter), Cincinnati 1986, 188-221.

205. **Shernock, S.:** "Police Solidarity" - in: *Encyclopedia of Police Science* (ed. J.R. Greene), New York 2007, 994-999.
206. **Tankebe, J.:** „Policing, Procedural Fairness and Public Behaviour: A Review and Critique“, *International Journal of Police Science & Management* 1/2008, 8-19.
207. **Tankebe, J., Meško, G.:** „Police Self-Legitimacy, Use of Force, and Pro-organizational Behavior in Slovenia“ - in: *Trust and Legitimacy in Criminal Justice – European Perspectives* (ed. Meško, G., Tankebe, J.), London 2015, 261-277.
208. **Танчић, Д., Јефтић-Шарчевић, Н.:** „Насиље и сила према схватањима Слободана Јовановића“ - у: *Насиље у Србији – узроци, облици, последице и друштвене реакције – том 2* (ур. Д. Коларић), Београд 2014, 360-367.
209. **Tompson, K.:** *Moralna panika* (orig. Kenneth Thompson, Moral Panics, London 1998 – prevela s engleskog Ivana Vranić), Београд 2003.
210. **Toh, H.:** *Nasilnici: Jedan vid ispitivanja psihologije nasilja* (orig. Has Toch, Violent men: An Inquiry into the Psychology of Violence, Chicago 1969, prevod: Petrović A.), Београд 1978.
211. **Toch, H.:** "The Violence-Prone Police Officer" - in: *Police Violence: Understanding and Controlling Police Abuse of Force* (eds. W.A. Geller, H. Toch), New Haven 1996, 94-112.
212. **Twersky-Glasner, A.:** "Police Personality: What Is It and Why Are They Like That?", *Journal of Police and Criminal Psychology* 1/2005, 57-67.
213. **Ćirić, J.:** „Neki metodološki problemi u istraživanju fenomena korupcije“, *Revija za kriminologiju i krivično pravo* 2/2008, 31-49.
214. **Ćirić, J., et al.:** *Korupcija – problemi i prevazilaženje problema*, Београд 2010.
215. **Fajgelj, S.:** *Metode istraživanja ponašanja*, Београд 2010.
216. **Farell, W.:** "Torture and Enemy Combatants" – in: *Battleground Criminal Justice* (ed. G. Barak), London 2007, 765-772.
217. **Feagin, J., Vera, H., Batur, P.:** *White Racism*, New York 2001.
218. **Feltes, T.:** „Концепт нулте толеранције“, *Безбедност* 4/2001, 541-548.
219. **From, E.:** *Anatomija ljudske destruktivnosti – prva knjiga* (orig. Erich Fromm, The Anatomy of Human destructiveness, New York 1973, prevod: Gvozden Flego i Vesna Marčec-Beli), Zagreb 1989.
220. **Fyfe, J.:** "Training to reduce Police-Civilian Violence" – in: *Police Violence: Understanding and Controlling Police Abuse of Force* (eds. W.A. Geller, H. Toch), New Haven 1996, 165-179.
221. **Hames, T.:** „Police Shoot-to-Kill Policies Invite Abuse of Force“ –in: *Police Brutality* (ed. S. Fitzgerald), Greenhaven 2006, 106-110.
222. **Henry, V.:** *Death Work: Police, Trauma and the Psychology of Survival*, New York 2004.
223. **Herbert, S.:** *Morality in law enforcement: Chasing 'bad guys' with the Los Angeles Police Department*, *Law and Society Review* 4/1997, 798- 818.
224. **Hinds, L.:** „Challenging current conceptions of law and order“, *Theoretical Criminology* 2/2006, 203–221.
225. **Hodgson, J.:** "Police Violence in Canada and the USA: Analysis and Management", *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management* 4/2001, 520-549.

226. **Holz, K.:** „Korupcija u policiji? Istraživanje o opsegu korupcije unutar policije i o stavu policijskih službenika prema korupciji”, *Izbor* 4/1998, 267-279.
227. **Holmes, M., Smith, B.:** *Race and Police Brutality: Roots and Urban Dilemma*, New York 2008.
228. **Holms, L.:** „Korupcija i policijski rad“ – u: *Uputstva za očuvanje policijskog integriteta*, The Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), Geneva, 2012, 21-56. http://www.bezbednost.org/upload/.../program_prezentacije.pdf_download [03.01.2013].
229. **Homant, R., Kennedy, D.:** “Suicide by police: A proposed typology of law enforcement officer assisted suicide”, *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management* 3/2000, 339-355.
230. **Huberts, L., Kaptein, M., Lasthuizen, K.:** „A study of the impact of three leadership styles on integrity violations committed by police officers“, *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management* 4/2007, 587-607.
231. **Huggins, M., Haritos-Fatouros, M., Zimbardo, P.:** *Violence Workers – Police Torturers and Murderers*, Berkeley 2002.
232. **Hudson, B.:** *Justice in Risk Society – Challenging and Re-affirming Justice in Late Modernity*, London 2003.
233. **Hudson, B.:** „Justice in a Time of Terror“, *The British Journal of Criminology* 5/2009, 702–717.
234. **Huq, A.Z., Muller, C.:** „The War on Crime as Precursor to the War on Terror“, *International Journal of Law, Crime and Justice* 4/2008, 215-229.
235. **Carrabine, E., et al.:** *Criminology – A Sociological Introduction*, London 2008.
236. **Carter, D.:** “Drug-Related Corruption of Police Officers: A Contemporary Typology”, *Journal of Criminal Justice* 2/1990, 85–98.
237. **Cleary, J.:** *Racial Profiling Studies in Law Enforcement: Issues and methodology*, St.Paul: House of Representatives, Research Department, Minnesota 2000. http://www.house.leg.state.mn.us/hrd/pubs/raceprof.pdf_download [12.01.2012].
238. **Cochran, J., Bromley, M.:** “The myth(?) of police sub-culture”, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management* 1/2003, 88-117.
239. **Cockcroft, T.:** *Police Culture: Themes and Concepts*, London 2012.
240. **Collins, R.:** *Violence: A Micro-sociological Theory*, Princeton 2008.
241. **Corsianos, M.:** “Police Corruption” – in: *Battleground Criminal Justice* (ed. G. Barak), London 2007, 508-515.
242. **Crank, J.:** *Understanding Police Culture*, Cincinnati 2004.
243. **Crank, J., Flaherty, D., Giacomazzi, A.:** “The noble cause: An empirical assessment”, *Journal of Criminal Justice* 1/2007, 103–116.
244. **Crank, J., Caldero, M.:** *Police Ethics: The Corruption of Noble Cause*, Cincinnati 2010.
245. **Crowther, C.:** *Policing Urban Poverty*, London 2000.
246. **Cha-Jua, S.K.:** “Racism is a factor in Police Violence” - in: *Police Brutality* (ed. S. Fitzgerald), Greenhaven 2006, 55-62.

247. **Champion, D.:** *Police Misconduct in America*, Santa Barbara 2001.
248. **Chan, J.:** *Changing Police Culture - Policing in a Multicultural Society*, New York 1997.
249. **Chevigny, P.:** *Edge of the Knife: Police Violence in America*, New York 1995.
250. **Шевкушић, С.:** „Квалитативна студија случаја у педагошким истраживањима: Сазнајне могућности и ограничења“, *Зборник Института за педагошка истраживања* 2/2008, 239-256.
http://www.doiserbia.nb.rs/ft.aspx?id=0579-64310802239S_pdf_download [11.7.2015].
251. **Quinn, M.W.:** *Walking with the Devil: The Police Code of Silence*, Los Angeles 2005.
252. **Waddington, P.J.:** *Policing Citizens: Authority and Rights*, London 1999.
253. **Waddington, P.J.:** “Police (canteen)sub-culture”, *British Journal of Criminology* 2/1999, 287-309.
254. **Waddington, P.J., Stenson, K., Don, D.:** “In Proportion: Race and Police Stop and Search”, *British Journal of Criminology* 6/2004, pp.889-914.
255. **Walker, S., Alpert, G.P., Kenney, D.J.:** „Early Warning System for Police: Concet, History and Issues“, *Police Quarterly* 2/2000, 132-152.
256. **Waters, J., Ussery, W.:** „Police stress: history, contributing factors, symptoms, and interventions“, *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management* 2/2007, 169-188;
257. **Weitzer, R., Tuch, S.:** *Race and Policing in America – Conflict and Reform*, Cambridge 2006.
258. **Westmarland, L.:** “Police Ethics and Integrity: Breaking the Blue Code of Silence”, *Policing and Society* 2/2005, 145-165.
259. **Wilkes, Jr. D.:** “The Militarization of Law Enforcement Causes Police Brutality” –in: *Police Brutality* (ed. S. Fitzgerald), Greenhaven 2006, 70-80.
260. **Wisler, D.:** “Video Monitoring reduces Police Brutality” - in: *Police Brutality* (ed. S. Fitzgerald), Greenhaven 2006, 155-162.
261. **Worden, R.:** “The Causes of Police Brutality: Theory and Evidence on Police Use of Force” – in: *Police Violence: Understanding and Controlling Police Abuse of Force* (eds. W.A. Geller, H. Toch), New Haven 1996, 23-51.
262. **Wu, W., Beken, T.V.:** “Police Torture in China and its Causes: A Review of Literature”, *The Australian and New Zealand Journal of Criminology* 3/2010, 557–579.
263. **White, M.:** “Identifying Good Cops Early: Predicting Recruit Performance in the Academy”, *Police Quarterly* 1/2008, 27-49.
264. **Young, J.:** *The Exclusive Society: Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity*, London 1999.
265. **Young, J.:** *The Vertigo of Late Modernity*, London 2007.
266. **Young, J.:** *Criminological Imagination*, Oxford 2011.

ПРАВНИ АКТИ

1. **Кривични закон Републике Србије**, *Службеник гласник Републике Србије* бр. 26/77, 28/77 - испр., 43/77 - испр., 20/1979, 24/1984, 39/1986, 51/1987, 6/1989, 42/1989 и 21/1990 и " *Службеник гласник Републике Србије* бр.16/1990, 26/1991, 39/2003 и 67/2003.
2. **Кривични законик**, *Службеник гласник Републике Србије* бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012 и 104/2013.
3. **Правилник о поступку решавања притужби**, *Службени гласник Републике Србије* бр. 54/2006.
4. **Правилник о техничким обележјима и начину употребе средстава принуде**, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 19/2007, 112/2008.
5. **Закон о безбедности саобраћаја на путевима**, *Службени Гласник Републике Србије* бр. 41/09, 53/10, 101/11, 32/13.
6. **Закон о заштити узбуњивача**, *Службени гласник Републике Србије* бр. 128/2014.
7. **Закон о полицији**, *Службени гласник Републике Србије* бр. 101/2005, 63/2009.

ПРИЛОЗИ

**Прилог 1: УПИТНИК О НЕЗАКОНИТОЈ УПОТРЕБИ СРЕДСТАВА ПРИНУДЕ
(намењем анкетирању непосредних извршилаца)**

1) На којим пословима сте били ангажовани у највећем делу досадашње каријере?

- 1) пословима криминалистичке полиције
- 2) патролној делатности и пословима интервентне полиције
- 3) пословима саобраћајне полиције

2) Шта за Вас лично представља полицијска принуда?

- 1) најпоузданије средство у спровођењу полицијске делатности
- 2) најефикаснији метод да се неваљали науче памети
- 3) најпогоднији начин да привољите друге да вас поштују
- 4) нужно зло коме се понекад мора прибећи у раду
- 5) нешто друго (шта?) _____

3) Постоји ли, по Вашем мишљењу, проблемска ситуација у полицијској пракси коју је једино могуће решити употребом силе (када сила нема алтернативу)?

- 1) не, јер сила увек има алтернативу
- 2) да (наведите ситуацију) _____

4) Да ли сте се у досадашњој каријери икада суочили са ситуацијом у којој су се стекли законски услови за употребу средстава принуде, али сте одустали од употребе?

Да

Не

Ако је Ваш одговор Да:

4.1. Да ли сте били у таквој прилици у последње три године ако јесте колико пута _____

4.2. Који разлози најчешће утичу на доношење такве одлуке _____

5) Какав је Ваш став у погледу тренутне количине (капацитета) полицијске принуде?

- 1) располажемо са довољном (оптималном) количином принуде
- 2) потребно је смањити (у ком погледу?) _____
- 3) потребно је проширити (у ком погледу?) _____

6) Шта, по Вашем мишљењу, представља прекорачење употребе средстава принуде?

7) У којим ситуацијама, по Вашем мишљењу, постоји највећи ризик да полицијски службеник употреби прекомерну силу? _____

8) Да ли, по Вашем мишљењу, постоје ситуације (околностима) у којима је полицијски службеник принуђен да употреби прекомерну силу?

- 1) не
- 2) да (у којим?) _____

9) **Колико често, по Вашем мишљењу, следећи фактори доприносе прекорачењу употребе средстава принуде?** (упишите ознаку X у поље испод предвиђеног одговара)

	веома често	понекад	никад	не знам
исхитреност и неискуство полицијског службеника				
склоност полицијског службеника да употребом силе решава проблеме				
претходно проживљени напади и задобијене повреде у сличним ситуацијама				
подстицање и охрабривање одлучније примене силе од стране колега				
доказивање способности и чврстине пред другим колегама				
интервенисање под утицајем алкохола				
непоштовање полицијског ауторитета (дрско понашање, вређање, провоцирање)				
стрепња за властиту сигурност и/или сигурност колега и потреба њене заштите				
императив очувања реда и сузбијања криминала				
непостојање адекватних алтернатива употреби силе у датом моменту				

10) **Да ли је током Ваше каријере у тренутној организационој јединици икада забележен неки случај прекорачења употребе средстава принуде?**

Да Не

Ако је Ваш одговор Да:

- 10.1. Можете ли описати један од тих случајева _____
 10.2. Да ли знате која мера је изречена полицијци у конкретном случају _____
 10.3. Коју меру је, по Вашем мишљењу, требало изрећи _____

11) **Да ли сте у досадашњој каријери икада присуствовали ситуацији (интервенцији) током које је полицијски службеник прекорачио силу?**

Да Не

Ако је Ваш одговор Да:

- 11.1. Можете ли описати један од тих случајева _____
 11.2. Сматрате ли да се у том тренутку могло поступити другачије _____
 11.3. Када би се Ви нашли у таквој ситуацији како би поступили _____

12) **Како бисте поступили када би присуствовали ситуацији у којој Ваш колега употребом силе настоји изнудити исказ од лица осумњиченог за кривично дело?**

- 1) покушао/ла бих да га спречим ако _____
 2) не бих ништа предузео/ла зато што _____
 3) саветовао/ла бих га _____
 4) придружио/ла бих му се уколико _____
 5) нешто друго бих предузео/ла (шта?) _____

13) Како бисте поступили када би Вам непосредни старешина наредио да током интервенције (рада по кривичном делу) употребите већи ниво силе од дозвољеног?

- 1) одбио/ла бих наређење зато што _____
- 2) одбио/ла бих наређење уколико _____
- 3) поступио/ла бих по наређењу само уколико _____
- 4) поступио/ла бих по наређењу зато што _____

14) Како бисте поступили када би колега с којим радите тражио од Вас да током интервенције (рада по кривичном делу) употребите већи ниво силе од дозвољеног?

- 1) не бих га послушао/ла зато што _____
- 2) не бих га послушао уколико _____
- 3) послушао/ла бих га само уколико _____
- 4) послушао/ла бих га зато _____

15) Када бисте унапред знали да ћете тиме обезбедити осуђујуће доказе да ли бисте током испитивања употребили силу према осумњиченом за кривично дело?

- 1) не, и тада бих одустао/ла од те намере
- 2) да, али само _____
- 3) да, у сваком случају

16) Када бисте унапред знали да нећете бити кажњени за такав поступак да ли бисте употребили силу према лицу које вас вређа током интервенције?

- 1) не, и тада бих одустао/ла од те намере
- 2) да, али само _____
- 3) да, у сваком случају

17) Сматрате ли да би запослени у Вашој организационој јединици пријавили колегу који је употребио прекомерну силу током интервенције (рада по кривичном делу)?

- 1) већина би пријавила
 - 2) већина не би пријавила
- 17.1. Ако сматрате да већина не би пријавила, из ког разлога би они тако поступили _____

18) У којим случајевима и под којим околностима би Ви пријавили колегу за ког би поуздано знали да је прекорачио силу током интервенције (рада по кривичном делу)?

- 1) пријавио/ла бих га у сваком случају зато _____
- 2) пријавио/ла бих га само _____
- 3) не бих га пријавио/ла никада, зато _____

19) Какву санкцију би, по Вашем мишљењу, требало изрећи полицијском службенику када би се доказало да је: (упишите ознаку X у поље испод предвиђеног одговара)

	казну затвора	новчану казну	опомену	никакву казну
нaneo лаке телесне повреде лицу које га је вређало током интервенције				
користио силу након интервенције с јасном намером да казни непослушност и отпор преступника и том приликом му нанео тешке телесне повреде				
употребом силе изнудио исказ од лица осумњиченог за разбојништво				
лишио живота убицу колеге полицајца настојећи на тај начин да се освети за његову смрт				

20) Колико, по Вашем мишљењу, следеће мере могу ефикасно спречити или редуковати појаву прекорачења употребе средстава принуде? (упишите X испод предвиђеног одговара)

	веома је ефикасна	делимично ефикасна	није ефикасна	не знам
пооштравање услова за употребу средстава принуде				
јасније дефинисање процедура поступања у ситуацијама које захтевају употребу силе				
јачање механизма унутрашње контроле и надзора над применом средстава принуде				
развијање механизма самоконтроле понашања полицијских службеника				
спровођење независних истрага случајева прекорачења употребе силе				
обучавање полицијских службеника за ненасилно решавање конфликта				
оштрије кажњавање службеника који су прекорачили силу				
редовно спровођење психо-прегледа полицијских службеника, а посебно након инцидената са употребом силе				
повећање заштите сигурности полицијских службеника у ризичним интервенцијама				

Прилог 2: УПИТНИК О КОРУПЦИЈИ У ПОЛИЦИЈИ
(намењен анкетирању непосредних извршилаца)

1) На којим пословима сте били ангажовани у највећем делу досадашње каријере?

- 1) пословима криминалистичке полиције
- 2) патролној делатности и пословима интервентне полиције
- 3) пословима саобраћајне полиције

2) Који све поступци се, по Вашем мишљењу, могу сврстати у коруптивно понашање?

3) Шта још поред новца, по Вашем мишљењу, може представљати предмет коруптивне трансакције? _____

4) Да ли, по Вашем мишљењу, прихватање ситних материјалних дарова (поклон, пиће, ручак) треба сматрати коруптивним понашањем?

- 1) да, зато што _____
- 2) да, али само _____
- 3) не, уколико _____
- 4) не, зато што _____

5) Да ли, по Вашем мишљењу, пружање полицијских услуга ван радног времена и за сопствени рачун треба третирати као коруптивно понашање?

- 1) да, зато што _____
- 2) да, али само _____
- 3) не, уколико _____
- 4) не, зато што _____

6) Да ли, по Вашем мишљењу, полицијски службеници могу на било који начин иницирати коруптивну трансакцију?

- 1) не
- 2) да (на који начин?) _____

7) Постоје ли, по Вашем мишљењу, ситуације у којима су полицијски службеници принуђени на коруптивно понашање (нпр. да узму мито)?

- 1) не
- 2) да (које ситуације и зашто?) _____

8) Колико често, по Вашем мишљењу, следећи фактори доприносе коруптивном понашању у полицији? (упишите ознаку X у поље испод предвиђеног одговара)

	веома често	понекад	никад	не знам
морална слабост полицијског службеника				
подстицање и иницирање корупције од стране грађана				
размишљање о корупцији као уобичајеној појави у друштву				
висок ниво дискреционе моћи одлучивања				
блага казнена политика за дела корупције				
незадовољство условима рада у организацији				

15) У којим случајевима и под којим околностима би Ви пријавили колегу за ког би поуздано знали да је примио мито?

- 1) пријавио/ла бих га у сваком случају, зато _____
- 2) пријавио/ла бих га само _____
- 3) не бих га пријавио/ла никада, зато _____

16) Какву санкцију би, по Вашем мишљењу, требало изрећи полицијском службенику када би се доказало да је: (упишите ознаку X у поље испод предвиђеног одговара)

	казну затвора	новчану казну	опомену	никакву
примио мито у износу од 10.000 динара од пијаног возача како против њега не би поднео пријаву				
одао службену тајну лицу из криминалне средине за 100.000 динара				
радио у слободно време као „избацивач“ у коцкарници				
украо са места злочина предмет вредан 200.000 динара				
лажно сведочио пред судом у корист колеге оптуженог за корупцију				
подметнуо доказ нарко дилеру како би „обезбедио“ осуђујућу пресуду				

17) Колико су, по Вашем мишљењу, ефикасне следеће мере у супростављању корупцији у полицији? (упишите ознаку X у поље испод предвиђеног одговара)

	веома је ефикасна	делимично ефикасна	није уопште ефикасна	не знам
примена специјалних истражних техника у откривању корупције				
подстицање моралног понашања награђивањем узорних полицајаца				
перменентна едукација о корупцији, њеним последицама и значају спречавања				
стимулисање пријављивања корупције ослобађањем одговорности или награђивањем				
смањење дискреционе моћи одлучивања полицијских службеника				
адекватна заштита полицијских службеника спремних да пријаве корупцију				
спровођење независних истрага корупције у полицији				
оштрије кажњавање за коруптивно понашање и одузимање добити стечене корупцијом				
побољшање материјалног статуса полицијских службеника				

Прилог 3: УПИТНИК О КОНТРОЛИ НЕЗАКОНИТОГ ПОНАШАЊА ПРИПАДНИКА ПОЛИЦИЈЕ (намењен анкетирању припадника интерног система контроле)

1) Који облик контроле полиције спада у Вашу надлежност:

- 1) хијерархијска контрола (тј. контролна делатност од стране непосредних старешина)
- 2) контрола законитости у радуполиције
- 3) специјализоване интерне истраге (сектор за унутрашњу контролу)

2) Над којим полицијским делатностима сте најчешће спроводили контролу у досадашњој каријери?

- 1) патролна делатност и поступање припадника интервентне полиције
- 2) поступање припадника саобраћајне полиције
- 3) поступање припадника криминалистичке полиције
- 4) нешто друго (шта?) _____

3) Да ли сте у свом досадашњем раду поступали по случајевима незаконите употребе средстава принуде у поступању полиције?

Да Не

Ако је Ваш одговор Да:

- 3.1. Које средство принуде се најчешће прекорачује _____
- 3.2. Под којим околностима најчешће долази до прекорачења силе _____

4) Колико често, по Вашем мишљењу, следећи фактори доприносе прекорачењу употребе средстава принуде? (упишите ознаку X у поље испод предвиђеног одговара)

	веома често	понекад	никад	не знам
исхитреност и неискуство полицијског службеника				
склоност полицијског службеника да употребом силе решава проблеме				
претходно проживљени напади и задобијене повреде у сличним ситуацијама				
подстицање и охрабривање одлучније примене силе од стране колега				
доказивање способности и чврстине пред другим колегама				
интервенисање под утицајем алкохола				
непоштовање полицијског ауторитета (дрско понашање, вређање, провоцирање)				
стрепња за властиту сигурност и/или сигурност колеге и потреба њене заштите				
императив очувања реда и сузбијања криминала				
непостојање адекватних алтернатива употреби силе у датом моменту				

5) Да ли сте у свом досадашњем раду поступали по случајевима корупције у полицији?

Да Не

Ако је Ваш одговор Да:

5.1. С којим видом коруптивног понашања сте се најчешће сретали у раду _____

5.2. У којим областима полицијског рада се корупција најчешће испољавала _____

6) Како бисте, на основу Ваших личних сазнања и/или досадашњег професионалног искуства окарактерисали начин испољавања корупције у полицији?

- 1) сви корумпирани полицајци су приступали трансакцији искључиво спонтано и непланирано, користећи прилику која им се случајно указала
- 2) поред спонтаног и непланираног приступања корупцији постојали су и полицајци који су сами тражили повољну прилику за коруптивну трансакцију
- 3) поред првог и другог начина, постојали су и полицајци који су корупцији приступали смишљено и плански, стварајући прилике за корупцију захтевањем мита

7) Колико често, по Вашем мишљењу, следећи фактори доприносе коруптивном понашању у полицији? (упишите ознаку X у поље испод предвиђеног одговара)

	веома често	понекад	никад	не знам
морална слабост полицијског службеника				
подстицање и иницирање корупције од стране грађана				
размишљање о корупцији као уобичајеној појави у друштву				
висок ниво дискреционе моћи одлучивања				
блага казнена политика за дела корупције				
незадовољство условима рада				
толерисање корупције у радном окружењу				
мала вероватноћа откривања коруптивног понашања				
разочараност у функционисање спровођења закона на терену				
лош материјални положај и ниске плате полицијских службеника				
приватни проблеми (нпр. нагомилани дугови)				

8) Како генерално оцењујете ефикасност контроле незаконитог поступања полиције у Републици Србији?

уопште није ефикасна 1 2 3 4 5 изузетно је ефикасна

8.1. Ако оцењујете да ефикасност није на задовољавајућем нивоу шта су, по Вашем мишљењу, главни разлози те неефикасности? _____

9) Да ли се у обављању послова из своје надлежности суочавате са неким тешкоћама?

1) не

2) да (којим?) _____

10) Како, на основу свог досадашњег професионалног искуства, процењујете спремност полицијских службеника да пријаве колегино незаконито поступање?

1) већина би пријавила колегу у сваком случају

2) већина би пријавила колегу само у одређеним случајевима (којим?)

3) већина не би пријавила колегу никада (зашто?) _____

11) Које мере и механизми супростављања незаконитом поступању припадника полиције су, по Вашем мишљењу делотворнији?

1) превенција – отклањање узрока незаконитог поступања

2) репресија – кажњавање учинилаца

12) Сматрате ли да је спољашња контрола полиције потребна?

1) сматрам да је апсолутно потребна

2) сматрам да је потребна, мада је унутрашња контрола ипак значајнија

3) не сматрам да је потребна, унутрашњи облици контроле су сасвим довољни

4) не сматрам да је потребна

12.1. Ако сматрате да је спољашња контрола потребна који облик сматрате најефикаснијим и најкориснијим и зашто? _____

13) С којим субјектима (органима/институцијама) спољашње контроле најчешће сарађујете и како оцењујете ту сарадњу? _____

13.1 Ако оцењујете да сарадња није на задовољавајућем нивоу шта би, према Вашем мишљењу, требало предузети како би се та сарадња унапредила _____

14) Колико, по Вашем мишљењу, следеће мере могу ефикасно спречити или редуковати појаву незаконите употребе средстава принуде?

	веома је ефикасна	делимично ефикасна	није уопште ефикасна	не знам
поштравање услова за употребу средстава принуде				
јасније дефинисање процедура поступања у ситуацијама које захтевају употребу силе				
јачање механизма унутрашње контроле и надзора над применом средстава принуде				
развијање механизма самоконтроле у понашању полицијских службеника				
спровођење независних истрага случајева прекорачења употребе силе				
обучавање полицијских службеника за ненасилно решавање конфликта				
оштрије кажњавање службеника који су прекорачили силу				
спровођење психо-прегледа полицијских службеника након инцидента				
повећање заштите сигурности полицијских службеника у ризичним интервенцијама				

15) Колико су, по Вашем мишљењу, ефикасне следеће мере у супростављању корупцији у полицији? (упишите ознаку X у поље испод предвиђеног одговара)

	веома је ефикасна	делимично ефикасна	није уопште ефикасна	не знам
примена специјалних истражних техника у откривању корупције				
подстицање моралног понашања награђивањем узорних полицајаца				
перменентна едукација о природи корупције, њеним последицама и значају њеног спречавања				
стимулисање пријављивања корупције ослобађањем одговорности или награђивањем				
смањење дискреционе моћи одлучивањаполицијских службеника				
адекватна заштита полицијских службеника спремних да пријаве корупцију				
спровођење независних истрага корупцијеу полицији				
оштрије кажњавање за коруптивно понашање иодузимање добити стечене корупцијом				
побољшање материјалног статуса полицијских службеника				

16) Какву казну би, по Вашем мишљењу, требало изрећи полицијском службенику када би се доказало да је: (упишите ознаку X у поље испод предвиђеног одговара)

	казну затвора	новчану казну	опомену	никакву казну
нанео лаке телесне повреде лицу које га је вређало током интервенције				
користио силу након интервенције с јасном намером да казни непослушност преступника и том приликом му нанео тешке телесне повреде				
употребом силе изнудио исказ од лица осумњиченог за разбојништво				
лишио живота убицу колеге полицајца настојећи на тај начин да се освети за колегину смрт				
примио мито у износу од 10.000 динара од пијаног возача како против њега не би поднео пријаву				
одао службену тајну лицу из криминалне средине за 100.000 динара				
радио у слободно време као „избацивач“ у коцкарници				
украо са места злочина предмет вредан 200.000 динара				
лажно сведочио пред судом у корист колеге оптуженог за корупцију				
подметнуо доказ нарко дилеру како би „обезбедио“ осуђујућу пресуду				

Прилог 4: ОРИЈЕНТАЦИОНА ПИТАЊА ЗА ИНТЕРВЈУ
(намењена интервјуисању осуђених припадника полиције)

1. Испричајте ми укратко неке најважније детаље из Ваше професионалне каријере? (разлог избора полицијске професије, радни стаж, врсте делатности, награде и казне)
2. Опишите догађај због ког је покренут поступак против Вас?
3. Који разлог је пресудно утицао на вашу одлуку да тако поступите?
4. Да ли сте ту одлуку донели по наговору другог, под принудом или самоиницијативно?
5. Да ли сте у време предузимања конкретне радње били свесни могућих последица?
6. Опишите психичко стање у ком сте се налазили у тренутку предузимања конкретне радње и непосредно након тога, а посебно по сазнању да сте лишени слободе?
7. Да ли у било ком свом поступку препознајете неку грешку?
8. Сматрате ли да сте били довољно обучени за поступање у оваквим ситуацијама и ако нисте шта вам је недостајало? (само за испитанике осуђене за дело насиља)
9. Да ли је по Вашем мишљењу с правом покренут поступак против вас и ако није зашто?
10. Да ли у било ком поступку неког другог лица препознајете допринос покретању поступка против вас?
11. Какав је Ваш став у погледу кривичног поступка вођеног против вас и изречене казне?
12. Какав је Ваш став у погледу извештавања медија о Вашем случају, како сте то доживели?
13. Колико Вам тешко пада боравак у затвору, шта вам највише недостаје (породица, посао, колеге...)?
14. Да ли сте извукли неке поуке из овог догађаја и ако јесте које?
15. Када бисте се поново нашли у таквој ситуацији да ли би нешто променили у свом поступку и ако би шта бисте урадили?
16. Да ли сте и колико пута, пре овог догађаја, користили средства принуде, а посебно ватрено оружје? (само за испитанике осуђене за дело насиља)
17. Да ли сте некад током интервенције прекорачили неко од средстава принуде и ако јесте да ли сте одговарали за то, и ако нисте зашто? (само за испитанике осуђене за дело насиља)
18. Да ли по Вашем мишљењу постоје особе које заслужују строжији третман приликом полицијског поступања и ако постоје, које и зашто? (само за испитанике осуђене за дело насиља)
19. Да ли сте пре овог догађаја примили мито и да ли сте одговарали за то, и ако нисте зашто? (само за испитанике осуђене за дело примања мита)

Прилог 5: УПИТНИК ЗА ВАСПИТАЧЕ

Назив установе: _____

матични број осуђеника: _____

Молимо Вас да изнесете Ваше стручно мишљење и запажања у погледу:

- 1) Кривичног дела због ког је лице осуђено и фактора који су, по Вашем мишљењу, допринели извршењу кривичног дела
- 2) Процене личности осуђеника, да ли признаје дело и своју кривицу и да ли изражава бригу савести и ако не, зашто
- 3) Понашања осуђеника у казненој установи (поштовање кућног реда, залагање на раду, однос према особљу завода, однос према другим осуђеницима)
- 4) Прогнозе даљег понашања осуђеника и извесност поврата

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Зоран Кесић је рођен 1977. године у Кључу (Босна и Херцеговина), где је завршио основну школу одличним успехом. Средњу школу унутрашњих послова у Сремској Каменици завршио је као најбољи ученик XXVI генерације, а због постигнутог успеха у учењу и владању додељена му је *Вукова диплома*. По завршетку средње школе распоређен је у СУП Нови Сад на радно место полицајца на безбедносном сектору. Исте године бива упућен на даље школовање на Полицијску академију у Београду, где је дипломирао као други студент у рангу, са просечном оценом 9,44. Након завршених студија враћа се у матични секретаријат, на радно место помоћника командира полицијске станице, где проводи три године.

У међувремену уписује магистарске студије на Полицијској академији у Београду, које завршава у року са просечном оценом 9,88. Магистарски рад под називом *Место и улога недржавног сектора у контроли криминалитета – криминолошки и правни аспекти* одбранио је 2008. године. Школске 2004/05 године почиње да ради на Полицијској академији као сарадник у настави, на радном месту асистента-приправника на наставном предмету Криминологија, да би убрзо након одбране магистарског рада био изабран на место предавача на истом наставном предмету на Криминалистичко-полицијској академији.

Учествовао је у реализацији неколико научно-истраживачких пројеката и то: 1) *Криминалитет којим се угрожава безбедност припадника полиције*; 2) *Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција*; 3) *Корупција у јавној управи*; 4) *Положај и улога полиције у демократској држави* и 5) *Криминалитет у Србији и инструменти државне реакције (у току је његова реализација)*.

У досадашњој каријери Зоран Кесић је објавио укупно 32 научна и стручна рада и 4 приказа. Неки од тих радова су:

- **Kesić, Z.** i Zekavica, R.: „Contradiction of Demand and Role conflict in policing“ – in: *Archibald Reiss Days, Volume I* (ed. G. Milošević), Beograd 2013, str. 175-186.
- Zekavica, R. i **Kesić, Z.**: „The Main Problems and Challenges in the Establishing the Legal Accountability of Police“ –in: *Archibald Reiss Days, Volume 3* (ed. G. Milošević), Beograd 2014, str. 211-219.

- **Кесић З.:** *Приватни сектор у контроли криминалитета*, Београд, 2009, стр. 1-254.
- **Кесић З.:** „Узроци и последице полицијског синдрома 'Прљавог Харија'“ –у: *Супростављање савременом организованом криминалу и тероризму – Едиција АΣΦΑΛΕΙΑ књига II* (ур. С. Мијалковић), Криминалистичко-полицијска академија, Београд 2011, стр. 187-204.
- **Кесић, З.:** Лице и наличје дискреционе оцене у раду полиције –у: *Положај и улога полиције у демократској држави* (ур. Ђ. Ђорђевић), Криминалистичко-полицијска академија Београд, 2013, стр. 155-175.
- **Кесић З.:** „Супростављање корупцији у полицији – актуелно стање и мере за унапређење“ –у: *Супростављање савременим облицима криминалитета – Анализа стања, Европски стандарди и мере за унапређење*, Том 3 (ур. Д. Коларић) Београд 2015, стр. 39-51.
- **Кесић З.:** „Приватизација кажњавања – начин за превазилажење или продубивање кризе затварања“, *Страни правни живот* 1/2010, стр. 303-321.
- **Кесић, З.:** „Појам и систематизација полицијских девијација“, *Култура полиса* Год. 9, пос. изд. (2012), стр. 323-342.
- **Кесић, З.:** „Право на живот у сенци 'полицијских убистава'“, *Правни живот* Год. 61, књ. 555, бр. 9 (2012), стр. 375-388.
- **Кесић, З.:** „Раса и етницитет као виктимогене предиспозиције код прекорачења и злоупотреба полицијских овлашћења“, *Темида* 4/2012, стр. 161-178.
- **Кесић, З.:** „Разматрање 'полицијских убистава' са аспекта кривице“, *Правни живот* Год. 62, књ. 563, бр. 9 (2013), стр. 235-246.
- **Кесић, З.:** „Преиспитивање домета појединих методолошких приступа у поступку научног истраживања корупције у полицији“, *НБП – Журнал за криминалистику и право*, 2/2013, стр. 107-124.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Зоран Кесић
број индекса _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

**КРИМИНОЛОШКИ АСПЕКТИ ПРЕКОРАЧЕЊА И ЗЛОУПОТРЕБЕ
ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА**

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанта

У Београду, 18.12.2015. године

_____ _____

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора	Зоран Кесић
Број индекса	_____
Студијски програм	_____
Наслов рада	КРИМИНОЛОШКИ АСПЕКТИ ПРЕКОРАЧЕЊА И ЗЛОУПОТРЕБЕ ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА
Ментор	проф др Ђорђе Игњатовић

Потписани/а Зоран Кесић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанта

У Београду, 18.12.2015. године

_____ _____

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

КРИМИНОЛОШКИ АСПЕКТИ ПРЕКОРАЧЕЊА И ЗЛОУПОТРЕБЕ ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанта

У Београду, 18.12.2015. године

